

OLDOS HAKSLI

ĐOKONDIN OSMEH

ZANIMLJIVA BIBLIOTEKA

Knjiga 94

Urednik
MARIJAN JURKOVIĆ

BEOGRAD
1962.

Oldos Haksli

ĐOKONDIN OSMEH

Naslov originala:
ALDOUS HUXLEY
THE GIOCONDA SMILE
Chatto & Windus, London

Preveo
RADOMIR ANĐELIĆ

Zaštitni omot:
RADOMIR STEVIĆ-RAS

SADRŽAJ

ĐOKONDIN OSMEH

I

— Gospođica Spens će odmah sići, gospodine.

— Hvala — reče gospodin Haton ne okrećući se. Sobarica Dženete Spens bila je tako ružna — uvek mu se činilo da je ona namerno ružna, zlobno, kriminalno ružna — da nije mogao da je gleda više nego što je bilo neophodno. Vrata se zatvoriše. Ostavši sam, gospodin Haton ustade i poče da šeta po sobi, posmatrajući zamišljeno dobro poznate predmete koji su se u njoj nalazili.

Fotografije grčkih vajarskih dela, fotografije Rimskog foruma, fotografije u boji remek-dela italijanskog slikarstva — sve priznata i čuvena dela. Jadna, draga Dženet, baš je izveštačena — baš je intelektualni snob. Njen pravi ukus video se na onom akvarelu nekog uličnog slikara koji je kupila za dva i po šilinga (a trideset pet šilinga dala za okvir). Koliko je puta već čuo kako priča o njemu, kako opširno hvali ono što je bilo samo vešta imitacija litografije u boji! „Pravi Umetnik na ulici“, i prosto ste čuli veliko U dok je izgovarala te reči. Navodila vas je da osetite da je malo od njegove slave palo i na Dženet Spens kad mu je pružila dva i po šilinga za tu litografiju. Ta priča je podrazumevala priznanje njenog dobrog ukusa i oštrog oka. Pravo remek-delo starog slikarstva za dva i po šilinga. Jadna, draga Dženet!

Gospodin Haton zastade pred malim duguljastim ogledalom. Saginjući se malo da bi video lice, on pogladi brkove svojim belim, negovanim prstom. Brkovi su mu bili isto onako kovrčavi i svetlosmeđi kao i pre dvadeset godina. Kosa je još imala svoju boju i još nije bilo nikakvih znakova ćelavosti — samo mu je čelo postalo malo veće. „Šekspirovsko“, mislio je gospodin Haton osmehujući se dok je posmatrao glatko i sjajno proširenje svoga čela.

Svi drugi pod pitanja naša dolaze, samo ti si slobodan... Koraci po moru... Veličanstvo... O, Šekspire, trebalo bi da živiš u ovom dobu. Ne, to je od Miltona, je l’ tako? Milton, Gospa Hristova. Oko njega, međutim, nije bilo gospi. On je bio ono što žene nazivaju pravim muškarcem. Zato su ga i volele — a i zbog tih smeđih, kovrčavih brkova i lakog mirisa duvana. Gospodin Haton se opet osmehnu; voleo je da pravi dosetke na svoj račun. Gospa Hristova? Ne, ne. Što se njega tiče, on je bio Hristos svih gospi. Vrlo zgodno, vrlo zgodno. Hristos svih gospi. Gospodinu Hatonu je bilo krivo što nije imao kome da kaže tu dosetku. Jadna, draga Dženet, na žalost, ne bi umela da je ceni.

On se uspravi, pogladi kosu i produži da obilazi po sobi. Dođavola sa Rimskim forumom; nije mogao da podnosi te dosadne fotografije.

Odjednom oseti da je Dženet Spens u sobi, da stoji kraj vrata. Gospodin Haton se trže kao da su ga zatekli na kakvom rđavom delu, Dženet Spens je imala naročit dar da se pojavi tako tiho, iznenada. Možda je sve to vreme bila tu i videla ga kako se ogleda. Nemoguće! Pa ipak, to ga je uznemiravalo.

— Oh, baš ste me iznenadili — reče gospodin Haton povrativši svoj osmeh i prilazeći joj ispružene ruke da se pozdravi.

I gospođica Spens se smešila: svojim osmehom kao u Đokonde, kako je on jednom rekao u poluironičnom laskanju. Gospođica Spens je kompliment shvatila ozbiljno i pokušavala je da se uvek drži leonardovski. Dok se rukovala sa gospodinom Hatonom, ona se i dalje ćutke smešila; to je spadalo u Đokondinu ulogu.

— Nadam se da ste dobro — reče gospodin Haton. — Tako bar izgledate.

Kakvo je čudno lice imala! Ta mala usta, isturena usled Đokondinog izraza u njuškicu sa okruglom rupom u sredini kao za zviždanje, ličila su na otvor uvlake za pero. Nad ustima lep nos, vrlo malo povijen. Oči krupne, sjajne i crne, od onih očiju koje kao da privlače na sebe čmičkove i povremene izlive krvi. Bile su to vrlo lepe oči, ali nepromenljivo ozbiljne. Uvlaka za pero je izvodila Đokondin osmeh, ali oči nisu gubile svoju ozbiljnost. Dve smelo izvijene i jako podvučene crne obrve nad njima davale su neobičan, energičan izgled gornjem delu lica, kao u kakve rimske matrone.

Kosa joj je bila crna i isto tako rimljanska; od obrva naviše bila je Agripina.

— Hteo sam samo malo da svratim vraćajući se kući — produži gospodin Haton. — Zaista je prijatno biti opet ovde, — on pokaza rukom na cveće u vazama i, kroz prozor, na sunce i zelenilo — vratiti se u prirodu posle zagušljivog radnog dana u gradu.

Gospođica Spens sede i pokaza mu stolicu pored sebe.

— Ne, zaista, ne mogu da sednem — branio se gospodin Haton. — Moram da se vratim i vidim kako je sirota Emili. Jutros joj nešto nije bilo dobro. — On ipak sede. — To su ti đavolski nazebi jetre. Ona uvek pati od toga. Žene... On stade i zakašlja se da bi prikrio ono što je izgovorio. Hteo je da kaže da žene sa slabim stomakom ne treba da se udaju; ali ta primedba je bila suviše svirepa, a on ustvari nije ni mislio tako. Sem toga, Dženet Spens je verovala u večitu ljubav i u duhovne veze. — Ali ona se nada da će sutra biti već zdrava — dodade on — *i* moli vas da dođete na ručak. Hoćete li moći? Hajde, dođite! — navaljivao je smešeći se. — Poziv, znate, dolazi i s moje strane.

Ona obori pogled i gospodinu Hatonu se učini da su joj se obrazi malo zarumeneli. To je bilo laskavo; on pogladi brkove.

— Rado bih došla ako mislite da će se Emili osećati tako dobro da može da primi posetu.

— Sigurno će se osećati dobro. Vaša poseta će joj činiti dobro. I ne samo njoj već i meni. U bračnom životu često je bolje biti utroje nego udvoje.

— Oh, vi ste cinik.

Kad god bi neko izrekao tu reč, gospodina Hatona bi obuzimala želja da kaže „Vau-vau-vau". Od svih mogućih reči ta ga je najviše dražila. Ali umesto da zalaje, on se požuri da odbije tu optužbu.

— Ne, ne. Ja samo govorim tužnu istinu. Stvarnost nije uvek na visini ideala, i sami znate. Ali to mi ne smeta da ipak verujem u ideal. Vatreno verujem u njega — u ideal braka između dva bića koja se savršeno slažu. Mislim da je to ostvarljivo. Čak sam i siguran.

On zaćuta značajno i pogleda je malo obešenjački. Devojka od trideset šest godina, ali još neuvela, ona je imala svojih draži. Sem toga, bilo je u njoj i nečeg zaista zagonetnog. Gospođica Spens ne

odgovori ništa, ali produži da se smeši. Imalo je trenutaka kad je gospodinu Hatonu bilo malo dosadno s Đokondom. On ustade.

— Sad zaista moram da pođem. Zbogom, tajanstvena Đokondo. — Osmeh se još jače izrazi, skupljen nekako u još užu njuškicu. Poklonivši se kao kakav vitez iz šesnaestog veka, gospodin Haton poljubi njenu ispruženu ruku. To je bilo prvi put da je tako nešto uradio; i taj čin, izgleda, nije bio rđavo primljen. — Očekujem s nestrpljenjem sutrašnji dan.

— Zaista?

Mesto odgovora gospodin Haton još jednom poljubi njenu ruku, a zatim se okrete i pođe. Gospođica Spens ga isprati do kapije.

— Gde su vaša kola? — upita ona.

— Ostavio sam ih na ulazu u aleju.

— Poći ću da vas ispratim.

— Ne, ne. — Gospodin Haton je govorio šaljivo, ali odlučno. — Ne smete to da učinite. Prosto vam zabranjujem.

— Ali, baš bih volela — bunila se gospođica Spens, upućujući mu jedan hitar Đokondin osmeh.

Gospodin Haton podiže ruku. — Ne — ponovi on, a zatim, mahnuvši rukom kao da šalje poljubac, potrča niz aleju, lako, na prstima, skačući dugim koracima kao dečak. Bio je gord na to trčanje; bilo je zaista izvanredno mladalačko. Ali ipak mu je bilo milo što aleja nije duža. Na poslednjem zavijutku, pre no što će se izgubiti iz vida, on zastade i okrete se. Gospođica Spens je još stajala na stepenicama i smešila se svojim osmehom. On mahnu rukom i sad joj sasvim jasno i otvoreno posla poljubac. Zatim opet pređe u svoj veličanstveni galop i obiđe poslednju uzvišicu s drvećem. Kad ga iz kuće nisu više mogli videti, on iz krupnih skokova pređe u kas i najzad u hod. Izvuče maramicu i stade da briše vrat ispod okovratnika. Kakvih luda, kakvih sve luda ima! Je *li* ikad bilo takve budale kao što je sirota, draga Dženet Spens? Ne, sem možda njega samog. I, svakako, on je kao budala bio gori, jer je bio svestan svoje ludosti a ipak je ostajao pri njoj. A zašto je ostajao? O, koliki je problem on sam, koliki problem predstavljaju drugi ljudi...

Stigao je do ulaza. Veliki, ugledan automobil stajao je uz ivicu druma.

— Kući, Mak Nabe. — Šofer dotače kapu. — I zaustavi uz put na raskršću, kao obično — dodade gospodin Haton otvarajući vrata. — Kako je? — reče on obraćajući se nečemu što se skrivalo unutra u mraku.

— O, Medo medeni, ala si se dugo zadržao! — Te reči izgovorio je jedan svež glas kao u deteta. U izgovoru samoglasnika osećao se sasvim neznatno naglasak londonskih predgrađa.

Gospodin Haton savi svoje krupno telo i ubaci se u kola s gipkošću zverke koja se vraća u svoju jazbinu.

— Zbilja? — reče on, zalupivši vrata. Kola krenuše. — Ako ti se vreme učinilo dugo, onda mora da si me se zaželela. — On sede i zavali se; obavi ga blaga toplota.

— Medo medeni... — odahnuvši zadovoljno, jedna ljupka glavica se privi uz rame gospodina Hatona. On ushićeno pogleda to okruglo, detinjasto lice.

— Znaš, Doris, ti podsećaš na slike Lujze de Keruaj. — On provuče prste kroz gužvu njene kovrčave kose.

— Ko je Lujza de Ker... kako li se zove? — zapita Doris prenuvši se iz neke daleke odsutnosti.

— Na žalost, bila je! *Fuit.* Danas ili sutra svi ćemo biti „bili“. A dotle...

Gospodin Haton obasu poljupcima to detinje lice. Kola su nečujno jurila. Kroz prednji prozor videla su se Mak Nabova leđa, nepomična kao stena, leđa kipa.

— Te tvoje ruke — prošaputa Doris. — Oh, nemoj da me diraš. Od njih me prosto hvata struja.

Gospodin Haton je obožavao tu devičanski čistu glupavost njenih reči. Kako čovek pozno u životu otkriva tajne svoga tela!

— Struja nije u meni, ona je u tebi. — On je opet poljubi, šapćući više puta njeno ime: Doris, Doris, Doris. Naučni naziv za morskog miša, pomislio je ljubeći njen vrat, beo i ispružen kao vrat žrtve koja očekuje žrtvenički nož. Morski miš je kobasica s blistavim krznom: nešto sasvim naročito. Ili je Doris morski krastavac, koji se u času opasnosti sav posuvrati? Zaista, morao bi da ode do Napulja, samo da vidi akvarijum. Ti morski stvorovi su neverovatni, neshvatljivo fantastični.

— Oh, Medo medeni! — (Opet zoologija, ali on je samo kopnena životinja. Baš su jadne te njegove dosetke!) — Medo medeni, tako sam srećna.

— I ja, — reče gospodin Haton. Je li to bilo istina?

— Ali bih volela da znam da li je to dobro. Reci mi, Medo medeni, je li to dobro ili rđavo?

— O, draga moja, to je upravo ono što se ja pitam poslednjih trideset godina.

— Medo, budi ozbiljan. Hoću da znam da li je ovo dobro; da li je dobro što sam ja ovde s tobom, i što se volimo, i što me hvata struja kad me dodirneš.

— Da li je dobro? Pa sigurno je bolje da te hvata struja nego da suzbijaš seksualni nagon. Čitaj Frojda; najgore je suzbijati nagone.

— O, pa ti mi nimalo ne pomažeš. Zašto nikad nisi ozbiljan? Kad bi samo znao kako sam ponekad nesrećna misleći da to nije dobro. I onda, znaš, možda zaista postoji pakao i sve ono drugo. Ne znam šta da radim. Ponekad mislim da treba da prestanem da te volim.

— Ali, da li bi mogla? — upita gospodin Haton, ubeđen u moć svojih draži i svojih brkova.

— Ne, Medo medeni, ti znaš da ne bih mogla. Ali bih mogla da pobegnem, da se sakrijem od tebe. Mogla bih da se zaključam i prisilim sebe da više ne dolazim k tebi.

— Ludice mala! — On je steže jače.

— Oh, dragi, nadam se da to nije rđavo. A ima trenutaka kad mi uopšte nije stalo do toga da li je rđavo.

Gospodin Haton je bio dirnut. Osećao je izvesnu zaštitničku naklonost prema tom malom stvorenju. On pritište svoj obraz uz njenu kosu i tako su sedeli ćutke dok su kola jurila ljuljajući se malo i gutala beli drum i prašnjave ograde pred sobom.

— Zbogom, zbogom.

Kola se opet pokrenuše, jurnuše i iščezoše iza krivine, a Doris ostade kraj putokaza na raskršću, još omamljena i malaksala od onih poljubaca i električnog dodira onih nežnih ruku. Morala je duboko da udahne, da se pribere i uspravi pre no što je mogla da krene kući. Imala je skoro kilometar pred sobom za izmišljanje neophodnih laži.

Ostavši sam, gospodin Haton odjednom oseti da ga je obuzela očajna dosada.

II

Gospođa Haton je ležala na sofi u svom budoaru i bacala pasijans. Mada je bilo toplo julsko veče, u kaminu je gorela vatra. Crni pomeranski pas, zamoren vrućinom i varenjem, spavao je uz vatru.

— Auh! Zar ovde nije malo pretoplo? — zapita gospodin Haton ušavši u sobu.

— Znaš da moram da budem u toploti, mili moj. — Njen glas je bio takav kao da će sad da zaplače. — Grozničava sam.

— Nadam se da ti je večeras bolje.

— Čini mi se da mi nije baš mnogo bolje.

Razgovor je malaksavao. Gospodin Haton je stajao oslonjen leđima o kamin. Gledao je pomeranca koji je ležao kraj njegovih nogu i vrhom desne cipele prevrtao malo pseto i trljao mu grudi i stomak, posute belim pegama. Pseto je ležalo nepomično, u zanosu. Gospođa Haton nastavi da baca pasijans. Došavši do jedne *impasse*, ona promeni mesto jedne karte, izvuče drugu i produži igru. Njen pasijans se uvek otvarao.

— Doktor Libard misli da bi ovog leta trebalo da odem u banju Landrindod.

— Pa lepo, idi, draga — idi, svakako idi.

Gospodin Haton je mislio na proteklo popodne; kako su se on i Doris izvezli rope, do šumice, ostavili kola da ih čekaju u senci drveća, a oni išetali niže, na tihi sunčani proplanak.

— Treba da pijem kiselu vodu zbog jetre, a, po njegovom mišljenju, trebalo bi da uzimam i masažu i električno lečenje.

Sa šeširom u ruci, Doris je pojurila četiri plava leptira koji su igrali oko jednog žutog cveta, i to njihovo obletanje ličilo je na

treperenje neke plavičaste vatre. Vatra je prsnula i rasula se u kovitlave varnice; ona ih je jurila, smejući se i vičući kao dete.

— To će ti nesumnjivo dobro činiti, draga moja.

— Pitala sam se da li bi ti hteo da pođeš sa mnom, dragi.

— Pa ti znaš da krajem meseca odlazim u Škotsku.

Pogled gospođe Haton je molio. — To je zbog putovanja — reče ona. — Samo kad pomislim na to, muka mi je. Ne znam da li ću se snaći. Ti znaš da ja ne mogu da spavam u hotelima. Pa onda, tu su kuferi i sve ostale brige. Ne mogu da idem sama.

— Nećeš biti sama. Devojka će biti s tobom. — Govorio je nestrpljivo. Bolesna žena otimala je mesto zdravoj. Izvukli su ga iz sećanja na sunčani proplanak i hitru, nasmejanu devojku i vratili u ovu nezdravu, pregrejanu sobu u kojoj se nalazila ta žena koja se žalila.

— Mislim da neću biti kadra da pođem.

— Ali, draga moja, moraš da pođeš ako ti doktor to kaže. Sem toga, promena će ti dobro činiti.

— Ne verujem.

— Ali Libard veruje, a on zna šta govori.

— Ne, neću moći da izdržim. Suviše sam slaba. Ne mogu da idem sama. — Gospođa Haton izvuče maramicu iz crne svilene torbice i pritište je na oči.

— Koješta, draga, moraš da učiniš taj napor.

— Više volim da me puste da ovde na miru umrem. — Sad je već istinski plakala.

— O, bože! Molim te budi razumna. Slušaj, molim te, što ću ti reći. — Gospođa Haton je samo još žešće jecala. — Oh, šta može da se radi? — On sleže ramenima i iziđe iz sobe.

Gospodin Haton je bio svestan da nije pokazao dovoljno strpljenja; ali nije mogao drukčije. Još u svojim ranim zrelim godinama otkrio je da prema siromašnima, slabima, bolesnima, sakatima ne samo što nije osećao saučešće nego ih je stvarno mrzeo. Jednom je, kao student, proveo tri dana na dobrotvornom radu u siromašnom predgrađu Londona. Vratio se pun duboke i neiskorenjive odvratnosti. Umesto da žali nesrećne, mrzeo ih je. Znao je da to osećanje nije pristojno i u početku ga se stideo. Na

kraju je zaključio da je to u njegovoj prirodi, da je neizbežno, i više ga to nije mučilo. Emili je bila zdrava i lepa kad ju je uzeo. Tada ju je voleo. Ali sad — zar je on kriv što je ona takva?

Gospodin Haton je večerao sam. Jelo i piće učinilo ga je dobrodušnijim no što je bio pre večere. Da bi se izvinio za svoju nestrpljivost, none se do ženine sobe i ponudi se da joj čita. Ona je bila dirnuta i prihvati ponudu sa zahvalnošću, a gospodin Haton, koji je bio gord na svoj izgovor, predloži neko lako francusko štivo.

— Francuski! Ja toliko volim francuski. — Gospođa Haton je govorila o Rasinovom jeziku kao o kakvom jelu od graška.

Gospodin Haton strča u biblioteku i vrati se s jednom žutom knjigom. Poče da čita. Sva njegova pažnja bila je zauzeta naporom da tačno izgovara. A kako je bio dobar njegov izgovor! Činilo mu se da taj dobar izgovor podiže vrednost romana koji čita.

Posle petnaest strana trže ga dobro poznati zvuk. On diže glavu. Gospođa Haton je bila zaspala. Neko vreme je sedeo mirno, gledajući s hladnom radoznalošću u to zaspalo lice. Nekad je bilo lepo; nekad, davno, kad bi ga ugledao, kad bi ga se setio, potresalo ga je uzbuđenje, dublje možda nego ijedno koje je pre ili posle toga osetio. A sada je to lice bilo izborano i mrtvački žuto. Koža je bila jako zategnuta preko jagodica, preko grebena oštrog, orlovski povijenog nosa. Sklopljene oči ležale su u dubokim dupljama, oivičenim kostima. Svetlost lampe koja je padala sa strane na to lice isticala je njegova udubljenja i ispupčenja. To je bilo lice mrtvog Hrista s Moralesovih slika.

Le squelette etait invisible
Au temps heureux de l'art paien.

On malo uzdrhta i na prstima iziđe iz sobe.

Sutradan gospođa Haton siđe na ručak. U toku noći srce joj je bilo prilično uznemireno, ali se sad osećala bolje. Sem toga, htela je i da ukaže čast svojoj gošći. Gospođica Spens je slušala njena vajkanja povodom banje Landrindod, vrlo glasno izražavala svoje simpatije i obilno prosipala savete. Što god bi kad rekla, bilo je rečeno snažno. Nagla bi se napred, nišanila takoreći puškom, i

opalila svoje reči. Bang! Barut u njenoj duši bio je zapaljen i reči bi prozviždale kroz usku cev njenih usta. Ona je svojim simpatijama rešetala domaćicu kao mitraljezom. Gospodin Haton je često izdržavao slične paljbe, većinom književne ili filozofske vrste — paljbe Meterlinkom, gospođom Bezant, Bergsonom, Viljemom Džemsom. Danas su projektili bili medicinske prirode. Pričala je o nesanici, dugo raspredala o dobrim stranama neškodljivih opojnih sredstava i vrlinama spasonosnih specijalista. Pod tim bombradovanjem gospođa Haton se blaženo otvarala, kao cvet na suncu.

Gospodin Haton je gledao i ćutao. Uvek ga je zanimalo da posmatra Dženet Spens. On nije bio toliki romantik da bi zamišljao da svako lice krije neku unutarnju lepotu ili neobičnost, ili da je ćeretanje ženino slično pari koja lebdi nad tajanstvenim ponorima. Na primer, njegova žena i Doris; one su bile samo ono što su i izgledale. Ali sa Dženet Spens je to bilo nekako drukčije. Ovde je čovek mogao da bude siguran da iza tog Đokondinog osmeha i rimljanskih obrva postoji nešto čudno. Postavljalo se samo pitanje: šta je to u stvari? A tu gospodin Haton nikad nije bio načisto.

— Ali možda ipak nećete morati da idete u Landrindod — govorila je gospođica Spens. — Ako se brzo oporavite, doktor Libard će vas osloboditi te dužnosti.

— Daj bože. Danas se zaista malo bolje osećam.

Gospodin Haton se stideo sebe. Koliko je to što se ona nikad nije osećala dobro dolazilo od njega samog, od nedostatka njegove nežnosti prema njoj? Tešio se razmišljajući da u tom slučaju čovek može samo da se oseti bolje, ali ne i da mu stvarno bude bolje. Nežnošću se ne može ozdraviti obolela jetra ili slabo srce.

— Draga moja, da sam na tvom mestu, ja ne bih jeo te ribizle — reče on, postavši naglo usrdan. — Znaš da ti je doktor Libard zabranio sve što ima ljusku i semenke.

— Ali ja ih tako volim — branila se gospođa Haton. — A danas se baš dobro osećam.

— Ne budite tiranin — reče gospođica Spens, pogledavši prvo njega a zatim njegovu ženu. — Neka sirota bolesnica uzme ono što joj se prohtelo; to će joj činiti dobro. Ona dva-tri puta nežno potapša po ruci gospođu Haton.

— Hvala vam, draga. — Gospođa Haton se posluži kompotom od ribizli.

— Dobro, samo nemoj mene da kriviš ako ti opet pozli od njih.

— Zar te ja ikad krivim, dragi?

— Nemaš zašto — odgovori gospodin Haton šaleći se. — Ja sam savršen muž.

Posle ručka sedeli su u bašti. Sa ostrvca hladovine pod starim čempresom gledali su prostrani, ravni travnjak u kojem su cvetne leje blistale metalnim sjajem.

Gospodin Haton duboko udahnu topli i mirisni vazduh. — Baš je lepo biti živ — reče.

— Prosto biti živ — ponovi njegova žena, pružajući na sunce bledu koštunjavu ruku.

Devojka donese kafu; srebrni ibrici i male plave šolje bili su stavljeni na rasklopljeni stočić, kraj njihovih stolica.

—Ah, moj lek! — uzviknu gospođa Haton. — Klaro, hoćete li mi ga časkom doneti? Bela bočica na kredencu.

— Ja ću — reče gospodin Haton. — I onako moram da odem po cigaru.

On otrča prema kući. Na pragu se okrete za trenutak. Devojka se vraćala preko travnjaka. Njegova žena je sedela u svojoj baštenskoj naslonjači, zauzeta otvaranjem belog suncobrana. Gospođica Spens se naginjala preko stola, sipajući kafu. On uđe u svežu pomrčinu kuće.

— Volite li kafu sa šećerom? — pitala je gospođica Spens.

— Da, molim vas. I metnite malo više. Popiću je posle leka da bih promenila ukus.

Gospođa Haton se zavali u naslonjaču i spusti suncobran pred oči kako bi ih zaklonila od bleska zažarenog neba.

Iza nje, gospođica Spens je tiho zveckala šoljicama za kafu.

— Stavila sam vam tri velike kašike. To će vam promeniti ukus. A lek evo dolazi.

Gospodin Haton se pojavio noseći vinsku čašu dopola punu blede tečnosti.

— Divno miriše — reče on, pružajući je ženi.

— To je samo miris. — Ona je popi naiskap, strese se i namršti. — Uh, tako je gadno. Dajte mi kafu.

Gospođica Spens joj pruži šolju; ona je pijuckala polako. — Napravili ste je kao sirup. Ali je vrlo prijatna posle ovog groznog leka.

U tri i po gospođa Haton se požali da se opet ne oseća dobro i ode u kuću da legne. Njen muž je hteo da spomene ribizle, ali se uzdrža; podičiti se jednim „jesam li ti rekao“ bilo je suviše jevtino. Umesto toga, bio je vrlo usrdan, uhvatio ju je pod ruku i doveo do kuće.

— Dobro će ti činiti da se malo odmoriš — reče on. — I, sad sam se setio, ja ću se vratiti kući tek posle večere.

— A zašto, kuda ćeš?

— Obećao sam da ću večeras otići kod Džonsona. Treba da raspravljamo o spomeniku izginulima u ratu.

— O, tako bih volela da ne ideš. — Gospođa Haton je skoro plakala. — Zar ne možeš da ostaneš? Ne volim da budem sama u kući.

— Ali, draga moja, obećao sam — pre toliko nedelja. — Bilo mu je neugodno što mora tako da laže. — A sad moram da se vratim i zabavljam gospođicu Spens.

On je poljubi u čelo i iziđe opet u baštu. Gospođica Spens ga dočeka spremna, na nišanu.

— Vaša žena je užasno bolesna — ispali ona na njega.

— Učinilo mi se da se znatno razvedrila kad ste vi došli.

— To je bilo samo nervno, samo nervno. Pažljivo sam je posmatrala. Sa srcem kakvo je njeno i upropašćenim stomakom — da, upropašćenim — svašta se može dogoditi.

— Libard nije tako mračnog mišljenja o stanju sirote Emili. — Gospodin Haton otvori kapiju koja je vodila iz bašte na drum; kola gospođice Spens stajala su pred ulazom.

— Libard je samo seoski lekar. Treba da potražite nekog specijalistu.

On se nije mogao uzdržati da se ne nasmeje. — Vi imate neku mračnu strast za specijaliste.

Gospođica Spens podiže ruku u znak protesta. — Govorim ozbiljno. Mislim da je s jadnom Emili vrlo rđavo. Svašta se može dogoditi — svakog trenutka.

On joj pomože da uđe u kola i zatvori vrata. Šofer upali motor i sede na svoje mesto, spreman da krene.

— Hoću li da mu kažem da pođe? — Nije želeo da produžava razgovor.

Gospođica Spens se naže napred i uputi u njegovom pravcu jedan Đokondin osmeh. — Ne zaboravite, očekujem da uskoro opet dođete do mene.

On se mehanički iskezi, promrmlja nešto učtivo i, kad kola krenuše, mahnu rukom. Bio je zadovoljan što je ostao sam.

Nekoliko minuta kasnije gospodin Haton se i sam odvezao. Doris je čekala na raskršću. Večerali su u jednoj gostionici na drumu, na trideset kilometara odatle. Jelo je bilo od onih rđavih i skupih jela što se spravljaju po gostionicama koje žive od automobilista. Gospodin Haton je bio ogorčen, ali Doris je uživala. Ona je uvek u svemu uživala. Gospodin Haton naruči jednu osrednju vrstu šampanjca. Žalio je što to veče nije proveo u svojoj biblioteci.

Kad su krenuli kući, Doris je bila malo zagrejana i vanredno nežna. U kolima je bilo vrlo mračno, gledajući napred, mimo nepomičnog Mak Naba, videla se samo uska, svetla oblast oblika i boja koju su reflektori izdvajali iz noći.

Bilo je prošlo jedanaest sati kad je gospodin Haton stigao kući. Doktor Libard ga je dočekao u holu. To je bio čovek malog rasta, finih ruku i lepih, skoro ženskih crta. Njegove smeđe oči bile su krupne i nevesele. On je obično provodio mnogo vremena kraj postelja svojih pacijenata, s tim očima koje su oličavale tugu, i govorio tihim i tužnim glasom o svačemu i ni o čemu. Sobom je pronosio neki ugodan miris, koji je nesumnjivo dolazio od nečeg antiseptičnog, ali je bio nežan i blago opojan.

— Libard? — reče gospodin Haton, začuđen. — Otkud vi? Je li mojoj ženi rđavo?

— Pokušali smo da vas pronađemo ranije — odgovori meki, tužni glas. — Mislili smo da ste kod gospodina Džonsona, ali tamo nisu znali gde ste.

— Da, bio sam sprečen. Desio se kvar u motoru — odgovori gospodin Haton jetko. Bilo mu je neprijatno što su ga uhvatili u laži.

— Vaša žena je želela da vas vidi hitno.

— Dobro. Idem sada. — Gospodin Haton pođe stepenicama.

Doktor Libard ga uhvati za ruku. — Mislim da je suviše dockan.

— Suviše dockan? — Gospodin Haton zavuče ruku da izvuče sat; ali on nikako nije hteo da iziđe iz džepa.

— Gospođa Haton je preminula pre pola časa.

Blagost glasa je ostala ista, seta u očima nije se jače ocrtala. Doktor Libard je govorio o smrti isto kao što bi govorio o kakvoj mesnoj utakmici u kriketu. Sve na svetu je u jednakoj meri tašto i u jednakoj meri žalosno.

Gospodin Haton se seti šta je rekla Dženet Spens. Svakog časa — svakog časa. Bila je neverovatno u pravu.

— Šta se desilo? — zapita on. — Usled čega?

Doktor Libard objasni. Srčana kap, izazvana žestokim napadima povraćanja, koji je opet bio izazvan time što je pojela nešto teško svarljivo. Da to nisu ribizle? zapita gospodin Haton. Vrlo moguće. Srce nije moglo da izdrži. Ona je imala hronično oboljenje srčanih zalizaka; usled velikog naprezanja nešto je popustilo. Sad je sve svršeno: nije se mnogo mučila.

III

— Šteta što su pogreb priredili baš na dan utakmice između Itona i Haroa — govorio je stari general Grego, stojeći s cilindrom u ruci pod strehom grobljanske kapije i otirući maramicom znoj s lica.

Gospodin Haton je čuo tu primedbu i s mukom obuzdao želju da generalu nanese neku težu telesnu povredu. Želeo je da udari tog starog grubijana posred njegovog velikog, crvenog lica. Ta nakazna, krupna dudinka poprskana brašnom! Zar više nema obzira prema umrlima? Zar niko ne mari za to? Teorijski, ni on nije mnogo mario; neka mrtvi pokopaju svoje mrtve. Ali ovde, kraj groba, nije se mogao uzdržati da ne zajeca. Jadna Emili, bili su nekad prilično srećni. A sad ona leži na dnu rake duboke sedam stopa. A ovaj se Grego tu žali što nije mogao da ode na utakmicu Iton — Haro.

Gospodin Haton pogleda okolo na grupice crnih prilika koje su polako izlazile iz crkvenog dvorišta ka automobilima i kočijama poređanim napolju, na drumu. Prema blistavoj pozadini od julske trave, cveća i lišća, oni su izgledali nekako užasno strano i protivprirodno. Njemu je godila misao da će svi ti ljudi uskoro takođe biti mrtvi.

Gospodin Haton je to veče dugo sedeo u svojoj biblioteci čitajući Život Miltonov. Nije bilo naročitog razloga što je izabrao baš Miltona; na tu je knjigu prvo naišao, i to je bilo sve. Kad je završio, ponoć je bila prošla. Diže se s fotelje, otvori visoka staklena vrata i iziđe na malu, popločanu terasu. Noć je bila mirna i svetla. Gospodin Haton pogleda zvezde i tamne ponore između njih, obori pogled na vrt sa sivim travnjacima i bezbojnim cvećem, i lutaše očima dalje po okolnom predelu koji je bio crn i siv pod mesečinom.

On se upusti u razmišljanja, strasna i malo mutna. Eto, tu su zvezde, tu je Milton. Čovek može nekako biti ravan zvezdama i noći.

Veličina, plemenitost. A da li zbilja ima razlike između plemenitog i neplemenitog? Milton, zvezde, smrt, i on sam — on. Duša, telo; viša i niža priroda. Možda ipak tu ima nečeg. Milton je imao uza se boga i pravednost. A šta ima on? Ništa, baš ništa. Samo lepe dojke male Doris. Kakav je smisao svega toga? Milton, zvezde, smrt, i Emili u svom grobu, Doris i on — uvek on...

Oh, on je bio bezvredan i odvratan stvor. Sve ga je ubeđivalo u to. To je bio svečan trenutak. On glasno izu-'ti: „Hoću, hoću“. Uplaši ga zvuk sopstvenog glasa u noći; izgledalo mu je da se zakleo onom paklenom zakletvom koja i bogove vezuje: „Hoću, hoću“. Bilo je i ranije Novih godina i svečanih godišnjica, kada je osećao slična kajanja i donosio slične odluke. Razvejale su se sve te odluke, kao dim, u ništa. Ali ovaj čas je bio svečaniji i zakletva koju je izrekao bila je strašnija. Ubuduće mora biti drukčije. Da, on će živeti razumno, biće marljiv, obuzdaće svoje nagone, posvetiće svoj život nekom vrednom cilju. To je rešeno i tako će biti.

Praktično, on je zamišljao da svoja jutra posveti zemljoradnji, obilazeći na konju svoje imanje sa upravnikom, starajući se da se zemlja obdelava na najbolji savremen način — silosi, veštačko đubrivo, žetve koje se nižu bez prestanka jedna za drugom, i sve slične stvari. Ostatak dana biće posvećen ozbiljnim studijama. Tu bi došla ona knjiga koju je već odavno nameravao da piše — *Uticaj bolesti na civilizaciju.*

Gospodin Haton leže u krevet skrušen i pun pokajanja, ali sa osećanjem da je na njega sišao blagoslov. Odspavao je sedam i po sati, a kad se probudio, ugleda sjajan sunčan dan. Dobar noćni odmor pretvorio je sinoćna uzbuđenja u njegovu uobičajenu vedrinu. Ted nekoliko časaka pošto se vratio u svesni život setio se svojih odluka, svoje stihijske zakletve. Na sunčevoj svetlosti Milton i smrt izgledali su nekako drukčije. Što se tiče zvezda, njih nije bilo. Ali odluke su bile dobre; čak i po danu je to uviđao. Posle doručka naredio je da mu osedlaju konja i sa upravnikom je projahao oko imanja. Posle ručka čitao je Tukididov opis kuge u Atini. Uveče je načinio nekoliko zabeležaka o malariji u južnoj Italiji. Dok se svlačio, setio se da u Skeltonovoj knjizi šala ima jedna dobra pričica o bolesti znojenja. Zabeležio bi to, samo da je mogao da nađe olovku.

Šestog jutra svog novog života gospodin Haton nađe među prispelim pismima jedan koverat ispisan onim osobito prostim rukopisom koji je imala Doris. Otvori ga i poče da čita. Ona nije znala šta da kaže; reči su bile tako slabačke. Da njegova žena umre na taj način, i tako naglo — to je zbilja užasno. Gospodin Haton uzdahnu, ali, produživši da čita, njegovo interesovanje unekoliko ožive:

„Smrt je tako strašna. Trudim se da nikad o njoj ne mislim. Ali kad se ovako nešto desi, ili kad se osećam bolesna ili potištena, onda moram da se setim da je ona tu, tako blizu, i mislim o svim rđavim stvarima koje sam učinila, i o tebi i o meni, *i* pitam se šta će biti, i mnogo me je strah. Tako sam sama, Medo, i tako nesrećna, i ne znam šta da radim. Ne mogu da se oslobodim pomisli na umiranje. Mnogo sam jadna bez tebe, i bespomoćna. Nisam mislila da ti pišem; htela sam da čekam dok prođe vreme žalosti i dok ti opet budeš mogao da dođeš do mene, ali sam bila tako sama i žalosna, Medo medeni, da sam morala da ti pišem. Nisam mogla drukčije. Oprosti mi, toliko sam te se zaželela; nemam nikog na svetu sem tebe. Ti si tako dobar i nežan i pun razumevanja; niko nije kao ti. Nikad neću zaboraviti kako si dobar i ljubazan prema meni, a tako si pametan i tako mnogo znaš da ne mogu da razumem kako si uopšte obratio pažnju na mene, ja sam tako nezanimljiva i glupa, a još manje kako to da me voliš, jer ti me ipak malo voliš, zar ne, Medo medeni?“

Gospodina Hatona obuze stid i kajanje. Da mu devojka tako zahvaljuje i da ga tako obožava zato što ju je zaveo — to je bilo suviše. A sve je to bila samo glupa raskalašnost. Glupa, idiotska: drukčije se nije mogla opisati. Jer, na kraju krajeva, on je odatle izvukao vrlo malo zadovoljstva. Sve u svemu, verovatno da mu je više puta bilo dosadno nego zabavno. Nekad je sebe smatrao hedonistom. Ali biti hedonist pretpostavlja izvestan proces razmišljanja, svesnog odabiranja između poznatih zadovoljstava, odbacivanja poznatih patnji. A ovo je bilo učinjeno bez razuma, protivno razumu. Jer, on je znao unapred — tako dobro znao — da se u tim kukavnim avanturama ne može naći ni zanimljivosti ni zadovoljstva. Pa ipak, kad god bi ga spopala ona neodređena žudnja, on se predavao i iznova se upetljavao u iste gluposti. Medži, sobarica njegove žene, pa Edit, devojče sa imanja, pa gospođa

Pringl, pa ona kelnerica u Londonu, i ostale — bilo ih je, izgleda, na tuceta. Sve je to bilo vrlo bajato i vrlo dosadno. I znao je da će tako biti; uvek je znao. A eto, ipak, ipak... Iskustvo ničemu ne uči.

Jadna mala Doris! Napisaće joj ljubazno, utešno pismo, ali neće se više sastajati s njom. Poslužitelj uđe i reče mu da je konj osedlan i spreman. On se none na konja i odjaha. Tog jutra mu je stari upravnik bio još dosadniji nego obično.

Pet dana docnije Doris i gospodin Haton sedeli su na keju u Sautendu; Doris, u belom muslinu sa ružičastim ukrasima, blistala je od sreće; gospodin Haton je sedeo zavaljen u stolici, ispruženih nogu, zaturivši slamni šešir, i pokušavao da se uživi u izletnička osećanja. Te noći — dok je slušao dah i osećao toplotu male Doris koja je spavala kraj njega, u tom času tame i fizičkog umora — palo mu je na pamet ono skoro kosmičko uzbuđenje koja ga je obuzelo one večeri pre jedva dve nedelje, kad je doneo svoju veliku odluku. I eto, njegov svečani zavet prošao je kao i tolike druge odluke. Nerazumnost je pobedila; pred prvim prohtevom je popustio. Bio je nepopravljiv, nepopravljiv.

Ležao je dugo zatvorenih očiju, premišljajući o svom uniženju. Devojka se pomeri u snu. Gospodin Haton se okrete i pogleda je. Pri slaboj svetlosti što se provlačila između dopola navučenih zavesa opažala se njena naga mišica i rame, vrat i tamna gužva kose na jastuku. Bila je lepa, privlačna. Što on tu leži i jada se nad svojim gresima? Šta to mari? Ako je nepopravljiv, pa neka bude; iskoristiće što bolje može svoju nepopravljivost. Njega odjednom ispuni blistavo osećanje neodgovornosti. Bio je slobodan, veličanstveno slobodan. Sav u nekom zanosu, on privuče devojku sebi. Ona se probudi unezverena, skoro uplašena od njegovih silovitih poljubaca.

Bura njegove strasti stiša se i ustupi mesto nekoj spokojnoj razdraganosti. Izgledalo je kao da cela atmosfera treperi ogromnim pritajenim smehom.

— Zar bi mogao neko da te voli toliko koliko te ja volim, Medo medeni? — Pitanje se jedva čulo, dolazeći iz udaljenih svetova ljubavi.

— Mislim da poznajem jedno takvo stvorenje — odgovori gospodin Haton. Onaj smeh u dubini nadimao se, peo se, *i* samo što nije probio tišinu na površini i odjeknuo.

— Ko je to? Reci mi. Šta hoćeš da kažeš? — Glas je dopro vrlo blizu; bio je pun sumnji, straha, ogorčenja, pripadao je ovom, sadašnjem svetu.

— E-e!

— Ko?

— Ne bi nikad pogodila. — Gospodin Haton je odugovlačio svoju šalu dok već nije počela da biva dosadna i onda izgovorio ime: — Dženet Spens.

Doris prosto nije verovala. — Ona gospođica Spens iz zamka? Ona stara? — To je bilo suviše smešno. Nasmejao se i gospodin Haton.

— Ali to je cela istina — reče on. — Ona me obožava. — O, baš dobra šala! Otići će da je vidi čim se vrati — da je vidi i osvoji. — Verujem da ona želi da se uda za mene — dodade on.

— Ali ti valjda nećeš... ne nameravaš...

Vazduh je sav treperio šaljivošću. Gospodin Haton se glasno nasmeja. — Ja nameravam da se oženim tobom — reče on. Učinilo mu se da je to najbolja šala koju je ikad napravio.

Kad je gospodin Haton otišao iz Sautenda, bio je opet oženjen čovek. Dogovorili su se da još za neko vreme to drže u tajnosti. Na jesen će zajedno otići u inostranstvo i svet će biti obavešten. A dotle, on će otići svojoj kući, a Doris svojoj.

Sutradan po povratku on se došeta posle podne do gospođice Spens. Ona ga dočeka svojim starim Đokondinim osmehom.

— Očekivala sam vas.

— Nisam mogao da ne dođem — odgovori gospodin Haton laskavo.

Seli su pod hladnjak. To je bilo prijatno mesto — mali gipsani hram prekriven gustim granjem zimzelena. Žig gospođice Spens bio je i na njemu; iznad sedišta visila je jedna plavobela ploča Dela Robije.

— Mislim da idem u Italiju ove jeseni — reče gospodin Haton. Osećao se kao boca piva u kojoj mehurići šaljivog raspoloženja samo što nisu izbacili zapušač i šiknuli uvis.

— Italija... — Gospođica Spens sklopi oči kao u zanosy. — I mene nešto vuče tamo.

— Pa zašto ne pustite da vas odvuče?

— Ne znam. Nekako nemam dovoljno smelosti i preduzimljivosti da sama pođem na put.

— Sama... — Ah, zvuk gitara i promuklih grla! — Da, putovati sam nije naročito zabavno.

Gospođica Spens je sedela opružena u svojoj stolici, ne govoreći ništa.

Oči su joj bile sklopljene. Gospodin Haton pogladi brkove. Ćutanje se produži i činilo se vrlo dugo.

Gospodin Haton je bio pozvan da ostane na večeri i nije odbio. Prava zabava još gotovo nije ni počela. Sto je bio postavljen na pokrivenoj terasi. Kroz njene svodove oni su gledali na baštu koja se spuštala naniže, gledali su na dolinu u dnu brda i bregove u daljini. Svetlost je polako umirala; sve je pritiskala teška toplota i tišina. Jedan grdan oblak se navlačio na nebo i u daljini se čuo potmuli dah groma. Grmljavina se približavala, vetar je počeo da zavija i prve kapi kiše padoše. Sto je bio raspremljen. Gospođica Spens i gospodin Haton sedeli su u mraku koji je bivao sve gušći.

Gospođica Spens prekide dugo ćutanje i sa izrazom dubokog razmišljanja reče:

— Ja mislim da svako ima pravo na izvesnu količinu sreće, a vi?

— Neosporno. — Ali šta je htela time? Niko ne izriče neke opšte misli o životu ako ne namerava da priča o sebi. Sreća: on pogleda unazad na svoj sopstveni život i vide jedno življenje spokojno i vedro, koje nije bilo remećeno nikakvim većim bolovima ili neugodnostima ili strahovanjima. Novac i slobodu je uvek imao; bio je u mogućnosti da uglavnom postupa po svojoj ćudi. Da, on je smatrao da je imao srećan život — srećniji nego mnogi ljudi. A sad ne samo što je bio srećan nego je otkrio i tajnu veselja u neodgovornosti. Taman je hteo da kaže nešto o svojoj sreći, kad gospođica Spens produži da govori.

— Ljudi kao vi i ja imaju prava da budu srećni jednom u svom životu.

— Ja? — reče gospodin Haton, začuđen.

— Jadni Henri! Ni vama ni meni sudbina nije bila mnogo naklonjena.

— O, bože moj, mogla je biti i gora.

— Pravite se vedri. To je hrabro od vas. Ali nemojte misliti da ja ne vidim ispod vaše maske.

Gospođica Spens je govorila sve glasnije ukoliko je kiša jače sipala. S vremena na vreme, grom bi zagrmeo usred njenih reči. Ali je ona produžavala, nadvikujući grmljavinu.

— Ja vas već odavno i vrlo dobro razumem.

Jedna munja je obasja: bila je nagnuta prema njemu, sva ustremljena, nišaneći. Oči su joj bile dve duboke i preteće puščane cevi. Mrak je ponovo proguta.

— Vaša duša je bila usamljena i tražila je sebi drugaricu. Mogla sam da razumem vašu usamljenost. Vaša ženidba...

Grom prekide rečenicu. Glas gospođice Spens povrati se opet sa rečima:

—... nije mogla da pruži pravog životnog druga čoveku vašega kova. Vama je bila potrebna jedna srodna duša.

Srodna duša — njemu srodna duša! To je bilo neverovatno, fantastično. „Žoržeta Leblan, bivša srodna duša Morisa Meterlinka“. Video je to u novinama pre neki dan. Dakle, tako ga je Dženet Spens u svojoj mašti zamislila— kao čoveka koji traži srodnu dušu. A za Doris on je oličenje dobrote i najpametniji čovek na svetu. A u stvari, istinski, šta je on? — Ko zna?

— Moje srce vam je prišlo. Bila sam u stanju da razumem; i sama sam bila usamljena. — Gospođica Spens položi svoju ruku na njegovo koleno. — Vi ste bili tako strpljivi. — Opet jedna munja. Ona je još nišanila, ustremljena. — Nikad se niste požalili. Ali ja sam slutila — ja sam slutila.

— To je zbilja divno od vas! — Tako dakle, on je *ate incomprise.* — Samo ženska intuicija...

Grom zagrme, tresnu, stiša se i osta samo zvuk kiše. Grmljavina je bila kao onaj njegov unutarnji smeh, samo ogromno uvećan i prenesen napolje. Blesak i pucanj, eto ih opet, baš iznad njih.

— Ne čini li vam se da u vama ima nešto srodno ovoj buri? — Zamišljao ju je kako se nagla napred izgovarajući te reči. — Svojom strašću čovek se izjednačava sa snagama prirode.

Kakav je potez trebalo sada da učini? Očevidno, trebalo je da kaže „Da“ i da se osmeli na kakav izrazit gest. Ali gospodin Haton se odjednom uplašio. Ono pivo u njemu bilo je izvetrilo. Ova žena je bila ozbiljna — strašno ozbiljna. Bio je zastrašen.

Strast? — Ne — odgovori on očajnički. — U meni nema strasti.

Ali gospođica Spens ili nije čula njegovu primedbu ili nije na nju obratila pažnju, jer produži da govori, u sve većem zanosu, tako brzo i u tako vatreno intimnom šapatu da je gospodinu Hatonu bilo vrlo teško da je razume. Koliko je uspeo da razabere, ona mu je pričala istoriju svog života. Munje su sad bile ređe a pomrčine trajale duže. Ali pri svakom blesku on ju je video kako još uvek nišani na njega, još uvek stremi napred strahovito žudno. Tama, kiša, pa blesak! — i eto tu njenog lica, sasvim blizu njega. Bleda, zelenkastobela maska; krupne oči, uzani otvor usta, guste obrve. Agripina, ili možda bolje — da, možda bolje, Džordž Robi.

On poče da smišlja nemoguće planove za bekstvo. Mogao bi da odjednom skoči, napravi se da je ugledao razbojnika — Drž’te lopova! drž’te lopova — i goneći ga da se izgubi u noći. Ili, kako bi bilo da kaže da se oseća rđavo, da ima srčani napad? Ili da je ugledao neko priviđenje — Emilin duh — u vrtu? Zadubljen u te detinjaste zavereničke planove, on je prestao da obraća pažnju na reči gospođice Spens. Grčevit stisak njene ruke prekide njegove misli.

— Ja sam vas visoko cenila zbog toga, Henri — govorila je ona.

Cenila, zbog čega?

— Brak je sveta veza, i ja sam vas utoliko više cenila što ste vi tu vezu poštovali i onda kad, kao u vašem slučaju, brak nije bio srećan, cenila sam vas, divila vam se i — hoću li smeti da kažem pravu reč?...

O, brzo, gde je taj razbojnik, to priviđenje u vrtu! Ali bilo je suviše kasno.

—... da, volela sam vas, Henri. Ali sad, Henri, sad smo slobodni.

Slobodni? Nešto se pomače u mraku, i on oseti da ona sad kleči na podu kraj njegove stolice.

— Oh, Henri, Henri, i ja sam bila nesrećna.

Njene ruke ga obgrliše i po trzajima njenog tela on oseti da ona jeca. Ličila je na nekog ko preklinje za milost.

— Nemojte, Dženet — protestovao je. Te suze su bile strašne, užasne. — Ne sada, ne sada! Morate se umiriti; treba da legnete u krevet. — On je potapša po ramenu, zatim ustade, oslobodi se njenog zagrljaja i pođe, ostavivši je da kleči kraj stolice na kojoj je sedeo.

Pipajući po mraku, on dođe do hola i, ne pokušavajući da nađe šešir, iziđe iz kuće, trudeći se da bez ikakvog šuma zatvori za sobom spoljna vrata. Oblaci su se razišli i mesec je sijao na vedrom nebu. Putem je bilo mnogo barica, a iz oluka i jaraka čulo se oticanje vode. Gospodin Haton je gacao odlučno, ne obzirući se da li će se uprskati.

Kako je samo žalostivo jecala. Setivši se toga, u njemu se probudi sažaljenje i kajanje, ali i izvestan jed: što nije mogla da igra onu igru koju je on hteo — onu bezdušnu, zabavnu? Da, ali on je sve vreme znao da ona neće hteti, neće moći da igra tu igru; znao je, pa ipak nije odustao.

Šta je ono rekla o strasti i snagama prirode? Nešto očajno bajato, ali istinito, istinito. Eto, ona je bila taman oblak pun munja, a on je kao neki smešni mali Bendžamin Franklin pustio zmaj u samo središte opasnosti. I sad se tužio što je njegova igračka privukla munju.

Ona verovatno još leži pored one stolice na terasi i plače.

Ali zašto on nije umeo da prihvati njenu igru? Zašto i a je napustilo njegovo osećanje neodgovornosti i ostavilo ga odjednom trezvenog, usred jednog hladnog sveta? Nije bilo odgovora ni na jedno od tih njegovih pitanja. Samo jedna misao, postojana i svetla, gorela je u njegovom duhu misao o bekstvu. Mora odmah da beži odatle.

IV

— Na šta misliš, Medo medeni?

— Ni na šta.

Nastade ćutanje. Gospodin Haton je bio nepomičan; nalaktivši se na ogradu terase, s bradom u šakama, gledao je dole na Firencu. Uzeo je pod zakup vilu na jednom brežuljku južno od grada. S male uzdignute terase udno bašte pogled se pružao dole na prostranu, plodnu dolinu do grada, i preko njega na gole padine Monte Morela, i istočno od njega do pitomog brda Fijezole, posutog belim kućama. Sve je bilo vedro i svetlo pod septembarskim suncem.

— Jesi li zabrinut zbog nečeg?

— Ne, nisam.

— Reci mi, Medo.

— Ali, draga moja, nema šta da se kaže. — Gospodin Haton se okrete, nasmeši se i potapša devojku po ruci. — Mislim da bi bolje uradila da uđeš i prilegneš malo po ručku. Ovde je suviše toplo za tebe.

— Dobro, Medo medeni. Hoćeš li i ti da dođeš?

— Dok popušim cigaru.

— U redu. Ali požuri i popuši je što pre, Medo. — Lagano, bez volje, ona siđe niz stepenice terase i uputi se kući.

Gospodin Haton produži da posmatra Firencu. Osećao je potrebu da bude sam. Dobro je bilo pobeći s vremena na vreme od Doris i njene neumorno usrdne ljubavi. On nikad nije znao šta su patnje beznadežne ljubavi, ali je sad saznavao muke čoveka koji je voljen. Ovih poslednjih nedelja bilo mu je sve neugodnije. Doris je neprestano bila uz njega, kao misao koje se ne možete otresti, kao nemirna savest. Da, baš je ugodno biti sam.

On izvuče iz džepa jedan koverat i otvori ga, mada bez mnogo volje. Mrzeo je pisma; uvek je u njima bilo nečeg neprijatnog — sada, posle njegove druge ženidbe. Ovo je bilo od njegove sestre. Preletao je očima preko uvredljivih, teških reči iz kojih je pismo bilo sastavljeno. Svačeg je tu bilo, i „nepriličnе žurbe“ i „društvenog samoubistva“, „još se ni ohladila nije u grobu“ i „ličnost iz nižeg staleža“. Te su reči sad bile neminovne u svakom pismu koje bi stiglo od ma kog srodnika punog dobrih namera i ispravnih gledišta. U svom nestrpljenju hteo je da pocepa na komadiće to glupo pismo, kad mu pogled pade na jednu rečenicu udno treće strane. Srce mu zalupa jako i mučno dok je čitao. To je bilo suviše čudovišno. Dženet Spens je svuda išla i pričala kako je on otrovao Emili da bi uzeo za ženu Doris. Ala je to paklena zloba! Gospodin Haton, čija je narav bila od najblažih, drhtao je od besa. Kao kakvo dete, on iskali svoj gnev psovkom, proklinjući tu ženu.

A zatim odjednom sagleda i smešnu stranu svega toga. Pomisliti da bi on ubio ma koga da bi uzeo Doris! Kad bi samo znali kako mu je grozno dosadno. Jadna, draga Dženet! Htela je da bude pakosna; uspela je jedino da bude glupa.

Trže ga zvuk koraka; on se okrete. U vrtu ispod male terase sluškinja je brala voće. To je bila Napolitanka koja je nekako zalutala na sever do Firence, i bila je primerak klasičnog tipa — samo nešto grublja. Njen lik kao da je bio prenet sa stare sicilijanske nape iz nekog docnijeg, goreg perioda. Sočne crte, srezane u stilu velike epohe, izražavale su skoro savršenu glupavost. Najlepša eu joj bila usta; kaligrafska ruka prirode izvila ih je tako da su dobila izraz jogunaste zlovolje... Pod njenom ružnom, crnom haljinom gospodin Haton je naslućivao snažno telo, čvrsto i oblo. On je nju i ranije posmatrao I' nekom neodređenom radoznalošću. Danas se radoznalost bliže opredelila i usredsredila na čulnu želju. Prava Teokritova idila. Žena je tu; jedino on, na žalost, ne liči mnogo na nekog pastira s vulkanskih brda. On je pozva.

— Armida!

Osmeh kojim mu je odgovorila bio je tako izazivački i svedočio je o tako slabačkoj vrlini da ee gospodin Hagon uplaši. Eto ga još jednom na ivici propasti — na samoj ivici. Treba se povući, oh! brzo, brzo, pre no što bude suviše dockan. Devojka ga je i dalje gledala.

— *Ha chiamato?* — zapita ona najzad.

Glupost ili razum? Oh, više nije bilo izbora. Glupost je redovno pobeđivala.

— *Scendo* — odvrati joj on. Dvanaest stepenica vodilo je iz bašte na terasu. Gospodin Haton ih je brojao. Niže, niže, niže, niže... Video je u uobrazilji sebe kako silazi iz jednog kruga pakla u sledeći — iz tame, u kojoj je zavijala oluja s gradom, u bezdan smrdljivog blata.

V

Mnogo je dana afera Haton imala svoje mesto na prvim stranama svih listova. Otkako je Džordž Smit privremeno bacio u zasenak svetski rat udavivši u kadi svoju sedmu ženu, nije bilo kriminalnog procesa koji je izazvao veću radoznalost. Mašta publike je bila uzbuđena tom pričom o ubistvu koje je otkriveno tek nekoliko meseci pošto je izvršeno. Osećalo se da je to jedan od onih slučajeva — tako značajnih baš zato što su tako retki — koji konačno pokazuju pravičnost puteva božjih. Jedan opak čovek, podstaknut nedozvoljenom ljubavlju, ubio je svoju ženu. Mesecima je živeo u grehu, uobražavajući da je bezbedan — da bi na kraju bio još strašnije strmoglavljen u provaliju koju je sam sebi iskopao. Zločin mora da izađe na videlo, i eto, ovde se to pokazalo. Čitaoci listova bili su u mogućnosti da prate svaki pokret božje ruke. U susedstvu su se čula prepričavanja, neodređena ali stalna; na kraju je policija uzela stvar u svoje ruke. Tada je došla naredba za ekshumaciju, pa pregled leša, istraga, nalaz veštaka, odluka istražne porote, suđenje, osuda. Proviđenje je ovog puta izvršilo svoju dužnost na način očevidan, oštro ispoljen, didaktičan, kao u kakvoj melodrami. Listovi su bili u pravu što su od tog slučaja načinili glavnu intelektualnu hranu za celu sezonu.

Kad su gospodina Hatona pozvali iz Italije da dođe i da iskaz u istrazi, on je prvo bio ogorčen. Bilo je čudovišno, skandalozno da policija ozbiljno uzima ta zaludna, zlobna ogovaranja. Kad se istraga svrši, on će tužiti istražnog sudiju zbog neopravdanog gonjenja; tužiće i onu Spensovu za klevetu.

Istraga je povedena; otkriše se neočekivane činjenice. Veštaci su pregledali telo i našli tragove arsenika; njihovo mišljenje je bilo da je pokojna gospođa Haton umrla od trovanja arsenikom.

Trovanje arsenikom... Emili umrla od trovanja arsenikom? Posle toga je gospodin Haton s čuđenjem saznao da je u njegovoj staklenoj bašti bilo toliko arsenikovog praška za insekte da se mogla potrovati cela jedna armija.

Tek sad, odjednom, njemu se otvoriše oči: postojali su razlozi sumnje protiv njega. I, zabezeknut, on ih je posmatrao kako rastu, rastu, kao neka čudovišna tropska biljka. Obavijali su ga, okruživali sa svih strana; on se izgubi u neprohodnoj šumi.

Kada je otrov dat žrtvi? Veštaci su bili saglasni da ga je morala progutati osam do devet časova pre smrti. Oko ručka? Da, oko ručka. Pozvana je sobarica Klara. Ona se sećala da ju je gospođa Haton pozvala da joj donese lek. Gospodin Haton se javio da ga on donese; otišao je sam. Gospođica Spens — ah, slika one oluje, onog bledog ustremljenog lica! kako je sve to grozno? — gospođica Spens je potvrdila Klarin iskaz i dodala da se gospodin Haton vratio s lekom koji je već bio sipan u vinsku čašu, a nije bio u bočici.

Ogorčenje gospodina Hatona je iščezlo. Bio je užasnut, uplašen. Sve je to bilo suviše fantastično da bi se ozbiljno shvatilo, pa ipak, taj ružni san je bio istinit — sve se to stvarno zbivalo.

Mak Nab ih je često viđao kako se ljube. Izvezao ih je u šetnju na dan smrti gospođe Haton. Ponekad je krajičkom oka mogao da vidi njihov lik u prednjem zaštitnom oknu.

Onda su saslušanja bila odložena. Doris je to veče imala glavobolju i otišla je da legne. Kad je gospodin Haton posle večere otišao u njenu sobu, zatekao ju je da plače.

— Šta ti je? — On sede na ivicu kreveta i poče da je miluje po kosi. Ona dugo nije odgovarala i on je produžio da miluje njenu kosu mehanički, skoro nesvesno; pokatkad se saginjao i ljubio njeno nago rame. Međutim, imao je dosta da misli o svojim ličnim stvarima. Šta se to desilo? Na koji se način to glupo ogovaranje ipak pokazalo istinitim? Emili umrla od trovanja arsenikom. To je besmisleno, nemoguće. Redovni poredak stvari bio je prekinut, i on je bio igračka neke proizvoljne, neodgovorne sile. Šta se to dogodilo, šta će se dogoditi? Bio je prekinut usred misli.

— Ja sam kriva, ja sam kriva! — zajecala je odjednom Doris. — Nisam smela da te volim; nisam smela dopustiti da me voliš. Zašto sam se uopšte rodila?

Gospodin Haton nije ništa rekao, već je ćuteći posmatrao to jadno stvorenje koje je ležalo na krevetu.

— Ako ti nešto učine, ja ću se ubiti!

Ona se uspravi, izmače se malo i žudno se upi pogledom u njega, kao da ga nikad više neće videti.

— Volim te, volim, te, volim te. — Privuče ga sebi, nepokretnog i bezvoljnog, obgrli ga, privi se uz njega. — Nisam znala da si me toliko voleo, Medo. Ali zašto si to učinio — zašto si učinio?

Gospodin Haton rastavi njene ruke koje su ga grlile i ustade. Lice mu naglo pocrvene. — Ti izgleda smatraš kao izvesno da sam ja ubio svoju ženu reče on. — To je zbilja i suviše smešno. Šta svi vi zamišljate da sam ja? Junak s platna? — Izdavalo ga je strpljenje. Sve ono očajanje, sav strah i zaprepašćenje koje je osetio tog dana pretvoriše se u bes protiv nje. — Sve je to grozna glupost. Zar ti nemaš pojma o mentalitetu civilizovanog čoveka? Zar ja dajem utisak čoveka koji ubija druge ljude? Ti verovatno zamišljaš da sam ja bio tako ludo zaljubljen u tebe da sam mogao da učinim svaku budalaštinu. Kad ćete vi žene shvatiti da mi ne volimo ludački? Mi jedino tražimo mir, a vi nikako nećete da nam ga date. Ne znam koji me je đavo uopšte naveo da se tobom oženim. Sve je to bila tako glupa, gruba šala. A ti tu sad pričaš da sam ja ubica. Neću to da trpim.

Gospodin Haton pođe vratima. Bio je svestan da je rekao strašne stvari — grozne stvari koje bi trebalo brzo da porekne. Ali on to nije hteo. On zatvori vrata za sobom.

— Medo! — On okrete ručicu, brava škljocnu. — Medo! — Glas koji je kroz zatvorena vrata dopirao do njega bio je očajnički. Da li da se vrati? Trebalo bi da se vrati. On dotaknu ručicu, a onda je opet pusti i brzo iziđe iz sobe. Kad je sišao do pola stepenica, zaustavi se. Ona bi mogla da učini neku budalaštinu — da se baci kroz prozor, ili bog zna šta! Osluškivao je pažljivo; ništa se nije čulo. Ali on ju je zamišljao vrlo živo: kako ide na prstima preko sobe, podiže okno koliko god može i naginje se napolje, u hladni noćni vazduh. Padala je sitna kiša. Pod prozorom je bila popločana terasa. Kolika je visina? Dvadeset pet do trideset stopa? Jednom kad je išao preko Pikadilija neki pas je pao s prozora trećeg sprata u Ricu. Video ga je

kako pada; čuo je kad je udario o pločnik. Da li da se vrati? E, baš neće! Mrzeo ju je.

Dugo je sedeo u biblioteci. Šta se desilo? Šta se dešava? Obrtao je pitanje bez prestanka, ali odgovora nije nalazio. A ako se taj ružni san produži sve do svog groznog završetka? Očekivala ga je smrt. Oči mu se napuniše suzama; strasno je želeo da živi. „Prosto biti živ?“ I sirota Emili je to želela, sećao se: „Prosto biti živ“. Još ima toliko mesta u ovom čudesnom svetu koja nije obišao, toliko zanimljivih i divnih ljudi koje nije upoznao, toliko lepih žena koje nije video. Veliki, beli volovi vući će i dalje taljige drumovima Toskane, čempresi će se i dalje dizati ka plavom nebu, pravi kao stubovi; ali njega neće biti da ih gleda. A ona slatka južna vina — Suze Hristove i Krv Judina — drugi će piti, ne on. Drugi će hodati mračnim uskim prolazima između polica s knjigama u Londonskoj biblioteci, udišući prašljivi miris dobre knjige, buljeći u čudne naslove, iznalazeći nepoznata imena“ istražujući po rubovima prostrane oblasti ljudskog znanja. On će ležati u jednoj jami u zemlji. A zašto, zašto? Osećao je nejasno da se tu izvršuje kao neka neobična vrsta pravde. On je ranije postupao proizvoljno, glupo, neodgovorno. A sad se, eto, sudbina s njim igra isto tako proizvoljno i neodgovorno. To je bilo šilo za ognjilo; znači, bog ipak postoji.

Osetio je da bi voleo da se moli bogu. Pre četrdeset godina, on je svake večeri klečao kraj svog kreveta. Reči te detinje molitve dođoše mu gotovo same, iz neke dugo neotvorene odaje njegovog pamćenja: „Bože, čuvaj tatu i mamu, Toma i Cisi i Bebu, gospođicu i dadilju i svakog koga volim, daj da budem dobar dečko, amin“. Svi su oni već bili mrtvi — svi sem Cisi.

Činilo mu se da mu misao mekša i rastapa se; široko spokojstvo rasprostre se njegovim duhom. On se none uz stepenice da zatraži oproštaj od Doris. Nađe je gde leži na divanu, niže kreveta. Na podu kraj nje stajala je plava bočica s melemom za trljanje, na kojoj je pisalo „samo za spoljnu upotrebu“. Izgledalo je da je popila oko pola bočice.

— Nisi me voleo — bilo je sve što je rekla kad je otvorila oči i videla ga nad sobom.

Doktor Libard je stigao na vreme da preduhitri teže posledice. — Ne smete to opet da učinite — reče joj kad je gospodin Haton izišao iz sobe.

— Šta me može sprečiti? — zapita ona prkosno.

Doktor Libard je pogleda svojim krupnim, tužnim očima. — Ništa vas ne može sprečiti, — reče on — sem vas same i vaše bebe. Nije li baš zle sreće vaša beba, kojoj ne dopuštate da dođe na svet zato što vi hoćete da iziđete iz njega?

Doris je neko vreme ćutala. — U redu — prošaputa ona. — Neću.

Gospodin Haton je proveo ostatak noći kraj njenog kreveta. Sad se zaista osećao kao ubica. Za neko vreme je bio uspeo da ubedi sebe kako voli to jadno dete. Posle dremanja u stolici probudio se ukočen i hladan i, činilo mu se, nekako sasvim suv, kao da je svako osećanje iz njega isceđeno. Postao je samo telo, umorno i bolno. Oko šest časova on se svuče, leže i odspava dva-tri sata. To posle podne istraga donese zaključak da je izvršeno „hotimično ubistvo“ i gospodin Haton je bio predat sudu.

VI

Gospođica Spens se nije nikako osećala dobro. Javno pojavljivanje pred sudom u ulozi svedoka bilo je za nju vrlo zamorno, i kad je sve to prošlo, dobila je skoro kao neki nervni slom. Slabo je spavala i stomak nije hteo da joj vari. Doktor Libard je dolazio svakog dana. Ona mu je mnogo pričala — ponajviše o Hatonovom slučaju... Stalno je penušala od moralnog ogorčenja. Zar nije užasno pomisliti da je čovek primao u kuću jednog ubicu? Zar nije čudno što su se svi tako dugo varali u karakteru tog čoveka? (Ali ona je od početka imala nekih slutnji.) Pa onda, ta devojka s kojom je otišao — iz nižeg staleža, jedva malo bolja od javne žene. Vest da druga gospođa Haton očekuje dete — posmrče osuđenog i pogubljenog zločinca — uzbunila ju je; to je nepristojno — prava bestidnost. Doktor Libard joj je odgovarao blago i neodređeno i prepisao joj brom.

Jednog jutra prekinuo ju je usred njene uobičajene besede. — Da, zbilja, — reče on svojim mekim, setnim glasom — mislim da ste u stvari vi otrovali gospođu Haton.

Gospođica Spens je zabezeknuto buljila u njega ogromnim očima trenutak-dva, a onda mirno reče: — Da. — Potom poče da plače.

— Verovatno u kafi.

Izgledalo je da klima potvrdno glavom. Doktor Libard izvuče nalivpero i svojim sitnim, urednim rukopisom prepisa joj lek za spavanje.

SLOBODNO POPODNE

I

Bila je subota posle podne i lepo vreme. Pod magličastim proletnjim suncem London je bio divan, kao kakav grad iz bajke. Svetlost je bila zlatna, senke plave i ljubičaste. Čađavo drveće u Parku pupilo je puno nade, kao i uvek; a novo zelenilo je bilo tako sveže, lako i vazdušasto kao da su mu listići bili izrezani iz središnog, smaragdnog pojasa duge. Svima koji su to po podne šetali Parkom čudo je bilo očevidno. Što je bilo mrtvo, sad je živelo; čađ se pretvarala u duginu zelenu boju. Da, bilo je očevidno. Štaviše, oni koji su primetili ovu čudotvornu promenu smrti u život i sami su bivali izmenjeni. U tom proletnjem čudu bilo je nečeg prilepčivog. Parovi koji su šetali ispod drveća voleli su jače, i zbog toga su bili srećniji — ili još dublje nesrećni. Krupni ljudi skidali su šešire i, dok je sunce milovalo njihove ćele, donosili su odsudne odluke — o pijenju viskija, o lepuškastoj daktilografkinji u kancelariji, o ranom ustajanju. Mlade devojke, kojima su prilazili mladići opijeni prolećem, pristajale su da šetaju s njima uprkos svom dobrom vaspitanju i strahu. Sredovečna gospoda, vraćajući se lagano kući kroz Park, odjednom su osećala kako njihova okorela, u poslovima počađavela srca pupe, kao ovo drveće, dobrotom i plemenitošću. Pomišljali su na svoje žene, pomišljali su na njih sa iznenadnim izlivom nežnosti, uprkos dvadeset godina braka. „Moram usput da svratim i kupim gospi neki mali poklon“, govorili su oni u sebi. Šta bi to moglo da bude? Kutija ušećerenog voća? Ona voli ušećereno voće. Ili saksija sa azaleom? Ili... A onda bi se setili da je subota posle podne. Sve radnje će biti zatvorene. A verovatno će, mislili su uzdišući, i gospino srce biti zatvoreno; jer ona nije prošetala ispod napupelog drveća. Takav je život, razmišljali su oni gledajući setno čamce na svetlucavoj Serpentini, decu koja su se igrala, zaljubljene koji su sedeli na zelenoj travi držeći se za ruke.

Takav je život; kad je srce otvoreno, radnje su obično zatvorene. Ali su ipak rešavali da se ubuduće potrude da budu manje naprasiti.

Ovo sjajno proletnje sunce i napupelo drveće snažno je delovalo na Pitera Breta, kao i na sve ostale koji su došli u domašaj njihovog uticaja. On se zbog njih naglo osetio samotniji i tužniji nego ikad. Nasuprot vedrini oko njega, njegova duša izgledala je mračnija. Drveće je listalo; ali on je šetao sam. Uprkos proleću, uprkos sunčevoj svetlosti, uprkos tome što je bila subota i što će sutra biti nedelja — ili, bolje, baš zbog svega toga što bi trebalo da ga učini srećnim i što je druge ljude zaista činilo srećnim — on je tumarao kroz to čudo u Hajd-parku i osećao se duboko nesrećan.

Za utehu se, kao i obično, obratio svojoj mašti. Na primer, jedno divno, mlado stvorenje spotaklo se o neki kamen baš ispred njega i uganulo članak na nozi. Piter, veći i lepši nego u stvarnosti, poleteo je da pruži prvu pomoć. Odvezao ju je taksijem (za koji je imao novaca) do njene kuće — na Grosvenor skveru. Pokazalo se da je ona kći nekog lorda. Oni su se zavoleli...

Ili je spasao dete koje je palo u Okrugli basen i time zadobio večitu zahvalnost, i više nego zahvalnost, njegove bogate, mlade majke, udove. Da, bila je udovica; Piter ju je uvek određeno označavao kao udovicu. Njegove namere bile su potpuno časne. Bio je još vrlo mlad i dobro vaspitan.

Ili ne bi uopšte bilo nekog prethodnog nesrećnog slučaja. Prosto bi opazio neku mladu devojku kako sedi sama na klupi i izgleda vrlo samotna i setna. On je smelo, ali ipak učtivo, prišao, skinuo šešir, osmehnuo se. „Vidim da ste usamljeni“, rekao je; a govorio je otmeno i lako, bez imalo svog lankašerskog naglaska, bez ijednog traga onog užasnog mucanja koje mu je u stvarnom životu govor pretvaralo u mučenje. „Vidim da ste usamljeni. I ja sam. Smem li da sednem pored vas?“ Ona se osmehnula i on je seo. A onda joj je ispričao da je siroče i da ima samo jednu udatu sestru koja živi u Ročdelu. A ona je rekla: „I ja sam siroče“. I to ih je međusobno snažno vezalo. Ispričali su jedno drugom koliko su bili nesrećni. Ona je počela da plače. A on je onda rekao: „Nemojte plakati; imate mene“. I na to se ona malo razvedrila. A onda su otišli zajedno u bioskop. I na kraju, pretpostavljao je da su se venčali. Ali taj deo priče bio je malo mutan.

No, razume se, u stvarnosti se nesrećni slučajevi nikad nisu desili i on nikad nije imao hrabrosti da nekom kaže kako je usamljen; a njegovo mucanje je bilo užasno; bio je malog rasta, nosio je naočare i skoro uvek je imao bubuljice na licu; njegovo tamnosivo odelo postalo je vrlo otrcano i rukavi su mu malo okraćali; i mada je brižljivo mazao svoje cipele, one su ipak izgledale baš onoliko jevtine koliko su i bile.

Te cipele su i presekle njegove sanjarije to po podne. Šetajući oborenih očiju, zamišljeno, pokušavao je da reši šta bi trebalo da kaže lordovoj mladoj i lepoj kćeri u taksiju, vozeći se ka Grosvenor skveru, kad mu odjednom padoše u oči te cipele koje su se naizmenično ukazivale pri koračanju i mračno se naturale prodirući kroz prozračna priviđenja njegovog unutarnjeg života. Kako su bile ružne! I kako su se žalosno razlikovale od onih elegantnih i raskošno blistavih cipela koje uokviruju noge bogatih! Bile su dovoljno ružne još kad su bile nove; vreme ih je načinilo sasvim odvratnim. Kalupi nisu popravili posledice pešačenja, a lice, baš iznad kapne, bilo je duboko i ružno izborano. Na isušenoj koži rđave kakvoće mogla se videti mreža bezbrojnih malih pukotina, koju mast nije mogla da skrije. Na spoljnoj strani leve cipele kapna se oparala i bila je opet grubo ušivena; ožiljak je bio vrlo vidljiv. Od mnogih vezivanja i odvezivanja kopče su izgubile svoj crni emalj i nametljivo su otkrivale svoju plehanu golotinju.

Oh, njegove cipele bile su užasne; odvratne! Ali, moraće još dugo da mu traju. Piter poče iznova da pravi račune koje je već toliko puta sračunao. Ako bi svakog dana potrošio na ručak po jedan i po peni manje; ako bi, kad je lepo vreme, išao jutrom u kancelariju pešice umesto autobusom... Ali ma kako brižljivo i ma koliko često da je izvodio te svoje račune, dvadeset sedam šilinga i šest penija nedeljno ostajali su uvek dvadeset sedam šilinga i šest penija. Cipele su bile skupe, i kad bude uštedeo dovoljno da kupi par novih, ostajalo je i dalje pitanje odela. A da bi bilo još gore, došlo je proleće; drveće je listalo, sunce je sijalo, a među zaljubljenim parovima on se šetao sam. Stvarnost je danas bila suviše jaka za njega; nije joj mogao pobeći. Cipele su ga gonile kud god bi pokušao da beži i vukle ga nazad razmišljanju o njegovoj bedi.

II

Te dve mlade žene napustiše stazu prepunu sveta duž obale Serpentine i udariše uzbrdo, jednom manjom putanjom, u pravcu Votsovog kipa. Piter pođe za njima. Neki divan miris povlačio se iza njih kroz vazduh. On ga je žudno udisao i srce je počelo da mu lupa neuobičajenom žestinom. Izgledale su mu kao čudesna, skoro nezemaljska bića. One su predstavljale sve ono divno i nedostižno. Sreo ih je u šetnji, tamo dole kraj Serpentine, bio je kao omamljen tom raskošnom i nadmenom lepotom, okrenuo se odmah i pošao za njima. Zašto? Ni sam nije znao. Prosto da bi bio blizu njih; možda u fantastičnoj i nesavladivoj nadi da bi se nešto moglo dogoditi, neko čudo, što bi ga ubacilo u njihov život.

Žudno je udisao njihov fini miris; gledao ih je, ispitivao ih je skoro očajnički, kao da mu je to životno pitanje. Obe su bile visoke. Jedna je nosila siv štofan kaput, ukrašen tamnosivim krznom. Drugoj je sav kaput bio od krzna; jedno ili dva tuceta riđezlatnih lisica ubijeno je da bi njoj bilo toplo u svežoj hladovini ovog proletnjeg dana. Jedna je nosila sive, a druga svetložute čarape. Jedna je gazila po sivom ševrou, a druga po zmijskoj koži. Šeširi su im bili mali i priljubljeni uz glavu. Pratio ih je jedan mali, crni francuski buldog, trčeći čas za njima čas ispred njih. Ogrlica mu je bila ukrašena vučjim krznom, koje je kao kakav srednjovekovni okovratnik uokvirivalo njegovu glavu.

Piter je išao za njima, tako blizu da je mogao, kad su se izdvojile iz gomile, da čuje odlomke njihovog razgovora. Jednoj je glas bio kao u gugutke; druga je govorila malo promuklo.

— To je bogovski čovek, — govorio je promukli glas — jedan zbilja bogovski čovek!

— Tako mi je Elizabet rekla — reče glas gugutke.

— A i sedeljka je bila savršena — produži promukli glas. — On nas je zasmejavao cele večeri. I svi su bili malo nacvrckani. Kad smo polazili, rekoh mu da ću krenuti pešice i osloniti se na sreću da nađem uz put taksi, na što me je on pozvao da potražim jedan taksi u njegovom srcu. Rekao je da ih tu ima dosta i da su svi slobodni.

One se nasmejaše. Grupa dece koja je naišla u tom trenutku i prošla mimo njih sprečila je svojom grajom Pitera da čuje šta su posle toga rekle. U sebi je proklinjao decu. Ti odvratni đavolčići — zbog njih će izgubiti svoje otkrovenje. I to kakvo otkrovenje! Otkriće jednog tako čudnog, neobičnog, blistavog života! Piterovi snovi su uvek bili idilični i pastoralni. Čak i sa lordovom ćerkom on je nameravao da živi na selu, u tišini porodičnog kruga. Svet u kojem postoje savršene sedeljke, na kojima se svi malo nacvrckaju i u kojem bogovski ljudi pozivaju mlade boginje da u njihovom srcu potraže taksi bio je njemu potpuno nepoznat. I sad je malo zavirio u taj svet; bio je sav opčinjen njegovom egzotičnom i tropskom neobičnošću. Sva je njegova ambicija bila sada da uđe u taj velelepni svet, da se nekako uvuče, po svaku cenu, u život ovih mladih boginja. Kad bi se one sad istovremeno spotakle preko onog korena što viri iz zemlje i uganule noge. Kad bi... Ali one bez teškoća pređoše tu prepreku. A onda, odjednom, ukaza mu se zrak nade — u buldogu.

Pas je skrenuo s putanje i njuškao oko jednog bresta nekoliko metara udesno. Njuškao je, režao, ostavio jednu izazivačku uspomenu na svoju posetu, i sad je srdito, zadnjim nogama, bacao zemlju i grančice na to mesto, kad dotrča jedan žuti irski lisičar i stade takođe da njuška, najpre drvo a zatim buldoga. Buldog prestade da čeprka no prašini i onjuši lisičara. Dve životinje su oprezno obilazile jedna oko druge, njuškajući i režeći. Piter ih je za časak posmatrao s neodređenom i umornom radoznalošću. Njegove misli su bile na drugoj strani; jedva je i zapažao ta dva psa. A onda mu sinu kroz glavu da bi oni mogli da se pokolju. Ako bi se poklali, on je na konju. Junački će jurnuti i razdvojiti ih. Možda će ga i ujesti. Ali to nije važno. Štaviše, utoliko bolje. Ujed bi predstavljao jedan osnov više za zahvalnost boginja. Žarko se nadao da će se psi pobiti. Bilo bi jedino strašno ako bi boginje ili vlasnici žutog lisičara opazili stvar i umešali se pre no što borba počne. „Bože“, molio se usrdno, „nemoj ih pustiti da sad dozovu pse i rastave ih. Pusti da se psi

pokolju. U ime Isusa Hrista. Amin“. Piter je bio vaspitan u pobožnosti.

Deca su prošla. Glasovi boginja su se opet čuli.

—... užasan gnjavator — govorila je Gugutka. — Ne mogu nigde da se maknem a da ne naiđem na njega. I nema većeg debelokošca. Rekla sam mu da mrzim Jevreje, da nalazim da je ružan, i glup, i nevaspitan, i bezobrazan i dosadan. Ali izgleda da to na njega ne pravi nikakav utisak.

— Trebalo bi bar da ga iskoristiš — reče Promukla.

— Oh, to i činim — potvrdi Gugutka.

— Pa dobro, i to je nešto.

— Nešto, — prihvati Gugutka — ali ne mnogo.

One zaćutaše. — O, bože, — molio se Piter — ne dozvoli da vide.

— Kad bi samo, — otpoče Gugutka zamišljeno — kad bi samo ljudi mogli da shvate da... — Prekide je naglo užasna buka; lavež i režanje pasa. Mlade žene se okretoše u pravcu odakle su ti zvuci dolazili.

— Pongo! — viknuše one uglas, brižno i zapovednički. A zatim još oštrije: — Pongo!

Ali njihova vika je bila uzaludna. Pongo i žuti lisičar su se već suviše besno borili da bi obraćali pažnju na to.

— Pongo! Pongo!

A mala devojčica i njena snažna dadilja, kojima je pripadao žuti lisičar, vikale su isto tako uzaludno: .— Beni! Beni! Dođi ovamo!

Trenutak je došao, taj strasno zamišljani trenutak, bogat posledicama. Piter se oduševljeno baci među pse. — Beži, životinjo! — viknu on, udarajući nogom irskog lisičara. Jer lisičar je bio neprijatelj, francuski buldog — njihov francuski buldog — bio je prijatelj kome je on priskakao u pomoć, sličan nekom bogu sa Olimpa, iz Ilijade. — Beži! — U uzbuđenju, zaboravio je da muca. Slovo B mu je uvek bilo teško; ali je u ovoj prilici uspeo da vikne „beži“ bez traga nekog oklevanja. Hvatao je pse za njihove kratke repove, za kožu na vratu i pokušavao da ih razdvoji. S vremena na vreme udarao je nogom žutog lisičara. Ali ga je baš buldog ujeo. Gluplji čak i od Ajaksa, buldog nije shvatio da se besmrtnik bori na njegovoj strani. Ali Piter nije bio ljut, niti je onog trenutka u

uzbuđenju osećao ma kakav bol. Krv je počela da curi iz niza iskrzanih useka na njegovoj levoj ruci.

— Uh! — uzviknu Gugutka, kao da je neko nju ujeo za Ruku.

Zvuk njihovih glasova podstače ga na dalje napore. Još jače je udarao i vukao, i najzad za jedan delić trenutka uspeo da razdvoji razljućene životinje. Za taj delić sekunda nijedan pas nije držao u svojim ustima nijedan deo tela onog drugog. Piter ugrabi tu priliku, uhvati francuskog buldoga za kožu na vratu i diže ga uvis, mada je ovaj još besno pokušavao da ujede, režao i koprcao se. Žuti lisičar je stajao pred njim, lajao i skakao svaki čas, naprežući se mahnito da zgrabi crne šape svog neprijatelja koje su mlatarale u vazduhu. Ali je Piter, sličan Perseju koji visoko diže odsečenu glavu Gorgoninu, izdigao koprcavog Ponga izvan opasnosti, koliko je god mogao da ispruži ruku. Žuću je nogom držao na odstojanju; a dadilja i mala devojčica su se dotle malo pribrale, prišle s leđa razbesneloj životinji i najzad uspele da prikače kaiš za njegovu ogrlicu. Njegove čvrsto zabodene kandže klizale su se po travi dok su ga silom odvlačili; on je još lajao, mada slabo, jer je usled napora da se otme bio gotovo zadavljen. Viseći o svojoj crnoj koži na vratu, skoro na dva metra od zemlje, Pongo se uzalud koprcao.

Piter se okrete i priđe boginjama. Promukla je imala bademaste oči i tužna usta; bilo je to mršavo lice tragičnog izgleda. Gugutka je bila okruglija, rumenija i belja, plavih očiju. Piter je bacao pogled s jedne na drugu i nije mogao da odluči koja je lepša.

On spusti Ponga koji se koprcao. Hteo je da kaže: „Evo vašeg psa“. Ali lepota ovih blistavih stvorenja naglo povrati svu njegovu stidljivost, a sa stidljivošću i mucanje. — Evo vašeg... — otpoče on, ali reč „pas“ nije mogla da mu iziđe iz usta. P je za Pitera uvek bilo teško slovo.

Za sve obične reči koje počinju nekim teškim slovom Piter je imao spreman izvestan broj lakših sinonima. Tako je on mačke uvek zvao „cice“, ne zbog toga što bi se pravio detinjast, već zato što mu je lakše bilo izgovoriti C nego nemoguće M. Drvo je morao da izražava neodređenim pojmom „ogreva“. Blato je za njega uvek bilo „đubre“. U pronalaženju sinonima postao je skoro isto onako dovitljiv kao oni anglosaksonski pesnici koji su, upotrebljavajući aliteraciju umesto slika, i želeći da, recimo, more počne istim

slovom kojim i njegovi talasi ili njegovi valovi, bili primorani da ga nazovu „tron Neptunov“ ili „velika voda“. Ali Piter nije mogao sebi dozvoliti, punu pesničku slobodu svojih saksonskih predaka i morao je da ponekad sriče i najteže reči za koje nije bilo pogodnih i prozaičnih sinonima. Tako se, na primer, uvek kolebao da li da čašu nazove kondirom ili da kaže č, a, š, a. A kako se činilo da je „ovum“ jedini sinonim za jaje, to se on morao pomiriti s tim da govori o j, a, j, i, m, a.

U ovom trenutku zadržavala ga je bedna, mala rečca „pas“. Piter je imao nekoliko sinonima za psa. Kako je K bilo malo lakše slovo od P, on je, kad nije bio suviše nervozan, govorio „kuče“. Ili, ako sa slovom K ne bi lako išlo, mogao je psa da nazove malo šaljivo, u podsmešljivom herojskom tonu, „lisičar“. Ali je prisustvo dveju boginja toliko zbunjivalo Pitera da mu je bilo nemoguće ča izgovori K i L kao i P. Zastao je upinjući se da izgovori prvo „psa“, zatim „kučeta“, a onda „lisičara“. Sav je pocrveneo. Bio je na očajnoj muci.

— Evo vašeg garova — uspeo je najzad da kaže. Bio Ji' svestan da je reč bila malo suviše seljačka da bi se mogla primeniti na jedno fino, gradsko kuče. Ali ona je bila jedina koja mu je došla na jezik.

— Mnogo vam hvala — reče Gugutka.

— Vili ste sjajni, zbilja sjajni — reče Promukla. — Ali, bojim se da ste se povredili.

— O, to nije ništa — izjavi Piter. Omotavši maramicom ujedenu ruku, uvuče je u džep.

U međuvremenu, Gugutka je pričvrstila kaiš za Pongovu ogrlicu. — Sad ga možete pustiti na zemlju — reče ona.

Piter učini kao što mu ja bilo rečeno. Mali crni pas skoči odmah u pravcu svog neprijatelj koji se sa opiranjem povlačio. U jednom skoku on do kraja zateže kaiš, prope se na zadnje noge i tako je lajući stajao u položaju lava na nekom grbu.

— Jeste li baš sigurni da nije ništa? — navaljivala je Promukla. — Dajte da pogledam.

Piter poslušno odvi maramicu i pruži ruku. Izgledalo mu je da se sve zbiva onako kako se on nadao. A onda sa užasom primeti da su mu nokti prljavi. Da se samo, da se samo setio da opere ruke pre no što je izišao! Šta će one misliti o njemu? On pocrvene i pokuša da trgne ruku. Ali je Promukla zadrža.

— Čekajte — reče ona. A zatim dodade: — Nezgodan ujed.

— Užasan — potvrdi Gugutka, koja se takođe nagla da vidi. — Strašno mi je žao što je moj glupi pas...

— Treba odmah da odete do apotekara — reče Promukla, prekinuvši je — da vam on to dezinfikuje i previje.

Ona podiže oči s njegove ruke i pogleda ga u lice.

— Do apotekara — ponovi Gugutka i takođe diže pogled.

Piter je gledao čas jednu čas drugu, podjednako zasenjen širom otvorenim plavim očima i bademastim tajanstvenim očima zelene boje. Osmehnuo im se neodređeno i neodređeno odmahnuo glavom. Neprimetno uvi ruku u maramicu i skloni je od njihovih pogleda.

— To nije ništa — reče on.

— Ali morate — navaljivala je Promukla.

— Morate — vikala je Gugutka.

— N-ništa — ponovi on. Nije hteo da ide apotekaru. Želeo je da ostane s boginjama.

Gugutka se okrete Promukloj. — *Qu'estce qu'on donne a ce petit bonhomme?* — zapita ona, govoreći brzo i tiho.

Promukla sleže ramenima i načini grimasu koja je izražavala nesigurnost. — *Il serait offense, peutetre* — posumnja ona.

— *Ti crois?*

Promukla krišom baci pogled na predmet njihovog raspravljanja, odmerivši ga kritički od jevtinog filcanog šešira do jevtinih cipela, od bledog bubuljičavog lica do malo prljavih ruku, od čelikom uokvirenih naočara do kožnog lanca za sat. Piter opazi da ga ona posmatra i nasmeši joj se sa stidljivim ushićenjem. Kako je lepa! Pitao se o čemu li to šapuću. Možda su rešavale da li da ga pozovu na čaj. I samo što mu je ta misao pala na pamet, bio je već ubeđen u to. Kao nekim čudom, zbivalo se baš kao i u njegovim snovima. Mislio se da li će imati smelosti da im kaže — sada prvi put — da bi mogle da potraže taksi u njegovom srcu.

Promukla se opet okrete svojoj drugarici. Još jednom sleže ramenima. — *Vraiment, je pe sais pas* — prošaputa.

— *Si on lui donnait une livre?* — predloži Gugutka.

Promukla klimnu glavom. — *Comme tu voudras.* — I dok se druga okrenula da neprimetno potraži u svom novčaniku, ona se obrati Piteru.

— Bili ste strašno hrabri — reče osmehujući se.

Piter je mogao samo da odmahne glavom, pocrveni i obori oči pred tim pogledom čvrstim, hladnokrvnim, sigurnim u sebe. On je žarko želeo da je gleda; ali kad je to trebalo učiniti, prosto nije mogao da zadrži svoj pogled na tim njenim nepokolebljivim očima.

— Možda se inače zanimate za pse — produži ona. — Imate li vi psa?

— N-ne — uspe Piter da kaže.

— Oh, onda je vaš postupak bio utoliko hrabriji — reče Promukla. Zatim, primetivši da je Gugutka našla novac koji je tražila, uze mladića za ruku i steže je srdačno. — E sad, zbogom — reče, smešeći se ljupkije no ikad. — Mi smo vam strašno zahvalne. Strašno — ponovi ona. I potom se zapita u sebi zašto je toliko puta upotrebila reč „strašno“. Inače je gotovo nikad nije upotrebljavala. A sad joj se učinila nekako pogodna u razgovoru s ovim stvorenjem. Sa licima iz nižih staleža bila je uvek vrlo ljubazna, bučno srdačna i upotrebljavala je ulične izraze kao gimnazijalka.

— Z-z-z... — poče Piter. Zar je moguće da će one otići, pitao se on u očajanju, probudivši se naglo iz svog prijatnog, ružičastog sna. Da će sasvim otići, ne pozvavši ga na čaj i ne ostavivši mu svoje adrese? Želeo je da ih umoli da ostanu još malo, da mu dozvole da se opet nađe s njima. Ali je znao da neće moći da izgovori potrebne reči. Pred onim „zbogom“ koje mu je uputila Promukla osećao se kao čovek koji vidi kako se bliži užasna katastrofa, a ništa ne može učiniti da je zaustavi. — Z-z... — promuca slabačko. Ali, pre nego što je završio to kobno zbogom, već mu je i ona druga stezala ruku.

— Bili ste zbilja sjajni — reče Gugutka rukujući se s njim. — Zaista sjajni. I apsolutno morate otići do apotekara da vam smesta dezinfikuje ranu. Zbogom, i mnogo, mnogo vam hvala. — Govoreći ove poslednje reči, ona mu tutnu u ruku lepo savijenu novčanicu od jedne funte i sklopi njegove prste preko nje. — Vrlo sam vam zahvalna — ponovi ona.

Pocrvenevši do ušiju, Piter odmahnu glavom. — — N-n... — poče on, i pokuša da joj vrati novčanicu.

Ali ona se samo još ljupkije osmehnu. — Da, da — bila je uporna. — Molim vas. — I ne čekajući da još nešto čuje, ona se okrete i potrča malo za Promuklom koja je produžila stazom, vukući Ponga koji se opirao, lajao, zatezao kaiš i tako ličio na figuru sa kakvog grba.

— Lepo, sve je u redu — reče ona pristigavši svoju drugaricu.

— Primio je? — zapita Promukla.

— Da, da. — Ona klimnu glavom. Zatim, promenivši ton, reče: — Šta smo ono govorile kad nas je ovo dosadno kuče prekinulo?

— Ne — ne — uspeo je najzad da kaže Piter. Ali se ona već bila okrenula i hitro se udaljavala od njega. On načini dva-tri krupna koraka za njom, a potom se zaustavi. Nije vredelo. Dovelo bi ga samo do daljih uniženja ako bi pokušao da objasni. One bi čak mogle pomisliti — dok bi on stajao pred njima i pokušavao da iskaže šta hoće — da je potrčao za njima da bi tražio više. Mogle bi mu spustiti još jednu funtu u šaku i otrčati još brže. Gledao je za njima sve dok nisu zamakle za prevoj brežuljka; potom pođe natrag prema Serpentini.

U mašti je ponavljao tu scenu, ne kako se stvarno odigrala, već kako je trebalo da se odigra. Kad mu je Gugutka tutnula novčanicu u šaku, on se osmehnuo, učtivo je vratio, govoreći: „Žao mi je, ali vi ste se prevarili. Prevarili ste se, uostalom s dosta razloga, priznajem. Jer ja izgledam siromah, i zaista sam siromah. Ali treba da znate da sam džentlmen. Otac mi je bio lekar u Ročdelu. Moja majka bila je kći lekara. Išao sam u jednu poznatu školu dok mi roditelji nisu umrli. Umrli su kad je meni bilo šesnaest godina, i to u razmaku od nekoliko meseci. I tako sam morao da se zaposlim pre no što sam završio školovanje. Ali vi uviđate da ne mogu da primim vaš novac“. A zatim je produžio smelije, poverljivije i prisnije: „Razdvojio sam ove glupe pse zato što sam želeo da nešto učinim za vas i vašu prijateljicu. Zato što ste mi se učinili lepi i čarobni. Prema tome, i da nisam džentlmen, ne bih uzeo vaš novac“. Gugutku je duboko tronuo taj mali govor. Stegla mu je ruku i rekla koliko joj je žao što se to desilo. A on ju je umirio, uveravajući je da je njena greška sasvim razumljiva. A ona ga je onda zapitala da li bi hteo da pođe s njima i popije šolju čaja. Odatle su Piterova zamišljanja bila manje jasna i više ružičasta, dok nisu prešla u stari uobičajeni san o lordovoj kćeri, zahvalnoj udovici i usamljenom siročetu; samo što

su ovaj put boginje bile dve, i njihova lica nisu bila mutni proizvod uobrazilje, već stvarna i potpuno određena.

Ali usred svojih sanjarija on je bio svestan da se stvari nisu tako desile. Znao je da je ona otišla pre no što je on mogao išta da kaže; čak i da je potrčao za njima i pokušao da održi svoj govor kojim bi sve objasnio, on to nikako ne bi uspeo da učini. Na primer, morao bi da kaže da mu je otac bio „hećim“, a ne doktor ili lekar (pošto je X bilo lakše slovo od D i L). A kad bi došlo da se kaže kako su mu roditelji umrli, on bi morao da kaže da su „nestali“, što bi zvučalo veselo, kao da pokušava da od toga napravi šalu. Ne, ne, istini valja pogledati u oči. On je novac uzeo, a one su otišle misleći da je on nekakva skitnica, koja se izložila opasnosti ujeda samo u očekivanju dobrog bakšiša. Ni na pamet im nije palo da bi mogle da se ponašaju prema njemu kao prema sebi ravnom. A da ga pozovu na čaj, da se s njim sprijatelje...

Ali njegova mašta je još radila. Seti se odjednom da je bilo potpuno nepotrebno da ma šta objašnjava. Mogao je prosto da joj silom gurne novac natrag u ruku, ne govoreći ni reči. Zašto to nije učinio? Trebalo je da izvini sebe za tu nemarnost. Ona je suviše brzo utekla; to je bio razlog.

Ili, da je pošao napred, ispred njih, i upadljivo dao taj novac prvom uličnom deranu koga bi sreo? To je dobra ideja. Na nesreću, nije mu pala na um u pravi čas.

Celo to poslepodne Piter je šetao i šetao, misleći o onom što se desilo i izmišljajući časne i zadovoljavajuće alternative. Ali je čitavo vreme znao da te alternative postoje samo u njegovoj uobrazilji. Ponekad mu je sećanje na to poniženje bilo tako živo da bi sav uzdrhtao i naježio se.

Dan se gasio. U sivom i ljubičastom sumraku parovi su šetali još više priljubljeni jedno uz drugo i još otvorenije se grlili ispod drveća. Nizovi žutih svetiljki nicali su u tami koja se zgušnjavala. Visoko iznad glave, na bledom nebu pojavio se mesečev rog. Piter se više no ikad osećao nesrećan i usamljen.

Povređena ruka sad ga je mnogo bolela. Iziđe iz Parka i pođe Oksfordskom ulicom dok nije naišao na apoteku. Kad mu je ruka bila dezinfikovana i previjena, uđe u jednu čajdžinicu i poruči

prženo j, a, j, e, zemičku i lonče moke, što je kelnerici koja nije shvatila morao da prevede kao š, o, lj, u, k, a, f, e.

„Izgleda da vi mislite da sam ja neka skitnica ili; trčkaralo“. Eto to je trebalo da joj kaže, uvređeno i gordo. „Uvredili ste me. Da ste muškarac, prebio bih vas. Evo vam vaš prljavi novac“. Ali u tom slučaju, razmišljao je, teško bi mogao očekivati da posle toga postane njihov prijatelj. Razmislivši bolje, zaključi da taj ogorčeni stav ne bi bio koristan.

— Povredili ste ruku? — zapita ljubazno kelnerica stavljajući na sto jaje i kafu.

Piter klimnu glavom. — Ujeo me p-p... l-l-l-lisičar. — Reč najzad izbi, prasnuvši kao iz puške.

Dok je govorio, pocrvene sećajući se pretrpljene sramote. Da, one su ga smatrale za običnog trčkarala, ponašale se prema njemu kao da on ustvari ne postoji, kao da je samo alatka koju možete da uzmete pod najam i na koju, pošto ste račun platili, ne obraćate više nikakvu pažnju. Slika tog poniženja u njegovoj svesti bila je tako živa, poimanje toga tako duboko i potpuno, da ga je to bolelo ne samo duševno nego i telesno. Srce mu je udaralo neuobičajeno brzo i jako; bilo mu je muka. Sa najvećom teškoćom je uspeo da pojede jaje i popije šolju kafe.

Piter iziđe iz čajdžinice misleći neprestano na mučnu stvarnost i iznalazeći još uvek grozničavo svoje alternative za nju, i mada je bio vrlo umoran, produži svoje besciljno šetanje. Išao je Oksfordskom ulicom sve do Cirkusa, skrenuo u Ridžent ulicu, zadržao se malo na Pikadiliju gledajući one epileptično drhtave svetlosne reklame, pošao uz šetalište Šeftsberi i, okrenuvši pa jug, uputio se sporednim ulicama ka Strandu.

U jednoj ulici blizu Kovent Gardena neka žena se očeša o njega. — Razvedri se, dušo — reče mu. — Nemoj da si tako mračan.

Piter je pogleda u čudu. Je li moguće da se ona njemu obratila? Žena — zar je to moguće? On je, naravno, znao da je ona ono što svet zove rđava žena. Ali je činjenica da mu se ona obratila i pored toga ostajala neobična; on io nekako nije dovodio u vezu s tim što je ona „rđava“.

— Hajde sa mnom — mamila ga je.

Piter klimnu glavom. Nije mogao verovati da je to istina. Ona ga uze pod ruku.

— Imaš li para? — upita ga, malo nespokojna.

On opet klimnu glavom.

— Izgledaš kao da dolaziš s nekog pogreba — reče žena.

— Osećam se usamljen — objasni on. Bio je gotov da zaplače. Čak je želeo da plače — da plače i da ga neko teši. Glas mu je podrhtavao dok je govorio.

— Usamljen? Smešno. Tako zgodan mladić kao ti nema razloga da bude usamljen. — Ona se nasmeja značajno i neveselo.

Njena spavaća soba bila je slabo osvetljena nekom ružičastom svetlošću. Vazduh je bio ispunjen zadahom jevtinog parfema i neopranog rublja.

— Pričekaj samo malo — reče ona i izgubi se kroz vrata koja su vodila u drugu sobu.

On sede da je sačeka. Minut docnije ona se vrati u domaćem ogrtaču i papučama. Sede mu na kolena, obvi mu ruke oko vrata i poče da ga ljubi. — Srce moje, — reče mu napuklim glasom — srce moje. — Oči su joj bile tvrde i hladne. Dah joj je zaudarao na alkohol. Izbliza je bila neopisivo grozna.

Piteru se učini da je tek sad prvi put vide — vide i potpuno shvati. On okrete lice. Setivši se lordove kćeri koja je uganula nogu, usamljenog siročeta, udovice čije je dete upalo u Okrugli basen, setivši se Gugutke i Promukle., on se oslobodi njenih ruku, odgurnu je od sebe i skoči na noge.

— Izvinite, — reče — ja m-moram d-da... Z-z-zaboravio sam nešto. Ja... — Dohvati šešir i pođe vratima.

Žena potrča za njim i uhvati ga za ruku. — Mangupe jedan — vrisnu. Njena psovka je bila grozna i odvratna. — Da zovneš devojku, pa onda da se izvučeš i ne platiš. A, ne, to nećeš, neće ti to upaliti. Ti...

Piter zavuče ruku u džep i izvuče Gugutkinu pažljivo savijenu novčanicu. — P-pustite me da idem — reče on, dajući joj novac.

Dok je ona podozrivo razvijala novčanicu, on izjuri iz sobe, zalupi vrata za sobom i strča niz mračne stepenice na ulicu.

TILOTSONOV BANKET

I

Mladi Spod nije bio snob; bio je suviše pametan da bi to bio, suviše, korenito pošten. Nije bio snob; ali mu je ipak bila veoma prijatna pomisao da će večerati kod lorda Badžerija, udvoje, intimno. Bio je to odlučan događaj u njegovom životu; osećao je da je to korak napred ka postizanju onog konačnog uspeha, društvenog, materijalnog i književnog, radi čega je, s čvrstom voljom, došao u London. Pobediti i osvojiti lorda Badžerija bio je u toj borbi gotovo najvažniji strategijski potez.

Edmund, četrdeset sedmi baron Badžeri, bio je neposredni potomak onog Edmunda, zvanog Jazavac, koji se iskrcao na englesko tle u pratnji Viljema Osvajača. Dobivši plemstvo od Viljema Rufusa, Badžeri su bili jedna od malobrojnih plemićkih porodica koje su preživele Rat ruža i ostale zgode i nezgode engleske istorije. Bila je to razborita i vrlo plodna rasa. Nikad nijedan Badžeri nije učestvovao u nekom ratu, nikad se nijedan Badžeri nije upustio u neku politiku. Oni su bili zadovoljni da žive i mirno umnožavaju svoju vrstu u jednom ogromnom normanskom zamku sa stražarskim kulama, opkoljenim trostrukim jarkom, i izlazili su iz njega samo da bi obrađivali svoje imanje i sakupljali svoje zakupnine. U osamnaestom veku, kad je život postao manje-više bezbedan, počeli su Badžeri da izlaze dalje, u civilizovano društvo. I od proste seljačke vlastele oni se preobraziše u veliku gospoštinu, zaštitnike i poznavaoce umetnosti. Imanje im je bilo prostrano, bili su bogati; a sa porastom industrijalizacije raslo je i njihovo bogatstvo. Sela na njihovom imanju pretvoriše se u industrijske gradove, ispod površine njihovih golih pustara otkrivene su neslućene naslage uglja. Sredinom devetnaestog veka Badžeri su spadali među najbogatije engleske plemićke porodice Četrdeset sedmi baron je raspolagao godišnjim prihodom od najmanje dve

stotine hiljada funti. Držeći se duge „badžerijevske tradicije, on nije hteo da ima nikakve veze ni s politikom ni s ratom. Zanimao se sakupljanjem slika pokazivao je interesovanje za pozorište; bio je prijatelj i zaštitnik književnika, slikara i muzičara. Jednom rečju, bio je ličnost velikog značaja baš u onom svetu u kome je mladi Spod naumio da se istakne.

Spod je tek nedavno bio završio univerzitet. Sajmon Golami, urednik *Sveta* („Najboljeg od svih mogućih svetova“), upoznao se s njim — on je uvek bio u potrazi za mladim talentima — učinio mu se sposoban mladić i postavio ga je za umetničkog kritičara u svom časopisu. Golami je voleo da oko sebe okuplja mlade ljude koje može učiti. Njegovoj sujeti je laskalo da ima učenike, a sem toga bilo mu je lakše da svoj časopis uređuje s poslušnim saradnicima nego s ljudima koje su godine načinile tvrdoglavim i krutim. Spod se nije rđavo pokazao na tom novom poslu. U svakom slučaju, njegovi članci su bili dovoljno inteligentni da pobude interesovanje lorda Badžerija. U krajnjoj liniji, njima je imao da zahvali za tu čast što će večeras sedeti u trpezariji Doma Badžerijevih.

Osnažen s više raznih vina i čašom starog konjaka, Spod se osetio sigurnijim u sebe i prijatnije nego što se inače te večeri osećao. Badžeri je malo bacao u nespokojstvo svoga gosta. Imao je nezgodan običaj da svaka dva minuta menja predmet razgovora. Spodu je, na primer, bilo užasno mučno kad je domaćin presekao njegovu, kako je on gordo smatrao, tananu i blistavu analizu barokne umetnosti, počeo da šeta pogledom po sobi i odjednom ga upitao da li voli papagaje. On je pocrveneo i pogledao ga podozrivo, misleći da ovaj namerava da vređa. Ali ne; Badžerijevo belo, mesnato, hanoveransko lice izražavalo je savršenu dobronamernost. U njegovim sitnim, zelenkastim očima nije bilo zlobe. On je očevidno iskreno želeo da zna da li Spod voli papagaje. Mladić proguta srdžbu i odgovori da voli. Badžeri mu onda ispriča jednu zanimljivu priču o papagajima. Spod je taman hteo da je nadmaši jednom još boljom pričom, kad njegov domaćin poče da govori o Betovenu. I tako se igra produžavala. Spod je svoja pričanja prekraćivao da bi ugodio domaćinu. Za ciglih deset minuta on je izrekao više ili manje duhovite opaske o Benvenutu Čeliniju, kraljici Viktoriji, sportu, bogu, Stivenu Filipsu i mavarskoj arhitekturi.

Lordu Badžeriju se on učinio izvanredno simpatičan mladić i vrlo inteligentan.

— Ako ste sasvim ispili kafu, — reče on i ustade dok je to govorio — poći ćemo da pogledamo slike.

Spod hitro skoči na noge i tek tada opazi da je malčice isuviše popio. Moraće da bude pažljiv, da govori polako, da noge spušta smišljeno, jednu za drugom.

— Ova je kuća pretrpana slikama — žalio se lord Badžeri. — Prošle nedelje sam ceo jedan vagon slika poslao na seosko imanje; ali ih još uvek ima suviše. Moji preci su želeli da imaju svoje portrete od Romnija. A to je tako neprijatan umetnik, zar ne? Zar nisu mogli izabrati Gensboroa ili bar Rejnoldsa? Sad sam sve Romnijeve slike obesio u odeljenju za poslugu. I spokojan sam kad znam da više nema mogućnosti da ih opet vidim. Vi verovatno dosta znate o starim Hetitima?

— Pa... — započe mladić, s pohvalnom skromnošću.

— Onda pogledajte ovo. — On pokaza veliku kamenu glavu koja je stajala u jednoj vitrini kraj trpezarijskih vrata. — Nije ni grčka, ni egipatska, ne persijska, niti Hiro drugo; i ako nije stara hetitska, onda ne znam šta je. I to me podseća na priču o lordu Džordžu Sangeru, kralju cirkusa... — i ne pustivši Spoda da razgleda hetitsku starinu, povede ga širokim stepenicama, prekidajući svaki čas svoju priču da bi ukazao na neki nov redak i lep predmet.

— Vi svakako znate za Debiroove pantomime? — ubaci Spod, čim je priča bila svršena. Bio je nestrpljiv da saopšti ono što je znao o Debirou. Badžeri mu je pružio vrlo zgodan uvod za to svojim smešnim Sangerom. — Savršen čovek, zar ne? Imao je običaj da...

— Ovo je moja glavna galerija — reče lord Badžeri otvarajući jedno krilo visokih vrata. — Moram da se izvinim za nju. Izgleda kao kakva dvorana za klizanje. — On potraži električni prekidač i odjednom blesnu svetlost, otkrivajući grdnu galeriju koja se, kao što treba, smanjivala u daljini po svim zakonima perspektive. — Vi ste sigurno čuli za mog pokojnog oca — produži lord Badžeri. — Bio je, znate, malo lud; obdaren je bio nekom vrstom genija za mehaniku, ali mu je nedostajao jedan zavrtanj. On je u ovoj prostoriji držao jednu malu železnicu. Beskrajno se zabavljao puzeći po patosu za svojim vozovima. A sve slike su bile nabijene u podrume. Ne mogu

vam opisati na šta su ličile kad sam ih našao. Eto, na ovog Pusena sam prilično gord; to je naslikao za Skarona.

— Izvrsno! — uzviknu Spod, i mahnu rukom po vazduhu kao da ocrtava neki divan oblik. — Kako je sjajan polet ovog drveća i ovih nagnutih figura! I kako su samo ulovljeni, da se tako izrazim, zaustavljeni tim božanskim oblikom koji im se svojim suprotnim kretanjem protivstavlja! Pa draperije!...

Ali lord Badžeri je pošao dalje, i sad je stajao pred jednim malim duborezom Bogorodice iz petnaestog veka.

— Škola iz Remsa — objasni.

Oni „svršiše“ galeriju velikom brzinom. Badžeri nije dozvolio svom gostu da pred bilo kojim delom zastane više od četrdeset sekundi. Spodu bi bilo prijatno da je mogao da provede nekoliko časaka mirno i pribrano pod nekom od tih divnih stvari. Ali to nije bilo dopušteno.

Pošto su svršili s galerijom, pređoše u jednu malu sobu kroz koju se izlazilo iz nje. Kad je elektrika osvetlila sobu, Spodu se ote uzvik divljenja.

— Ovo je kao iz Balzakovih romana — uzviknu. — *Un de ces salons dores ou se deploie un luxe insolent.* Sećate se.

— To je moja soba iz devetnaestog veka — objasni Badžeri. — I laskam sebi da je posle državnih odaja u Vindzoru nešto najbolje u svojoj vrsti.

Spod prođe na prstima unaokolo po sobi, posmatrajući u čudu sve te predmete od stakla, od pozlaćene bronze, od porcelana, od perja, od vezene i malane svile, od perli, od voska, predmete najneverovatnijih oblika i boja, čudne proizvode jedne dekadentne tradicije, kojima je soba bila pretrpana. Na zidovima su bile slike — Martin, Vilki, jedan rani Landsir, nekoliko Etisa, jedan veliki Hajdon, jedan nežan mali akvarel devojke od Venrajta, učenika Blejkovog i trovača arsenikom, i još dosta drugih. Ali slika koja zadrža Spodovu pažnju bila je jedno platno osrednje veličine na kojem je bio predstavljen Troilus kako na konju ulazi u Troju, zasut cvećem i klicanjem ushićene gomile, i ne vidi (to se zapažalo po njegovom izrazu) ništa sem očiju Kreside, koja ga gleda s jednog prozora“ dok se Pandarus smeši nad njenim ramenom.

— Savršeno luda i čarobna slika! — uzviknu Spod.

— Aha, nije vam izmakao moj Troilus. — Lord Badžeri je bio zadovoljan.

— Kako su svetle i skladne boje! Kao Etijeve, samo jače, ne tako upadljivo lepuškaste. I ima tu snage koja podseća na Hajdona. Samo Hajdon nije mogao da napravi nešto što bi pokazivalo tako nepogrešiv ukus. Od koga je? — Spod se upitno okrete svom domaćinu.

— Bili ste u pravu kad ste otkrili nešto od Hajdona — odgovori lord Badžeri. — To je od njegovog učenika Tilotsona. Voleo bih kad bih našao više njegovih radova. Ali, izgleda da niko ništa o njemu ne zna. A on je, čini se, vrlo malo uradio.

Ovog puta mlađi upade u reč.

— Tilotson, Tilotson... — On stavi ruku na čelo. Obrve mu se nabraše i naružiše njegovo okruglo lice oblih crta. — He... da, setio sam se. — On pobedonosno diže pogled, vedra, detinja čela. — Tilotson, Volter Tilotson — on je još živ.

Badžeri se nasmeši. — Ovo je naslikano 1846.

— Dobro, to ništa ne dokazuje. Recimo da je rođen 1820, da je svoje remek-delo naslikao kad mu je bilo dvadeset šest godina, a sad je 1913; to će reći da mu je svega trideset tri. Još uvek je mlađi od Ticijana.

— Ali od 1860. ništa se o njemu nije čulo — bunio se lord Badžeri.

— Tačno. Kad ste pomenuli njegovo ime, podsetili i re me na ono što sam našao neki dan prelistavajući posmrtne beleške u arhivama *Sveta.* (Mora čovek bar jednom godišnje da ih dopunjava da ne bi bio zatečen nespreman kad nekoj od tih starih ptičurina odjedared padne na pamet da odleti na onaj sveg.) I eto, tu, među njima — sećam se kako sam bio iznenađen — našao sam i biografiju Voltera Tilotsona. Prilično iscrpna do 1860, a onda praznina, izuzev jedne beleške olovkom, u početku ovog veka, da se vratio sa Istoka. Ta beleška nije nikad bila upotrebljena ili dopunjena. Iz toga sam izvukao jasan zaključak: starac još nije umro. On je prosto nekako zaboravljen.

— Pa to je neverovatno — uzviknu lord Badžeri. — Morate da ga pronađete, Spode — morate da ga pronađete. Daću mu da naslika freske po zidovima ove sobe. To je baš ono za čim sam uvek uzalud

žudeo — da mi jedan pravi umetnik iz devetnaestog veka dekoriše ovu sobu. O, moramo ga naći odmah — odmah.

Lord Badžeri je hodao gore-dole u velikom uzbuđenju.

— Već zamišljam kako bi ova soba postala savršena — produži on. — Izbacili bismo sve ove vitrine i na celom ovom zidu dali da se naslika kakva herojska freska Hektora i Andromahe, ili neka „Zaplena za kiriju“, ili Fani Kembl kao Belvidera u „Očuvanoj Veneciji“ — ili ma šta slično, samo da bude u velikom stilu tridesetih i četrdesetih godina. A ovde bih želeo da imam neki predeo, s perspektivama koje se blago zamračuju u daljini, ili nešto arhitektonsko i veličanstveno u stilu Valtazarove gozbe. Pa onda ćemo skinuti ovaj kamin od Adama i zameniti ga nečim mavarsko-gotskim. A na ove zidove postaviću ogledala, ili ne! čekajte...

On utonu u ćutanje, iz kojeg se na Kraju prenu viknuvši:

— Starca, starca valja naći! Spode, moramo da pronađemo tog neverovatnog starkelju. I nikom ni reči o tome. Tilotson će biti naša tajna. O, to je savršeno, to je nepojmljivo! Pomislite samo na freske.

Lice lorda Badžerija je istinski oživelo. Razgovarao je o jednom istom predmetu skoro četvrt sata.

II

Tri nedelje docnije jedan telegram trže lorda Badžerija iz uobičajenog popodnevnog dremeža. Saopštenje je bilo kratko. *„Pronađen — Spod“.* Lice lorda Badžerija, potamnelo od zasićenosti, sinu od razumevanja i zadovoljstva. — Nema odgovora — reče on. Sluga se nečujno povuče.

Lord Badžeri sklopi oči i utonu u zamišljanja. Pronađen! Kako će divnu sobu imati! Ničeg sličnog neće biti na svetu. Freske, kamin, ogledala, tavanica... A jedan sitan, zbrčkan starac pentraće se po skelama, lak i hitar kao jedan od onih majmunčića sa zaliscima u Zoološkom vrtu, i samo će slikati i slikati... Fani Kembl kao Belvidera, Hektor i Andromaha, ili, zašto ne, Vojvoda od Malmsija, ili Klerens... Lord Badžeri je spavao.

Spod nije mnogo zaostao za svojim telegramom. U šest sati bio je u domu Badžerija. Njegovo Gospodstvo je bilo u sobi devetnaestog veka i sopstvenim rukama sklanjalo razne stvarčice. Spod ga zateče ugrejanog i zadihanog.

— Ah, stigli ste — reče lord Badžeri. — Kao što vidite, ja već sve pripremam za dolazak velikog čoveka. Ispričajte mi sad sve o njemu.

— On je stariji nego što sam i mislio — reče Spod. — Ove godine biće mu devedeset sedam. Rođen je 1816. Neverovatno, zar ne? Ali počeo sam od kraja.

— Počnite odakle hoćete — reče Badžeri ljubazno.

— Neću vam pričati sve pojedinosti lova. Ne možete zamisliti koliki je to bio posao dok sam ga pronašao. Kao neka priča iz Šerlok Holmsa, silno zapletena, suviše zapletena. Jednog dana napisaću knjigu o tome. U svakom slučaju, najzad sam ga našao.

— Gde?

— U jednoj siromašnoj, ali još pristojnoj kući u Holoveju. Našao sam ga starijeg, siromašnijeg, usamljenijeg nego što biste verovali da je moguće biti. Utvrdio sam kako je došlo do toga da bude zaboravljen, na koji je način onako odjednom iščezao iz života. Uvrteo je bio u glavu, negde oko šezdesetih godina, da ode u Palestinu i tamo uhvati lokalni kolorit za svoje religiozne slike — prinošenje žrtava i slične stvari, znate već. I tako, on ode y Jerusalim, zatim na Livansku goru, pa dalje, i onda se negde usred Male Azije zaglibio. Zaglibio se i ostao nekih četrdeset godina.

— Pa šta je radio za sve to vreme?

— O, on je slikao, obrazovao jednu misiju, preobratio u hrišćanstvo tri Turčina, poučavao tamošnje paše u osnovnim znanjima iz engleskog, latinskog i perspektive, i bog bi znao iz čega još. I onda, izgleda oko 1904, palo mu je na pamet da je ostario i da je prilično dugo van svoje zemlje, Tako se on vrati u Englesku, gde nađe da su mrtvi svi koje je poznavao, da trgovci slikama nikad nisu čuli za njega i neće da kupe njegove slike, i da je on prosto jedno smešno staro stvorenje s kojim se tera šega. Onda je uspeo da se zaposli kao nastavnik crtanja u jednoj ženskoj školi u Holoveju, i otada je stalno živeo tamo, sve više stario i slabio i gubio vid i sluh, i uopšte lapio, dok ga najzad nisu izbacili iz škole. Kad sam ga pronašao, imao je sve u svemu još oko deset funti. Stanuje u jednoj crnoj rupi, u nekom suterenu punom bubašvaba. Kad potroši svojih deset funti, pretpostavljam da će tu prosto mirno umreti.

Badžeri podiže svoju belu ruku. — Dosta, dosta. Nalazim da je sama literatura već dovoljno turobna. Tražim da život bude bar malo veseliji. Jeste li mu rekli da želim da izradi slike u mojoj sobi?

— Ali on ne može da slika. Suviše je obnevideo i malaksao.

— Ne može da slika? — uzviknu Badžeri užasnut. — Pa koja je onda vajda od njega?

— Zaista, ako uzmete s te strane... — poče Spod.

— Znači, nikad neću imati svoje freske. Hoćete li da zazvonite, molim vas?

Spod zazvoni.

— Kakvo pravo ima Tilotson da i dalje živi ako ne može da slika? — produži lord Badžeri razdraženo. — Na kraju krajeva, to je bilo jedino njegovo opravdanje za mesto koje zauzima pod suncem.

— On nema baš mnogo sunca u svom suterenu.

Poslužitelj se pojavi na vratima.

— Nađite nekog da vrati sve ove stvari na svoje mesto — naredi lord Badžeri, pokazujući rukom ispražnjene vitrine, vašar od staklarije i porcelana na podu, slike skinute sa zida. — A mi, Spode, hajdemo u biblioteku; tamo je udobnije.

On pođe napred kroz dugu galeriju i niz stepenice.

— Žao mi je što vas je stari Tilotson tako razočarao — reče Spod usrdno.

— Pričajmo o nečem drugom; on me više ne zanima.

— Ali zar ne mislite da treba da učinimo nešto za njega? Od sirotinjskog doma odvajaju ga još samo deset funti. I da ste samo videli bubašvabe u njegovom suterenu!

— Dosta — dosta. Učiniću sve što smatrate pogodnim.

— Mislio sam da bismo mogli da prikupimo priloge među ljubiteljima umetnosti.

— Njih nema — reče lord Badžeri.

— Da! Ali ima dosta sveta koji će priložiti iz snobizma.

— Neće, ako mu ne date neku naknadu za njegov novac.

— To je istina. Na to nisam mislio. — Spod je neko vreme ćutao. — Mogli bismo prirediti jednu večeru u njegovu čast. Veliki banket u čast Tilotsona. Doajen britanske umetnosti. Karika koja nas vezuje sa prošlošću. Zamišljate li već to u novinama? Ja bih napravio veliku galamu oko toga u *Svetu.* To bi privuklo snobove.

— Pa ćemo pozvati mnogo umetnika i kritičara — sve one koji između sebe ne mogu da se podnose. Biće zanimljivo gledati ih kako reže. — Badžeri se nasmeja. Zatim mu se lice opet smrači. — Ali ipak, — dodade on — to će biti vrlo jadna zamena za moje freske. Ostaćete pa večeri, naravno.

— Ako želite. Hvala.

III

Bilo je određeno da se Tilotsonov banket priredi otprilike za tri nedelje. Spod, koji je imao sve da pripremi, pokazao Se odličan organizator. Obezbedio je veliku dvoranu za bankete u restoranu „Bomba“ i uspeo malo svađom malo povlađivanjem, da od direktora dobije večeru za pedeset lica po ceni od dvanaest šilinga na glavu, uračunavši tu i vino. Poslao je pozivnice i prikupljao priloge. Napisao je u *Svetu* članak o Tilotsonu — jedan od onih ljupkih i duhovitih članaka, pisanih tonom ironične blagonaklonosti i prezira, kojim se govori o velikanima iz 1840. A nije zanemario ni samog Tilotsona. Išao je u Holovej skoro svakog dana i slušao beskrajna starčeva pričanja o Maloj Aziji i o Velikoj izložbi 1851. i o Bendžaminu Robertu Hajdonu. Osećao je iskreno sažaljenje prema tom zaostatku iz jednog drugog doba.

‘Soba gospodina Tilotsona bila je oko dva i po metra ispod površine zemljišta u Južnom Holoveju. Slaba, siva svetlost provlačila se kroz rešetke na prozorčićima, s mukom se probijala kroz okna neprozračna od prljavštine i onda se, kao kap mleka koja padne u mastionicu, prolivala na večite pomrčine te tamničke sobe. U vazduhu se stalno osećao kiseli zadah vlažnog maltera i drvenarije koja je počela da trune iznutra. Nešto malo raznolikog nameštaja — krevet, umivaonik, orman s fiokama, sto, dve-tri stolice — skrivalo se u mračnim uglovima jazbine ili se kradom pomaljalo iz tame. Tu je Spod dolazio sad skoro svakog dana i obaveštavao starca kako napreduje priprema banketa. Svakog dana je nalazio gospodina Tilotsona kako sedi na istom mestu pod prozorom, i kupa se, tako reći, u svojoj maloj svetlosnoj barici. „Najstariji čovek koji je ikad poneo sede vlasi“, pomišljao je Spod gledajući ga. Samo što je bilo još vrlo malo vlasi na toj ćeli bez sjaja. Kad bi čuo da neko kuca, gospodin Tilotson bi se okrenuo u svojoj stolici i zurio bi u pravcu

vrata žmirkavim, nesigurnim očima. Uvek se mnogo izvinjavao što je sporo raspoznavao posetioca.

— To nije iz neučtivosti — rekao bi pošto je upitao za ime. — Nisam ja zaboravio ko ste vi. Samo, ovde je vrlo mračno, a moj vid nije kao što je bio.

Posle toga nikad nije propuštao da se malo nasmeje i da, pokazujući prozorče sa rešetkama što je gledalo na ulicu, kaže:

— A ovo mesto je baš stvoreno za nekog s dobrim vidom. To je mesto za gledanje nožica. Glavna tribina.

Bio je dan uoči velikog događaja. Spod je došao kao obično, a gospodin Tilotson je, tačan kao uvek, rekao svoju malu šalu o nogama, i Spod se opet nasmejao.

— Dakle, gospodine Tilotsone, — reče on, pošto se stišao odjek te male dosetke — sutra se ponovo vraćate u umetnički i pomodni svet. Primetićete dosta promena.

— Uvek sam imao izvanrednu sreću — reče gospodin Tilotson, i Spod je po njegovom izrazu video da on u to iskreno veruje, da je zaboravio mračnu jazbinu i bubašvabe i onih gotovo potrošenih deset funti koje su ga razdvajale od sirotinjskog doma. — Eto, na primer, kakva čudna sreća da ste me vi pronašli baš u ovim danima. I sada, ova večera će mi vratiti moje mesto u svetu. Imaću novaca, i za neko vreme —ko zna? — moći ću opet da vidim toliko da ću moći da slikam. Znate, izgleda mi da mi se vid popravlja. O, budućnost je vrlo ružičasta.

Gospodin Tilotson pogleda uvis, lice mu se zbrčka u osmeh, i on klimnu glavom kao da potvrđuje svoje reči.

— Vi verujete u zagrobni život? — reče Spod i u isti mah pocrvene od stida zbog tih svirepih reči.

Ali gospodin Tilotson je bio suviše razdragan da bi shvatio njihov smisao.

— Zagrobni život? — ponovi on. — Ne, ja ne verujem u te priče — bar ne od 1859. „Poreklo vrsta“, znate, izmenilo je moje poglede. Ne, za mene zagrobni život ne postoji, hvala lepo. Vi se, naravno, ne sećate tog uzbuđenja. Vi ste vrlo mladi, gospodine Spode.

— Zaista, nisam tako star kao što sam bio — odgovori Spod. — Vi znate koliko sredovečni izgledamo dok smo gimnazijalci i studenti. A sad sam dovoljno star da znam da sam mlad.

Spod je želeo da dalje razvije taj mali paradoks, ali primeti da ga gospodin Tilotson ne sluša. On odluči da upamti tu dosetku radi docnije upotrebe u društvu koje bi više znalo da ceni te finese.

— Govorili ste 'o „Poreklu vrsta“ — dodade.

— Zbilja? — reče gospodin Tilotson, budeći se iz sanjarenja.

O tome kako je ta knjiga delovala na vaša verska ubeđenja, gospodine Tilotsone.

— A, da, razume se. Ona je razbila moju veru. Ali, sećam se jedne dobre reči Velikog Pesnika, nešto o tome kako ima više vere u poštenoj sumnji nego u svem... u svem... Ne sećam se tačno u čemu; ali vi vidite tok misli.

O, to je bilo zlo doba za religiju. Milo mi je što ga moj učitelj Hajdon nije doživeo. To je bio čovek pobožan. Još ga gledam kako hoda gore-dole po svom ateljeu u Lisen Grovu i peva, viče, i moli se bogu, sve u isti mah. To me je skoro plašilo. O, ali to je bio čudesan čovek, veliki čovek. Sve u svemu kad uzmete, sličnog čoveka nećemo više videti. Bard je u pravu, kao i obično. Ali to je bilo vrlo davno, pre vašeg vremena, gospodine Spode.

— Pa, ja više nisam tako star kao što sam bio — reče Spod, u nadi da će njegov paradoks ovog puta naići na zasluženu pažnju. Ali gospodin Tilotson produži ne zapazivši upadicu.

— Mnogo je, mnogo vremena prošlo otada. A ipak, kad bacim pogled na to doba, sve mi to izgleda kao da je bilo pre dva-tri dana. Čudnovato da se pojedini dan čini tako dug, a da mnogo dana ukupno znače manje nego jedan sat. Kako jasno vidim starog Hajdona gde šeta gore-dole po ateljeu! Zbilja, mnogo jasnije nego što vidim vas, gospodine Spode. Oči pamćenja ne slabe. Ali moj vid se poboljšava, uveravam vas; svakodnevno se poboljšava. Uskoro ću moći da vidim te nožice. — Njegov smeh odjeknu kao napuklo zvono — jedno od onih malih starih zvona, zamišljao je Spod, što uz mnogi zveket žica zvone u udaljenim odajama za poslugu u starinskim kućama. — I ja ću vrlo skoro opet slikati — produži gospodin Tilotson. — Ah, gospodine Spode, izvanrednu sreću imam. Ja u nju verujem. Oslanjam se na nju. I, na kraju krajeva, šta je sreća? Prosto

drugo ime za proviđenje, uprkos „Poreklu vrsta“ i sličnim stvarima. Kako je u pravu bio Veliki Pesnik rekavši da ima više vere u poštenoj sumnji, verujte mi, nego u svem... najzad, vi razumete. Ja u vama, gospodine Spode, gledam izaslanika proviđenja. Vaš dolazak označio je prekretnicu u mom životu i početak srećnijih dana. I da znate, jedna od prvih stvari koje ću učiniti kad opet budem imućan biće da kupim jednog ježa.

— Ježa, gospodine Tilotsone?

— Za bubašvabe. Nema boljeg sredstva protiv bubašvaba nego što je jež. On će ih jesti dok mu muka ne pripadne, dok ne krepa od presićenosti. To me podseća kako sam jednom rekao mom jadnom velikom učitelju Hajdonu — naravno u šali — da bi za freske u novoj zgradi Parlamenta trebalo da pošalje jedan nacrt na kojem bi bio predstavljen kralj Džon kako umire pošto se prejeo jegulja. Kao što sam mu rekao, to je najznačajniji događaj u analima britanske slobode — tu je kao proviđenjem i za primer ostalima uklonjen jedan tiranin.

Gospodin Tilotson se opet nasmeja — malo zvonce u pustoj kući; neka avetinjska ruka povukla je gajtan u salonu, a sablasti slugu odzivale su se na taj tanani, promukli zvuk.

— Sećam se da se smejao, grohotom se smejao, na svoj starinski, veličanstven način. Ali je bio strašan udar kad su odbili njegove nacrte, strašan udar! To je bio prvi i glavni uzrok njegovog samoubistva.

Gospodin Tilotson zastade. Nastupi dugo ćutanje. Spod e osetio čudno uzbuđenje, ni sam nije znao zašto, pred tim čovekom tako oronulim, tako prestarelim, telom tri četvrti mrtvim, a duhom tako punim života i strpljivog padanja. Osećao se postiđen. Kakva je korist od njegove mladosti i pameti? Učini mu se odjednom da liči na dečaka Koji zvečkom plaši ptice — zvecka svojom bučnom učenošću, maše rukama u nekoj besprekidnoj i uzaludnoj aktivnosti, neumoran u svojim naporima da rastera ptice koje pokušavaju da se smeste u njegovom duhu. I to kakve ptice; divne ptice, širokih krila — sve one vedre i mirne misli, uverenja i emocije koje nailaze samo duhovima koji se skrušeno pribiraju u tišini. A on stalno upotrebljava svu svoju energiju da odagna te ljupke posetioce. Međutim, kod ovog starca, s tim ježevima i poštenim

sumnjama i svim ostalim — duh je kao polje koje je postalo divno usled slobodnog dolaženja i odlaženja, bezbrižnog sletanja mnoštva tih belih stvorova širokih krila. Bilo ga je stid. Ali, zar je moguće izmeniti svoj život? Nije li malo besmisleno pokušavati neki preobražaj? Spod sleže ramenima.

— Naći ću vam odmah jednog ježa — reče. — Kod Batlija će ih sigurno biti.

Te večeri, pre no što je otišao, Spod otkri nešto Hiro ga uznemiri. Gospodin Tilotson nije imao večernjeg odela. Nije se moglo ni misliti da se za tako kratko vreme napravi frak kod krojača, a sem toga, to bi bio nepotreban izdatak.

— Moraćemo da pozajmimo jedno odelo, gospodine Tilotsone. Morao sam na to ranije pomisliti.

— Oh, bože moj, bože moj. — Gospodin Tilotson je bio ožalošćen tim neugodnim otkrićem. — Da uzajmimo odelo?

Spod se požuri do Badžerija da se posavetuju. Lord Badžeri, začudo, pokaza se na visini situacije. — Recite Boremu da dođe do mene — reče sluzi koji se javio na njegovo zvono.

Borem je bio jedan od onih prastarih slugu koji žive i stare u kućama velikaša, dočekujući i ispraćajući generacije. Sad mu je bilo preko osamdeset godina, bio je povijen, osušen, zbrčkan od starosti.

— Svi su starci otprilike istog stasa — reče lord Badžeri. To je bila utešna teorija. — A, evo ga. Boreme, imate li neko večernje odelo koje ne upotrebljavate?

— Imam jedan stari frak koji sam prestao da nosim — da se setim — devetsto sedme ili osme?

— Tako nam nešto treba. Biću vam vrlo zahvalan. Boreme, ako biste mogli da mi ga pozajmite na jedan dan za gospodina Spoda koji je ovde.

Stari iziđe i ubrzo se vrati noseći preko ruke jedno vrlo staro crno odelo. Podiže uvis kaput i pantalone da bi ih razgledali. Na dnevnoj svetlosti izgledali su bedno.

— Ne možete zamisliti, gospodine, — reče Borem Spodu vajkajući se — ne možete zamisliti kako se odelo lako uprlja mašću, sosovima i svim mogućim stvarima. Ma koliko bili pažljivi, gospodine, ma koliko.

— Verujem vam — reče Spod s puno saučešća.

— Ma koliko bili pažljivi, gospodine.

— Ali na veštačkoj svetlosti izgledaće sasvim pristojno.

— Savršeno pristojno — ponovi lord Badžeri. — Hvala vam, Boreme; dobićete ga u četvrtak.

— O, nema na čemu, gospodine. — Stari se pokloni i iščeznu.

Znamenitog dana posle podne, Spod je odneo u Holovej paket s Boremovim penzionisanim frakom i svim neophodnim pripacima kao što su košulja, okovratnici i drugo. Blagodareći mraku i svom slabom vidu, gospodin Tilotson nije zapažao mane odela. Od uzbuđenja nije mogao da se smiri. Spod je muke imao da ga spreči da ne počne odmah da se oblači — mada je bilo tek tri sata.

— Polako, gospodine Tilotsone, polako. Pre sedam i po ne treba da pođemo.

Spod ode posle jednog sata, i samo što je bio s druge strane vrata, gospodin Tilotson poče da se sprema za banket. Upali gasnu lampu i dve sveće, i žmirkajući slabim očima na sliku koja ga je gledala iz malog ogledala na ormančiću, prionu na posao sa svim žarom mlade devojke koja se sprema na svoj prvi bal. U šest sati, posle završnih doterivanja, bio je prilično zadovoljan.

Hodao je gore-dole po svom podrumu, pevušeći prigušeno veselu pesmu koja je bila omiljena u njegovim srednjim godinama:

Oh, ah, Ana Marija Džons!
Kraljica doboša, cimbala i kastanjeta!

Sat docnije stigao je Spod u drugom Rols-Rojsu lorda Badžerija. Otvorivši vrata starčeve tamnice, on za časak zastade na pragu i iskolači oči od iznenađenja. Gospodin Tilotson je stajao pokraj praznog ognjišta, oslonjen jednim laktom na kamin, s jednom nogom preko druge, u bezbrižnom džentlmenskom stavu. Sveća, kojom mu je lice Pilo osvetljeno, produbljivala je svaku boru i liniju na njemu jakom, crnom senkom; izgledao je beskrajno star. Plemenita i patetična glava. S druge strane, Boremovo iznošeno večernje odelo bilo je kao iz cirkusa. Frak je bio suviše dug u rukavima i peševima; pantalone kod članaka previjene u prave

slonovske šape. Neke, masne mrlje videle gu se i na svetlosti sveće. Bela mašna oko koje se gospodin Gilotson toliko trudio, za koju je u svojoj obnevidelosti verovao da je savršena, bila je fantastično iskrivljena u stranu. Prsluk je bio zakopčan tako da je jedno dugme ostalo bez svoje rupice a jedna rupica bez dugmeta. Preko grudi od košulje pružala se široka zelena traka nekog nepoznatog ordena.

„Kraljica doboša, cimbala i kastanjeta“, dovrši Tilotson svojim piskavim glasom pre no što je pozdravio posetioca.

— Dakle, eto i vas, Spode. Kao što vidite, ja sam se već obukao. Izgleda da mi odelo dobro pristaje, skoro kao da je za mene pravljeno. Pun sam zahvalnosti prema džentlmenu koji je bio tako ljubazan da mi ga pozajmi; paziću ga što mogu bolje. Opasno je pozajmiti odelo. Jer — zajmom čovek često izgubi i pozajmicu i prijatelja. Bard je uvek u pravu.

— Samo još nešto — reče Spod. — Mala popravka vašeg prsluka. — On otkopča taj malo nakresani deo odela i zakopča ga ponovo, s više simetrije.

Gospodinu Tilotsonu nije bilo pravo što mu je nađena tako očevidna greška. — Hvala, hvala — govorio je braneći se i pokušavajući da se izmakne od svog sluge. — Sve je u redu; mogu ja to sam. Glupa rasejanost. Verujem da mi odelo vrlo dobro stoji.

— I možda bi mašna mogla... — pokušavao je Spod. Ali starac nije hteo ni da čuje.

— Ne, ne, mašna je sasvim dobra. Umem ja da vežem mašnu, gospodine Spode. Mašna je sasvim dobra. Ostavite je kako jeste, molim vas.

— Sviđa mi se vaš orden.

Gospodin Tilotson spusti zadovoljan pogled na grudi. — Ah, primetili ste moj orden. Prošlo je dosta vremena otkako sam ga nosio. Dala mi ga je, znate, Visoka Porta za usluge učinjene u rusko-turskom ratu. To je Orden čednosti, drugog stepena. Prvi stepen daju samo krunisanim glavama, znate — krunisanim glavama i ambasadorima. A samo paše najvišeg položaja dobijaju drugi stepen. Moj je drugog stepena. Prvi stepen daju samo krunisanim glavama...

— Razume se, razume se — reče Spod.

— Mislite li da dobro izgledam, gospodine Spode? — upita gospodin Tilotson s malo zebnje.

— Sjajno, gospodine Tilotsone, sjajno. Orden je veličanstven.

Starčevo lice ponovo zasija. — Laskam sebi — reče — da mi ovo pozajmljeno odelo stoji vrlo dobro. Ali ne volim da uzajmljujem odela. Jer, znate, zajmom čovek često izgubi i pozajmicu i prijatelja. Bard je uvek u pravu.

— Uh, evo jedne od onih groznih bubašvaba! — uzviknu Spod.

Gospodin Tilotson se saže i upilji očima u pod. — Vidim je — reče i zgazi jedno malo parče uglja, koje se proši u prah pod njegovom nogom. — Moram da kupim jednog ježa.

Bilo je vreme da pođu. Gomila mališana bila se okupila oko ogromnih kola lorda Badžerija. Osećajući da je u pitanju njegova čast i dostojanstvo, šofer se pravio da ne primećuje decu, sedeo je kao kip i zurio negde daleko u večnost. Kad se Spod i gospodin Tilotson pojaviše iz kuće, podiže se graja u kojoj se strahopoštovanje mešalo s podsmehom. Mesto nje, kad se oni popeše u kola, nastade udivljeno ćutanje. — Kod „Bombe“ — naredi Spod. Rols-Rojs zašušta skoro nečujno i pođe. Deca opet zagrajaše i potrčaše uz kola, mašući rukama u zanosu. Tada se gospodin Tilotson naže napred i jednim neopisivo otmenim gestom baci u uzrujanu gomilu obešenjaka svoja poslednja tri novčića.

IV

U velikoj dvorani „Bombe“ društvo se prikupilo. U visokim, zlatom oivičenim ogledalima ogledao se čudan skup ljudi. Sredovečni akademici bacali su podozrive poglede na mladiće za koje su, sasvim ispravno, sumnjali da su ikonoklasti i organizatori postimpresionističkih izložbi. Umetnički kritičari, našavši se odjednom lice u lice sa svojim suparnicima, podrhtavali su od uzdržane mržnje. Gospođa Nobis, gospođa Kejman i gospođa Mandregor, neumorne lovdžike umetničke krupne divljači, bile gu iznenađene kad su u tom dobro snabdevenom zverinjaku, gde je svaka očekivala da će sama moći da lovi, naišle jedna na drugu; bile su besne. Kroz tu gomilu taština koje su se koškale lord Badžeri je pronosio lak ljubazan ton koji kao da uopšte nije znao za sve te razdore i mržnje. On se silno zabavljao. Pod teškom, voštanom maskom njegova lica, sakriven iza hanoveranskog nosa, iza sitnih očiju bez sjaja, iza bledih debelih usana, veseo i pakostan đavolak vrebao je i tresao se od smeha.

— Tako je lepo od vas što ste došli, gospođo Mandregor, da odate počast umetničkoj prošlosti Engleske. I vrlo mi je milo što vidim da ste doveli i dragu gospođu Kejman. A gle, je li to došla i gospođa Nobis? Tako je! Nisam je ranije primetio. Kako je to divno! Znao sam da se možemo osloniti na vašu ljubav prema umetnosti.

On požuri dalje da bi ugrabio priliku da predstavi istaknutog skulptora ser Herberta Herna oštroumnom mladom kritičaru koji ga je, u štampi, nazvao kamenorescem.

Trenutak docnije, na vratima pozlaćene dvorane pojavi se direktor restorana i punim, značajnim glasom objavi: — Gospodin Volter Tilotson. — Gospodin Tilotson, u pratnji mladog Spoda koji je išao iza njega, stupi u dvoranu polako i neodlučno. Na bleštavoj svetlosti njegovi očni kapci su teško i bolno udarali po beličasto

prevučenim očima, kao krila zarobljene leptirice. Prešavši preko praga, zastade i uspravi se sav, svesno zauzimajući dostojanstven stav.

Lord Badžeri mu pohita u susret i steže mu ruku.

— Dobro došli, gospodine Tilotsone, dobro došli —pozdravljam vas u ime engleske umetnosti.

Gospodin Tilotson se pokloni ćuteći. Bio je suviše uzbuđen da bi mogao da odgovori.

— Želeo bih da vas upoznam s nekolicinom vaših mlađih kolega koji su se okupili ovde u vašu čast.

Lord Badžeri predstavi sva lica u dvorani starom slikaru, koji se klanjao, rukovao, puštao neke zvuke iz grla, ali još uvek nije bio kadar da odgovori. Gospođa Nobis, gospođa Kejman i gospođa Mandregor pozdraviše ga vrlo lepim rečima.

Večera je počela; zvanice zauzeše svoja mesta. Lord Badžeri je seo u čelo stola, desno od njega gospodin Tilotson a levo ser Herbert Hern. Sočnoj kuhinji i dobrim vinima „Bombe“ gospodin Tilotson nije mogao odoleti. Pokazivao je apetit čoveka koji se deset godina, živeći među bubašvabama, hranio zeljem i krompirom. Posle druge čaše vina, reči odjednom potekoše iz njegovih usta, kao da je bila dignuta neka brana.

— U Maloj Aziji — poče on — običaj je da se pri obedu štuca, kao znak da se čovek dobro i sa zadovoljstvom najeo. *Eructavit cor meum*, kao što veli Psalmopevac; a on je bio sa Istoka.

Spod je udesio da sedi do gospođe Kejman; nameravao je nešto sa njom. Ona je, naravno, bila nemoguća kao žena, ali je bila bogata i mogla je biti korisna; hteo je da je navede da kupi slike nekih njegovih mladih prijatelja.

— U podrumu? — govorila je gospođa Kejman — sa bubašvabama? Oh, kako je to strašno! Jadni starac! A ima mu devedeset sedam godina, rekoste? Pa, to je sramota! Nadam se samo da će se prikupiti dosta novaca. Naravno, svi bismo mi voleli da smo mogli da damo više. Ali, znate, čovek ima toliko raznih izdataka, i život je danas tako težak.

— Znam, znam — reče Spod s puno Osećanja.

— To je sve zbog laburista — objasni gospođa Kejman. — Razume se, meni bi bilo zaista drago da ga ponekad pozovem na večeru. Ali, nekako, osećam da je on zbilja suviše star, suviše *farouche i gâteux; i ni* za njega to ne bi bila nikakva prijatnost, zar ne? I tako, vi sad radite s gospodinom Golamijem? To je zaista divan čovek, talentovan, duhovit...

— *Eructavit cor meum* — reče gospodin Tilotson po treći put. Lord Badžeri je uzalud pokušavao da ga odvrati od teme o turskoj etikeciji.

Oko devet i po jedna blaža, vinom napojena atmosfera uspela je da uspava one mržnje i podozrenja od pre večere. Ser Herbert je otkrio da mladi kubista pored njega nije lud i da zbilja zna čudnovato mnogo stvari o starim umetnicima. A i ovi mladi ljudi primetili su da njihovi stariji nimalo nisu zlobni; bili su samo vrlo glupi i jadni. Jedino je u grudima gospođe Nobis, gospođe Kejman i gospođe Mandregor još vladala nesmanjena mržnja. Kao dame, i to dame starog kova, one nisu popile skoro nimalo vina.

Nastupio je čas za držanje govora. Lord Badžeri se diže, reče ono što se od njega očekivalo i pozva ser Herberta da napije glavnu zdravicu. Ser Herbert se nakašlja, nasmeja i poče. U govoru koji je trajao oko dvadeset minuta on je ispričao anegdote o gospodinu Gledstonu, lordu Lejtonu, ser Alma Tademiju i o pokojnom biskupu bombajskom; napravio je tri dosetke, citirao je Šekspira i Vitijea, bio je šaljiv, bio je rečit, bio je svečan... Na kraju svoje besede ser Herbert pruži gospodinu Tilotsonu svilenu kesu u kojoj je bilo pedeset osam funti i deset šilinga, sav iznos prikupljenih priloga. Čaše se ispiše oduševljeno u starčevo zdravlje.

Gospodin Tilotson stade na noge s dosta truda. Suva, zmijasta koža na njegovom licu bila je sva crvena; mašna mu je bila iskrivljena više no ikad; zelena traka Ordena čednosti drugog stepena popela se nekako uz izgužvane i umrljane grudi njegove košulje.

— Poštovani lordovi, dame i gospodo — započe on glasom koji se gušio, a onda se odjednom zagrcnu i potekoše mu suze. To je bio prizor mučan i žalostan. Teška nelagodnost pritiskala je sve koji su gledali taj ostatak jednog čoveka kako tu podrhtava, plače i muca. Kao da je vetar smrti odjednom duhnuo dvoranom, rasturio paru

od vina i dim duvana, ugušio smeh i ugasio sveće. Oči su lutale ne znajući kuda da gledaju. Lord Badžeri pokaza veliku prisebnost i ponudi starcu čašu vina. Gospodin Tilotson poče da se pribira. Gosti čuše kako mrmlja neke nepovezane reči.

— Ova velika počast… tronut ljubaznošću… ovaj veličanstveni banket… nisam navikao… u Maloj Aziji… *Eructavit cor meum.*

Tu ga lord Badžeri oštro povuče za jedan od njegovih dugih peševa od fraka. Gospodin Tilotson zastade, ispi još jedan gutljaj vina i, kao da je time dobio svežu energiju i sređenost, produži:

— Težak je život umetnika. Njegov posao ne liči na posao drugih ljudi, koji može da se obavlja mehanički, po navici, skoro, tako reći, u snu. Od njega taj posao zahteva neprestani utrošak duha. On daje stalno najbolje od svog života, a za uzvrat prima dosta radosti, to je istina — dosta slave, možda — ali od materijalnih blagodati vrlo malo. Osamdeset je godina otkako sam posvetio svoj život služenju umetnosti; osamdeset godina, i skoro svaka od tih godina donela mi je novih i bolnih dokaza za ono što sam rekao; težak je život umetnika.

Ovo neočekivano skretanje u razboritost povećalo je opštu nelagodnost. Trebalo je sad starca ozbiljno shvatiti, posmatrati ga kao ljudsko biće. Sve dotle je on bio samo jedan čudan predmet, mumija u nemogućem večernjem odelu, s nekom zelenom trakom preko košulje. Sad je ljudima bilo žao što nisu malo više priložili. Pedeset osam funti i deset šilinga — to nije baš mnogo. Ali, srećom po duševni mir sakupljenog društva, gospodin Tilotson opet zastade, uze još jedan gutljaj i, govoreći bez mnogo smisla, poče da se pokazuje onako kako se to od njega očekivalo.

— Kad pogledam na život tog velikog čoveka Bendžamina Roberta Hajdona, jednog od najvećih ljudi koje je Engleska ikad dala… — Slušaocima se ote uzdah olakšanja; to je već bilo onako kako je trebalo. Prolomi se pljesak i uzvici odobravanja. Gospodin Tilotson pređe svojim mutnim očima po sobi i zahvalno se nasmeši maglovitim licima koja je video pred sobom. — Taj veliki čovek Bendžamin Robert Hajdon, koga sa gordošću nazivam svojim učiteljem i koji, kao što s radošću vidim, još živi u vašem sećanju i poštovanju — taj veliki čovek, jedan od najvećih koje je rodila

Engleska, imao je tako bedan život da ja i sada ne mogu bez suza da pomislim na njega.

I onda gospodin Tilotson, uz beskrajno mnogo ponavljanja i gubljenja, ispriča istoriju B. R. Hajdona, o njegovom zatvaranju zbog duga, o borbi sa Akademijom, njegovoj pobedi, njegovim neuspesima, njegovom očajanju, njegovom samoubistvu. Deset i po časova je odzvanjalo a gospodin Tilotson je grmeo protiv glupih i pristrasnih sudija koji su odbacili Hajdonove nacrte za dekoraciju nove zgrade Parlamenta, a prihvatili neke najbednije nemačke škrabotine.

— Taj veliki čovek, jedan od najvećih koje je Engleska ikad dala, taj veliki Bendžamin Robert Hajdon, koga ja s gordošću nazivam svojim učiteljem i koji, kao što s radošću vidim, još živi u vašem pamćenju i poštovanju — njegovo veliko srce bilo je slomljeno tom uvredom; to je bio udarac nogom. On, koji je celog svog života radio na priznanju umetnika od strane države, on, koji je trideset godina slao peticije svakom predsedniku vlade pa i vojvodi Velingtonu, moleći ih da zaposle umetnike na dekorisanju javnih zgrada, kome je, neosporno, trebalo zahvaliti i za sam plan o dekorisanju zgrade Parlamenta... — Tu se gospodinu Tilotsonu sintaksa izmače iz ruku i on započe novu rečenicu. — To je bio udarac nogom, to ga je konačno dotuklo. Težak je život umetnika.

U jedanaest sati gospodin Tilotson je govorio o prerafaelitima. Četvrt sata docnije počeo je iz početka celu priču o B. R. Hajdonu. U dvadeset pet do dvanaest pade u svoju stolicu; više nije mogao ni reči da izusti. Većina gostiju je već bila otišla; ono malo što je ostalo požuri da ode. Lord Badžeri povede starca do vrata i strpa ga u drugi Rols-Rojs. Banket u čast Tilotsona bio je završen; to je bilo prijatno veče, ali malo predugo.

Spod se odšeta, zviždućući, do svog stana u Blumsberiju. U Oksfordskoj ulici odblesak lampi na uglačanoj površini puta stvarao je utisak nekih mrkih bronzanih kanala. To će morati jednom da upotrebi u nekom članku. Onu Kejmanovu je vrlo uspešno pridobio. „*Voi che sapete*“, zviždukao je, malo pogrešno, ali to nije mogao da čuje.

Kad je gazdarica gospodina Tilotsona idućeg jutra ušla da ga probudi, našla je starca gde potpuno obučen leži na krevetu.

Izgledao je vrlo bolestan i vrlo star; Boremov frak je bio u strašnom stanju, a zelena traka Ordena čednosti bila je upropašćena. Gospodin Tilotson je ležao vrlo mirno, ali nije spavao. Čuvši korake, otvori malo oči i tiho zaječa. Gazdarica ga je gledala preteći.

— Gnusno! — reče ona — ja to nazivam gnusnim. U vašim godinama.

Gospodin Tilotson opet zaječa. Uloživši ogroman napor, izvuče iz džepa pantalona veliku svilenu kesu, otvori je i izvadi jedan zlatnik.

— Težak je život umetnika, gospođo Grin — reče on pružajući joj novac. — Hoćete li, molim vas, da zovnete doktora. Ne osećam se dobro. Oh, šta da radim sa ovim odelom? Šta ću reći džentlmenu koji je bio tako ljubazan da mi ga pozajmi? Zajmom čovek često izgubi i pozajmicu i prijatelja. Bard je uvek u pravu.

DVE-TRI GRACIJE

Poreklo engleske reči *bore* — gnjavator, nije sasvim utvrđeno. Neki znalci smatraju da potiče od istoimenog glagola, koji znači bušiti. Gnjavator je ličnost koja buši rupu u vašem duhu, koja bez predaha probija tunel kroz vaše strpljenje, kroz sve ljušture namerne gluvoće, nepažnje, grubosti, koje vi uzalud stavljate između sebe i njega, i tako buši i buši dok vas ne probije do srži. Ali ima i drugih znalaca, isto tako dobrih ili možda i boljih, prema kojima bi ta reč poticala od francuskog *bourrer,* napuniti, nakljukati. Ako bi ova etimologija bila tačna, onda je gnjavator čovek koji vas puni svojim gustim i zagušujućim govorom, koji vam nabija u gušu svoju lojanu ličnost kao kakvu knedlu. On vas kljuka, a vi, da upotrebimo jednu pogodnu figuru, vama je on „do guše“. Volim da verujem — mada to nije mogućno — da su obe te teorije o poreklu tačne; jer gnjavatori zaista i buše i nabijaju. Oni liče na zubarevu bušilicu, a slični su i bajatim zemičkama. Ali njih karakteriše i jedna druga osobina koju nemaju bušilice i zemičke: oni se lepe. Zato se usuđujem (iako nisam filolog) da predložim i treće moguće poreklo — od reči *burr* — čičak. Čičak, nabijanje, bušenje — sve te lepljive, zasitne, bušilačke osobine dosadnog čoveka sadržane su u ta tri moguća korena. Svaki od njih zaslužuje da bude pravi.

Herbert Komfri je bio iznad svega lepljivi gnjavator. Prikačio bi se svakom ko bi imao nesreću da dođe s njim u dodir; prikačio bi se i ne bi ga se mogao otresti. Čičak, biljnog, pasivnog roda; bez aktivnog prodiranja. Jer Herbert — hvala proviđenju — nije bio naročito govorljiv; bio je suviše lenj i mlitav za to. On je prosto bio prekomerno druželjubiv, sličan kakvom velikom, sentimentalnom psu koji ne može da bude sam. Kao i pas, on je išao svuda za vama; ležao je, da se izrazim figurativno, ispred ognjišta, kraj vaših nogu. I kao i pas, nije pričao. Prosto ga je samo vaše društvo činilo srećnim; bio je sasvim zadovoljan ako je mogao da kaska uz vas ili da drema pod vašom stolicom. Nije zahtevao da mu obraćate

mnogo pažnje; sve što mu je trebalo bilo je dopuštenje da uživa u svetlosti vašeg lica i da se greje toplotom vašeg prisustva. Ako bi jedanput nedeljno bio potapšan po glavi i nazvan dobrim psom Herbertom, mahnuo bi svojim duhovnim repom i bio savršeno srećan.

Neke moje prijatelje — one hitre, nestrpljive, žustre — jadni, biljno pasivni Herbert dovodio je do ludila Razbesnele bi ih same njegove vrline — njegova dobra narav, mirnoća, nepokolebljiva vernost. Čak i njegov izgled bi ih razjario. Dovoljno je bilo da ugledaju njegovo široko, osmehnuto lice, ono glomazno, lenjo, nespretno telo i udove, pa da njihovi nervi zadrhte i skoče kao uplašene ptice u kavezu. Poznavao sam ljude koji su, pošto su proveli tri dana u kući u kojoj je bio Herbert, potajno spakovali svoj prtljag, uhvatili prvi zgodan voz i ne ostavivši adresu putovali stotinama kilometara samo da pobegnu od njega.

Meni je siroti Herbert bio zaista dosadan, ali ne tako očajno ili neizdržljivo. Narav mi je strpljiva; nervi mi ne zatrepere lako. On mi se čak unekoliko i sviđao; bio je tako dobar, veran, umiljat stari pas. A ja sam se ubrzo izveštio da ga takvog, nemo prisutnog, uopšte ne primećujem, da ga gledam prosto kao deo nameštaja — i to u takvoj meri da bih se ponekad u poslednjem trenutku zadržao da ne ostavim ispijenu šoljicu kafe na njegovo teme dok je sedeo na podu kraj mene (sedeo je na podu kad god je bilo moguće) ili da ne otresam pepeo cigarete u zgodnu pukotinu između njegovog vrata i okovratnika.

Herbert i ja smo kao dečaci išli u istu školu. Ali kako smo bili u raznim zgradama, a on je bio i dve godine stariji od mene (u tom dobu dve godine predstavljaju ogromnu razliku), nismo skoro nikad ni razgovarali. Uprkos tome, on je ponovo ušao u moj život na osnovu te naše zajedničke škole. Njegov povratak bio je dvostruko koban. U život mi je ušao jedan gnjavator i, ulazeći, izbacio, bar privremeno, jednu ličnost koja je — ma kakve bile druge njene osobine — bila sušta protivnost dosadnog.

Desilo se to u jednoj kafani u pasažu Panorama u Parizu. Kingam i ja sedeli smo tu već ceo sat, pričali i pili vermut. Karakteristično je bilo za Kingama da je on uzeo na sebe najveći deo i pričanja i ispijanja. Karakteristično je bilo, takođe, da je tad upravo

mene grdio, pored ostalog i stoga što svoje vreme i duh traćim na ta dna posla.

— Sediš tu tako — govorio je — i puštaš da ti svaka misao koju imaš u glavi nekorisno ističe u pričanje. L nije da tu ima baš mnogo misli, naravno, pošto se ti ne usuđuješ da misliš. Sve činiš da ne bi mislio. Izmišljaš neke bezvredne poslove, juriš da se nađeš s ljudima koje ne voliš i koji te ni najmanje ne interesuju, vučeš se od jednog bara do drugog, ločeš do iznemoglosti — sve stoga što se ne usuđuješ da misliš i ne možeš da uložiš potreban napor da bi radio nešto ozbiljno i pristojno. To dolazi delom od lenjosti a delom od nedostatka pere — vere u ma šta. *Garçon!* On poruči još jedan vermut. — To je veliki savremeni porok, — produži — veliko iskušenje svakog inteligentnog i osetljivog mladog čoveka i žene. Sve što je lako, što pruža trenutnu zabavu, što omamljuje, društvo, ćaskanje, piće, blud — privlači ih. Sve što je teško i veliko, sve za što je potrebna misao i napor, odbija ih. To je delo rata. A i mira još više. Ali bi postepeno to nastupilo u svakom slučaju. Moderni život je to učinio neminovnim. Pogledaj omladinu koja s ratom nije imala nikakve veze — bili su deca u to vreme — ona je najgora. Vreme je da se to zaustavi, vreme je da ee nešto radi. Zar ne uviđaš da ne možeš tako produžiti? Zar ne uviđaš?

Kingam je lepo izgledao u ljutini. Oči su mu bile crne, lepe i vrlo svetle; kosa tamnosmeđa, sjajna i obilna; kratko podsečena brada, svetlija od kose, skrivala je donji deo lica, od čije je blede, mladićki glatke kože sasvim odudarala. Bilo je u njemu nečeg živahnog i vatrenog. Da nisam tako teško zapaljiv, i ja bih uz njega goreo sa svakim njegovim plamenom. Ali ovakav kakav sam, ostajao sam uvek hladan, kritičan i oprezan, ma kako da je on strasno sagorevao. Verujem da ga je moja nezapaljivost nekako opčinila. Dovodio sam ga do besnila, ali je ipak produžavao da se druži sa mnom — uglavnom da bi me grdio, da bi mi vatreno objašnjavao kako sam sasvim izgubljen. Često sam se grčio pod njegovim nožem; jer iako je dosta puta o meni govorio sasvim nasumce (optužujući me, kao što je činio i pomenutom prilikom, za slabosti koje je osećao i osuđivao u samom sebi), njegova analiza je ponekad bila bolno tačna i pronicljiva. Grčio sam se, ali sam ipak uživao u njegovom društvu. Žestoko smo jedili jedan drugog, ali smo bili prijatelji.

Mora biti da sam se osmehnuo na Kingamovo pitanje. Sam bog zna da nisam trezvenjak, i da mi nije mrsko da straćim vreme na prijatne tričarije. Ali u poređenju s Kingamom — naročito Kingamom iz 1920. — bio sam gorostas vrednoće, postojanosti, trezvenosti. Ne mislim da je to moja zasluga; slučaj je hteo da budem malograđanin po prirodi, i to je sve. Nesposoban sam da živim potpuno neuredno, kao što sam, da kažemo, nesposoban da napišem dobru knjigu. Kingam se rodio sa oba ta talenta. Otuda je njegovo pitanje, i u njemu sadržana opomena, ukoliko se mene ticalo, bilo besmisleno. Nisam hteo da se nasmejem; ali izvestan trag moje veselosti mora da se ukazao na mom licu, jer se Kingam odjednom strasno razjari.

— Misliš da je to šala? — uzviknu i tresnu po mermernom stolu. — A ja ti kažem da je to greh protiv duha svetoga. To je neoprostivo. To je zakopavanje svog talenta. Do đavola i s tom Biblijom — dodade besno. — Kako to da čovek ne može ni o čem ozbiljnom da govori a da se ne uplete u nju?

— Pa to je sasvim ozbiljna knjiga — primetih.

— Mnogo se ti u to razumeš — reče Kingam. — Kažem ti — produži on uzbuđeno... Ali u tom trenutku Herbert uđe po drugi put u moj život.

Osetio sam ruku na svom ramenu, pogledah i videh čoveka kojeg nisam poznavao.

— Zdravo, Vilkise — reče nepoznati. — Zar me se ne sećaš?

Pogledah pažljivije, i moradoh da priznam da se ne sećam.

— Komfri, objasni on. — Herbert Komfri. Bio sam kod Danhila, zar se ne sećaš? A ti si bio kod Stratersa, tr ne? Ili možda kod Lejna?

Pred imenima tih pedagoga koji su bili tako krupne ličnosti mog dečaštva otvoriše se širom dugo zatvoreni kutovi mog pamćenja, kao pred kakvom čarobnom rečju. Ukazaše se nejasne slike mastilom isprskane učionice, fudbalskih igrališta, poljana na kojima se igrao kriket, školske kapele; i iz sveg toga vaspitačkog haosa izdvoji se nezgrapna figura Komfrija iz Danhilove grupe.

— O, naravno — rekoh i uzeh ga za ruku. Krajičkom oka video sam Kingama kako se ljutito mršti. — Kako si me se setio?

— Oh, ja se svakog sećam — odgovori on. Kao što sam docnije utvrdio, to nije bila prazna hvala; on se zaista sećao. Sećao se svakog koga je ikad sreo, i svih najobičnijih sitnica iz svog proteklog života. Imao je ono grdno pamćenje koje imaju kraljevske ličnosti i sluge koje godinama ostaju u jednoj porodici — pamćenje onih koji nikad ne čitaju, ili ne rasuđuju, ili ne razmišljaju, i čiji duh stoga potpuno nesmetano može da se baca na uživanja u onom što je prošlo. — Nikad ne zaboravljam lica — dodade on, i mada nije bio pozvan, sede za naš sto.

Kingam se, ogorčen, zavali u svoju stolicu. Munu me ispod stola. Pogledah ga i načinih malu grimasu koja je izražavala moju bespomoćnost.

Promrmljah nešto što je trebalo da bude kao predstavljanje. Kingam ne reče ništa, samo se još crnje namršti dok se rukovao s Herbertom. Što se tiče Herberta, ni on nije bio mnogo srdačniji. Osmehnuo se, istina, svojim ljubaznim i neodređenim osmehom, ali ništa nije rekao i jedva je i pogledao Kingama. Suviše mu se žurilo da se vrati meni i da priča o našoj dragoj, staroj školi. Draga, stara škola bila je jedini predmet koji je Herberta činio istinski govorljivim. Ta tema ga je preobražavala od čisto biljnog, čička-gnjavatora u aktivnu, probojnu zubarevu bušilicu. Strasno je voleo svoju nekadašnju školu i mislio je da svi njeni bivši đaci treba da budu u stalnoj prijateljskoj vezi. Zapazio sam da ljudi izrazite individualnosti retko u docnijem životu održavaju poznanstva iz školskih dana. Drugo se ne može ni očekivati. Očevidno su vrlo mali izgledi da će oni u majušnom mikrokozmu škole naći onu vrstu prijatelja koji će im se svideti kad budu odrasli — tako odrasli da se ne mogu poznati. Društvanca stvorena samo na osnovu toga što su se njihovi članovi desili u istoj školi u isto vreme obično su najdosadnija. Teško bi i moglo biti drukčije; ljudi koji nemaju boljeg razloga da se druže jedan s drugim mahom su zaista bezbojni i prazni. Dobri Herbert, koji je smatrao dovoljnim razlogom da sklopimo tesno i prijateljstvo to što smo u dečaštvu nosili kape i majice sa istim prugama bio je samo jedan ekstremni primerak te vrste.

Zauzeo sam najhladniji i najosorniji stav. Uzalud. Herbert je pričao i pričao. Sećam li se one uzbudljive I utakmice protiv

Vinčestera 1910. godine? I kako su izmuvali sirotog gospodina Katlera? Pa onaj znameniti događaj kad se Paj popeo na krov školske kapele i okačio noćni sud na jedan od gotskih šiljkova. U strahu sam bacio pogled na Kingama. On je svoj ljutiti izraz sad zamenio prezrivim, zavalio se, zatvorio oči i klatio se na stolici.

Kingam nikad nije bio u privatnom srednjoškolskom zavodu. Nije imao sreće (ili nesreće) da se rodi kao na- I sledni, profesionalni džentlmen. Na to je bio gord, i nekad se time hvalisao. Ali je, uprkos tome, bio bolesno osetljiv na sve što bi se moglo tumačiti kao aluzija na njegovo poreklo. Uvek je bio na oprezi, očekujući uvrede od „džentlmena". Zavijena uvreda, uvreda učinjena nesvesno, bez namere, u potpunom neznanju — svaka vrsta uvrede bila je dovoljna da on počne da drhti od bola i jarosti. Više puta sam ga video duboko uvređenog rečima koje su bile sasvim dobronamerno izgovorene. Da li će sada smatrati uvredom Herbertovo dosadno spominjanje dobre, stare škole? Bio je kadar za to. Uznemiren, očekivao sam hoće li odjednom prasnuti i otići. Ali ovog puta scena se nije odigrala javno. Pošto je nekoliko minuta slušao Herbertove anegdote, Kingam ustade, izvini se sa ironičnom učtivošću i pozdravi nas. Ja ga uhvatih za mišicu:

— Ostani još!

— Beskrajno žalim — i stavi ruku na srce, nasmeši se, pokloni i nestade, ostavljajući mi (uzgred budi rečeno, to mu je bio običaj) da platim njegovo piće.

Mi, ljudi iz zavoda, ostasmo sami.

Idućeg jutra dugo sam ležao u krevetu. Oko jedanaest sati Kingam upade u moju sobu. Scena koje sam prošle noći bio pošteđen bila je sad odigrana s dvostrukim žarom. Neko drugi bi odspavao nad tobožnjom uvredom i kad bi se probudio, našao bi da je beznačajna. Ali Kingam ne. On je svoje nepravde negovao dok ono što je u početku bilo malo ne bi poraslo, postalo ogromno. Stvar je bila u tome što je Kingam voleo scene. Voleo je da se praćaka u emociji — svojoj i tuđoj. Ta strasna kupanja davala su mu novu snagu; dok se u njima brčkao, osećao je da istinski živi, di je nešto više nego čovek. To je pijanstvo bilo tako glatko da mu se on predavao ne obazirući se na posledice, ili, možda bi tačnije bilo reći,

da je imao u vidu posledice (jer od Kingama nije bilo proniclјivijeg čoveka), ili namerno nije hteo da misli o njima.

Kad velim da je s lakoćom pravio scene, tim ne mislim da se on ikad lažno uzbuđivao. Njegova osećanja bila gu iskrena, iskrena i snažna, ali su se suviše lako stvarala. Njemu je činilo zadovoljstvo da neguje i razrađuje svoja osećanja. Na primer, ono što bi kod drugog bila prolazna srdžba, obuzdana voljom i verovatno ubrzo izmenjena naknadnim utiscima, kod Kingama bi bilo skoro namerno preobraćeno u divlju jarost koja nije smela da bude ublažena naknadnim razmišljanjem. Ta uzbuđenja su često bila rezultat čistog nesporazuma. Ali kad bi jednom ušao u uzbuđenje, Kingam više ne bi nikad priznao grešku — sem ako bi u tom času kod njega strast samounižavanja preovladala nad strašću oholog uzdizanja. Isto tako, često ini prema nekom zauzeo nepromenljiv emocionalni stav. Jednom jedinom snažnom utisku dozvoljavao je da potisne sve ostale. Stavio bi naočnjake na razum, ne bi video ni najočiglednije činjenice; i sve do dalje naredbe dotična ličnost bi u Kingamu izazivala samo jednu određenu vrstu osećanja.

Dok je prilazio mom krevetu, po izrazu njegovog bledog lica video sam da ću imati da izdržim nekoliko neprijatnih minuta.

— Kako je? — rekoh, praveći se bezbrižno srdačan.

— Znao sam oduvek da si intelektualni snob — poče Kingam dubokim, snažnim glasom, privlačeći stolicu mom krevetu. — Ali sam zaista držao da se ne spuštaš dotle da budeš običan, palanački, sitnoburžoaski, društveni snob.

Ja načinih grimasu koju u francuskim romanima predstavljaju znakom „—?“

— Znam da je moj otac bio limar, — produži on — i da sam“ školovan o državnom trošku i pomoću stipendija za pomaganje bistrih siromašaka. Znam da govorim londonskim narečjem, a ne onim iz Itna i Oksforda. Znam da mi je ponašanje rđavo, da ne umem da jedem, da ne perem dovoljno zube. — (Ništa od svega toga nije bilo istina; ali je Kingamu u tom času bilo zgodno da veruje da jeste. Želeo je da se oseti unižen, da bi utoliko žešće mogao da reaguje. Vređao je sebe da bi te uvrede, koje su ga istinski bolele, mogao da pripiše meni i tako dobije razloga da me grdi). — Znam da sam geak i pomalo razmetljivac. — On je te reči izgovarao sa

izvanrednom nasladom, kao da uživa u bolu koji sebi nanosi. — Znam da sam uljez i da me trpe samo zbog moje pameti. Neka vrsta klovna ili pripitomljenog majmuna koji zabavlja obrazovane džentlmene. Sve to znam i znam da si i ti to znao. Ali sam zbilja mislio da ti za to ne mariš, da je naš odnos kao između dva čoveka, a ne kao između primerka gornje i donje klase. Bio sam dovoljno lud da zamišljam da sam ti uprkos svemu tome drag. Mislio sam da sam ti čak miliji od ljudi iz tvoje kaste. Tim sam samo pokazao koliko sam naivan. Tek što se pojavi neki džentlmen, neki stari školski drugar, — (on je podsmešljivo podražavao izgovor ljudi iz privatne gimnazije, onako kako se obično prikazuje u mjuzik-holu) — a ti mu skačeš oko vrata, a malog dronjavog uljeza konačno izbacuješ napolje. — On se surovo nasmeja.

— Dragi moj Kingame, — počeh ja — zašto sam sebe praviš budalom?

Ali Kingam, koji je nesumnjivo isto kao i ja bio svestan da se pravi budalom, produži još žešće u istom smislu. Bio se već upustio u to, a i voleo je da tako čini. Promenivši malo teren, on poče da napada moje mane — ovog puta istinske. Na kraju, ja počeh da se ljutim.

— Ako nemaš ništa protiv, ja ću sad da iziđem — rekoh.

— O, nisam ja još gotov.

— I neću se vratiti sve dok te ne prođe taj histerični napad. Ponašaš se kao devojka kojoj je potrebno da se uda.

— Kao što rekoh, — produži Kingam glasom koji je postajao utoliko više blag, mračno miran i otrovno meden ukoliko je moj postajao glasniji i oštriji — tvoja velika mana je duhovna impotencija. Tvoj moral, tvoja umetnost — sve je to prosto impotencija organizovana u sisteme. Sav tvoj pogled na život — opet impotencija. I sama tvoja snaga, takva kakva je — tvoja strašna pasivna otpornost — zasnovana je na impotenciji.

— Ali mi to ipak neće smetati da te bacim niz stepenice ako se smesta ne izgubiš. — Jedno je znati istinu o sebi; ali je sasvim drugo da vam je neko drugi kaže. Ja sam bio svestan da sam malograđanin po prirodi; ali kad mi je to Kingam rekao — *i* njegovim rečima — učinilo mi se da saznajem jednu novu i užasno neprijatnu istinu.

— Stani, — izusti lagano Kingam s nepodnošljivom mirnoćom — stani za časak. Još jednu reč pre no što odem.

— Izlazi — rekoh. — Izlazi smesta.

Ču se kucanje na vratima. Otvoriše se. Široko, crveno pice Herberta Komfrija proviri u sobu.

— Nadam se da ne smetam — reče Herbert smešeći se na nas.

— O, ni najmanje, ni najmanje — uzviknu Kingam. On skoči i s prekomernom učtivošću ponudi mu svoju slonicu. Ja sam baš hteo da pođem. Sedite. Vilkis vas je nestrpljivo očekivao. Sedite, samo sedite. — On prosto dogura Herberta do stolice.

— Zaista... — poče Herbert, braneći se učtivo.

Ali ga Kingam prekide. — A sad vas ostavljam zajedno, dva stara prijatelja — reče on. — Zbogom, zbogom. Žao mi je samo što neću imati prilike da kažem onu poslednju reč koju sam hteo reći.

Herbert se pokrenu nespretno, kao da je hteo da se digne. — Pa idem ja — reče. Nisam imao pojma... Tako mi je žao.

Ho Kingam ga uhvati za ramena i pritisnu natrag na stolicu. — Ne, ne, ostanite. Ja odlazim.

I dohvativši šešir, izlete iz sobe.

— Čudan čovek — reče Herbert. — Ko je to?

— O, jedan moj prijatelj — odgovorih. Moj gnev se stišao i ja sam se s tugom pitao da li sam, nazvavši ga prijateljem, još govorio istinu. A ako mi više nije prijatelj, to je, eto, zbog tog nezgrapnog blesana koji sedi tu kraj mog kreveta. Pogledah Herberta zamišljeno. On mi Se nasmeši — osmeh je bio sušta dobrodušnost. Na takvog čoveka niko se nije mogao ljutiti.

Prekid je bio potpun, bar za izvesno vreme; prošlo je više od dve godine pre no što smo se Kingam i ja opet sreli. Ali ako sam izgubio Kingama, stekao sam Herberta Komfrija — čak više nego potpuno. Od tog časa moj život u Parizu mi više nije pripadao; morao sam ga deliti s Herbertom. Kako je tada bio sasvim nevezan, pas bez gospodara, on se privezao uza me, bezazleno držeći kao sigurno da ću ja u njegovom društvu biti isto toliko srećan koliko on u mom. Nastanio se u mom hotelu i za sve vreme dok sam bio u Parizu gotovo nikad nisam bio sam. Znam, trebalo je da prema Herbertu budem čvrst; da budem grub, da ga pošaljem do đavola, da ga bacim

niz stepenice. Ali nisam imao srca. Bio sam suviše dobar. (Još jedan znak moje duhovne impotencije! Moj moral — sistematizovana impotencija. Znam, znam.) Herbert se okomio na mene, a ja sam, kao kakav braman koji se bez otpora prepušta svakoj krvopiji koja prođe, od komarca do titra, dozvoljavao da me proždire. Najviše što sam preduzimao bilo je što bih mu katkad izmakao. Srećom, Herbert je bio lenj. Pre deset ga ni trube strašnog suda ne bi digle iz kreveta. Kad sam hteo da budem slobodan, poručio bih doručak za osam sati i napuštao hotel dok je Herbert još spavao. Vraćajući se po noći s tih malih raspusta, nalazio sam ga gde me čeka, kao pas, u mojoj sobi. Uvek sam imao utisak da je čekao tu celog dana, od zore (odnosno od onog što je za njega bila zora — oko podne) do ponoći. I uvek bi se tako iskreno obradovao kad bi me video, da sam se skoro morao osetiti postiđen, kao da sam učinio kakvo verolomstvo. Stao bih se izvinjavati i objašnjavati. Morao sam rano da iziđem da bih se s nekim našao zbog nečeg; onda sam sreo nekog drugog koji me je pozvao da s njim ručam; a zatim sam morao da idem na čaj kod moje stare prijateljice gospođe Diboa; posle toga sam naišao na Langloa, pa smo večerali i išli na koncert. Ukratko, kao što vidi, nisam se mogao vratiti ni minut ranije.

Ta izvinjenja davao sam zbog prebacivanja sopstvene savesti. Dobri Herbert se nikad nije žalio; bio je isuviše srećan što me opet vidi. I protiv svoje volje osećao sam da je on tom svojom upornom vernošću uspostavio kao neko pravo nada mnom, i da sam ja unekoliko odgovoran za njega. Naravno, to je bilo apsurdno, nerazumno i besmisleno. Jer zašto bih ja, žrtva, osećao sažaljenje prema svom mučitelju? Besmisleno; ali eto, činjenica je bila da sam osećao sažaljenje prema njemu. Uvek sam bio suviše dobrog srca, nedovoljno okrutan.

Došao je dan kad sam morao da se vratim u London. Herbert, koji je imao taman toliko novca da nije morao ništa naročito da radi ni da bude u određeno vreme na pekom određenom mestu, spakova svoje stvari i uđe u voz. Putovanje je bilo vrlo neugodno; voz je bio pretrpan, a more nemirno samo koliko da dobijem morsku bolest. Pred dolazak u doversku luku iziđem na palubu i tu nađem Herberta koji je bio bezobrazno čio. Da mi nije bilo tako rđavo, našao bih neki razlog za svađu. Ali nisam imao potrebne energije.

Za to vreme, valja priznati, Herbert se pokazao vrlo koristan oko prtljaga.

Iskustvo me je uskoro naučilo da, umesto da se ljutim ini Herberta, treba da mu budem zahvalan što nije mnogo gori. Jer on je ipak bio samo čičak-gnjavator, pasivna, biljna krlja. Šta bi bilo da mi se prikačio neko ko je bio i aktivno, bušilački dosadan, ne samo lepljivo. Herbert je, na primer, mogao da liči na svog zeta, Džona Pedlija; i onda bi meni bila ostavljena samo tri izlaza: ubistvo, samoubistvo, bekstvo iz zemlje. Ljutio sam se na Herberta ion smo lagano klizili kroz doversko pristanište. Nekoliko sati docnije shvatio sam da je trebalo da budem zahvalan što nije gori. Na doverskom keju našli smo Ilona Pedlija.

Pedli je bio aktivan gnjavator, i to, mislim, najaktivniji na kojeg sam ikad naišao; neumorni probijač; bez prestanka je punio i nabijao. Govorio je bez predaha, i njegovo poznavanje nezanimljivih tema bilo je zaista ogromno. Sve što znam o švajcarskom bankarstvu, o veštačkom gnojivu, zakonu o osiguravajućim društvima, tovljenju svinja, bivšem turskom sultanu, racionisanju šećera za vreme rata, i stotinu drugih sličnih tema, dugujem Pedliju. Bio je strahotan, zaista strahotan; nema druge reči. Ne poznajem ljudsko biće čije bi mi društvo bilo teže izdržati.

A taj čovek je, međutim, bio vrlo ljubazan i pun lepih osobina. Imao je dobro srce. Bio je energičan i sposoban. Bio je čak i inteligentan. Ako ste čuli njegovo izlaganje o osiguravajućim društvima i veštačkom gnojivu, morali ste uvideti da je potpuno savladao taj predmet. Sem toga, jedan tako ugledan advokat kao što je bio Pedli nije mogao biti budala; tako smo bar skloni da mislimo mi, koji nismo advokati. Ali taj čovek je dovodio druge do očajanja svojom genijalnošću za dosadne predmete, svojim nametljivim sveznanjem, svojim glasom, svojim visoko razvijenim društvenim instinktom i, najzad, svojom neosetljivošću. Njegova genijalnost za dosadno navodila ga je da se uvek, bez izuzetka, zainteresuje za ono što nikog ne interesuje; pa čak kad bi se, nekom greškom, bacio na temu koja više obećava nego švajcarsko bankarstvo, posedovao je veštinu da i najzanimljivije predmete potpuno umrtvi. Kao nekim obratnim procesom alhemije, i najčistije zlato pretvarao je u olovo.

Njegova nametljivost i izvestan pedagoški nagon hranili su u njemu ambiciju da uči druge; kad je nešto izlagao, uživao je u zvuku svoga glasa. O, taj glas! Nije bio nemuzikalan, ali je bio jak, hučan, uporan. Izazivao je čudne, ne, čak sasvim opasne vibracije u glavi slušaoca. Nikad ga nisam mogao slušati više od pet minuta a da se ne osetim zbunjen i u vrtoglavici. Da sam morao da živim u zajednici s tim glasom, verujem da bih jednog dana počeo da se okrećem i okrećem, kao oni japanski miševi što igraju valcer — večito. Pedlijev glas uticao je na polukružne kanale u glavi. Pa njegova društvenost. To je bila strast, porok; nije mogao da živi bez društva. Biti sam — za njega je bilo mučenje. Lovio je društvo sa surovošću kojom divlje životinje gone svoj plen. Čudno je, međutim, bilo to što nikad nije izgledalo da mu je stalo do prijateljstva ili prisnosti. Koliko ja znam, on nije imao prijatelja, u običnom, prihvaćenom značenju te reči. On je želeo samo poznanike i slušaoce, i poznanici i nevoljni slušaoci bili su sve što je dobijao. U prvo vreme mog poznanstva s Pedlijem često sam se pitao šta li radi kad oseti potrebu da poveri svoja lična, intimna osećanja. Docnije sam počeo da sumnjam da on, u redovnim vremenima, uopšte ima neki lični život o kome bi se moglo pričati. Samo vrlo retko, kad bi nešto katastrofalno rastreslo koru njegovog javnog života, došao bi do izražaja i njegov privatni život. Dok su stvari tekle glatko, svojim redovnim svakodnevnim kolosecima, on je živeo samo na javnom planu, u kancelariji, u klubu, za svojim stolom pri večeri, savršeno zadovoljan dok god bi bilo nekog da sluša njegovo pričanje. Nije bilo važno što su slušaoci slušali očigledno preko volje. Kao i Herbert — i uostalom kao većina dosadnih ljudi — Džon Pedli tako reći nije primećivao ljude koje bi dočepao. On je zapažao da su oni tu, fizički prisutni; to je bilo sve. Šta su osećali i mislili, za to je bio potpuno neosetljiv. Eto, ta neosetljivost, spojena s njegovom strasnom društvenošću, sačinjavala je njegovu snagu. Gonio je svoje žrtve i mučio ih bez griže savesti. Kad bi vuk bio istinski osetljiv prema osećanjima jagnjeta, mogao bi na kraju da postane vegetarijanac. Ali on nije osetljiv; on samo zna da je gladan i da jagnje odlično prija. Isto je bilo i s Džonom Pedlijem. Nesvestan užasa koji je ulivao, duhovnih mučenja koje je vršio, on je mogao da produžava svojim putem neumorno i s punom mirnoćom duha.

Moj prvi utisak o Džonu Pedliju nije bio nepovoljan. Istina da mi je, u stanju u kojem sam bio, malo neugodno zvučala gromoglasna srdačnost pozdrava koji je s keja dobacio Herbertu dok smo u gomili koja se tiskala čekali di preko mostića siđemo na kopno. A kad mi ga je Herbert pokazao, vređala me je njegova snažna, zdrava pojava. Isto tako, nije mi se dopala žestina njegovog stiska ruke ni suviše glasni i obilni izrazi njegovih simpatija kad nas Herbert predstavio. Ali, s druge strane, on je bio vrlo ljubazan i koristan. Izvukao je iz džepa jednu srebrnu Picu i dao mi da popijem gutljaj odličnog starog konjaka. Primetivši da sam se smrzao i pozeleneo od hladnoće, naterao me je da obučem njegovu bundu. Jurnuo je u carinarnicu i vratio se za neverovatno kratko vreme s našim kuferima na kojima su kredom već bili ispisani zvanični hijeroglifi. Minut docnije sedeli smo u njegovim kolima i hitro jurili iz Dovera putem za Kenterberi.

Osećao sam se tada suviše bolestan da bih mogao da razmišljam; i nije mi ni padalo na pamet da je ta situacija ipak malo čudna. Pedli je čekao na keju — ali ne nas; jer mi smo stigli neočekivano. Koga je onda čekao? To pitanje mi je iskrslo u glavi, ali se nije zadržalo. U mojoj glavi nije bilo mesta ni za šta drugo sem za svest o morskoj bolesti. Zaboravio sam da se čudim i seo sam u kola kao da je nešto najprirodnije na svetu da nas na pristaništu dočeka neko ko nije znao da dolazimo. A ta prividna prirodnost situacije činila mi se potvrđena i držanjem mojih saputnika. Pedli je od prvog časa smatrao neospornim da ćemo poći kod njega i u njegovoj vili ostati kao gosti. A Herbert, kome je bilo sasvim svejedno kuda će ići, odmah je prihvatio poziv. Ja sam se u početku branio, ali slabo i više iz učtivosti nego ozbiljno. Nije mi bilo neophodno da baš te večeri stignem u London; a bila mi je strašna pomisao na turobno putovanje od Dovera, na vožnju autom kroz London po studenoj noći, na dolazak u pust i nezagrejan stan. Ako primim Pedlijev poziv, za nepunih pola sata naći ću se u toploj, udobnoj sobi, u spokojstvu i bez ikakvih obaveza. Za putnika koga je obrvala morska bolest iskušenje je bilo veliko; ja podlegoh.

— Eto, — reče Pedli radosno, svojim jakim glasom koji je podsećao na trombon — eto, ovo je baš sreća. On me pljesnu snažno po kolenu, kao da tapše konja. — Neverovatna sreća! Zamislite da

ugledam vas i Herberta baš kad silazite s broda! I da vas onako ugrabim! Prekrasno, prekrasno!

Njegova radost me je raskravila; izgledala mi je tako iskrena. A i bila je iskrena — kao iskrena radost ljudoždera koji je naišao na kakvog punačkog dečka koji luta sam po šumi.

— Neverovatno, — produži Pedli — koliko poznanika čovek sretne na doverskom pristaništu. Ja, znate, dolazim svakog dana kad ovako boravim van varoši; svakog dana sačekam popodnevni brod. To mnogo pomaže kad je čoveku dosadno. Na taj način i na selu imate sva preimućstva jednog londonskog kluba. I uvek imate vremena da slatko proćaskate pre no što voz krene. Eto, zato toliko volim ovaj deo Kenta. Nagovaram mog gazdu da mi proda kuću. Čini mi se da sam ga skoro prelomio.

— A onda, — reče Herbert, koji je ponekad umeo da svoje ćutanje prekine jednom od onih prostih i strahovito umesnih primedbi usled kojih su deca tako opasna u učtivom odraslom društvu — onda ćeš primetiti da sav svet već putuje avionom. Moraćeš da prodaš kuću i da pređeš u Krojdon, blizu aerodroma.

Ali Pedli je bio čovek koga ni najraspuštenije dete nije moglo izbaciti iz ravnoteže. Usled svoje neosetljivosti on čak nije bio ni svestan da je dete neučtivo.

— Ih! — odvrati on. — Ne verujem u budućnost aviona. Oni se nikad neće moći takmičiti s parobrodima i bezbednosti, jevtinoći ili udobnosti putovanja. Bar u naše vreme. I on se upusti naširoko u pričanje o helikopterima i žiroskopima, o vazdušnim prazninama i o ceni benzina.

A za to vreme ja sam se, malo uplašen, pitao kojoj prsti ljudi pripada taj moj ljubazni, preduzimljivi, gostoljubivi domaćin. Čovek koji se, po sopstvenom pričanju, svako popodne vozio u Dover da dočeka lađu; koji Je poznanike kojima je možda bila muka od morske bolesti zaustavljao da bi s njima ćaskao dok su čekali na voz; i koji je toliko voleo svoje popodnevne zabave na pristaništu da se osetio pobuđen da proroka vazdušnog putovanja pobija ozbiljnim, tehničkim razlozima... Van svake sumnje, to je bio čudan, opasan čovek. Za sve vreme njegov glas je hučao u mojim ušima dok mi se od tot zvuka nije vrtelo u glavi. A kad mi je najzad palo na pamet da je možda bilo bolje da sam izdržao onaj dosadni put,

studenu požnju, dolazak u ledeni, prazni, negostoprimljivi stan, bilo je već suviše dockan. Suviše dockan.

Docnije sam saznao da je Pedli svoj odmor uvek provodio u mestima koja su bila saobraćajni čvorovi, ili u pograničnim gradovima ili međunarodnim odmaralištima, da je bilo verovatno da će naći dovoljnu količinu žrtava. Nedeljom, o Duhovima i Uskrsu, odlazio je u svoju vilu blizu Dovera. O Božiću bi uvek proveo nedelju ili deset dana na francuskoj Rivijeri. A leti je zadovoljavao svoju društvenu strast, zajedno sa svojom ljubavlju za planinske predele, na taj način što bi zauzeo kakav strategijski položaj na francusko-švajcarskoj, italijansko-švajcarskoj ili francusko-italijanskoj granici, gde je mogao da pravi izlete po brdima i u međuvremenu da sačekuje transkontinentalne vozove. Jedne godine vodio bi svoju porodicu u Pontarlije; druge u Valorb; treće u Modanu; četvrte u Brig; pete u Kijaso. Za nekoliko godina obišao je sve glavne granične gradove u planinskim krajevima srednje i južne Evrope. Znao je koja je najbolja sezona za svaki od njih. U Valorb je, na primer, trebalo ići na početku sezone. Većina Engleza prolazila je tuda, na putu za Švajcarsku, u julu i početkom avgusta. Pošto bi ih ispratio kad su se vraćali kući, krajem avgusta, Pedli bi prešao na petnaest dana u jedan od italijanskih pograničnih gradova kako bi uhvatio septembarske turiste na putu za Firencu ili Veneciju. U toj sezoni njegovo omiljeno boravište bila je Modana. Oko Modane ima dosta lepih predela za šetnje; a glavni vozovi čekaju u njoj dva i po sata. Rumen od izleta po zdravom vazduhu, Pedli bi došetao u određeni sat da sačeka ekspres. Žrtva bi bila odabrana, uhvaćena i odvedena u stanični bife. Iduća dva sata Pedli bi se sa zadovoljstvom upuštao u ono što je on nazivao *„zaista* prijatno ćaskanje“.

Krug Pedlijevih poznanstava bio je ogroman. Pre svega, tu je bila njegova advokatura: ona ga je dovodila u profesionalni dodir s mnogo različitog sveta. Pa onda, tu su bili njegovi klubovi; bio je član tri ili četiri kluba koje je revnosno posećivao. I najzad, tu je bila njegova uvek gostoljubiva trpeza; divno je čudo šta su sve i najbogatiji ljudi voljni da pretrpe radi jednog dobrog besplatnog obeda. On je bio u dobrim odnosima sa stotinama, skoro sa hiljadama ljudi. Nije čudo ako je često viđao poznata lica na modanskoj carinarnici. Ali, naravno, imalo je dana kad baš niko od

njegovih poznanika nije putovao na jug. U takvoj prilici Pedli bi među nepoznatim putnicima tražio onoga koji bi izgledao osobito zamoren i ponudio bi mu svoju pomoć. Ta ljubaznost kod Pedlija je bila sasvim iskrena; on nije zapažao u sebi vuka koji se krio u runu ovce. Prosto je osećao želju da bude dobar, da pomogne i uzgred da proćaska. I zaista je bio od pomoći. Ali pošto bi se završila petljanja sa carinarnicom, nepoznati bi slušajući u staničnom bifeu Pedlijevo majstorsko izlaganje švedske finansijske politike dolazio do zaključka da bi, sve u svemu, ipak bolje bilo da je sam bez ičije pomoći izdržao borbu sa grabljivim nosačima i drskim carinicima.

Džon Pedli nije još bio nabrojao sve razloge zbog kojih je smatrao da avion nikad neće potisnuti parobrode u prelaženju La Manša, a mi dospesmo do cilja.

— A, eto nas — reče on i otvori mi vrata da izađem. — Ali kao što rekoh, — dodade, obraćajući se Herbertu velika mana žiroskopa je njihova težina i prekomerna krutost. Ipak, mladiću moj, dopuštam...

He sećam se šta je dopuštao. Sećam se samo da je to još uvek dopuštao kad smo ulazili u salon gde je gospođa Kedli sedela sa decom.

Od prvog časa Gracija Pedli učinila mi se puna draži. Istinski i aktivno dopadljiva. Međutim, ona je bila rođena sestra Herbertova, i u mnogo čemu vrlo slična njemu; što samo pokazuje (ono što je, uostalom, dovoljno očevidno) da smo mi spremni da kod lica suprotnog pola podnosimo, pa čak i obožavamo, osobine koje nas dovode do besnila kad ih sretnemo kod stvorenja našeg pola. Herberta sam smatrao dosadnim, jer je duhovno bio bezizrazan i neodređen, jer nije imao inicijative, jer bi vam se prikačinjao tako da ga se niste mogli otresti. Ali eto, Gracija, čiji je karakter bio zaista vrlo sličan Herbertovom, Gracija me je očarala uprkos ili možda baš zbog tih osobina usled kojih sam njenog brata ubrajao među manje nesreće svoga života.

Ali našu ljubav ili mržnju prema našoj ljudskoj braći ne izazivaju samo njihove moralne i duhovne osobine. Siguran sam da mi Herbert ne bi bio tako strašan da je bio manji, da mu telo nije bilo tako glomazno i nespretno. Bio je suviše veliki trapavko za moj ukus. Gracija nije pokazivala mnogo fizičke sličnosti sa svojim

bratom. Bila je, istina, visoka, ali tanka i lakih pokreta. Herbert je bio debeo, trom i težak. U svojoj vrsti, kao ljudina krupnog lika, Herbert nije bio ružan. Imao je lep profil; crte nosa i brade bile su rimljanske i zaista otmene. Na izvesnom odstojanju mogao bi vam se učiniti kao kakav moćan, cezarski čovek pun energije. Ali kad biste prišli bliže da vidite njegove oči i pročitate izraz tog krupnog lica koje je suviše obećavalo, uvideli biste da je on kao Rimljanin svakako najdosadniji i najsivlji od svih Rimljana.

Gracija nimalo nije davala utisak nečeg moćnog ili klasičnog. Nikad, ma i na najvećem odstojanju, ne bi vam i se od nje učinila majka braće Graha. Lice joj je bilo malo i još nekako neodređeno, kao lice deteta. Obilna tamnosmeđa kosa koju je — tada, kad je moda još dozvoljavala ženama da imaju kosu — češljala naviše, u dve vitice spiralno uvijene preko oba uha, još više je isticala bledilo tog detinjeg lica. Dva potpuno okrugla, širom otvorena, siva oka izvirivala su ispod kose bezazleno i malo zbunjeno. To je bilo lice jedne malo ružne, ali vrlo ljupke devojčice. A kad bi se nasmešila, postala bi odjednom skoro lepa. Herbert se smešio na isti način — iznenadni osmejak pun ljubaznosti i dobrote. Taj njegov osmeh je sprečavao čoveka — ili bar mene — da sa njim postupi onako nemilosrdno kako je trebalo. I kod brata i kod sestre izražavala se u tom osmehu neka vrlo neodređena i slabačka dobrota — izvesna ljupka i bespomoćna dobrodušnost, koja je u Herberta bila obojena još i nezgrapnom neotesanošću. On je bio trapav i u svojoj dobroti. U Gracije osmeh je bio neodređen, ali je pri tom ipak odavao izvesnu urođenu finoću koju Herbert nije imao. Bili su brat i sestra, ali je njena duša bila boljeg, aristokratskijeg roda.

Bespomoćnost Gracijine dobrodušnosti otkrivala se najočitije u njenim odnosima s decom. Ona ih je volela, ali nije znala šta bi i kako bi s njima. Sreća je bila i za nju i za njenu decu što je mogla da drži dadilje i vaspitačice. Sama, nikad ne bi uspela da decu podigne; pomrla bi joj još u ranom detinjstvu ili, ako bi preživela prve dve godine neurednog i očajno nehigijenskog hranjenja, razvila bi se u male divljake. Ovako su ih lepo odgajile profesionalke za pripitomljavanje dece; bila su zdrava i ponašala se divno, sem prema svojoj majci. Na majku su gledala kao na biće neke druge vrste — biće divno i dostojno obožavanja, ali ne onako ozbiljno kao što su dadilja i gospođica Filips — ne sasvim odraslo; pretežno dete,

a što nije bilo detinje bilo je vilinsko. Njihova mati bila je vilinsko biće koje im je dozvoljavalo, pa čak i samo predlagalo, najneverovatnije prekršaje redovnih pravila. Ona je, na primer, izmislila kupanje leti pod baštenskom prskalicom. Ona je prva pokazala onu zgodnu igru koju su gospođica Filips, dadilja i otac tako odlučno osuđivali, a koja se sastojala u tom što bi prilikom obeda svoj komad hleba izgrizli u vidu cveta, ili srca, mostića, nekog slova u azbuci, trougla, lokomotive. Deca su i silno volela, ali je nisu shvatala ozbiljno kao nekog ko ima vlast, nikad im ne bi palo na pamet da treba da o poslušaju.

— Ti si mala — čuo sam kako joj jednom objašnjava njena četvorogodišnja kćer. — Ti si, mamice, mala. Gospođica Filips je stara dama.

Gracija me pogleda svojim širokim, zbunjenim očima. — Eto, vidite, — reče sa očajanjem, ali i nekako pobedonosno, kao da je konačno dokazala nekakvu spornu tačku eto, vidite! Šta ja mogu s njima da radim?

Nije mogla ništa. Kad je bila sama s njima, deca bi se pretvarala u male divlje životinje.

— Ali, deco, — korila ih je — deco! Ne smete to da radite. — Međutim bila je svesna da bi pre mogla da ubedi male vučiće nego njih.

Ponekad, kad bi njeni protesti bili glasniji i očajniji nego obično, deca bi joj samo uputila ohrabrujući osmeh i produžavala svoje nestašluke: — Sve je u redu, mamice, — rekli bi joj — ne brini, sve je u redu.

I onda bi njihova mati bespomoćno digla ruke.

Kod Herberta mi je ta bespomoćna nespretnost bila nepodnošljiva. Ali njegova sestra je u tom svom nesnalaženju imala nekog stila; i u samoj njenoj nespretnosti bilo je izvesne ljupkosti. A baš je bila nespretna. Na primer, pri šivenju prsti su joj bili prosto ukrućeni. U vreme kad sam je upoznao bila je sasvim digla ruke od igle. Ali je još uvek smatrala kao deo svoje materinske dužnosti da plete deci tople šalove — nešto teže od šala nikad nije pokušala. Plela je vrlo polako, usredsređući svu svoju pažnju na rad, sve dok posle nekoliko minuta, premorena tom pažnjom, ne bi s dubokim uzdahom pustila rad da se malo odmori. Trebalo joj je nekoliko

meseci da svrši jedan šal. A kad bi bio gotov, to je onda bio baš čudan predmet! Kao neka ribarska mreža od vunice.

— Bojim se da nije baš *sasvim* dobro — rekla bi Gracija držeći ga raširenog pred sobom. — Ali ipak, — dodavala bi iskrenuvši glavu na jednu stranu i sklapajući upola oči, kao da gleda kakvu poentilističku sliku — uzevši sve u obzir, nije rđavo.

U sebi je bila vrlo gorda na te šalove, ponosna kao dete koje je napisalo svoje prvo pismo ili na đerđevu izvezlo svoju prvu navlaku za čajnik bez ikakve pomoći dadilje. Njoj se još uvek činilo čudesno što može nešto da uradi sama, bez pomoći.

Ta njena ljupka nespretnost zabavljala me je i očaravala. To, istina, ne bih možda smatrao tako očaravajućim da je trebalo da se njome oženim, makar samo i stoga što nikad ne bih imao novaca da izdržavam dovoljan broj posluge i vaspitača da bih suzbio dejstvo te osobine u svakodnevnom domaćem životu. A isto tako, čini mi se da ta bezrazložna draž njene duhovne maglovitosti ne bi izdržala dužu intimnost. Jer zaista je bila maglovita, neizmerno maglovita. Na primer, bila je sasvim nesposobna da shvati vrednost novca i nikakvo je iskustvo nije moglo tome naučiti. Jednom bi bila krajnje rasipna i trošila bi funtu kao peni. Drugi put, precenjujući novac isto onako bezumno kao što ga je ranije potcenjivala, razmišljala bi pri svakom peniju utrošenom na osnovne životne potrebe. Jadni Pedli bi ponekad, došavši iz kancelarije kući, našao da za večeru ima samo sočivo. Neko drugi bi praskao i žestio se; ali kod Pedlija je pedagoška strast bila jača od srdžbe, i on bi samo izneo jedan obrazloženi prigovor u obliku predavanja o značaju novca, pravoj prirodi bogatstva, zajedno s kratkim izlaganjem o ishrani i teoriji kalorija. Gracija bi slušala pažljivo i skrušeno. Ali ma koliko da se trudila, nikad ne bi uspela da zapamti ni reč od onog što bi on rekao, ili, tačnije, ona se delimično sećala, ali sasvim pogrešno. Rečenice s kojima je Pedli izgradio jedno razborito predavanje Gracija bi u svojoj pameti uredila tako da obrazuju čistu besmislicu. Isto se dešavalo s onim što bi čitala. Ideje bi bile potpuno izvrnute. Nevažne činjenice bi živo pamtila, a bitne zaboravljala. Datumi za nju nisu imali apsolutno nikakvog značaja. Jadna Gracija! Ona je bila bolno svesna svoje duhovne nesposobnosti. Iznad svega je žudela da bude učena, uvažavana, sposobna. Ali, mada je čitala

mnogo ozbiljnih knjiga — i to ih čitala ne samo principa radi već i sa istinskim zadovoljstvom — nikako nije mogla da se obrazuje. Unutra, u njenoj glavi sve se mešalo. Kao da joj je u pameti stanovao neki nevaljali đavolak koji je uživao da rastura na parčad divno sastavljene mozaike znanja i duha, i da zatim te kamenčiće (pošto bi dobar deo njih bacio) ponovo složi u neku vrlo čudnu i smešnu suprotnost svakog reda.

Svesna tih mana, ona se naročito divila onima koji su se odlikovali suprotnim i pozitivnim osobinama. Ubeđen sam da se zbog takvog divljenja udala za Pedlija. Bila je vrlo mlada kad se on zaljubio u nju i zaprosio je — osamnaest godina prema njegovih trideset četiri ili pet — vrlo mlada i (kako je tek ostavila iza sebe školu, muke pri ispitima i pedagoške savete) osetljivija nego inače ča sopstvene nedostatke kao i za preimućstva drugih. Tako Pedli uđe u njen život. Njegovo odlično poznavanje pitanja veštačkog đubrenja i švajcarskog bankarstva ostavilo ju udivljenu. Ona se, istina, nije strasno zainteresovala za te teme; ali je zbog toga osuđivala sebe, a ne njega. On Joj se činio oličenje znanja i mudrosti — sveznajući čovek, enciklopedija na nogama.

Nije neobično da se devojčice zaljubljuju u svoje već postarije profesore. To je danak koji plaća mladost — lakoumna, plaha, ali strasno ozbiljna mladost — visokom umu. Gracija nije imala sreće. Najviši um s kojim je u svojoj osamnaestoj godini došla u dodir bio je Pedlijev. Pedlijev! Ona se divila, osećala je strahopoštovanje prema onom što joj je izgledalo kao vrhovna, njutonska pamet. A kad je njutonska pamet pala pred njene noge, ona prvo začudila — zar je moguće da on, Pedli, sveznajući, padne pred nekim ko je tri puta nedostojno pao na ispitima u Kembridžu? — a zatim se osetila polaskana I duboko zahvalna. Sem toga, Pedli, nimalo sličan profesoru iz priča, nije imao prosedu bradu i nije bio oronuo. Bio je u najboljim godinama, vanredno aktivan, zdrav i energičan; a lepo je i izgledao, onako rumena lica i snažnih vilica, kao oni crteži energičnih poslovnih ljudi u oglasima ili uz priče u ilustrovanim listovima. Kako nije imala nikakvog iskustva u tim stvarima, ona je lako sebe ubedila da je ono njeno osećanje zahvalnosti i ono učeničko uzbuđenje — prava ljubav o kojoj se čita u romanima. Uobrazila je da je zaljubljena u njega. A i da nije to uobrazila, verovatno da ne bi drukčije ispalo. Pedlijevo neumorno udvaranje

na kraju bi je neminovno prinudilo na predaju. Gracija nije imala snage; mogli ste je na sve naterati. A u ovom slučaju nije trebalo mnogo navaljivati. Kad joj je po drugi put predložio da se uda za njega, ona je prihvatila. I tako su se oni uzeli 1914. godine, na mesec ili dva pred izbijanje rata.

Moglo bi se očekivati da će brak koji je počeo zajedno s ratom biti čudan, neobičan, katastrofalan. Ali za Pedlija rat u stvari nije imao skoro nikakvog značaja. Prve godine Džon Pedli je kao svoj moto prihvatio: „Poslovi teku dalje“. Docnije, pošto zbog kratkovidosti nije bio primljen u vojsku, stupio je privremeno u službu države i bio vrlo koristan na mnogim, raznovrsnim položajima; kad su medicinske komisije postale strože, uspeo je da postane neophodan kao stručnjak za racionisanje šećera; završio je sa Ordenom britanske imperije na kaputu. Za to vreme Gracija je živela mirno kod kuće i rodila tri deteta u tri uzastopne godine. Bavila se njima-; s ratom nije imala nikakve veze. Nije prisustvovala ni njegovim tragedijama ni njegovim grozničavim i jadnim lakrdijama. Nije znala za ona strahovanja, neizvesnosti, tuge, kao ni za ona bezobzirna rasipanja, pijanstva, suviše laka zadovoljstva, divlje orgije koji su tekli uporedo s mukama, mešali se s njima i izmenjivali. Gracija je živela bez uzbuđenja i negovala svoju decu; mogao je to biti i osamnaesti vek.

Kad sam je upoznao, Gracija je bila već oko šest godina u braku. Najstarije dete joj je imalo pet godina, najmlađe oko dve. Pedli je, kako sam ja to ocenio, još bio zaljubljen u nju, to jest, na svoj način. Burna ljubav koja ga je gurnula u taj ne mnogo razuman brak, ljubav uglavnom fizička, stišala se. On više nije ludovao za Gracijom, ali ga je ona i dalje mnogo privlačila. Sem toga, ona mu je navikom postala draga i neophodna, teško mu je bilo da zamisli življenje bez nje. Ali pored svega toga, među njima pije bilo prisnosti. Pošto, kao što sam rekao, nije imao sopstvenog, ličnog života, Pedli nije shvatao smisao prisnosti. On nije bio u mogućnosti da se nekom poverava, pa nije tražio ni tuđa poveravanja. On ne bi znao šta bi s njima kad bi mu došla netražena. Ne znam da li je Gracija ikada pokušala da mu govori o svojim intimnim osećanjima; ako jeste, mora da je brzo digla ruke od toga kao od uzaludna posla. To bi bilo isto kao kad biste se poveravali kakvom gramofonu; šaputali biste najtajnije i najsvetije misli u njegovu trubu, a odande

bi se vraćao samo bučan treštav glas koji bi izlagao finansijsku politiku Švedske, kontrolu namirnica, zakon o osiguravajućim društvima — prema tome koja se ploča iz obilnog, ali ipak ograničenog repertoara u tom času desila na aparatu. U duhovnom domu Pedlijevih postojala je samo spavaća soba i soba za predavanja — nije bilo sentimentalnog budoara stvorenog za uzajamno poveravanje ni tihe radne sobe čiji bi mir s vremena na vreme bio ugodno poremećen ulaskom ženske osobe. Nije bilo ničeg između fizičke intimnosti spavaće sobe i bezličnog odnosa đaka i profesora od čijeg je snažnog glasa odjekivala sala za predavanja. I to kakva predavanja.

Verujući stalno u intelektualnu premoć svog muža, Gracija je i dalje sebe okrivljavala što su joj ta predavanja dosadna. A bila su joj dosadna; to je bila činjenica koju nije mogla poreći. Ona se dugom praksom izvežbala V izvesnoj duhovnoj gluvoći; Pedlijevi govori je više nisu nervirali zato što ih nije čula. Često sam je video gde sedi upravivši prema Pedliju svoje široke oči, na izgled sva u usredsređenoj pažnji, kao da guta svaku njegovu reč. Tako je svakako sedela u onim prvim mesecima njihovog braka, kad je zaista slušala, kad je još ulagala najveće napore da se zainteresuje i tačno zapamti. Samo, verujem da u tim danima njeno lice nije moglo izražavati tako savršeno spokojstvo. Moralo je tada biti malih mrštenja od duboke pažnje i mučno ugušenog zevanja. Sada se videla samo nepokolebljiva mirnoća, mirnoća koja dolazi jedino od potpune odsutnosti.

Uhvatio sam je u tome već prvog večera kad smo se upoznali. Džonu Pedliju je sigurno neko rekao (verovatno Herbert) da se ja više-manje profesionalno interesujem za muziku, i on se u moju čast upustio u dug opis mehanizma pijanole. Dirnulo me je malo to što se očevidno trudio da se ja duhovno osetim kod kuće, i mada me je njegov glas sasvim zaglušivao, pravio sam se da me mnogo zanima ono što mi govori. Prilikom jedne pauze, dok je Pedli stavljao povrće u svoj tanjir (prava blagodat da čovek bar za časak ne čuje taj grozni glas), okretoh se Graciji i zapitah je učtivo, kao što priliči novom gostu, da li i nju toliko interesuju pijanole kao njenog supruga. Ona se trže kao da sam je probudio iz sna, upravi na mene svoja dva zbunjena, malo uplašena oka i pocrvene kao rak.

— Da li i mene kao Džona interesuje *šta?* — upita. — Pijanole.

— O, pijanole. — I izgovarajući to bila je tako zbunjena i zabezeknuta da je bilo jasno da nema pojma da mi već deset minuta govorimo o pijanolama. — Pijanole? — ponovi ona gotovo s nevericom. A izgledalo je da sluša s najdubljom pažnjom.

Divio sam se toj njenoj sposobnosti da bude odsutna, da duhom ne bude tu. Divio sam se, ali sam je i žalio. Živeti u sredini iz koje je čoveku radi prostog samoodržanja bilo neophodno da se udalji — to je zaista bilo žalosno.

Sledećeg jutra, prisvajajući bolesničku privilegiju, doručkovao sam u krevetu. Kad sam sišao iz svoje sobe. Pedli i Herbert su već bili otišli u dužu šetnju. Zatekao sam Graciju samu gde namešta cveće. Rekosmo jedno drugom dobro jutro. Po izrazu njenog lica primetio sam da je moje prisustvo unekoliko uznemiruje. Stran čovek, intelektualac, muzički kritičar — šta treba s njim govoriti? Vršeći hrabro svoju dužnost, ona poče da mi priča o Bahu. Volim li Baha? Zar ne mislim da je on najveći muzičar. Potrudio sam se što sam bolje mogao da joj odgovorim; ali, nekako, u tom jutarnjem času, nije izgledalo da ima mnogo šta da se kaže o Bahu. Razgovor poče da malaksava.

— Pa *Dobro ujednačeni klavsen* — produži ona u očaju. — Kakvih tu ima divnih mesta.

— I koliko korisnih za mučenje dece koja uče klavir odgovorih, isto tako u očajanju. — Šega, poslednje utočište.

Ali moje reči takoše jednu strunu u Gracijinom duhu. Mučenje, — reče ona — to je prava reč. Sećam se kad sam bila u školi...

I tako smo se, najzad, bacili na jednu temu koja je bila zanimljiva jer je bila lična.

Gracija je isto tako volela svoju dobru staru školu kao i Herbert svoju.

Ali, kao i ostale njene drugarice, ona je imala bolje Izvinjenje za svoju ljubav. Godine provedene u tom školskom svetu, svetu jednostavnom, druževnom, uzbudljivom, čisto ženskom, mnogim ženama su najsrećnije godine njihovog života. I Gracija je spadala među njih. Obožavala i svoju školu; školskih dana sećala se kao nekog zlatnog doba. Bilo je tu, istina, i ispita i strogih nastavnica; ali, s druge strane, nije bilo ni Pedlija, ni rađanja dece svake godine,

ni domaćih dužnosti, ni društvenih obaveza, ni novca rasipno ili cicijaški trošenog, ni posluge. Ona je pričala sa ushićenjem, a ja sam je slušao sa zadovoljstvom.

Kad su se, sat i po docnije, gnjavatori zajapureni i izgladneli vratili iz svoje šetnje, bilo nam je krivo što gu nas prekinuli. Čuo sam mnogo štošta o Gracijinom devojaštvu. Saznao sam da se bila nesrećno zaljubila u mlađu od dve učiteljice muzike; da je jedna njena prijateljica dobila ljubavno pismo od nekog petnaestogodišnjeg dečaka koje je počinjalo sa: „Video sam u *Skeču* vašu sliku kako u parku šetate sa svojom mamom. Zar je mogu ikada zaboraviti?“ Doznao sam da je imala zauške punih...... nedelja, da se popela na krov po mesečini, u pidžami, Un nije bila dobar igrač hokeja.

S vremena na vreme, većina nas oseća potrebu da govori o sebi, i ta potreba je često preka, neodoljiva. Želimo da istaknemo svoju ličnost, da podvučemo jednu činjenicu koju bi svet mogao slučajno da zaboravi — činjenicu da postojimo, da smo mi — *mi.* Kod nekih je ta želja tako česta i jaka da nikad ne prestaju da govore sebi. Oni će vam poveriti stvari koje ih predstavljaju ružno, koje ih unižavaju — ali ćutati neće. Graciju nisu mučile takve perverzne, neobične žudnje; nije u njoj bilo ničeg egzibicionističkog. Ali je volela da katkad priča o svojoj duši, svojoj prošlosti, svojoj budućnosti. Volela je, a suviše je retko imala prilike za to. U meni je našla slušaoca i sagovornika punog razumevanja. Kad je došlo podne, ona me je već smatrala starim prijateljem. A meni se ona činila divnom. I to tako divnom, da sam zbog Gracije bio spreman da izdržavam čak i izlaganja Džona Pedlija o zakonu o osiguravajućim društvima.

Nekoliko nedelja pošto smo se upoznali smatrali smo za nešto najprirodnije da se stalno sastajemo. U tim prilikama pričali bismo mnogo o nama samim, o Životu i o Ljubavi — temama koje se s najvećom prijatnošću i korišću mogu raspravljati samo među licima suprotnog pola. Mora se priznati da Gracija nije imala mnogo šta značajno da kaže ni o jednoj od tih tema. Ona je živela vrlo malo, a volela nije nimalo; i zato joj nije bilo moguće da sebe upozna. Ali je mene očaravalo baš to neznanje i njeno naivno, poverljivo izražavanje tog neznanja.

— Osećam da sam već stara — žalila mi se ona. — Stara sam, i život mi je završen. Kao oni smešni slamni šeširi i rukavi široki pri ramenu koji se mogu videti u starim sveskama *Ilustrovanih londonskih novosti* — dodade, da bi mi bolje objasnila šta je htela da kaže.

Nasmejah joj se. — Vi ste neverovatno mladi, — rekoh — a život niste još ni počeli.

Ona odmahnu glavom i uzdahnu.

Kad bismo pričali o ljubavi, ona je pokazivala skepticizam tužne i već starije osobe.

— Ljudi su oko toga digli vrlo smešnu galamu.

— I s pravom.

— Ali ljubav nije vredna da se oko nje diže tolika buka — ponavljala je. — Nije vredna u stvarnom životu. Nije vredna izvan knjiga.

— Da li nije? — rekoh. — Drukčije ćete misliti kad po dva i tri sata budete čekali nekog ko nije došao, kad ne budete mogli da spavate, pitajući se gde je neko i s kim, i kad vam se bude plakalo, da, kad vam se stvarno bude plakalo i kad budete osećali kao da dobijate groznicu.

— O, ali to nije ljubav — odvrati Gracija ozbiljno, tonom čoveka koji ima neki tajni i sigurni izvor obaveštenja.

— A šta je onda?

— To je... — Gracija je oklevala i onda odjednom pocrvenela — to je... pa eto, to je fizička strast.

Morao sam da se gromoglasno nasmejem.

Gracija se uvredi. — Pa šta, zar to nije tačno?

— Savršeno tačno — morao sam da priznam. — Ali zašto to nije ljubav? — dodadoh, nadajući se da ću izvući njeno mišljenje o tom predmetu.

Ona mi ga izloži. Bilo je potpuno danteovsko. Mogao sam jedino pretpostaviti da Pedli nije uspeo da je zagreje svojim žarom, da joj je taj žar možda čak bio i odvratan.

Ali Život i Ljubav nisu bili jedini predmeti naših razgovora. Gracijino neznanje i moja urođena uzdržljivost oduzimali su interes za svako duže raspravljanje tih tema. U međuvremenu ja sam, kao

Džon Pedli, igrao ulogu vaspitača. Moje uzgredne primedbe otkrile su Graciji niz stvari za koje ranije uopšte nije znala da postoje — stvari kao što su savremeno slikarstvo i književnost, mlada muzika, nove teorije umetnosti. To je bilo otkrovenje. Izgledalo joj je da je sav svoj raniji trud, sve napore koje je uložila u obrazovanje bacila uludo. Ona i o s mukom trudila da se ispne na planinu — koja odjednom nije bila ona prava, i da prokrči sebi put u hram koji nije bio pravi. Na vrhuncu, ako bi ga ikad dostigla, u najsvetijem svetilištu, našla bi — šta? — zbirku onih smešnih, moljcima izgrizenih čudnih slamnih šešírića i šunkastih rukava koji se motu videti u starim *Ilustrovanim londonskim novostima.* To je bilo grozno, ponižavajuće. Ali sad se njoj odškrinula zavesa sa drugog jednog hrama; ovaj je bio sa tapetima od Martina, obogaćen darovima mnogih Poarea i Lanvena duha; jedan pomodan, savremen hram; moderni Olimp. Žudela je da se što pre stigne i uđe.

Kao one velike ali osiromašene dame koje za izvesnu naknadu uvode skorojeviće u otmeno društvo, ja sam upoznao Graciju sa svim što je bilo najelegantnije i najmodernije u duhovnom svetu. Davao sam joj časove iz intelektualnog lepog ponašanja, upozorio je na estetske gafove. Ona je slušala pažljivo i uskoro se prilično snalazila u tom novom svetu — znala je šta da kaže pred kakvom Pikasovom slikom, dadaističkom pesmom, Arhipenkovom skulpturom ili Šenbergovim kvartetom.

Ja sam u to vreme bio zaposlen kao muzički kritičar i dva-tri puta nedeljno izvodio sam Graciju na koncerte koje sam po dužnosti posećivao. Nije mi trebalo mnogo vremena da otkrijem da ona vrlo malo oseća muziku i da ne razume njene pojedinosti. Ali je licemerno tvrdila da je obožava. A kako je meni bilo užasno dosadno da idem sam da slušam drugorazredne pijaniste kako sviraju iste stare komadiće Lista i Šopena, drugorazredne altove kako uspešno nadvikuju Šubreta i Bramsa, drugorazredne violiniste kako stružu Tartinija i Venijavskog, napravio sam se da verujem u Gracijino oduševljenje za muzičku umetnost i vodio sam je sa sobom na sve te najmučnije koncerte. Kad je dvorana bila prazna — a obično je bila zahvaljujući publici koja voli muziku — moglo se sesti pozadi, daleko od drugih, raštrkanih slušalaca, i ugodno razgovarati za vreme celog izvođenja.

U početku se Graciji činilo užasno nepristojno kad bih započinjao razgovor, pošto sam prethodno nepristrasno saslušao prva tri stava od *Du bist wie eine Blume* ili *Trillo del Diavolo.* Ona je imala savršenu tehniku redovnog posetioca koncerata, i svaku tačku programa slušala je sa istim izrazom setne predanosti, kao da je u crkvi. Moje tiho pričanje činilo joj se pravo obesvećenje. I tek kad sam je stručno i *ex cathedra* uverio da takve stvari nije vredno slušati, pristala je da učestvuje u razgovoru, mada s prilično nedoumice u početku. No ubrzo se svikla na tu povredu svetinje; i to u tolikoj meri da sam sad ja morao da preuzimam ulogu sveštenika i da ućutkujem njeno bezbožničko čavrljanje kad bi izvođenje slučajno bilo dobro (malenkost koju Gracija ne bi zapazila, jer nije bila dovoljno muzikalna za to) i time mesto na kojem smo se nalazili najednom postalo sveto. Na kraju, ona je naučila da se upravlja po meni — da se načini pobožnom kad sam ja izgledao pobožan, da ćaska kad sam ja ćaskao.

Jednom prilikom, dok je neki plačljivi neznalica mrcvario Rahmanjinova, ja sam, malo šeretski, napravio što sam mogao blaženije lice. Pošto me je krajičkom oka hitro osmotrila, Gracija takođe pade u zanos i piljila s u pijanistu onako kako je valjda sveta Tereza piljila u uzdignutu naforu. Kad je mučenje prošlo, ona obrnu meni svoja dva svetla oka koja su blistala.

— Zar nije bilo sjajno! — reče. A tolika je moć autosugestije da je ona zbilja uživala u toj muzici.

— Meni se učinilo da nikad nisam čuo nešto odvratnije.

Sirotoj Graciji planuše obrazi a suze joj navreše na oči; da bi ih sakrila, okrete lice. — Meni se učinilo vrlo dobro — ostajala je ona junački pri svome. — Ali, naravno, ja tu ne mogu da sudim.

— O, razume se, nije bilo baš tako rđavo — požurih se da je umirim. — Uvek se malo preteruje, znate. — Videći njeno nesrećno lice, osetio sam duboko kajanje. Hteo sam samo da se lako našalim, pa je nekako ispalo da sam Jo uvredio, i to surovo. Mnogo sam žalio što sam napravio tu glupu šalu. Prošlo je dosta vremena dok mi je to sasvim oprostila.

Docnije,. kad sam je bolje upoznao, razumeo sam zašto je tako bolno osetila moj mali nestašluk. Ta šala je grubo i naglo razbila jednu od onih prekrasnih slika koje je Gracija u svojoj mašti stvarala

o sebi, i prema kojima e pokušavala da živi. Što je za mene bila šala, za nju, bilo kao neko ubistvo.

Gracija je imala urođeni smisao za slikovito. Otkrio sam, na primer, da je imala ono što Galton naziva „brojčanim okvirom". Kad joj je trebalo da izvede ma kakav aritmetički račun, ona bi pred svojim očima videla brojke poređane u prostoru. Svaka brojka je imala naročit položaj u okviru i naročitu boju. Posle stotine brojke su bile mutne; zato joj je uvek bilo teško s velikim brojevima. Razliku između tri hiljade, trideset hiljada i tri stotine hiljada nije nikad mogla brzo da uoči, zbog toga Mito kod tih velikih brojeva nije mogla ništa da *vidi;* oni su zamagljeno lebdeli oko neodređenih ivica njenog brojčanog okvira. Ali milion je videla sasvim jasno; mesto mu je bilo visoko ulevo iznad njene glave, i sastojao se iz grdne hrpe onih omota u koje po bankama stavljaju kovčanice — hiljade i hiljade takvih omota, a na svakom je velikim crnim slovima bila ispisana reč milion. Svaka njena duhovna radnja sastojala se iz niza slika; i te slike, koje je ona videla u pameti, bile su tako žive da su svojom jasnoćom i oštrinom nadmašavale slike koje je primala očima. Što nije mogla sebi da predstavi slikom, o tome nije umela da misli.

Što se mene tiče, ja nemam dara za slikovito. Bilo bi mi, na primer, vrlo teško da po sećanju opišem nameštaj u mojoj sobi. Znam da tu ima toliko i toliko stolica, stolova, vrata, polica sa knjigama i tako dalje; ali nemam u glavi njihovu jasnu sliku. Kad računam napamet, ja ne vidim obojene brojke. Reč Afrika u mojoj glavi ne izaziva viziju peska s palmama i lavovima, kao kod Gracije, koja me je u to jednom uveravala. Kad pravim planove za budućnost, ne vidim sebe gde kao na kakvoj pozornici igram neku ulogu u zamišljenim dramama. Ja mislim bez slika, apstraktno, u praznom. I zato i ne pretpostavljam da mogu s punim razumevanjem opisati mehanizam Gracijinog duha. Gluvi od rođenja nisu najbolji poznavaoci muzike. Ja tu mogu samo da nagađam, samo maštom da zamislim.

Po onom što sam iz razgovora s njom saznao, mogao sam pretpostavljati da Gracija sebe često vrlo živo „vidi" u svakovrsnim okolnostima. Neke od tih okolnosti nisu imale veze s njenim stvarnim životom: bile su to sanjarije, nestvarne, fantastične. Druge

su opet bile stvarne, ili bar moguće. Ona je živeći svojim životom istovremeno i videla sebe kako taj život proživljava i kako u scenama te sive svakodnevne drame igra vrlo odlučnu i određenu ulogu. Tako, kad bi izišla van grada, u šetnju, ona je sebe zamišljala kao alpinistkinju neumorne snage i energije. Kad je išla s Pedlijem na njegove letnje ekspedicije na Rivijeru, ona je, penjući se u kola za spavanje ili tiskajući se duž Engleskog šetališta, videla sebe kao neobično bogatu, oholu vlastelinku kojoj zavidi gomila, a ona, udaljena, blista kao zvezda iznad svih njih. Kod kuće je, u nekim društveno značajnim prilikama, dolazio do izražaja sličan karakter. Ja sam vlastelinku video jedanput ili dvaput prvih meseci našeg poznanstva. Docnije se vlastelinka pretvorila u pravu Parižanku, pravu *grande dame* u čijem je tipu bio spojen dvadeseti vek sa osamnaestim. Ali o tom docnije.

Pri tim slikovitim zamišljanjima same sebe Graciji su mnogo pomagale njene haljine. Kostim koji je oblačila in kakvu šetnju od tri kilometra u Kentu bio je kao za prelazak preko Anda. I u svim drugim njenim haljinama, in razne prilike, zapažala se ista takva naročita podešenost, kao da su pravljene za pozornicu. Šteta samo što si odelom nije umela da izmeni i lice. Bilo da je švrljala obalama Rivijere, ili u gojzericama, suknji i sviteru krenula na kakvo kentsko brdašce, lice joj je bilo uvek isto — lice malo ružne, ali vrlo ljupke devojčice; lice koje se svetu otvaralo kroz krupne, zbunjene oči i koje bi, pokatkad, kad bi se nasmešila, odjednom za časak postalo divno i zasijalo nekom neodređenom dobroćudnošću.

Ta Gracijina zamišljanja nisu bila samo povremena I prigodna. Postojala je obično jedna glavna uloga u kojoj je ona sebe izvesno duže vreme zamišljala. Na primer, prve četiri godine posle svoje udaje ona je sebe zamišljala, glavnom kao domaćicu i majku. Ali njena očevidna nesposobnost i za jednu i za drugu od tih uloga postepeno je rashladila njeno oduševljenje. Želela je da vodi kuću, smišljala je sebe kako zvecka ključevima i izdaje naredbe posluzi; ali u praksi, kad god se umešala u posao gnoje vešte stare kuvarice, sve je išlo naopako. Volela e svoju decu i zamišljala ih kako, pod njenim uplivom, rastu zdrava i dobra; ali bi se deca uvek razbolela kad ih je ona hranila, i ponašala se kao divlja kad je ona pokušala da ih urazumi. To nije bilo ohrabrujuće za nekog ko je sebe zamišljao kao uzor majke i domaćice. U vreme rođenja poslednjeg

deteta ona je već skoro sasvim napustila taj pokušaj. Beba je odmah bila predata dadiljama, telom i dušom. A staroj kuvarici bilo je pušteno sve na volju, sem kad bi Graciju uhvatila finansijska panika pa bi naredila da se spravlja samo sočivo.

Kad sam je ja upoznao, Gracija nije imala neku stalnu glavnu ulogu u kojoj se zamišljala. Probodene oštrim iskustvom, majka i domaćica su splasnule i skljokale se; i dotle ih još ništa nije bilo zamenilo. Ostavši bez nekog izmišljenog karakternog tipa koji bi podražavala, Gracija je ponovo pala u onu sivu bezizraznost koja je, izgleda, bila kod nje prirodno stanje, kao i kod Herberta.

Još uvek je dovoljno živo videla sebe u posebnim, povremenim zgodama svog života — kao planinarku, kao bogatu, oholu vlastelinku — ali nije videla onu središnu, stalnu ličnost u čijem životu su se događala ta penjanja na planine i besna putovanja po Rivijeri. Ona je, moglo bi se reći, bila niz tačaka; ne jedna linija.

Usled druženja sa mnom u njenoj svesti pojavila se jedna nova stalna slika koju je htela da podražava. Otkrila je novu ulogu, koja, istina, nije bila tako značajna ni tako bogata raznim mogućnostima kao uloga majke i domaćice, ali je ipak bila uloga prvakinje. Tako je dugo bila bez nekog karakternog tipa da je žurno zgrabila priliku da ga stekne, pa makar i ne imao mnogo veze s njom. A taj novi karakterni tip zaista nije imao veze s njom! Bio je neobičan i sasvim neprikladan. Gracija je sebe počela da zamišlja kao muzičkog kritičara.

To je bio rezultat njenog posećivanja koncerata — upravo našeg profesionalnog posećivanja koncerata. Da ja nisam bio novinar, da smo plaćali ulaznice umesto što smo ulazili besplatno s mojim počasnim kartama, nikad joj ne bi palo na pamet da sebe vidi kao kritičara. Na obične smrtne, naviknute da plaćaju za svoja zadovoljstva, besplatna karta pravi uvek jak utisak. Kritičarevo *ius primae noctis* izgleda im vrlo zavidna stvar. Učestvujući u toj čarobnoj privilegiji, Graciji se činilo da mora da učestvuje i u kritičarevim ocenjivačkim dužnostima. I ona je onda delila pohvale i pokude — bila je zanesena slušateljka kad je priredbu vredelo slušati, a prezrivo je čavrljala kad nije vredelo. Identifikujući se sa mnom — ne sa mojom stvarnom nego idealizovanom ličnošću — ona je sebe posmatrala kao konačnog sudiju muzičkih reputacija.

Moj mali nestašluk zderao je tu divnu sliku njene ličnosti. Kritičar je bio ubijen.

U to doba ja nisam razumeo zašto bi dobra Gracija bila tako duboko uvređena. Tek u svetlosti docnijih saznanja shvatio sam kakva su morala biti njena osećanja Isto tako, tek docnije sam razumeo šta je značila ona čudna pantomima koju je redovno izvodila ulazeći u koncertnu dvoranu. Onaj njen otegnuti hod dok je prolazila kroz hol, nekako nerado vukući noge, kao da ide na kakav dosadan posao; pa onaj uzdah, ono spuštanje očnih kapaka, stojeći strpljivo dok je razvodnik gledao moje ulaznice; I, u dvorani onaj njen stav nekoga ko je tu kod svoje kuće, kome njegovo mesto pripada (sećam se da je obično stavljala noge na sedište ispred sebe); pa onaj osmeh, koji je izražavao neku umornu zainteresovanost, kad bi za vreme neke rđave priredbe (pošto je jednom odbacila misao da time čini obesvećenje) odgovarala na moja šaputanja — taj stav, ta smeša strpljenja i dosade, to sopstveničko ponašanje kao kod svoje kuće, taj prezir, sve su to bile osobine jednog okorelog kritičara.

A koliko je samo nota kupila u to doba, iako ih nikad nije svirala! Koliko je svezaka muzičkih kritika i biografija uzela iz biblioteke! Pa oni odlučni sudovi koje Je izricala uz večeru: „Betoven je bio najveći od svih njih“; i tako dalje, na isti način. Sve sam to naknadno razumeo. I ukoliko sam više razumevao, utoliko sam više žalio zbog onog mog svirepog nestašluka. Tako je srećna bila kao kritičar! Moja šala je razorila tu sreću. Postala je nesigurna u sebe, zbunjena, dobila je glumačku tremu; i mada više nikad nisam ponovio sličnu šalu, mada sam je uvek bodrio da veruje u svoj muzički poziv, ona više nikad nije mogla da se sasvim uživi u tu ulogu.

Ali uloga kritičara bila je i u najboljim časovima ipak neznatna uloga. Suviše suva, suviše intelektualna a bezlična da bi mogla sasvim da je zadovolji. Verujem i verovao sam i u ono vreme da je do mene stajalo da je uputim u jednu mnogo bolju ulogu — ulogu neverne žene. Gracija je, kad sam je upoznao, bila, istina, savršeno čestita mlada žena. Ali njena vrlina nije bila zasnovana na nekom čvrstom temelju — na primer, na dubokoj ljubavi prema mužu; ili na jakim verskim ubeđenjima. Ta vrlina nije niukoliko bila vezana za njeno intimno biće. Poštena je bila više slučajno nego iz nekog

principa ili neke psihološke neophodnosti. Ona prosto nije još imala prilike da bude nepoštena. Bilo je moguće nežnošću ili navaljivanjem uvući je u neverstvo, kao što ju je Pedli nežnošću i navaljivanjem uvukao u brak. Gracija je plivala površinom života neodređeno, bez kompasa i cilja; trebalo ju je samo ubediti da je preljuba Eldorado, i ona bi odmah krenula u pravcu tog čarobnog pristaništa. Glavno je bilo predstaviti stvar dovoljno primamljivo.

Ona je u to doba još imala predrasude svog odličnog velikoburžoaskog vaspitanja; ali one su bile bez dubokog korena. Ništa u Graciji nije bilo tako duboko ukorenjeno da ne bi moglo lako da se iščupa.

Ja sam tada bio svestan svega toga. Ali nisam pokušao da to iskoristim. Stvar je u tome što, mada mi je Graciji bila vrlo draga, nikad nisam bio zaljubljen u nju. Moguće je, istina, vrlo dobro i sa zadovoljstvom igrati ulogu „ljubavnika“ u užem i tehničkom smislu reči i kad čovek nije ludo zaljubljen. I ti laki, sentimentalno-čulni izleti pružali bi nesumnjivo divnu zabavu ako bi obe strane bile sigurne da će svoja osećanja održavati u izvesnoj i ravnoteži. Ali za tu ravnotežu se nikad ne može jamčiti. Uravnotežena srca pre ili posle počnu da naginju ka ljubavi ili ka mržnji. Na kraju se jedna od tih čulnih sentimentalnosti pretvara u strast — čežnju ili odvratnost, sporedno koju — i onda: zbogom spokojstvo! Ne bih hteo da to kažem pred Kingamom, ali je neosporno da vo- I lim spokojstvo. Za mene, ljubavna igra bez ljubavi ne vredi truda. Jednostavno bih se uzdržao, kao hedonist. A imao I sam i drugih skrupula, preko kojih bi neka nesavladiva strast možda prešla, ali koje su bile dovoljne da obuzdaju ono što je bilo samo blaga čulnost. Nikad nisam bio Gracijin ljubavnik; ni istinski, pravom koje daje ljubav, ni tehnički, tim što bih je telesno zadobio. Nikad ljubavnik. Podsmešljiva sudbina zadržala je za mene manje slavnu ulogu — ne ulogu ljubavnika, već onog koji će je sa ljubavnicima upoznavati. Sasvim nehotično, odigrao sam ulogu dobroćudnog ujka-Pandora za Kresidu koju je predstavljala Gracija. A bila su dva Troilusa.

Prvi od njih bio je niko manji — ili je možda bolje da kažem „niko veći“, jer je njegova reputacija bila zbilja ! besmisleno preterana — nego Kleg, čuveni *Kleg,* slikar Rodni Kleg. Poznavao sam Klega dugi niz godina i u izvesnom smislu ga i voleo — otprilike

onako kako čovek voli Groka, ili Malog Tiča ili Braću Fratelini; kao I jednu komičnu predstavu. Znam da to nije baš najbolji način na koji se neko može voleti. Ali u Rodnijevom slučaju to je bio jedini. Mogli ste ili da ga volite kao zabavljača ili da ga ne trpite kao čoveka. Bar je takvo uvek bilo moje iskustvo. Dugo sam se trudio da ga prisnije upoznam i da ga zavolim onakvog kakav je, van scene. Ali od toga nikad ništa nije moglo biti. Na kraju sam digao od toga ruke, rešio da u njemu gledam samo komičara iz mjuzik-hola, i tako sam mogao sasvim da uživam u njegovom društvu. I kad god se osetim kao kakav zamoren poslovni čovek, odem do Rodnija Klega.

Možda je Rodni kao ljubavnik bio nešto drukčiji Hi ro obično. Možda je tad odbacivao svoju sujetu i mondenstvo. Možda je naglo postajao skroman i nesebičan, zaboravljao svoj snobizam, prestajao da žudi za jevtinim...... verovao da radi ljubavi vredi žrtvovati ceo svet. Možda. Ili je, bojim se, verovatnije da je i tada ostajao onaj koji je uvek bio, a samo u Gracijinim očima izgledao drukčiji od onog Rodnija čije su lakrdije i ćaskanja razvedravali onog zamorenog poslovnog čoveka u meni. Je li on bio onakav kakvog sam ga ja video ili kakvog ga je videla Gracija? Verovatno ni jedno ni drugo.

Mislim da je bilo proleće 1921. kad sam prvi put odveo Graciju u Rodnijev atelje. Za nju je ta poseta bila događaj; prvi put u svom životu išla je da vidi jednog čuvenog čoveka. A desilo se da je baš tada bio naročito čuven; te sezone se Rodnijevo ime mnogo pojavljivalo novinama. Povodom njegove poslednje izložbe bila se digla velika buka. Kritičari su sa lakom, prezrivom ovlašnošćy žigosali njegove slike kao postimpresionističke, kubističke, futurističke; bacali su se svakim kamičkom koji bi im došao pod ruku. Pa se našlo da su te slike ne samo preterano moderne nego i nepristojne. Nedeljni listovi su uputili profesionalne moraliste da ih pogledaju; ovi su se vratili penušajući od profesionalnog ogorčenja. Rodni je, naravno, bio ushićen. To je značilo slavu — i to slavu uz koju je sasvim zgodno moglo da ide i bogatstvo. Povika profesionalnih moralista nimalo uh s škodila dobroj prodaji njegovih slika. Poslovi su mu išli odlično.

Pristupanje „modernoj umetnosti“ ne samo da Rodnija nije upropastilo nego mu je povećalo prihode i podiglo umetnički glas. Svojim nepogrešnim intuitivnim poznavanje publike i njenih želja

on je našao jednu slikarsku formulu u kojoj se moderno spajalo sa privlačnijim dražima literature i pornografije. Na primer, njegovi aktovi bili su sve samo ne akademski. Bili su čudovišno izduženi; boja je bila prevučena sasvim ravno; nije bilo reljefa, ni prirodne svetlosti i senke; čovečje telo je bilo svedeno na siluetu od hartije. Oči su bile okrugla crna dugmad od cipela; bradavice dojki kao crvene maline, usne kao ružičasta srca; kosa je bila predstavljena gužvom crnih linija. Razdraženi kritičari starije škole tvrdili su da bi takve slike moglo da naslika i desetogodišnje dete. Ali desetogodišnje dete koje bi moglo da naslika takve slike moralo bi biti izvanredno pokvareno. U poređenju s njim, Frojdov Mali Hans bio bi anđeo čednosti. Jer Rodnijevi aktovi, mada nerealistički, bili su čulni i sladostrasni, bili su čak sasvim nepristojni. Kod francuskih postimpresionista publika nije bila odbijena nikakvim oblicima i odsustvom realizma, već oporom strogošću i intelektualnim asketstvom koji su isključivali svaku čulnu draž. Rodni je te nedostatke popravio. Jer ti njegovi privlačni, sočni aktovi nikad nisu bili naslikani u praznom, da se tako izrazim, već u raznovrsnim čudnim i zabavnim situacijama — kako kupuju karte na stanici, voze bicikl, sede u kafani, sa crnačkim džezom u pozadini, i piju aperitiv. Svi oni koji su smatrali da treba da budu napredni, da je sramota ne voleti modernu umetnost, pronašli su sa ushićenjem u Rodniju Klegu modernog umetnika kome su mogli zaista iskreno da se dive. Njegove slike prodavale su se na jagmu.

Prilaskom modernizmu počeo je Rodnijev pravi uspeh. Time neću da kažem da je pre toga bio nepoznat ili u teškom siromaštvu. Čovek Rodnijevog društvenog talenta i Rodnijevog instinkta za ono što publika traži ne može nikad biti u potpunoj senci ili siromaštvu. Ali sve je relativno. Pre tog prilaska Rodni je bio nepoznatiji i siromašniji nego što je to zasluživao. Tada nije poznavao vojvotkinje i milionarke; nije imao depozit u banci, već samo jedan tekući račun koji je rastao i presušivao ćudljivo kao planinski potok. Prilaskom modernizu sve se to izmenilo.

Kad smo ga Gracija i ja prvi put posetili, on je već bio na usponu.

— Nadam se da nije suviše strašan — rekla mi je Gracija dok smo išli u Hemsted da ga posetimo. Ona se uvek malo plašila novih poznanstava.

Ja se nasmejah. — Zavisi od toga čega se plašite. Da vas ne dočeka suviše oholo ili da ne napadne na vašu vrlinu. Nisam nikad čuo za neku ženu kojoj bi se on učinio strašan u pogledu prvoga.

— O, onda je sve u redu — reče Gracija sa izrazom umirenja.

Neosporno, u Rodnijevom izgledu nije bilo ničeg strašnog. U svojoj trideset petoj godini on je očuvao (i vešto i brižljivo negovao) izgled lepuškastog dečka. Bio je omalen i pravilno građen, vitak i hitrih pokreta. Pod gužvom kovrčave kose, koja je uvek bila u nekom živopisnom i dobro proučenom neredu, nalazilo se lice živahnog i drskog anđelčeta. Glatko, okruglo, skoro bez bora, ono je očuvalo svoj dečački oblik (na njegovom stolu za oblačenje bilo je uvek mnoštvo teglica s kremovima za ulepšavanje). Oči su mu bile plave, svetle i izrazite. Imao je zdrave zube, a kad bi se smejao, na njegovim obrazima ukazale bi se dve jamice.

Sam nam je otvorio vrata ateljea. Izgledao je zbilja ljupko u svom plavom radničkom kombinezonu. Prosto da ih čovek potapše po kudravoj glavi i kaže: — Baš je gladak! Kako se samo obukao i napravio kao pravi radnik!

Čak i ja zamalo što nisam načinio takav pokret. L iskušenje je moralo biti neodoljivo za ženu koja bi Mogla i sama imati takve anđelčiće.

Rodni je bio vrlo srdačan. — O, dragi Diče — reče i potapša me po ramenu. Nekoliko meseci ga nisam bio video; zimu je proveo u inostranstvu. — Baš mi je milo što te vidim! — Verujem da mi je bio iskreno naklonjen.

Ja ga predstavih Graciji. On je poljubi u ruku. — Zaista je divno što ste došli. Imate prekrasan prsten! — dodade on, gledajući opet u njenu ruku koju je još držao u svojoj. — Dajte mi, molim vas, da ga pogledam.

Gracija se smešila, crveneći od zadovoljstva dok mu la pružala prsten. — Kupila sam ga u Firenci. Baš mi prijatno što vam se dopada.

To je, nesumnjivo, bilo divno delo starih italijanskih kujundžija. Ja sam tužno razmišljao o tome kako već šest meseci prisno poznajem Graciju a prsten nikad nisam ni zapazio, a kamoli da sam mu se divio. Nikakvo čudo što nisam imao mnogo sreće u ljubavi.

Atelje je bio pun primeraka Rodnijevog poslednjeg umetničkog pronalaska. Nage dame u crnim čizmama i s hrtovima; kako nežno grle jedna drugu okružene mrtvom prirodom gitara, boca i novina (obična moderna mrtva priroda prilagođena ukusu publike i trgovačkoj potrebi uvođenjem zavodljivih nagih tela); više nagih dama na biciklu (Rodnijeva omiljena tema, tako reći njegov patent); iste, kako sviraju na harmonici; iste, kako hvataju žute leptire u velike zelene mreže. Rodni ih je iznosio jednu za drugom. Gracija ih je posmatrala sedeći u fotelji pred slikarskim nogarima; lice joj je imalo onaj izraz religioznog ushićenja koji sam često primećivao u koncertnoj dvorani.

— Divno — šaptala je dok je platno sledilo za platnom. — Izvanredno.

Gledajući te slike zabavljala me je pomisao da je godinu dana ranije Rodni slikao melodramatična raspinjanja na krst u stilu Tijepola. U to vreme je bio vatreni hrišćanin.

— Umetnost ne može živeti bez religije — govorio je tada. — Moramo se vratiti religiji.

I Rodni joj se vratio sa svojom uobičajenom lakoćom. O, te slike! One su istinski vređale svojom savršenom neiskrenošću. Tako emotivne i dramatične, a tako potpuno lažne i prazne. Osećali ste da je predmet shvaćen onako kako bi ga shvatio kakav filmski režiser, s obzirom na „efektno“. Tu je uvek bilo dubokih tama i vedrih, nežnih osvetljenja, mestimice oštro svetlih boja i krupnih, mračnih silueta. Vrlo „snažno“, to je, sećam se, bio izraz koji su povodom tih slika upotrebljavali Rodnijevi obožavaoci. Za moj ukus bile su malo isuviše snažne.

Rodni postavi jedno drugo platno na nogare. — Ovo sam nazvao: Bicikl za dvoje — reče.

Slika je prikazivala jednu crnkinju i jednu plavušu s belom puti Kineskinje kako voze tandem, dok je pozadina bila sva u džinovskim crvenim i žutim ružama. U prednjem delu slike, desno, bio je tanjir s voćem, nagnut napred prema gledaocu, u karakterističnom „modernom“ stilu. Jedan hrt je kaskao uz bicikl.

— Zaista, ovo je... — poče Gracija sa zanosom. Ali ne našavši neki sinonim za „divno“, pridev koji je primenila na sve ostale slike, izusti nekoliko onih pohvalnih glasova bez reči koji su mnogo

pogodniji od jasnog govora onda kad ne znate šta biste rekli umetniku o njegovim delima. Ona pogleda u mene. — Zar nije?...

— Da, apsolutno... — klimnuh potvrdno. A potom malo pakosno: — Slušaj, Rodni, slikaš li još religiozne slike? Sećam se jednog ogromnog skidanja s krsta na kome si radio ne baš tako davno.

Ali moja pakost ostade bez uspeha. Rodni se nimalo nije zbunio tim podsećanjem na njegovu prošlost.

— *A, to,* — reče — to sam premazao. Niko to ne bi kupio. Ne može se služiti bogu i Mamonu. On se od srca nasmeja svojoj dosetki.

Ta mala dosetka odmah je ušla u njegov repertoar. On je počeo sam da pominje svoje religiozno slikarstvo da bi mogao da ispovrti tu frazu, podražavajući komično propovedničku ganutost na kraju svoje priče. U toku idućih nekoliko nedelja čuo sam ga kako ju je ponovio tri ili četiri puta u raznim društvima.

— Bog i Mamon — smejao se opet — ne mogu se spojiti.

— Ali boginje i Mamon mogu — primetih, pokazujući na njegovu sliku.

Docnije sam imao čast da čujem i te moje reči uvršćene u Rodnijevu priču. Imao je čudesno pamćenje.

— Sasvim tačno, — reče on — i to, srećom, boginje jedne malo omiljenije religije. Jeste li vi njen vernik, gospođo Pedli? — On se nasmeši na nju, podižući obrve. — Ja jesam — i to vatren. Ja sam *croyant* i (on naglasi ono „i“, dajući mu obešenjački smisao) *pratiquant.*

Gracija se nasmeja malo nervozno, ne znajući šta da odgovori. — Pa, mislim da smo to svi — reče. Nije bila navikla na tu vrstu udvaranja.

Rodni joj se nasmeši drskije nego ikad. — Kako bih bio srećan kad bih mogao da vas obratim u veru!

Gracija se ponovo nervozno nasmeja, i da bi promenila razgovor, poče da govori o slikama.

Sedeli smo tu neko vreme pričajući, pušeći i pijući čaj. Pogledah na svoj sat: bilo je šest i po. Znao sam da Gracija tog dana ima goste na večeri.

— Moraćemo poći — rekoh joj. — Zadocnićemo na vašu večeru.

— Oh, bože! — uzviknu Gracija kad je čula koje je doba i skoči na noge. — Moram da bežim. Zamislite staru ledi Vekerbat — kad bih je ostavila da me čeka! — Ona se nasmeja, ali malo grozničavo; a sasvim je pobledela u strahu od onog što bi se moglo desiti.

— Ostanite, ostanite — molio je Rodni. — Pustite je neka čeka.

— Ne smem.

— Ali, draga moja gospođo, vi ste mladi, — on je bio uporan — vi imate pravo — rekao bih, dužnost, da ta reč nije tako gruba i muška — da budete netačni. U vašim godinama vi morate činiti ono što vam se sviđa. Kao što vidite, ja pretpostavljam da vam se sviđa ovde kod mene — dodade on.

Ona mu odvrati osmehom. — Svakako.

— Pa onda ostanite; činite ono što vam se dopada; idite za svojim ćudima. Na kraju krajeva, zbog toga postojite. — Rodni je bio vrlo spreman u pitanju Večno ženskog.

Gracija zavrte glavom. — Zbogom, bilo mi je vrlo prijatno.

Rodni uzdahnu, načini žalostan izraz i polako zavrte glavom. — Da vam je bilo tako prijatno, toliko koliko meni, vi ne biste rekli zbogom. Ali ako morate... — On se nasmeši zavodnički, zubi mu blesnuše, jamice se pojaviše. Dohvati joj ruku, naže se i nežno je poljubi. — Morate opet doći — dodade. — Uskoro. I — okrećući se meni, nasmeja se i potapša me po ramenu — bez ovog starog Dika.

— Je l’ te da je užasno zanimljiv? — reče mi Gracija minut docnije kad smo napustili atelje.

— Užasno — saglasih se ja, naglašavajući malo taj prilog.

— I zbilja, — produži ona — učinio mi se strašno simpatičan.

Ne rekoh ništa.

— I sjajan slikar — dodade ona.

Osetio sam odjednom da mrzim Rodnija Klega. Pomislio sam na sopstvene temeljne osobine duha i srca i izgledalo mi je nedostojno, izgledalo mi je skandalozno i nedopustivo da svet, to jest žene uopšte, a posebno Gracija, može da bude zadivljen, obmanut i očaran tim malim šarlatanom srednjih godina, s licem lepuškastog dečka i užasno lukavim, veštim, drskim ponašanjem. Činilo mi se da je to sramota. Malo je trebalo pa da dam maha svom ogorčenju; srećom, na vreme sam se setio da bih time jedino sebe

nepotrebno načinio budalom. Nema ničeg glupljeg od ljubomorne scene, naročito kad je pravi neko ko na nju nema prava, i bez ikakvog osnova. Zadržao sam jezik. Moje ogorčenje na Rodnija smirilo se; bio sam kadar da se nasmejem samom sebi. Ali vozeći se kroz siromašne kvartove Kemden Tauna, posmatrao sam pažljivo Graciju i učinilo mi se da je lepša nego obično, čak vrlo privlačna. Bilo bi mi prijatno da joj to kažem, i govoreći to da je poljubim. Ali nisam imao potrebne drskosti; nisam imao poverenja u svoju sposobnost da ljubavni pothvat sprovedem do uspešnog ishoda. Ne rekoh ništa, ne usudih se ni na šta. Ali sam rešio, kad dođe čas rastanka, da joj poljubim ruku. To nikad ranije nisam učinio. Međutim, u poslednjem trenutku setih se da bi ona mogla pomisliti kako, ljubeći njenu ruku, samo glupo idem za stopama Rodnija Klega. Bojao sam se da ne pomisli da me je njegov primer ohrabrio.

Rastali smo se sa uobičajenim stiskom ruke.

Četiri do pet nedelja posle naše posete Rodnijevom ateljeu otputovao sam i ostao šest meseci u Francuskoj i Nemačkoj. Dotle su se Gracija i Rodni videli još dvaput, prvi put kod mene na čaju, drugi put u njenoj kući, gde nas je obojicu pozvala na ručak. Oba puta Rodni je bio sjajan kozer. Možda malo suviše sjajan — učinilo mi se to kao blistavi osmeh lažnih zuba. Ali Gracija je bila zasenjena. Ona nikad nije upoznala nekog sličnog njemu. Rodni je bio ushićen njenim divljenjem.

— Inteligentna žena — primetio je kad smo posle ručka zajedno izišli iz njene kuće.

Nekoliko dana docnije ja krenuh za Pariz.

— Morate obećati da ćete mi pisati — reče Gracija uzbuđenim glasom kad sam došao da se pozdravim.

Obećao sam, a obećala je i ona. Nije mi bilo jasno zašto bismo pisali jedno drugom, niti o čemu bismo pisali; ali ipak, izgledalo je da baš treba da pišemo. Pisanje pisama steklo je čudan ugled, kojim se ono u oblasti prijateljstva uzdiže iznad usmenog opštenja; možda zato što na daljini nismo tako stidljivi kao lice u lice, što smemo više da kažemo pisanim nego izgovorenim rečima.

Gracija je prva održala obećanje.

„Dragi Diče, — pisala je *— sećate li se šta ste rekli o Mocartu? Da njegova muzika izgleda na površini tako vesela — tako vesela i bezbrižna; ali dole, dublje, ona je tužna i setna, skoro očajna. Čini mi se, zbilja, da je i život takav. Žurba i galama oko svačega, a sve to radi čega? I kako je sve to tužno, kako je tužno! Ali nemojte uobraziti da ja tako osećam samo zato što ste vi otputovali — mada mi je zaista žao što niste ovde da pričamo o muzici, o raznim ljudima, o životu, i tako dalje. Ne, nemojte da uobražavate; jer ja sam ovako osećala godinama, skoro oduvek. To osećanje je, tako reći, bas moje muzike; on udara celo vreme, bez obzira na ono šta se zbiva u gornjem ključu. Gige, menueti, mazurke, valceri plavog Dunava; ali bas se ne menja. Znam, to nije baš najbolji kontrapunkt; ali vi shvatate šta mislim? Deca su baš sad bila ovde i zaglušila me svojom vikom. Filis je maločas razbila onog ružnog zeca od kopenhagen-porcelana, kojeg mi je tetka Eleonora poklonila za Božić. Razume se, očarana sam, ali ne smem to da kažem. Uostalom, zašto moraju uvek tako divljački da se igraju? Tužno, tužno. A Lekijeva Istorija evropskog morala, ona je još tužnija. To je knjiga u kojoj nikad ne mogu da nađem gde sam stala. Strana 100. izgleda kao i strana 200. Ničeg da se čovek snađe. Tako da (vi znate kako sam ja savesna) moram uvek iznova da počnem od početka. I tako čovek izgubi volju. Nemam snage da večeras opet, još jednom, otpočnem. Mesto toga pišem vama. Ali za koji trenutak moram da se oblačim za večeru. Dolazi Džonov ortak; mislim da niko nema prava da bude onako ćelav! Pa Ser Valter Magelan, koji je nešto u Trgovinskoj komori i koji pravi dosetke, sa ledi M., koja je tako nežna. Ona ima običaj da me poljubi nekako iznenadno i odlučno, kao kad zmija skoči na nekog.*

A kad govori pljuje. Pa onda, biće Moli Bon, koja je vrlo ljupka; ne razumem zašto ne može da se uda. Pa Robsonovi o kojima nema šta da se kaže. Baš ništa. Ništa, ništa, ništa. Eto to je moj utisak o svemu tome. Obući ću moju staru crnu haljinu i neću staviti nakit. Zbogom.

Gracija“.

Čitajući to pismo još više sam zažalio što nisam imao drskosti i preduzimljivosti onog dana kad smo se vozili iz Rodnijevog ateljea. Činilo mi se sada da se Gracija ne bi naljutila na takvu drskost.

Odgovorio sam joj jednim utešnim pismom; zatim sam joj se javio opet, nedelju dana docnije; zatim deset dana posle toga; i onda, besno, pošto je prošlo petnaest dana. Najzad, stiže odgovor. Pismo je mirisalo na santal, a hartija je bila bledožuta. Ranije su Gracijina pisma bila uvek bez mirisa i bela. Pogledao sam ga i omirisao sa izvesnim podozrenjem; zatim sam ga razvio i pročitao.

„Iznenađena sam, dragi Diče, što vi nas žene bolje ne poznajete. Zar još niste naučili da mi ne volimo zvuk reči „mora“ i „treba“? Ne podnosimo da se u pomoć poziva naše osećanje dužnosti. Eto zašto nisam odgovorila ni na jedno vaše nepristojno pismo. U njima je bilo suviše mnogo „morate pisati“ i „obećali ste“. Marim ja šta sam obećala! To je bilo davno. Sad sam drugo biće. Bila sam hiljadu različitih bića otad — rađala se ponovo sa svakom novom ćudi. I sad, najzad, iz čiste milošte i ljubaznosti, rešila sam da vam se smilujem. Evo pisma. Ali, čuvajte se, nemojte više probati da me prisiljavate; ne pokušavajte nikad da ucenjujete moju savest. Idući put mogu biti svirepija. To vam je opomena.

Da li ste, s vašim opisima razonoda i zabava, mislili da ću vam pozavideti na Parizu? Ako je tako, onda niste uspeli. I mi ovde, u Londonu, imamo svoja zadovoljstva. Na primer, neki dan bio je ovde izvanredno sjajan maskenbal. Nešto kao Longijeva Venecija ili Vatoova Sitera — i, moram dodati, u izvesnim trenucima, pri kraju noći, skoro kao Kazanovina Venecija, skoro kao raskalašna i čulna Bušeova Arkadija. Ali pst! To je bilo u Čelsiju; više vam neću reći. Mogli biste da dođete i da upadnete prilikom iduće igranke, mršteći se što muzika ne svira Baha a igrači ne razgovaraju o „Kritici čistog uma“. Jer, jadni moj Diče, činjenica je da ste vi suviše svečani i ozbiljni kad se zabavljate. Zaista ću morati da vas uzmem u svoje ruke kad se vratite. Morate naučiti da budete malo življi i sa više mašte. Jer vi ste u stvari užasan viktorijanac. Vi ste još u dobu koje smatra da je život vrlo ozbiljna stvar i da misao ljudska treba da bude duboka.

Nedostaje vam hrabrost vaših nagona. Hoću da vas vidim lakomislenijeg i društvenijeg, pa i veći proždrljivac da budete i veći sladostrasnik, dragi moj Diče. Da sam ja slobodna kao što ste vi, o kakav bih ja bila epikurejac. Pokajte se, Diče, pre no što bude suviše kasno i nepovratno ne zađete u godine. Sad dosta. Čekaju me važna zadovoljstva.

Gracija".

Pročitao sam nekoliko puta ovu neobičnu poslanicu. Da nije bilo onog neurednog, nečitkog rukopisa koji je nesumnjivo bio Gracijin, posumnjao bih da je pismo njeno. To podražavanje stila osamnaestog veka, ta neorokoko osećanja — sve to nije bilo njeno. Ona ranije nije uopšte upotrebljavala reči „ćud" i „zadovoljstvo"; nije nikad tako užasno površno uopštavala o „nama ženama". Šta se, dakle, desilo toj ženi otkako je poslednji put pisala? Poredio sam jedno i drugo pismo. Šta se moglo desiti? Tajna. A onda, odjednom, setih se Rodnija Klega, i gde beše tama ugledah svetlost.

Moram priznati da mi je bila vrlo neprijatna ta svetlost, ili bar njeni prvi zraci. Ljubomora, koja me je spopala kad sam čuo Graciju kako se divi Rodnijevom karakteru i talentu, povrati mi se u još žešćem naletu. A sa ljubomorom, isto tako žestoko, ponovno buđenje mojih želja. Nešto prema čemu smo bili ravnodušni može naglo steći neocenjivu vrednost u našim očima prosto zato što je nepovratno izišlo ispod naše vlasti i prešlo u vlasništvo nekog drugog. Onog časa kad sam posumnjao da je Gracija postala Rodnijeva ljubaznica, počeo sam da uobražavam da sam silno zaljubljen u nju. Mučio sam sebe tužnim zamišljanjem njihove sreće; proklinjao sam sebe zbog propuštenih prilika koje se više neće vratiti. Jednog trenutka sam čak pomislio da odjurim natrag u London i istrgnem iz Rodnijevih kandži ono što je sad odjednom postalo moje blago. Ali put bi dosta stajao, a ja sam, srećom, bio ostao bez novca. Na kraju sam odlučio da ostanem gde sam. Vreme je proticalo i razum mi se vraćao. Shvatio sam da je moje osećanje bilo potpuno izmišljeno, da sam ga sam proizveo i sebe ubedio u njegovu istinitost. Predstavio sam sebi šta bi se desilo da sam se pod njegovim uplivom vratio u London. Bukteći veštačkim plamenom

upao bih dramatično kod Gracije, i onda bih, kad bih se našao pred njom, otkrio da uopšte nisam zaljubljen u nju. Maštom stvorena ljubav može da se razvija i ako je udaljena od svog predmeta; ali stvarnost ograničava uobrazilju i postavlja je na njeno mesto. Bio sam uobrazio da sam nesrećan što se Gracija predala Rodniju; ali shvatio sam da bi situacija bila mnogo mučnija da sam se vratio i uspeo da je ugrabim za sebe, pa tada otkrio da je ne volim — ma koliko mi ona inače bila draga i izgledala dražesna.

Svakako, bilo je žalosno što je nasela takvom šarlatanu kao što je Rodni; to što mesto toga nije odlučila da obožava mene, beznadežno, ljubavlju koja ne bi bila uzvraćena, bilo je dokaz njenog rđavog ukusa. Pored svega toga, to je bila njena stvar, Ako joj se činilo da može da bude srećna sa Rodnijem, pa lepo, neka je, neka bude srećna, jadna budala! I tako dalje. S takvim i sličnim razmišljanjima utešio sam se i vratio u stanje čiste posmatračke ravnodušnosti. Kad je nekoliko dana docnije Herbert došao u moj hotel, bio sam u stanju da ga, sasvim miran, upitam za novosti o Graciji.

— O, ona je kao i uvek — reče Herbert.

Budala svetska! Navalio sam na njega. — Zar ne izlazi više nego ranije? — zapitao sam. — Na igranke i slično? Slušao sam da je postala vrlo društvena.

— Možda — reče Herbert. — Ja nisam ništa naročito primetio.

Tu nije bilo nade. Uvideo sam da moram upotrebiti sopstvene oči i sopstveno rasuđivanje ako hoću da nešto doznam. A dok to ne bude, napisao sam joj kako mi je milo što je srećna i što se zabavlja. Ona odgovori jednim dugim i vrlo izveštačenim ogledom o „zadovoljstvima“. Potom je dopisivanje zamrlo.

Nekoliko meseci docnije — tek što sam se vratio u London — bio sam pozvan kod Rodnija, koji je sakupio jedno malo društvo u svom ateljeu. Sa nogara postavljenih na kraju sobe posmatralo je posetioce njegovo poslednje remek-delo. To je bilo zanimljivo i nepristojno podražavanje Carinika Rusoa. Naziv je bio „Venčanje“; na slici se videlo društvo s jedne svadbe, mlada i mladoženja u sredini i rođaci koji su stajali ili sedeli oko njih, svi poređani kao pred kamerom kakvog palanačkog fotografa. U pozadini plaštom obavijen stub, očevidno od kartona; jedan živopisan mostić; jele

pokrivene snegom, i na nebu veliki crveni balon. Jedina nastranost slike bila je u tome što su — dok su mladoženja i ostala gospoda sa svadbe bili obučeni u svoja najbolja crna nedeljna odela — dame, izuzev čizama na nogama i šešira na glavi, bile nage. Najbolji kritičari smatrali su da „Venčanje“ predstavlja dotle najviši uspon Rodnijevog genija. Tražio je četiri stotine pedeset funti za tu sliku; posle nekoliko dana on ih je, kako su mi rekli, i dobio.

Rodnijevi gosti zabavljali su se pod ukočenim pogledom svatova; to su bila lica koja su se uvek viđala na sličnim priredbama. Oni su sedeli ili stajali ili ležali okolo, pijući belo vino ili viski. Dve mlade dame došle su istovetno obučene, u bluzama i crnim somotskim pantalonama, kao Gavarnijevi *débardeurs*; jedna druga pušila je na malu lulu od ružinog drveta. Pri ulazu u sobu čuh jednog mladića kako govori glasno i odlučno: — Mi smo apsolutno moderni, nas dvoje. Što se mene tiče, ko god hoće može da ima moju ženu. Ja ništa ne marim. Ona je slobodna. A i ja sam slobodan. Eto, to smatram modernim.

Morao sam se pitati u čudu zašto on to naziva modernim. Meni je to više ličilo na neko prvobitno stanje — skoro pračovečansko. Ljubav je, ipak, nov izum; proizvoljno zadovoljavanje pohote spada u stara geološka doba. Istinski moderni su Robert i Elizabeta Brauning.

Rukovah se s Rodnijem.

— Nemojte suviše prezirati ova naša skromna londonska zadovoljstva — reče on.

Nasmeših se; bilo mi je zanimljivo što s njegovih usana čujem reč na koju su me navikla Gracijina pisma.

— Ona nimalo ne ustupaju pariskim zadovoljstvima — odgovorih gledajući po sobi. U gomili ugledah Graciju.

Ona je išla od jednih do drugih sa izgledom nekog ko je tu i telom i dušom kod svoje kuće. Bilo je primetno da je u Rodnijevom stanu ona smatrana domaćicom. Glavna žena u njegovom domu — u nezgodnom smislu toga izraza. (Šteta, mislio sam, što tu malu dosetku ne mogu da saopštim Rodniju; on bi uživao u njoj, samo da je o nekom drugom reč.) U trenucima kad nisam razgovarao, posmatrao sam je ljubopitljivo; poredio sam Graciju koja mi je bila pred očima sa slikom koja mi je ostala u pamćenju, slikom Gracije

u vreme kad sam je upoznao. Ono lelujanje u hodu — otprilike kao što se zmija leluja uz svirku mađioničara — bilo je nešto novo. Isto tako i držanje ruku — leva na bedrima a desna u visini grudi, s dlanom naviše i cigaretom među prstima. A kad bi cigaretu stavila u usta, zabacila bi lice i duhnula dim skoro uspravno u vazduh, nekako neopisivo izazivački i boemski. Gorda vlastelinka je iščezla i zamenjena je novom vrstom aristokratkinje — raspusnom, neukrotivom, i s one strane dobra i zla.

S vremena na vreme dopirali su mi do ušiju delovi njenog razgovora. Prepričavanje raznih skandala; kritike poslednjih slikarskih izložbi; pričanje o prošlim ili idućim „savršenim provodima" — to su, izgleda, bile glavne teme, i sve su mi one, u Gracijinim ustima, bile sasvim neočekivane. Ali ono lice, lice neodređenih crta ljupke, ali ružne devojčice, začuđene oči, smešak mio i dobrodušan — sve je to još bilo isto kao i ranije. A kad je čuh kako jednoj svojoj novoj prijateljici veselo priča o nekoj zajedničkoj poznanici da je „gotovo suviše gostoprimljiva — znate, ona uistinu drži ne otvorenu kuću, nego otvoren krevet", zamalo nisam prsnuo u smeh, toliko su te britke reči odudarale od lica, očiju, osmeha, toliko su opipljivo bile tuđe, pozajmljene.

Za to vreme Rodni je za stolom radio jedan od onih svojih čuvenih „neprekidnih" crteža — kakva figura ili cela grupa nacrtana jednom jedinom linijom, bez dizanja olovke s hartije. Oko njega bilo je okupljeno više zadivljenih gostiju.

— Zar nije čarobno?

— Izvrsno!

— Prekrasno!

Reči su u smehu praskale svuda oko njega.

— Evo ga — reče Rodni uspravljajući se.

Dodadoše okolo jedan drugom tu hartiju da je pogledaju. Bio je to neverovatno vešt crtež u kojem je jednom jedinom krivudavom linijom bila prikazana borba između bika i tri naga ženska toreadora. Svi su pljeskali i tražili još nešto.

— Šta sad da napravim? — upita Rodni.

— Akrobate na biciklu — predloži neko.

— To je već bajato — odvrati on.

— Autoportret.

Rodni odmahnu glavom. — Suviše sujetno.

— Adama i Evu.

— Ili možda Solmona i Glukštajna? — predloži neko drugi.

— Ili dvanaest apostola.

— Našao sam — viknu Rodni mašući olovkom. — Kralj Đorđe i kraljica Meri.

On se naže nad svoj blok za skice i posle dva-tri minuta pokaza jednolinijsku sliku britanskog kraljevskog para. Nastade bura smeha.

Meni Gracija dodade taj crtež. — Zbilja je čudesan, zar ne? — reče, gledajući me s nekom žudnom zebnjom, kao da joj je bilo preko potrebno da ja pohvalim njen izbor, da joj dam svešteni blagoslov.

Otkako sam se vratio, video sam je samo jednom i to samo za časak, i ne nasamo. Rodnijevo ime nismo pomenuli. Ali ove večeri ona je htela da mi se poveri, to sam video; molila me je bez reči, ali ipak vrlo rečito, da joj kažem da je dobro učinila. Nije mi sasvim jasno zbog čega je želela moj blagoslov. Izgleda da me je smatrala za neku vrstu starog, sedog ujka-Polonija. (To nije bilo baš laskavo, s obzirom da sam bio nekoliko godina mlađi od Rodnija.) Moja saglasnost izgledala bi joj kao saglasnost same oličene mudrosti.

— Zar nije čudesan? — ponovila je. — Znate li nekog živog čoveka koji bi mogao da improvizuje ovako nešto, osim možda Pikasa? I to kao od šale — zabave radi.

Vratih joj crtež. Dan ranije sam slučajno, nalazeći se u blizini, svratio u Rodnijev atelje. Kad sam ušao, on je crtao, ali je, ugledavši me, zaklopio svoj blok i prišao mi. Dok smo razgovarali, naišao je instalater i Rodni je izišao da bi mu na samom mestu, u kupatilu, dao potrebna uputstva. Ja sam ustao i švrljao po sobi, razgledajući poslednja platna. Možda je bilo suviše ljubopitljivo što sam otvorio beležnicu na kojoj je crtao kad sam ušao. U toj svesci bile su upotrebljene samo prve tri četiri stranice; bile su pune „neprekidnih“ crteža. Nabrojao sam sedam različitih verzija bika sa ženskim toreadorima i pet verzija kralja Đorđa i kraljice Meri, svaki put malo popravljene i poboljšane. Tada sam se čudio zašto li se

vežba u toj veštini; ali kako mi nije bilo naročito hitno da to saznam, zaboravio sam da ga upitam kad se vratio. Sad sam shvatio.

— Izvanredno, — rekoh Graciji, vraćajući joj crtež — zaista izvanredno!

Njen zadovoljni i zahvalni osmeh bio je tako lep, da sam se skoro postideo što sam znao za Rodnijevu malu tajnu.

Ja i Gracija stanovali smo u Kensingtonu; kad se društvo razišlo, ja sam je odvezao kući.

— Bilo je vrlo zabavno — rekoh dok smo sedali u taksi.

Prošli smo više od desetak uličnih svetiljki pre no što je progovorila.

— Znate, Diče, — reče — ja sam vrlo srećna.

Ona stavi ruku na moje koleno. Pošto nije bilo nikakvih reči kojima bi se na to moglo odgovoriti, ja samo lako potapšah tu ruku. Nastade još duže ćutanje.

— Ali zašto vi sve nas prezirete? — upita ona okrenuvši mi se odjednom.

— Kad sam ja to rekao da vas prezirem? — protestovao sam.

— O, to nije potrebno reći. To se samo pokazuje.

Nasmejah se, ali više usled nelagodnosti nego od zabave. — Ženska intuicija? — rekoh, šaleći se. — Ali, draga Gracija, vi je zaista imate isuviše. Naslućujete stvari koje ne postoje.

— Ipak, vi nas prezirete.

— Ne. Zašto bih vas prezirao?

— E, to je baš ono. Zašto prezirete?

— Zašto? — ponovih ja.

— Radi čega, i u poređenju s čim nalazite da je naš način života tako bedan? Reći ću vam. Radi nečega nemogućeg i nadljudskog. I u poređenju s nečim što ne postoji. To je glupo, kad je tu stvarni život sa svim zadovoljstvima koje pruža. — Opet ta reč — Rodnijeva reč! Činilo mi se da je izgovara nekim naročitim, mekim, skoro kao uljem obloženim glasom. — Život tako divan, tako bogat i raznolik. A vi dižete nos i nalazite da je sve to bljutavo i prazno. Zar nije tako? — navaljivala je ona.

— Nije — odgovorih. Mogao sam joj reći da život ne mora da se sastoji iz sedeljki uz vino i viski, iz društvenih uspeha, bluda i praznog čavrljanja. Mogao sam joj reći; ali ma koliko bih umešno uopštio svoje primedbe, one bi sigurno bile protumačene (uostalom sasvim ispravno) kao lične pokude. A ja nisam hteo da se s Gracijom svađam ni da je uvredim. Sem toga, ma šta rekao, i ja sam išao na Rodnijeve prijeme. Bio sam saučesnik. Ta gužva me je zanimala; bilo mi je teško da se lišim te zabave. Moje primedbe bile su samo teorijske; sam sam činio ono za šta sam druge optuživao. Nisam imao prava da zauzmem prvosveštenički stav i da osuđujem. — Nije, razume se da nije tako — ponovih.

Gracija uzdahnu. — Naravno, ne mogu da očekujem da ćete vi to priznati — reče. — Ali, kako vam drago — dodade sa usiljenom, neprirodnom veselošću. — Ne marim ako me preziru. Ko je bogat taj može sebi da dozvoli luksuz da bude osuđivan. A, kao što znate, ja sam bogata. Sreću, zadovoljstvo — sve imam. A najzad, — produži sa izvesnom žestinom — ja sam žena. Šta me se tiču vaša smešna muška merila ponašanja? Činim ono što mi se dopada, što me zabavlja. — To očito navođenje Rodnija zvučalo mi je nekako lažno. Zavlada ćutanje.

Pitao sam se šta li Džon Pedli misli o svemu tome, ili ‘možda još nikakva slutnja o onom što se zbiva nije probila tvrdu ljušturu njegove neosetljivosti.

Kao da odgovara na moje neizrečeno pitanje, Gracija progovori opet ozbiljno: — Tu je, uporedo s tim, i moj drugi život. On se zbog toga ništa nije promenio, znate.

To na njega ne utiče. Ja volim Džona isto kao i ranije. I decu, razume se.

Još jedno dugo ćutanje. Odjednom sam se, ni sam ne znam zašto, osetio duboko tužan. Slušajući tu mladu ženu kako priča o svom ljubavniku, zaželeo sam da i sam budem zaljubljen. Čak i „zadovoljstva“ zasjaše pred mojom maštom novim i zavodljivim sjajem. Sopstveni život mi je izgledao prazan. Setio sam se melodije grofičine pesme u Figarovoj ženidbi: *Dove sono i bei momenti di dolcezza a di piacer?*

Da je Gracijina avantura vrlo malo ili nimalo uticala na njen drugi život, to sam i sam imao prilike da zaključim sledeće nedelje,

provedene s Pedlijevima u Kentu. Tu je bio Džon — i to „u velikoj formi“, kako se sam izrazio; Gracija, deca i Gracijini otac i mati. Ništa nije moglo biti više u domaćem stilu, manje slično Rodnijevim sedeljkama, manje „moderno“. Zaista, imao bih opravdanja da tu poslednju reč napišem i bez navodnika, jer je bilo nečeg izvanredno davnašnjeg i nesavremenog u tom domaćinstvu. Deca su svojim detinjim duhom bila geološki udaljena od sadašnjice — jedva ako su prešla stadij pitekantropusa. A Pedli je bio sličan kakvoj zvezdi, udaljen od sveta impresivnim ponorom svoje sebičnosti i nesvesnosti. Predmet o kojem bi govorio mogao je biti savremen, ali je i pored toga on, Pedli, duhovno bio van vremena, stanovnik nekog udaljenog i pustog prostora. Što se tiče Gracijinih roditelja, oni su bili udaljeni samo za jednu generaciju; ali i to je bilo već dovoljno daleko. Oni su imali svoja mišljenja o socijalizmu i seksualnom moralu, o džentlmenima, o tome šta otmen čovek treba ili ne treba da učini — mišljenja ustaljena, neizmenjiva, navikom utisnuta i pretvorena u skoro instinktivna mišljenja, usled kojih je njima bilo nemoguće da shvate ili da nađu izvinjenja za savremeni svet.

To je naročito vredelo za Gracijinu majku. Ona je bila visoka, lepa žena od oko pedeset pet godina, s jasnim, zvonkim glasom nekog ko je navikao da celog života izdaje zapovesti. Ona je sebi nalazila zanimanja radeći u dobrotvornim društvima i uopšte trudeći se da održi sirotinju na mestu koje joj pripada. Nasuprot svom suprugu, koji je imao nešto od one Pedlijeve zvezdane udaljenosti, ona je bila vrlo svesna savremenog sveta i sledstveno tome bacala na nj česte i oštre optužbe.

Gracijin otac, koji je nasledio dosta novca, ispunjavao je svoje vreme obrađujući, neproduktivno, jedno malo imanje, sedeći u odborima i čitajući persijski; na ovo poslednje bio je, na svoj tihi način, vrlo gord. Ta zabava nije bila vezana ni sa kakvim drugim interesom. On nikad nije bio u Persiji, niti je imao i najmanju nameru da ikad tamo putuje. Nimalo ga nije interesovala persijska književnost ili istorija, i isto mu je zadovoljstvo bilo da čita kakav persijski „Domaći kuvar“ kao god i dela Hafiza ili Rumija. On je voleo sam jezik. Uživao je u čitanju neobičnih slova, u traženju reči u rečniku. Za njega je persijski jezik bio neka vrsta beskrajno komplikovanog pasijansa. Proučavao ga je jedino radi ubijanja

vremena i da ne bi ni na šta mislio. Bezbojan je čovek bio gospodin Komfri, i niste znali šta biste s njim. A imao je neprijatnu sklonost da vas gleda preko naočara s nekim izrazom zadivljenosti, kao da ne shvata šta ste hteli da kažete — što je uostalom većinom bilo tačno. Jer gospodin Komfri je imao vrlo sporu pamet, i u naknadu za svoje poznavanje persijskog pokazivao je najneverovatnije neznanje skoro svih drugih predmeta na svetu.

— Ponovite to — rekao bi kad baš ništa ne bi razumeo.

Kako je čudan, koliko fantastičan izgledao taj moj vikend. Bilo mi je kao da sam odjednom izvučen iz savremenosti i zagnjuren u neki svet snova.

Najnovija tema Džona Pedlija bila je Ajnštajnova teorija.

— To je vrlo prosto — ubeđivao nas je prve večeri, između čorbe i ribe. — Ja nisam matematičar ni ma šta slično, ali tu teoriju savršeno shvatam. Treba samo imati malo zdravog razuma. — I zatim me je zdrav razum pola sata zaglušivao svojom jekom, kao iz kakve trube.

Gracijin otac gledao ga je u nedoumici preko naočara.

— Hoćete li to da ponovite? — govorio je posle svake druge rečenice.

A Džon Pedli je bio ushićen što može da učini tu ljubaznost.

Na drugom kraju stola Gracija je sa svojom majkom raspravljala o deci, njihovim haljinama, karakteru, vaspitanju, bolestima. Žudeo sam da se pridružim njihovom razgovoru. Ali te jednostavne domaće stvari nisu bile za mene. Bio sam muškarac; moje sledovanje bio je Džon Pedli i intelekt. Bez mnogo volje okrenuh se opet domaćinu.

— Ja bih voleo da objasnite — govorio je Gracijin otac — kako to vreme može da čini prav ugao sa dužinom, širinom i visinom. Gde to ono tačno dolazi? — I on s nožem i dvema viljuškama označi tri prostorne dimenzije. — Gde vam je mesto za još jedan prav ugao.

Džon Pedli stade da objašnjava. To je bilo strašno.

Za to vreme, uz moje drugo uvo Gracijina mati je počela da priča o nezgodnim susedima koji su se nastanili pokraj njih na Kemden Hilu. Neki čovek i žena koji žive zajedno nevenčani. A bašta iza kuće pripada zajednički svim stanarima. Kakva gadna situacija!

Ostavivši Pedlija i starog gospodina da nađu mesto za četvrti prav ugao, ja se konačno obrnuh damama. Iz ljubaznosti prema meni Gracijina mati otpoče iznova svoju groznu priču. Ja sam se pokazao pun razumevanja.

Jednom samo, za trenutak, uhvatih Gracijin pogled. Ona mi se nasmeši i skoro neprimetno podiže obrve. Ta mala grimasa je bila vrlo značajna. U prvim mesecima našeg prijateljstva ja sam je često viđao u društvu njenih roditelja, i uvek sam se divio njenom držanju u tim prilikama. Nisam nikad sreo neku mladu ženu iz generacije koja je sazrela za vreme rata koja bi se tako potpuno snalazila sa svojim starijima, koja bi se s takvom prirodnošću ugodno osećala u njihovoj moralnoj i duhovnoj atmosferi. Ona je svog oca i majku prihvatala takve kakvi su, smatrala je njihove poglede na život kao obične, prirodne poglede svakog zdravog ljudskog bića. Gracija, koliko sam mogao zapaziti, nije znala za onu nelagodnost koja — u ovim danima možda više no u kojem drugom dobu — muči mlade kad su u društvu svojih starijih. A ovaj osmeh koji kao da je nešto izvinjavao i malo prezrivo praštao, ovo podizanje obrva bili su znaci da se nešto izmenilo. Gracija je postala savremena, čak „moderna".

Spolja, međutim, promene nije bilo. Dva sveta su tekla uporedo, nisu se dodirivala. Nisu se dodirivala ni onda kad bi Rodni došao da večera kod njih *en famille,* pa ni kad bi Džon pratio svoju ženu na neku Rodnijevu ne suviše „umetničku" (što u navodnicima znači otprilike isto što i „modernu") večernju sedeljku. Ili bi možda bilo tačnije reći da se Rodnijev svet doticao Džonovog, ali se Džonov nije doticao Rodnijevog. Jedino da je Rodni bio Zulukafer a njegovi prijatelji Kinezi, primetio bi Džon da se oni razlikuju od sveta s kojim se on družio. One čisto duhovne razlike koje su ih odvajale bile su suviše sitne da bi ih uočio. On se kroz život kretao okružen svojom sopstvenom atmosferom; samo najbleštavije svetiljke mogle bi da probiju tu skoro neprozirnu smesu koja je jako prelamala zrake. Za Džona su Rodni i njegovi prijatelji bili kao i svi drugi ljudi; koje je mogao da uhvati za dugme od kaputa i da im priča o švajcarskom bankarstvu, Ajnštajnovoj teoriji i racionisanju šećera. Istina je da su mu katkad izgledali malo lakomisleni; njihovo ponašanje bi mu se učinilo ponekad malo neuglađeno; i Džon je primetio da su se ponekad nepristojno izražavali u prisustvu dama — odnosno, ako su to bile dame, u prisustvu gospode.

— Čudni su ovi mladi — rekao mi je jedanput posle jedne večeri u Rodnijevom ateljeu. — Čudni. — On zavrte glavom. — Nisam siguran da ih sasvim razumem.

Kroz jednu pukotinu u svojoj atmosferi on je za trenutak ugledao onaj strani svet s druge strane; video je nešto onakvo kakvo je stvarno bilo, ne izlomljenu sliku. Ali Džon nije bio nimalo radoznao; nije tražio smisao onog što je video i brzo ga je izbacio iz svesti.

— Ne znam šta vi mislite o modernoj umetnosti, — produži on, ne dajući mi da čujem dalje primedbe o modernom svetu — ali ima nešto što ja uvek kažem, a to je ovo.

I on to reče, nadugačko.

Sa modernom umetnošću njegovom repertoaru bila je dodata još jedna gramofonska ploča. To je bila njegova čista dobit od druženja s Rodnijem i Rodnijevim prijateljima.

Sledećih nekoliko meseci vrlo malo sam viđao i Graciju i Rodnija. Upoznao sam Katarinu i bio suviše zauzet zaljubljivanjem u nju da bih radio ili mislio nešto drugo.

Krajem 1921. bili smo venčani i moj život je postepeno opet postao normalan.

Katarina i Gracija su se sprijateljile od samog početka. Gracija se divila Katarininoj hladnokrvnosti, njenoj mirnoj vrednoći, njenoj pouzdanosti; divila se i volela je. Katarina je volela Graciju zaštitnički, kao starija sestra; a u isto vreme joj je Gracija izgledala malo smešna. Ne smeta ako su simpatije ublažene trunkom dobronamernog smeha. Jer, simpatija pretpostavlja intimnost; a ljudsko biće ne može biti intimno s drugim bićem a da u njegovoj naravi ne otkrije nešto čemu se može smejati. Skoro svi istinski plemeniti karakteri u romanima isto su tako i malo smešni; možda zato što su svojim stvaraocima bili tako dragi. Katarina je videla Gracijinu šaljivu stranu — malo patetično šaljivu. Ali je i pored toga volela Graciju; možda čak još više. Jer, ta šaljiva strana je bila privlačna; to je bilo ono detinjasto u njenom karakteru i to je izazivalo smeh.

U vreme moje ženidbe Gracija je revnosnije nego ikad igrala ulogu Večnog ženskog. Počela je da se oblači vrlo elegantno, čak malo ekscentrično, i bila je redovno netačna; nije bila mnogo

netačna (po prirodi je bila suviše učtiva za to), ali tek toliko da može da kaže da je užasno zadocnila, ali da drukčije nije mogla; to joj je u prirodi — njenoj ženskoj prirodi. Katarini je prebacivala što se oblači suviše ozbiljno.

— Haljine ti moraju biti veselije, — navaljivala je ona — neobičnije i s više mašte. To će učiniti da i u tvojim osećanjima bude više mašte. Ti misliš suviše muški.

I da bi je obodrila da misli ženstveno, ona joj pokloni šest pari rukavica od bele jelenske kože, divno ukrašenih kožom u boji i visokim gornjim delom u resama, gusto isprepletanim. Ali je kod njih možda najženstvenije bilo i najviše mašte odavalo to što su bile za nekoliko brojeva manje od Katarinine ruke.

Gracija je postala i znatno govorljivija no ranije, a promenio se i stil njenog razgovora. Slično kao u haljinama, i u njemu je sad bilo više fantazije. Svoju konverzaciju je zasnivala na vrlo prostom principu: govorila je što god bi joj došlo u glavu. A u njenu mutnu, neuračunljivu glavu dolazile su najčudnije stvari. Fantazmagorija raznih slika igrala je neprestano pred njenim unutarnjim okom i menjala se sa svakim novim utiskom ili čim bi reči njenog sagovornika izazvale nove predstave. Ona je pretvarala u reči sve što bi svakog časa videla. Na primer, ja bih pomenuo muzičara Palestrinu.

— Da, da, — rekla bi Gracija — zaista sjajan kompozitor! A onda bi, podstaknuta spomenom nečeg italijanskog, dodala i ne predahnuvši: — I kako oni jedu makarone, baš kao da ih piju! To liči na one ispisane cedulje što po stripovima izlaze iz usta pojedinih lica. Znate na šta mislim.

Ponekad sam i znao. Preskočio bih ogromne krivine te misli koja je bila sva u aluzijama i uhvatio na šta se odnosi. A ponekad, kad je veza njenih misli bila isključivo lična, njena, ostajao sam u nedoumici. Taj njen novi način razgovora malo je zbunjivao, ali je unekoliko bio zabavan. Neočekivanost njenih primedaba, pa i sama njihova besmislenost, toliko bi iznenadile da bi se učinile duhovitim.

Graciju su kao dete grdili kad bi govorila u tom nevezanom, fantastičnom stilu. — Govori razumno — rekle su joj na času geografije njene vaspitačice kad im je kazala da Južnu Ameriku ne

voli zato što liči na skuvan ovčiji but. — Ne budi glupa. — Gracija je tako naučila da se stidi svoje lutalačke mašte. Pokušala je da govori razumno, — onako kako vaspitačice shvataju tu reč — to joj je bilo vrlo teško i ona je opet pala u ćutanje. Pedli je bio još razumniji nego vaspitačice, i to u istom smislu; razorno razuman. Bio je nesposoban da shvati maštu. Da je Gracija ikad rekla Pedliju da ne voli Južnu Ameriku, on bi se začudio i upitao bi je za razlog. I kad bi saznao da je to zato što taj kontinent na mapi liči na ovčiji but, on bi joj pružio podatke o stvarnim dimenzijama Južne Amerike, ukazao bi na to da se ona pruža od tropskog pojasa skoro do antarktičkog kruga, da se u njoj nalazi najveća reka i neke od najviših planina na svetu, da Brazilija proizvodi kafu a Argentina goveda i da prema tome ona u stvari nimalo ne liči na kuvan ovčiji but. Sa Pedlijem Gracija je mogla ili da s teškom mukom razumno govori ili da samo ćuti.

Međutim, ona je videla da se u Rodnijevom društvu njen dar za besmislice ceni i traži. Obožavalac „fantastičnog“ i „ženstvenog“, Rodni ju je bodrio da govori bez veze, onako kako bi je vukla njena mašta puna slika. U početku strašljiva, Gracija se ubrzo prepustila toj struji; ona je s takvom konverzacijom postigla nagli uspeh. Njene opaske bez veze i celine smatrane su kao poslednja reč moderne duhovitosti. Njene dosetke su pamćene i navođene. Malo ošamućena svim tim, Gracija se odjednom našla u pokretu, nastupajući na čelu snaga savremenosti. U osamnaestom veku, kad su u modi bile logika i nauka, žene su se trudile da govore kao muškarci. Dvadeseti vek je okrenuo u suprotnom pravcu. Rodni je Graciji učinio tu čast da prisvoji njene najuspelije besmislice.

Sa uspehom Gracija je stekla pouzdanje; i s tim pouzdanjem pobedonosno je produžila hod ka daljim uspesima. Za nju je to bio nov i opojan doživljaj. Živela je u hroničnom duhovnom pijanstvu.

— Kako je svet glup što nije srećan! — rekla bi ona kad god bi raspravljali te večne teme.

Katarini, kojoj se sad poveravala umesto meni — dublje i intimnije — Gracija je pričala o ljubavi i o Rodniju.

— Ne mogu da shvatim kako svet uspeva da bude nesrećan zbog ljubavi — govorila je. — Zašto ne mogu svi da vole veselo i slobodno kao mi? Te druge ljubavi izgledaju sve crne i zgrušane, kao

devonšajrski krem načinjen od mastila. Naša je kao šampanjac. Ljubav treba da bude takva: kao šampanjac. Zar ne?

— Čini mi se da bih više volela da bude kao bistra voda — rekla je Katarina. A meni je docnije saopštila svoje slutnje. — Taj šampanjac, ta veselost, sve to ukazuje na Rodnijev vrlo zdrav mladićki strah od osećajnih komplikacija.

— Svi smo mi to znali — rekoh — Nisi valjda mislila da je zaljubljen u nju?

— Nadala sam se — reče Katarina.

— Zato što nisi poznavala Rodnija. A sad ga znaš. Šampanjac — eto, to je on. Problem je Gracija.

Da li je ona zbilja bila zaljubljena u njega? Katarina i ja raspravljali smo o tome. Ja sam mislio da jeste.

— Kad Rodni odleti, — rekoh — ona će ostati slomljena srca.

Katarina odmahnu glavom. — Ona samo uobražava da je zaljubljena — ubeđivala me je. — Čini je srećnom ono ogromno uzbuđenje od svega toga; a i novina tog uzbuđenja i osećanje sopstvenog značaja i uspeh. A ne neka duboka ljubav prema Rodniju. Ona možda misli da je to ljubav, šampanjska ljubav, ako hoćeš. Ali, u stvari, to nije ljubav. Nema ljubavi; samo šampanjac. U početku ona je podlegla zbog njegovog oreola i zbog svog dosadnog života. A sad ostaje uz njega zbog svog uspeha i zbog zabave koju tu nalazi.

Događaji su docnije pokazali da je Katarina bila u pravu, ili bar više u pravu od mene. Ali pre no što bih opisao te događaje, moram da izložim kako je Kingam ponovo ušao u moj život.

Ja sam preduzeo prvi korak u cilju okončanja naše smešne svađe. Pokušao bih to i ranije da Kingam nije bio van Evrope. Nešto malo posle naše prepirke, on je otputovao prvo za Severnu Afriku, a odatle za Daleki Istok, pošto je ugovorio s nekim listom da u toku svog puta šalje članke. Čuo sam za njega jedanput ili dvaput od ljudi koji su ga videli u Tunisu, u Kolombu, u Kantonu. I čitao sam članke, vrlo originalne, koji su povremeno izlazili u listu koji ih je naručio. Ali s njim nisam imao nikakve neposredne veze. Nisam pisao; pre svega, zato što nisam bio siguran da će moje pismo ikad dospeti do njega. A zatim, čak i da smo preko pisma raspravili našu prepirku, od kakve bi to koristi bilo? Izmirenja na rastojanju od

osam hiljada milja nisu nikad mnogo ubedljiva. Čekao sam dok nisam čuo za njegov povratak, a tad sam mu napisao jedno dugo pismo. Tri dana docnije bio je kod nas na večeri.

— Tako valja, — reče on — tako baš valja. — Gledao je tamo-amo, hitro, osmatrajući sve — nameštaj, Katarinu, mene — svojim svetlim, živahnim očima. — Definitivno sređeni.

— O, ne baš tako definitivno, nadajmo se — nasmejah se, pogledavši Katarinu.

— Zavidim vam — produži on. — Imati oslonac u nečem čvrstom, jakom, apsolutnom, to je divna stvar. Domaća ljubav, brak — na kraju krajeva, to je nešto najbliže apsolutnom što praktično možemo postići. A još veću vrednost ima to za nekog ko je, kao ja, prolutao malo po svetu. Svet vam pokazuje da sve ima neki smisao samo u odnosu prema nečem drugom. Dobro, zlo, pravda, hrišćanstvo, svirepost, lepota. Vi mislite da znate značenje tih reči. Možda u Kensingtonu i znate. Ali pođite u Indiju ili Kinu. Tamo ne znate ništa. U početku je to malo neugodno; ali, posle, tako uzbudljivo! I koliko obimnije i mnogostranije počinjete da živite! Ali baš zbog toga osećate potrebu za nečim utvrđenim i određenim, nečim apsolutnim ne samo u uobrazilji nego i u stvarnom životu. Tu, eto, dolazi ljubav i domaći život. Da ne govorimo o bogu, smrti, besmrtnosti duše i sličnom. U uzanom i udobnom životu te stvari izgledaju besmislene i izlišne; čak i ne cenite svoju udobnost. Ali, umnožite svoju ličnost putovanjima, srušite temelje svih svojih ubeđenja i predrasuda i navika mišljenja; tada ćete početi da uviđate stvarni značaj domaće udobnosti, da cenite stvarnost i važnost ostalih čvrstih oslonaca.

Govorio je sa svim svojim starim, strasnim žarom. Oči su mu sijale istim grozničavim, skoro nezemaljskim sjajem. Lice, koje je bilo glatko i bledo kad sam ga poslednji put video, sad je bilo suncem opaljeno i izborano. Izgledao je zreliji, tvrđi i snažniji nego ranije.

— Da, zavidim vam — ponovi on.

— Pa što se onda ne oženite? — upita ga Katarina.

Kingam se nasmeja. — Zaista, zašto? Bolje upitajte Dika. Mislim da me on dovoljno poznaje da bi mogao da odgovori.

— Ne, kaži nam sam — rekoh.

Kingam odmahnu glavom. — To bi spadalo u slučajeve svireposti prema životinjama — reče on zagonetno, i poče da priča o nečem drugom.

— Zavidim ti — reče on opet iste te večeri, kad je Katarina otišla da spava i mi ostali sami. — Zavidim ti. Ali ti ne zaslužuješ to što si dobio. Ti nisi zaradio svoje pravo na čvrstu, domaću apsolutnost kao ja. Ja sam razumeo, intimno i lično razumeo, proticanje i međuzavisnost stvari; prema tome, ja znam i cenim značaj nečeg utvrđenog. A ti — ti si sklon domaćem životu onako isto kao što si moralan; moral i dom su u tvojoj prirodi, nesvesno, instinktivno; oni su tu, a ti nisi poznao njihove suprotnosti, koje daju značaj tim stavovima; ti si, ustvari, kao kakva marljiva pčela, kao kakva glavica kupusa koja raste jer ne može drukčije.

Ja se nasmejah. — Dopada mi se kako govoriš o proticanju i relativnosti, — rekoh — a sam si utvrđena, nepromenljiva suprotnost svega toga. Isti, svagdašnji Kingam! Ti si oličenje nepromenljivosti; ti si apsolutno od krvi i mesa! Znam ja dobro te lepe stare izreke o domaćem životu!

— Ali, one su ipak istinite — produžavao je on smejući se, mada se videlo da mu nije prijatno to što sam rekao. — A sem toga, ja sam se zaista izmenio. Svi moji pogledi su sad sasvim različiti od ranijih. Osetljiv čovek ne može obići svet i vratiti se sa istom životnom filozofijom s kojom je krenuo.

— Ali se može vratiti sa istom naravi, istim osećanjima, istim nagonskim reakcijama.

Kingam provuče prste kroz kosu i ponovo se nasmeja, isto onako malo razdraženo. — Pa, verovatno da može — priznade on i protiv volje.

Što sam rekao potvrdilo se i više no što bi trebalo. Nekoliko dana obnovljene prisnosti bilo je dovoljno da se uverim da je Kingam zadržao svoju staru ljubav za scene, da više no ikad uživa u raskoši toplih emotivnih kupanja. Jednog jutra je upao kod mene izbezumljen od besa da bi mi ispričao kako je prethodne večeri imao žestoku prepirku s nekim beznačajnim mladim studentom — uz to i malo pijanim — koji mu je rekao (moram priznati, prilično pronicljivo, uprkos pijanstvu) da je on, Kingam, ili neiskren ili histeričan.

— A strašno je to što je on možda u pravu — dodade kad je završio svoju priču. — Možda sam ja samo jedan sićušan glumac, — produži — obično pričalo, deklamator. Rasecanje samog sebe bolelo ga je, ali bol mu je prijao. — Da li ja zaista duboko osećam? Ili se samo obmanjujem verovanjem da mi je do nečeg stalo? Je li sve to samo laž? — Operacija se produžavala u beskonačnost.

Pijani student je postavio kao dijagnozu neiskrenost ili histeriju. Mogao sam da stišam Kingamovu bojazan od neiskrenosti uverivši ga da je ona druga mogućnost tačnija. Ali nisam bio siguran da bi ga to utešilo, a sem toga nisam želeo svađu. Uzdržao sam se.

Graciju nisam upoznao sa Kingamom; znajući da on silno, iz dna duše ne trpi Rodnija, bojao sam se da bi i pored moje prethodne opomene (ili baš zbog nje, da bi stvorio neku nepodnošljivo nezgodnu situaciju) mogao da prasne pred Gracijom i plahovito napadne njenog ljubavnika. Nije bilo potrebe izlagati se toj mogućnosti. A sem toga, nisam verovao da bi se oni dobro slagali. Mi smo bili u dobrim odnosima i sa njom i sa njim, ali smo ih držali, tako reći, u odvojenim, nepropustljivim odeljenjima našeg društvenog života.

Jednog dana, kad sam se vratio kući na večeru, Katarina me je dočekala s jednom novošću.

— Rodni je neveran — reče ona. — Jadna mala Gracija bila je ovde na čaju. Pravi se da joj je to svejedno i da je vrlo moderna, neosetljiva i vesela u tim stvarima. Ali ja sam videla da ju je to teško pogodilo.

— A ko je srećna dama? — upitah.

— Gospođa Melila.

— To znači uspon na društvenim lestvicama. — Setio sam se smaragda i krupnih bisera koji su pojačavali sjaj i inače zasenjujuće jevrejske lepote gospođe Melile. — Još malo pa će uskočiti i među barone i lordove.

— Svinja jedna! — reče Katarina ogorčeno. — Tako mi je žao sirote Gracije.

— Ali, prema tvojoj teoriji, ona nije istinski zaljubljena u njega.

— Nije — reče Katarina. — Nije *istinski*. Ali ona misli da jeste. I, naravno, sad kad je on napušta, ona će još više tako misliti. Sem

toga, ona je sve uložila na tu jednu, njegovu kartu; a sad je sve propalo. Ona se predala dušom i telom Rodniju i rodnizmu. Taj odnos s Rodnijem davao je smisao celom njenom životu. Zar ti to nije jasno?

— Potpuno jasno. — Setih se onih dana kad je Gracija sebe zamišljala kao muzičkog kritičara, a ja onako svirepo ubio tu njenu prijatnu sliku svojom malom šalom povodom pijaniste koji je svirao Rahmanjinova. Sad je bio ubijen jedan njen značajniji, prisniji i draži san.

Kao što je rekla Katarina, ona se trudila što je bolje mogla da to primi sasvim „moderno“. Video sam je nekoliko dana docnije na jednoj sedeljci kod Rodnija; pušila je mnogo, ispijala vino čašu za čašom i govorila bezumnije no ikad. Bila je odevena u komad svile tesno pripijen uz telo, skrojen tako da onaj ko ga nosi izgleda skoro nag. Videlo se da je umorna od nespavanja i oči su joj bile podvučene tamnomodrim kolutovima. Ti tamni kolutovi, pored jasnog, neprirodnog crvenila njenih narumenjenih obraza i usana, činili su se kao namazani da bi pojačali sjaj očiju i izazivački dali da se naslute sladostrasni umori i ljubavna bdenja. Imala je velikog uspeha i obožavalaca više no ikad. Zabavljala se bezočno sa svima njima. Čak i kad je govorila sa mnom, izgleda da je smatrala za potrebno da mi upućuje čežnjive poglede, da mi se nagne kao da celo svoje biće nudi mojim željama. Ali ja sam, gledajući je, video pod šminkom samo lice ljupke i malo ružne devojčice; činilo mi se da to lice nikad nije bilo tužnije.

Rodni je bio seo za sto da radi svoje uobičajene neprekidne crteže.

— Šta ćemo? — upita.

— Nacrtajte Jupitera sa svim njegovim ljubaznicama, — viknu Gracija, koju je piće počelo malo da hvata — Evropu, i Ledu, i Semele i Danae, — ona je pljeskala rukama pri svakom imenu — i Jo... i Klio i Dio i Scio i Fi-fi-o i om-oj-Jo...

Dosetka nije bila baš najbolja. Ali kako su Rodnijevi gosti popili već dosta vina i bili više ili manje omamljeni razdraganom atmosferom prijatne sedeljke, nastao je opšti smeh. I Gracija poče da se histerično smeje. Trebalo joj je mnogo vremena dok se obuzdala.

Rodni, koji se nije bio pripremio da improvizuje sliku Jupiterovih ljubaznica, nađe neki izgovor da odbaci taj predlog. Na kraju, on nacrta gospođu Edi koju progoni jedan satir.

Napuštena od Rodnija, Gracija je pokušavala da se pravi kao da je ona ta koja ga je napustila. Uloga ćudljive, lake žene činila joj se više u skladu sa rodnijevskim pojmom Večno ženskog i manje unižavajuća nego uloga žrtve. Flertovala je izazivački, bestidno. U tim prvim danima očajanja verujem da bi prihvatila udvaranje svakog iole privlačnijeg čoveka. Na primer, Mastermana, ili Gejna, novinara, ili Levickog — prema onome što sam video na sedeljci pretpostavljao sam da će jedan od te trojice naslediti Rodnijevu sreću, i to vrlo brzo.

Sutradan posle te večeri Gracija opet poseti Katarinu. Donela joj je na dar jednu malu pudrijeru. Za uzvrat je tražila — mada ne u mnogo reči — utehe, saveta i, iznad svega, odobravanja. U kakvoj krizi, pod uplivom jednog trenutka, Gracija je umela da bude nerazmišljeno nagla; ali kad je bilo vremena za razmišljanje, kad je trebalo svesno planirati, ona je bila strašljiva, nije mogla da ostane sama i da ponese odgovornost. Volela je da bude okrepljena tim što bi neki verodostojan sudija odobrio onu ulogu u kojoj je ona sebe videla. Pudrijera je bila mito i argument; argument za dokaz Večno ženskog, sa svim što je uz to išlo; mito za sudiju, apel na njegovu naklonost kako bi odobrio Gracijina osećanja i njeno držanje.

Gracija je iznela svoj stav. — Greška koju mnogi čine jeste što se upetljavaju, slično veštaku iz mjuzik-hola koji izvodi onu tačku s lepkom za muve. Ja neću da budem upetljana; to je moj princip. Mislim da treba prosto biti bez srca i zabavljati se, i to je sve. Ne mariti ni za šta drugo.

— Zar misliš da može biti zaista zabavno ako čovek ni za šta drugo ne mari i ne unosi u to sve svoje srce? — zapita Katarina. — Mislim, *zaista* zabavno. Može li čovek biti srećan, ako dopuštaš da upotrebim tu staromodnu reč. Može li čovek tako biti srećan? — Njoj su pali na pamet Levicki, Gejn i Masterman.

Gracija je ćutala. Možda je i ona mislila na njih. A potom reče s izvesnim naporom, s nekom upornom, namernom veselošću: — Da, da. Može, naravno da može.

To po podne ja sam bio u Kvins Holu. Izlazeći, po završenom koncertu, ugledah u gomili Kingama.

— Hajde k meni da popiješ čaj i da ostaneš na večeri.

— Vrlo dobro — reče on.

Popesmo se u autobus i povezosmo ka zapadnom delu grada. Sunce je tek bilo zašlo. Nisko na nebu prema nama videle su se pruge crnih i narandžastih oblaka, a iznad njih bled, vodenozelenkast prostor, svetao i miran sve do zenita. Vozili smo se neko vreme ćuteći i posmatrajući tu lepu smrt još jednog našeg dana.

— Sve je to vrlo dobro, — reče Kingam, pokazujući na to spokojstvo na zapadu jednim pokretom svoje fine, izrazite ruke — sve je to nesumnjivo vrlo dobro za umorne poslovne ljude. To ih svakako teši; čini da se osećaju ugodno, da žale zbog podvala koje su izvršili u toku dana, i tako dalje. O, to pruža mnogo poleta, siguran sam. Ali ja slučajno nisam umoran poslovni čovek. Meni se od toga smuči.

— De, de, nije baš tako — bunio sam se.

On nije hteo da me čuje. — Neću da me kljukaju Grejovom *Elegijom* — reče. Moja su osećanja *Venčanje neba i pakla,* ili *Zaratustra,* ili *Pesme Maldorora.*

— Onda jedino mogu da ti predložim — (predložio sam to vrlo blago) — da, kad se voziš autobusom, ostaneš unutra, u kolima, i ne posmatraš zalazak sunca.

— Budala! — reče on prezrivo.

Kad smo stigli kući, zatekli smo Graciju koja je s Katarinom još sedela za čajem. Nije mi bilo ugodno, ali ništa se nije moglo učiniti. I drugi put, nesvesno, igrao sam ulogu Pandarusa.

Moji izvori za istoriju Gracijine druge ljubavi prilično su obilni. Pre svega, imao sam dosta prilika da lično posmatram njen razvoj. Zatim, čuo sam mnogo i od samog Kingama. Jer Kingam nije bio nimalo diskretan ljubavnik. Bio je nesposoban da održi u tajnosti tu vrstu doživljaja kao i svaku drugu. Prosto, morao je da priča. Pričanje je obnavljalo i umnožavalo osećanja koja bi opisivao. Pričanje je čak stvaralo nova osećanja, osećanja koja on ranije nije osetio, ali za koja bi mu se, dok bi opisivao scenu, činilo da je trebalo

da ih oseti. Nije se ustručavao da te *sentimento d'escalier* prebaci unazad, anahronično, u svoj protekli doživljaj, falsifikujući tako istoriju radi buduće drame. Svojim uspomenama na neku scenu s Gracijom on bi dodavao razna osećajna prepletanja kako bi iduća scena bila življa. U vatri pričanja padale bi mu na um najfinije ispravke istorije. Ono što je uistinu bilo, ili bar više uistinu nego po njegovoj priči, saznavao sam preko Katarine, kojoj je pričala Gracija. U časovima krize (a ova ljubav je sva bila jedna skoro neprekidna kriza) Gracija je od Katarine tražila utehu i savete.

Stvar je počela nesporazumom. Čim je Kingam ušao u sobu, Gracija, koja je dotle sasvim jednostavno i prirodno razgovarala s Katarinom, zauze svoj bezočni „moderni" stav sa Rodnijevih pijanki, i poče s nekom očajničkom drskošću da se nameće pažnji novodošavšeg i da izaziva njegove želje. Ona je, naravno, znala Kingamovo ime i sve o njemu. U Rodnijevom društvu je bilo priznato, iako sa ustezanjem, da taj čovek ima talenta; ali su ga sažaljevali kao varvarina.

— To je jedan od onih dosadnih ljudi — čuo sam jednom Rodnija kako se žali — koji će vam pričati o svojoj duši — a i o vašoj duši, što je skoro gore. Sasvim kao Vojska spasa. Ne bih se iznenadio da ga nedeljom vidim u Hajd-parku kako objašnjava svetu šta treba da čini da bi se spasao.

Kad ga je ugledala, Graciji se verovatno učinilo da, bi bilo zanimljivo ukrotiti tu čudnu divlju zver i naučiti je da izvodi razne tačke (nije joj palo na pamet da će možda na nju pasti izvođenje tačaka). Kingam je bio plen vredan lova. Ali verujem da bi ona isto tako bestidno flertovala i sa svakim drugim. To njeno izazivačko držanje — koje bi se moglo obeležiti kao hronična i opšta nevernost — bilo je odgovor zloj sudbi i nevernom Rodniju. Ona je želela da ulovi novog ljubavnika — čak i više ljubavnika — da bi dokazala Rodniju, celom svetu, a iznad svega, razume se, samoj sebi, da je moderna, da ume da shvati ljubav lako i veselo kao najlepšu zabavu, da, jednom rečju, ona to ne shvata tako ozbiljno. Kod neke druge žene bi to flertovanje, više-manje sa svakim, moglo biti neukusno, čak i odvratno. Ali Gracija je imala u osnovi nešto čedno, usled čega je čin koji bi po svim pravilima trebalo da bude najstrože osuđen izgledao sasvim bezazlen. Moralisti iz udžbenika nazvali bi kod nje

rđavim ono što je u stvari bilo samo tužno i pomalo smešno. Udžbenici stavljaju svaki čin na određeno mesto u moralnoj hijerarhiji; udžbenički moralisti sude o ljudima isključivo prema njihovim delima. To je sirova i nenaučna metoda. Jer ima karaktera koji su u stanju da sterilišu jedno prljavo delo; ima ih, takođe, koji zagade i zatruju dela koja bi, sudeći po knjizi, trebalo smatrati čistim. Najsurovije sudije su oni koji su tako hipnotisani rečima iz udžbenika da su postali neosetljivi prema stvarnosti. Oni jedino misle na reči — „čistota“, „porok“, „pokvarenost“, „dužnost“; postojanje ljudskih bića uopšte ne primećuju.

Gracija je, kao što rekoh, imala u sebi nešto čedno usled čega su bile besmislene sve reči koje bi se upotrebile da se opišu njeni postupci. Svakom, izuzev udžbeničkih teoretičara, bilo je jasno da njeni postupci skoro ništa ne znače; njena čednost je ostajala netaknuta. To je bila ona ista čednost koja joj je omogućavala da izgovara — savršeno ravnodušno i bez ikakvog afektiranja smelosti — one raskalašnosti, one više nego naučne izraze, koji su u Rodnijevom krugu bili skoro obavezni. Na stranom jeziku čovek može ravnodušno da upotrebi reči i govori o temama čije bi spominjanje i izgovaranje na sopstvenom jeziku bilo užasno nezgodno. Za Graciju su sve te reči, one prave staroengleske reči, sve te teme, ma koliko bile ogovaranjem tesno vezane za imena poznatih ljudi i žena, bile strane, daleke. Čak i sveopšti jezik koketnih pokreta bio je za nju strani jezik; sva ona izazivanja i aluzije tog jezika ona je vršila tako otvoreno, da bi to bilo zbilja bestidno da je ona znala šta sve to znači. Kingam je ušao u sobu; ona je odmah upravila u njega baterije svojih pogleda i osmeha — izazivačko bombardovanje. Ja sam Graciju tako dobro znao da je meni ta predstava izgledala jedino besmislena. Ti osmesi i pogledi, to drhtavo spuštanje trepavica, to zadirkivanje i podsmevanje kojim je Kingama izazvala tako da je morao da na nju obrati pažnju, sve to nimalo nije bilo u njenom karakteru i zato mi je izgledalo smešno a iznad svega neubedljivo. Da, neubedljivo. Nisam mogao verovati da bi neko mogao da ne uvidi šta je Gracija u stvari. Zar je mogućno da Kingam nije shvatio da je ona i duhom, kao i likom, samo ljupka devojčica koja se bez mnogo uspeha — naročito u toj ulozi — pravi da je odrasla?

To mi je izgledalo neverovatno. Ali Kingam je zaista naseo njenoj glumi. On je poverovao u ono što je njeno lice kazivalo tog trenutka — da je ona aristokratski smela hedonistkinja koja traži zabave, zadovoljstva, uzbuđenja, moć. Prema toj opasnoj sireni — kakvom mu se ona učinila — Kingamova osećanja bila su smeša ljutitog prezira i ljubavne radoznalosti. Kingam je iz principa odlučno osuđivao profesionalne *femmes fatales,* sirene, zavodnice — sve žene koje od ljubavi i potčinjavanja muškaraca prave glavno zanimanje svog života. Smatrao je nedostojnim da se ljudi koji poštuju sebe, ljudi korisni, najednom nađu prepušteni na milost i nemilost tim opasnim i neodgovornim stvorenjima. Njegovo moralno ogorčenje pojačavalo je možda to što je on sam neprestano bivao žrtva takvih žena. Mladost, vitalnost, snažna ličnost, otvorena i bezobzirna poročnost uvek su ga neodoljivo mamili. Ponekad bi ga privukle i najvulgarnije posednice tih karakteristika. Osećao je da je to nedostojno, da ponižava (a ko zna? — možda je kod Kingama osećanje uniženja značilo jednu privlačnost više), ali je uprkos svemu neminovno bivao privučen. Opirao se, ali nikad dovoljno čvrsto (to bi, ipak, pokvarilo svu zabavu). Opirao se, podlegao i bivao potčinjen. Međutim, treba napomenuti da je njegova ljubav, ma koliko bila bedna u prvim trenucima, obično sama sobom nosila i osvetu. Kingam bi patio; ali je on u većini slučajeva uspevao da nanese bar isto onoliko rana koliko bi sam zadobio. No dok je njemu ili bar jednom delu njegova duha bol, ma koliko oštar i stvaran, pričinjavao zadovoljstvo, mučiteljke koje je on sa svoje strane mučio bile su većinom sasvim normalne mlade žene koje nisu umele da uživaju u sopstvenoj patnji. On je, dakle, bolje prolazio; ali se i pored toga smatrao žrtvom i bio u stalnom moralnom ogorčenju.

To prvo viđenje ubedilo je Kingama da je Gracija upravo ono što je ona htela da ga ubedi da jeste — bezobzirna sladostrasnica. Kao mnoge ličnosti slabog karaktera i bez samopouzdanja, Gracija je često bila izvanredno smela. Obično pasivna i poslušna, ona se ponekad upuštala u najčudnije postupke — i to ne na osnovu neke odluke, već baš zato što nije znala šta da odluči, što nije imala smisao za odgovornost i što je bila nesposobna da shvati nepovratnost jednog čina. Zamišljala je da može da dela neodgovorno, ne obavezujući se; i pošto nije imala unutarnjeg osećanja obaveznosti, upustila bi se u postupke koji bi je —

izdvojivši se od nje i postavši deo velike mašine sveta — uvlačili, nekad bez njene volje a nekad s voljom, u najčudnije, neočekivane situacije. Eto, ta neodgovorna plahost karaktera koji nije imao snage za donošenje smišljenih odluka (združena s njenom kobnom sposobnošću da se živo zamisli u svakoj ulozi koja bi joj se jednog časa učinila privlačnom) načinila ju je jedanput socijalističkom agitatorkom prilikom opštinskih izbora; drugi put, pušačem opijuma u onoj prljavoj i opasnoj jazbini blizu Trgovačkog pristaništa u koju je odlazio Tim Masterman; treći put, lovcem na konju, mada se konja bojala; a jednom prilikom — mada joj je to bilo beskrajno neprijatno, ali pošto je lakomisleno tvrdila da ne zna šta je stidljivost i nije više mogla da se povuče — modelom za jedan od aktova Levickog. I kad se bacala o vrat Kingamu (baš kao što se nekoliko noći ranije bacala Mastermanu, Gejnu, Levickom), to je bilo neodgovorno, bez razmišljanja o mogućim posledicama svojih postupaka, ne shvatajući čak sasvim ni da će uopšte biti nekih posledica. Istina, ona je sebe bila zamislila kao „modernu“ mladu ženu, i pošto ju je Rodni napustio, ona je žurno tražila novog ljubavnika, samo da bi održala svoj ponos. Pa ipak, ne bi bilo tačno reći da je ona odlučila da upotrebi koketeriju da bi postigla ono što je želela. Ona ništa nije odlučila; jer odluka je nešto smišljeno, sračunato; ona se samo plahovito upuštala u razne postupke, tačno onako kao što se upuštala u ono govorenje nasumce, ne misleći u šta bi je dela ili reči mogli uplesti. Ali dok logičke nedoslednosti nemaju mnogo značaja i dok se lažni intelektualni stavovi mogu lako napustiti, dotle posledice dela ili reči koje delima vode nisu tako neznatne. Jer se akcijom upleće ono što je značajnije od intelekta — telo. Izvući se telesno iz jednog lažnog položaja, težak je posao i često vrlo mučan. Neodlučna i lakomislena, Gracija je to često na sebi iskusila. Ali je to nije sprečavalo da ponovi svoju grešku. Iskustvo nikad ne sprečava.

Kao što rekoh, Kingamu se ona učinila onakvom kakvom je sama, neodgovorno, želela da mu se prikaže. Što je bilo namenjeno izazivanju izazvalo ga je. On je bio vanredno osetljiv na tu vrstu ljubavnog zadirkivanja. I to toliko da njegovo interesovanje za Graciju nije bilo za nju mnogo laskavo. Dovoljno je bilo da žena pokaže za njega izvesno živo, zavodničko interesovanje: bilo je skoro sigurno da će Kingam podleći. Sećam se kako je jednom u

Parizu bio sasvim ošamućen piskavim začikavanjem jedne američke horistkinje iz Foli-Beržera.

Taj prvi utisak o Graciji kao „modernoj“, opasnoj, izazivačkoj zavodnici ostao je čvrsto u Kingamovoj glavi i nikakav dokaz o protivnom nije ga mogao izbrisati. Pri tom prvom susretu on je odredio svoj osećajni stav prema njoj; i pošto ga je jednom zauzeo, više nije hteo da ga menja, ma kako opipljivi bili dokazi da nije u pravu. Da li je on gubio moć razmišljanja i postajao nesposoban da uoči činjenice koje bi poremetile njegove predrasude, ili je namerno zatvarao oči pred onim što nije želeo da vidi, to ne znam tačno. Čini mi se da je kod njega svako snažno osećanje imalo dvostruku posledicu: da ga u isti mah načini i glupim i vrlo dovitljivo perverznim.

— Mislim da kod žena ove sadašnje generacije ima nečeg zaista demonskog — reče mi on dva-tri dana docnije svojim snažnim, povišenim glasom. — Nečeg demonskog, — ponovi on — zbilja demonskog. — Jedna od osobenosti njegovog pisanja i govora bila je da se uhvati za neku reč, ako mu se sviđao njen zvuk, pa da je obrće do iznemoglosti.

Ja se nasmejah. — De, de, zar ti se, na primer, Katarina čini baš tako naročito demonska?

— Ona nije iz ove generacije — odgovori Kingam. — Ne pripada joj duhovno.

Ja Se opet nasmejah; nije bilo lako prepirati se s Kingamom. Mislite, pritesnili ste ga; dižete već svoju logičku tojagu da ga tresnete po glavi. Ali dok je spuštate, on je već izbegao udarac, skliznuvši kroz neku rupu koju je sam pronašao i tako se izmigoljio iz raspre. Nemoguće je bilo dokazati da nije u pravu iz prostog razloga što nikad nije ostajao dovoljno dugo u jednom intelektualnom stavu da bi se nešto moglo dokazati.

— Ne, Katarina nije — produži on posle kraćeg zastanka. — Mislim na onu Pedlijevu.

— Graciju? — zapitah sa čuđenjem. — Gracija demonska?

On klimnu glavom. — Demonska — ponovi ubeđeno. Videlo se da je ta reč stekla za njega ogromnu važnost. Ona je bila jezgro oko kojeg su se u tom času kristalisale sve njegove misli i osećanja. Sav

njegov svet sređivao se oko reči „demonski“, oko ideje demonskog uopšte i Gracijinog demonstva posebno.

Ja se pobunih. — Od svih nedemonskih ličnosti koje sam ikad znao — rekoh — čini mi se da je Gracija to u najvećem stepenu.

— Ne znaš je ti — odvrati on.

— Poznajem je nekoliko godina.

— Ali ne stvarno — reče uporno Kingam, skliznuvši van raspre kroz jednu od svojih rupa. — Ti nikad u njoj nisi probudio njenu demonsku požudu. — (Pomislih na Graciju i moradoh da se osmehnem; osmeh razdraži Kingama.) — Kezi se samo, — reče on — uobražavaj da sve znaš ako ti to čini zadovoljstvo. Ja ti samo jedno velim: ona nikad nije pokušala da te ulovi.

— Verovatno misliš na ono njeno prilično glupo koketiranje one večeri — rekoh.

Kingam klimnu glavom. — To je bilo demonski — reče tiho, više za sebe nego meni. — Demonska pohota.

— Ali, uveravam te, sve to što je bilo te večeri obična je budalaština. Ona nije demonska: ona je detinjasta. Ona jedino još uvek sebe zamišlja u rodnijevskom stilu. Htela bi, sad kad ju je Rodni Kleg napustio, da pokaže kako joj je to svejedno. Eto, zato hoće da brzo uhvati drugog ljubavnika — zbog prestiža. Ali, što se tiče demonstva — slušaj, pa to je besmisleno. Ona nije dovoljno određena da bi bila demon. Ona je samo onakva kakvom je načine prilike i njena uobrazilja i ostali ljudi. Dete i ništa drugo.

— Misli što hoćeš, — ostajao je Kingam uporno pri svome — ali ti je ne poznaješ. Kako bi je i znao, kad tebe nije gonila?

— Koješta! — rekoh nestrpljivo.

— Kažem ti, ona je demonska — ponavljao je on.

— Kog si đavola, onda, tako žurno prihvatio njen poziv na ručak?

— Ima stvari koje su neizbežne — odgovori on tajanstveno.

— Ti si nemoguć — rekoh sležući ramenima. Izvodio me je iz strpljenja. — Najbolje je da potražiš svog demona i što pre odeš u pakao.

— Tamo sam baš i krenuo — reče on. I kao da sam ga podsetio na neki sastanak, pogleda na sat. — Dođavola, — dodade

promenjenim glasom — moraću da uzmem taksi ako hoću da stignem na vreme.

Izgledao je vrlo zbunjen; nije voleo da troši bez potrebe. Bio je već prilično imućan, ali je zadržao svoje uzdržljive navike, gotovo navike tvrdice, stečene u danima malograđanskog detinjstva i književnog početništva provedenog u bedi. Pozvao je Graciju na večeru u Soho; već za to mu je trebalo napora. A sad će;, eto, morati da uzme taksi kako bi stigao na vreme da plati večeru. Ta pomisao ga je mučila. A pošto je ona bila ta zbog koje se mučio, i to mučio mukom niskom, koja se ne priznaje, za koju nije mogao očekivati ničije, pa ni sopstveno sažaljenje, njemu se Gracija, krajnji uzrok mučenja, činila još više demonskom.

— Neizbežno — ponavljao je, mršteći se i dalje, dok je stavljao šešir. Na licu je imao neki surov izraz. — Neizbežno. — On se okrete i ode.

Jadna Gracija! — pomišljao sam zatvarajući vrata i vraćajući se u sobu. Za nju je to bilo isto tako neizbežno kao i za Kingama. A Kingama sam dobro poznavao; simpatije su mi, dakle, bile sve na Gracijinoj strani.

S obzirom na dalji razvoj stvari, bio sam sasvim u pravu što sam svoje simpatije uputio u tom pravcu. Jer, ako je ikom saučešće bilo potrebno i ako ga je iko zasluživao, to je bila sirota Gracija za vreme onih žalosnih meseci 1922. Ona se zaljubila u Kingama, i to — mada je on bio treći čovek u njenom životu — zaljubila se prvi, baš prvi put u svom životu, bolno, očajnički, ludo. Mislila je najpre da će se samo ponoviti ono što je bilo s Rodnijem. Sve je to trebalo da se sastoji u ljupkom i perverznom milovanju, izmešanom sa šampanjcem, sendvičima i lakim, nežnim razgovorima; zatim, divna pisma u stilu osamnaestog veka; pa večernje sedeljke i razni zabavni izleti. Tako je bilo s Rodnijem. Mora se priznati da je on tu vrstu ljubavi vodio zaista u pravom stilu; bilo je to očaravajuće. Gracija je zamišljala da će isto tako biti i s Rodnijevim naslednikom. I to bi uglavnom i moglo biti da je naslednik bio Levicki, ili Masterman, ili Gejn. Ali naslednik je bio Kingam. Izbor je bio koban, mada su se mogle izbeći najgore posledice da se ona nije zaljubila. Da ga nije volela, mogla bi ga prosto napustiti kad bi

postao suviše nepodnošljiv. Ali, ona ga je volela i stoga bila potpuno u njegovoj vlasti.

Kingam je rekao da je to bilo neizbežno; u njegovom slučaju ta neizbežnost je dolazila od njegove perverzne potrebe da se s vremena na vreme predaje snažnim uzbuđenjima, da bude ponižavan i da ponižava, da pati i da drugima pričinjava patnju. On je voleo strast, ne žene; one su bile samo njen uzrok ili izvinjenje. Ta povremena orgijanja u strasti bila su mu neophodna, isto kao što je pijanici neophodno da se povremeno opija. Pošto bi neko vreme uživao u tom, potreba bi bila zadovoljena i on se osećao sposobnim da se odvoji od ljubaznice koju je voleo samo kao izazivača emocija, ne radi nje same. Kingam je svoju žudnju mogao da zadovolji; njegova glad bila je utoljiva. Ali Gracijina čežnja je bila od onih očajnih, beznadnih čežnji koje se samo nekim čudom mogu zadovoljiti. Ona nije želela ništa manje nego da se potpuno sjedini s jednim drugim bićem, da ga do dna upozna i da za nju ne bude više kod njega nikakve tajne. Takva čežnja može se ispuniti jedino skoro čudesnim sticajem dve jednake ljubavi, dve naravi podjednako iskrene. Takvog sticaja ovde nije bilo.

Kingam je bio navikao da svim svojim poznanicima pre ili posle kaže šta o njima misli — što je svima bilo neugodno. On je to nazivao „čišćenjem atmosfere“. Ali tim se u stvari ništa nije čistilo; tim se zamračivalo i mutilo, pravila se grmljavina pod vedrim nebom. Kingam možda ne bi priznao, ali eto, to je bilo upravo ono što je on i želeo. Vedro nebo mu je bilo dosadno; on je uživao u oluji. A kad bi uspeo da oluju izazove, pokazao bi iskreno iznenađenje što ljudi ne mogu da otrpe otvorenu reč, ma koliko ona bila iskrena i rečena radi njihovog dobra. Pošto bi svoje prijatelje uvredio brutalnim rečima, on bi im prebacivao što se osećaju uvređeni. Malo je Kingamovih ljubavi ili prijateljstava preživelo posledice njegove otvorenosti. Slučaj sa Gracijom bio je jedan od izuzetaka.

Od samog početka Kingam je smatrao potrebnim da „pročisti atmosferu“. Čak i pri prvom njihovom susretu u mojoj kući bio je malo grub. Docnije se pretvorio u neku vrstu Timona Atinjanina. Njena lakomislenost, njena sladostrasnička filozofija života, njena bezosećajnost, njena „demonska požuda“ — to su bile karakteristika

o kojima joj je sa svom svojom strasnom žestinom kazivao svoje mišljenje.

Sutradan posle njegove večere u Sohou sreo sam ga opet u Kvins Holu.

— Rekao sam joj šta mislim o njoj — saopštio mi je.

— A šta je ona mislila o tvom mišljenju? — upitah.

Kingam se namršti. — Izgleda kao da joj je čak bilo ugodno — odgovori on. — Tu je demonska snaga tih žena. One se prosto ponose stvarima zbog kojih bi trebalo da se stide. Stoga one ne mogu da shvate ništa što je pristojno. I zato što ne shvataju, one su krajnje nemilosrdne i bezobzirne.

— Ti si nepopravljiv romantik — podsmehnuh mu se.

Kad sam mu rekao — i to tako blago — šta mislim o njemu, Kingam se stresao kao ošinut konj. Tuđa iskrenost vređala ga je isto kao i njegova druge; možda i više. Jedina razlika je bila u tome što je on uživao u bolu.

— Budalaština — poče on uvređeno.

Njegov odgovor je potrajao za vreme celog odmora i bio je prigušen tek prvim zvonkim akordima uvertire *Majstora pevača.* Zabavljao sam se nagađanjem kakva su morala biti njegova osećanja sabijena tako u prinudno ćutanje. Različita, bujna, neumorno uporna, raščlanjavajući se u sve tananije niti — nisu li ona duhovno sasvim odgovarala muzici koju smo baš tad slušali? Kad se vagnerovska buka stišala, Kingam produži svoje prekinute proteste.

— Izgledalo je da joj je ugodno. — Tako je, prema Kingamu, Gracija dočekala njegove neprijatne istine. Pošto sam razmislio, bio ram ubeđen da mu je zapažanje bilo tačno. Jer Gracija je još uvek zamišljala sebe u rodnijevskom stilu — kao ženu „modernu“, ženu „osamnaestog veka“ (zanimljivo je kako su ovi izrazi postali međusobno zamenjeni), sa svim onim što je Rodni smatrao sastavnim delovima „Večno ženskog“. Razume se da bi joj bilo prijatno da je videla kako ju je Kingam primio prema njenoj sopstvenoj proceni — i ne samo da je prihvatio njenu procenu nego ju je još sam prebacio, dodavši demonski karakter modernosti, osamnaestom veku i Večno ženskom, koje je ona sebi skromno — suviše skromno, kako je sad primetila — pripisivala. Ona je

Kingamove optužbe primala kao komplimente i smešila se s neizveštačenim zadovoljstvom kad joj je on govorio kako je nemilosrdna, kad joj je prebacivao njenu demonsku požudu prema drhtavim dušama i ne tako strašljivim telima njenih žrtava. U Rodnijevom društvu temperament je bio isto onako *de rigueur* kao na dvoru šlep i nojevo perje. Gracija je sebe zamišljala kao čudo od temperamenta; ali je volela da joj tu njenu sliku potvrde i spoljni svedoci. Kingamove grdnje su je ubedile da je sebe pravilno videla. Što je Kingam bio oštriji, to je ona bila zadovoljnija i više joj se sviđao. Osećala je da on nju zaista ozbiljno shvata kao frivolnu ženu, da je ne ceni manje no što ona zaslužuje. Njegovo svedočanstvo pojačalo je njeno pouzdanje i ona je pod kišom njegovih kletvi igrala svoju ulogu s još više lakoće i u još savršenijem stilu. Kingam je bio razdražen kad je video kako Gracija bezočno cveta pod onim što je on mislio da će je smožditi. Onda ju je grdio još žešće, a ukoliko se on više žestio, utoliko se njena večna, moderna ženstvenost, ženstvenost iz osamnaestog veka pokazivala još spokojnije bezbrižnom.

Međutim, ispod te kore, i skoro nesvesno, Gracija se zaljubljivala u njega.

Video sam Kingama u odnosu s mnogim muškarcima i ženama. Nijedno od tih lica nije prema njemu bilo sasvim ravnodušno. Ili ga nisu trpeli — ja ne znam čoveka koji je imao više i ljućih neprijatelja nego on — ili su ga voleli. (Mogu da dodam da su mnogi od tih koji su ga voleli docnije prešli u onaj suprotni tabor.) Ako ispitam svoja sopstvena osećanja prema njemu, moram da zaključim da sam i ja na neki način bio zaljubljen u njega Jer zašto bih ja koji sam ga tako dobro znao, koji sam znao koliko on može da bude i koliko je obično i bivao nepodnošljiv, zašto bih se ja, uprkos svemu, družio s njim? I zašto bih uvek činio tolike napore da i izgladim naše neprestane prepirke? Što ga nisam već jedno desetak puta pustio da ide do đavola, ili bar zahvalno primio ono udaljenje koje je nastupilo posle naše najljuće svađe — svađe povodom onog dobrog trapavka Herberta — i pustio da to ostane razlaz zauvek? Jedino objašnjenje je da sam, kao i svi koji ga nisu mrzeli, bio unekoliko zaljubljen u Kingama. On je za mene u izvesnom smislu bio važan, veoma značajan, potreban. Osećao sam da se u njegovom prisustvu moje biće širi. U meni bi odjednom nastajala kao neka plima; suvim,

peskom zasutim, pustim kanalima mog bića potekao bi život snažno i bujno. A Kingam je bio taj mesec koji ga je kroz pustinju vukao naviše.

Svi koji su nam dragi vrše na nas, u većem ili manjem stepenu, taj uticaj sličan mesečevom, izvlačeći iz nas mlazeve života dok oni ne prekriju ono što je dotle U nemiloj sredini bilo suvo i mrtvo. Ali ima ličnosti koje svojom blizinom podižu plimu više i u mnogo većem broju duša nego drugi ljudi ili žene. Kingam je spadao u ta izuzetna bića. Onima kojima je bio drag bio je draži od drugih, naoko mnogo prijatnijih poznanika. Bilo je u njemu neke topline, žara, sjaja. Mogao je da vas očara i onda kad je govorio nešto s čim se niste slagali ili radio nešto što ste osuđivali. I njegovi neprijatelji priznavali su postojanje i moć njegove čari. Katarina, koja mu nije bila baš neprijatelj, ali joj se nikako nije sviđao njegov način života i mišljenja, morala je priznati da je uvek bio u stanju da priguši bar za časak sve njene predrasude i da joj bude mio bar za vreme dok je tu, s njom u sobi. Gracija nije došla s predrasudama protiv njega — sem mišljenja nasleđenog od Rodnija da je to divljak; a uz sve to, divljaci više privlače nego što odbijaju. Na nju je lako mogla da utiče svaka ličnost jača i izgrađenija od nje. Nije, dakle, bilo čudo što je podlegla njegovoj privlačnosti, tako da joj se prvo svideo a ubrzo ga je ludo zavolela.

Prošlo je, ipak, malo vremena pre no što je Gracija postala svesna da ga voli. U prvim danima njihove ljubavi ona je bila suviše zauzeta svojom ulogom moderne žene da bi primetila u sebi jedno tako nerodnijevsko osećanje. Ljubav, ta istinski luda stvar, nije bila u skladu s karakterom koji je igrala. Trebalo je da je nešto odjednom snažno zatrese pa da shvati šta oseća prema njemu i da u istom času zaboravi da bude „moderna“ i „ženstvena“ u Rodnijevom smislu reči i postane — šta? Hteo sam reći „ona koja je“. Ali može li se reći da je čovek „onaj koji je“ kad je preobražen ili bolno unakažen ljubavlju? U ljubavi niko nije onaj koji je; ili, ako vam se sviđa da se to izrazi romantično, na obratan način, niko nije onaj koji je dok je zaljubljen. Izlazi uglavnom na isto. Razlika između Gracije koja voli i Gracije koja ne voli izgledala je utoliko veća što je to bila razlika između jedne rodnijevske „večite žene“ i jedne „kingamizirane“ žene. Jer, čak i u ljubavi Gracija je sebe zamišljala u izvesnoj ulozi, i ta je uloga neminovno bila usklađena prema njenom ljubavniku.

Njenog „rodnizma“ je nestalo i on je zamenjen „kingamizmom“. Ona sebe više nije videla kao modernu, mladu aristokratkinju, već kao iskonsko, „strasno“ otelotvorenje („strasno“ je bila jedna od omiljenih Kingamovih reči) onog što je njen novi ljubavnik smatrao idealnom ženom.

Njihova prisnost trajala je više od mesec dana pre no što je Gracija shvatila pravu prirodu svojih osećanja. Kingam se neumorno udvarao. Tuženja na njenu demonsku prirodu izmenjivala su se s pozivima da mu bude ljubaznica. Gracija je te prekore primala kao komplimente i odgovarala na njih u smehu, nasumce, ma kojom besmislicom koja bi joj prošla kroz glavu. Ti njeni lakomisleni i nerazumni odgovori, koje bi Rodni pozdravio kao vrhunac moderne duhovitosti, Kingamu su se činili vrhuncem demonstva.

— Ona je kao Neron koji svira nad Rimom koji gori — reče mi on jednog dana.

On je bio Rim — središte sveta — u plamenu. Pošto ga je zapalila, Gracija ga je posmatrala kako gori, i gledajući njegovo razaranje, govorila besmislice.

Što je još gore, ona nije htela da ugasi njegov požar. Uprkos „demonskoj požudi“ koju joj je Kingam pripisivao, ona prvih pet-šest nedelja njihovog poznanstva nije pristala da mu bude ljubaznica. Ona je Kingama zarobila; to je bilo dovoljno da joj se povrati pouzdanje i ona predstava o sebi kao modernoj sireni s mnogo uspeha, koju je Rodni pokolebao svojim napuštanjem. Možda bi se slagalo sa ulogom žene osamnaestog veka da mu je odmah pala u zagrljaj; ali je izvesna urođena stidljivost sprečavala Graciju da bude sasvim dosledna.

Njeno odbijanje da se odmah preda činilo se Kingamu opet nečim demonskim; prema njegovoj teoriji, ona je savlađivala svoju prirodu samo da bi njega mučila. Listi njenih krivica dodata je tako i perverzna sklonost svireposti. Gracija je bila očarana tom nežnom optužbom.

Kingamovi napadi su je dotle više zabavljali nego boleli. Shvatala ih je više kao komplimente nego kao uvrede. Štitio ju je oklop njene ravnodušnosti. Ali ubrzo, saznanjem da ga voli, taj

oklop je zbačen, i ona je s jačanjem ljubavi sve osetljivije drhtala pri svakom Kingamovom napadu.

Kritični, apokaliptični događaj zbio se u Kingamovom stanu. Bilo je toplo, zaparno popodne ranog leta. Kad je Gracija stigla, nebo je bilo zastrto i u vazduhu se osećao dolazak oluje. Ona je imala na sebi — to znam po onom što je Katarini pričala o događajima tog popodneva — imala je na sebi prvi put jednu potpuno novu haljinu iz Pariza; bila je mišje boje, s dva crvena tona oko vrata koji su skoro odudarali jedan od drugog a ipak se slagali, i koji su bili ponovljeni na rukavu kod manšete i na jednom volanu umetnutom u suknju. Mislim da je haljina bila od Poarea, a bila je vrlo moderna i malo ekscentrično elegantna. Jednom rečju, to je bila haljina kao stvorena za Rodnijevu ljubaznicu.

Gracija je uvek obraćala pažnju na svoje odevanje i docnije je osetila nesklad i bilo joj je vrlo mučno. Utoliko više što se zbog te haljine osećala veoma srećnom kad je došla. Mislila je o tome kako joj dobro stoji i kako svet koji je vidi na ulici mora da je smatra elegantnom i originalnom. I pitala se kakav će utisak ta haljina učiniti na Kingama. Nadala se i verovala da će mu se dopasti.

Kingam je, na svoj način, imao isto onako oštro oko za odelo kao i Rodni. Istina je da nije imao onaj Rodnijev skoro profesionalni smisao za stil, kroj i eleganciju. Rodni je promašio karijeru velikog krojača. U svakoj slici koju je naslikao bio je vidljiv pomodni krojač; on je pogrešio zanat. Kingam je na drugi način posmatrao odelo. On nije imao oko krojača, već oko moraliste. Za njega je odelo bilo simbol i vidni izraz duševnog stanja. Otuda se Gracijina malo ekscentrična i vrlo smela elegancija njemu činila izrazitim simbolom njene demonske prirode. On je gledao njenu odeću kao izdanak njenog duha. Ona je bila deo nje i Gracija je bila neposredno i potpuno odgovorna za nju. Nikad mu, izgleda, nije padalo na pamet da su u odgovornosti mogli da učestvuju i krojači, modiskinje ili prijateljice sa svojim savetima. On odmah jednim pogledom odmeri Gracijinu haljinu.

— Imate novu haljinu — reče glasom koji je optuživao.

— Sviđa li vam se? — upita ona.

— Ne — reče Kingam.

— Zašto?

— Zašto? — ponovi on. — Pa eto, mislim, zato što vas tako dobro izražava, zato što vam tako đavolski dobro odgovara.

— Očekivala bih da bi to bio razlog da vam se dopadne.

— O, bio bi, nesumnjivo, — reče Kingam — bio bi, kad bih ja mogao da vas posmatram prosto kao neki prizor, nešto ravnodušno, što je samo za gledanje, kao kakva slika. Ali ja prema vama nisam ravnodušan, i vi to znate i svesno me mučite. Kako možete očekivati da mi se sviđa ono što čini da još demonskije budite želje i tako pojačavate moje mučenje?

On joj se divlje unese u lice. Gracija se morala napregnuti da bi održala čvrst pogled pred tim sjajnim, tamnim, izrazitim očima. On joj priđe bliže i stavi joj ruke na ramena.

— Danas ćete biti moji — reče.

Gracija odmahnu glavom, smešeći se ćudljivim, „večno ženskim“ smeškom.

— Da, bićete. — On je steže još čvršće za ramena.

— Ne, neću — odgovori Gracija i udahnu vazduh; njegov stisak joj je pričinjavao bol.

— Kažem vam da hoćete.

Oni se pogledaše u oči, kao neprijatelji. Graciji je srce uzbuđeno kucalo.

— Jednog trenutka mislila sam da će me zadaviti — pričala je Katarini.

Ali ona izdrža napad i pobedi.

Kingam spusti ruke s njenih ramena i okrete se od nje.

On pređe na drugu stranu sobe i, oslonjen na zid, kraj prozora, ćuteći je posmatrao nebo koje je bilo sivo.

Gracija se umirila i sela na divan. Ona podvi noge nestašnim i izazivačkim pokretom, koji je, na žalost, prošao neopažen, pošto je Kingam jogunasto stajao okrenut leđima. Otvorivši torbicu, ona izvadi tabakeru, otvori je, izvuče cigaretu i upali — sve vrlo nemarno i vrlo smišljeno. Jačala je nerve da bi odolela sledećem napadu — i verovatno je u isti mah htela da ga najedi, kad se bude okrenuo, prizorom svoga spokojstva.

Očekivala je da se ponove njegove malopređašnje grubosti ili uobičajena prebacivanja. Nije bila spremna da se odupre novoj vrsti

napada koju je on sad usmerio protiv njene osetljivosti. Kad se Kingam najzad okrenuo i prišao joj — a ona je gotovo popušila cigaretu pre no što je to dugo ćutanje prekinuto — primetila je da plače.

Kao što sam rekao, Kingam nije bio čovek koji glumi osećanja. Sve što je tvrdio da oseća on je, uveren sam, iskreno i osećao. Ali su njemu osećanja dolazila suviše lako, isuviše je voleo da oseća. U prilikama u kojima bi se drugi obuzdavao, Kingam je puštao na volju svojoj osetljivosti ili ju je, štaviše, budio i podbadao na vatreniju i dužu aktivnost. Njemu nije bila potrebna nikakva fakirska veština da bi pao u uzbuđenje, ni igranje, ni dreka, ni udaranje u talambase, ni šibanje tela. On je to postizao iznutra, dubokim usredsređenjem na predmet svoje želje ili mržnje, na uzročnika svoje patnje ili zadovoljstva. On je dugo sanjario o svojim ljubavima ili mukama i pravio ih značajnijim no što su u stvari bile; u mašti je izazivao prigodne slike, slike nedozvoljenih naslada, onda kad su ga razdirale žudnje; prizore vređanja, uniženja, besa, onda kad je na nekog bio ljut; slike svoje jadne ličnosti, kad je hteo da se sažali na samog sebe — on, usamljen, koga niko ne voli, potpuno napušten, na samrti čak...

Duga praksa načinila ga je umetnikom u razvijanju svojih osećanja, u održavanju samog sebe u nekom, tako reći, neprekidnom stanju ključanja tokom izvesnog dužeg vremena. Za to malo nedelja svog udvaranja uspeo je da sebe ubedi da je ono što oseća prema Graciji najvatrenija ljubav, i da ga njeno odbijanje — demonsko sadističko odbijanje — da mu postane ljubaznica stavlja na najgroznije muke. On je bolno i duboko uživao u tome. Orgija je još bila slatka; nije se još osećao zasićen.

Suze su mu navrle usled osećanja sažaljenja prema samom sebi, koje ga je naglo i snažno obuzelo posle onog nasilničkog nastupa. Odjednom je shvatio da je to prisiljavanje uzaludno; besmisleno je bilo misliti da će je drmusanjem, udarcima ili davljenjem navesti na popuštanje. Udaljio se od nje, očajan. On je sam i odbačen; niko za njega ne mari; on rasipa svoj duh u sramoti — svoj dragoceni, divni duh — i spasa mu nema, ludilo je suviše jako. On je propao čovek, potpuno propao.

Stojeći tako kraj prozora premišljao je o svom jadu sve dok to osećanje odjednom nije postalo nepodnošljivo. Suze mu navreše na oči. Osetio se kao dete, kao umorno dete koje se beznadežno predaje svojoj nesreći.

S lica mu nestade svake živosti; to je sad bilo lice mrtvaca sleđeno u masku mirnog očajanja. Bledo, riđe brade, nežnih crta, ono je bilo slično licu mrtvog Hrista ili Hrista na umoru na kakvoj flamanskoj slici mučenja na krstu.

Eto, to lice mrtvog Hrista okrenulo se sada Graciji Pedli. Lice mrtvog Hrista — a ono koje je pre toga videla bilo je lice Lucifera, plamtelo je od života i strasti, svetlelo nekom opasnom, kobnom lepotom. Oči koje su tada blistale sad su bile skoro sklopljene, tako da je lice davalo utisak slepoće. A između poluzatvorenih kapaka lagano su tekle suze.

U prvom času, ugledavši to patničko lice, ona se uplaši. Ali strah odmah ustupi mesto silnom sažaljenju. To lice, u isti mah bez života i puno patnje! Pa te suze! Ona nikad ranije nije videla muškarca da plače. Nju potpuno zahvati sažaljenje i — setivši se da je ona kriva — strasno kajanje, osuđivanje sebe, želja da ispravi ono što je učinila. A uporedo s tim, oseti jedno drugo, snažnije osećanje, osećanje u kojem su sažaljenje i kajanje bili osećanje da je Kingam jedino biće na svetu koje ima značaja za nju. To je bila ljubav.

On ćuteći pređe preko sobe, sruči se na kolena pred divanom na kojem je Gracija upola sedela upola ležala, s nedogorelom cigaretom među prstima, sleđena iznenađenjem u statuu zavaljene moderne žene; položivši glavu na njeno krilo, on zajeca bez reči.

Nestade mađije koja je Graciju ukočila. Ona se naže i pomilova ga po kosi. Taj pokret je podseti na nedopušenu cigaretu; baci je u kamin. Prsti su joj dodirivali njegovo teme, potiljak, uši, obraz koji je on sklanjao.

— Mili moj, — šaputala je — mili moj, ne smeš da plačeš. Strašno je kad plačeš.

Sad i ona poče da plače. Oni dugo ostadoše u istom položaju, Kingam klečeći, lica pritisnuta uz njeno koleno, a Gracija sagnuta nad njim, milujući ga po kosi, oboje u plaču.

Naše misli i osećanja su u međusobnoj vezi. Oni se samo po izražavanju razlikuju i oštro odvajaju, ali ne i stvarno. Neki ljudi su

bolji matematičari kad su zaljubljeni nego kad nisu; neki su, opet, gori. Ali i u jednom i u drugom slučaju ljubavno osećanje utiče na rad misli. Ono još moćnije utiče na druga osećanja, kao što su sažaljenje, hrabrost, stid, strah od smešnog, koje pojačava ili smanjuje, kako kad. Može se postaviti kao opšte pravilo da jedno snažno osećanje priprema u nama tle za druga osećanja, ma koliko ona bila na izgled nesaglasna s prvim. Tako, radost može da izazove sažaljenje, a stid srdžbu. Srdžba i bol mogu da odvedu pohoti. Žestoke raspre se ne retko završavaju zagrljajima; a ponekad se nad tek zatrpanim grobovima odigravaju čudne orgije, orgije koje ravnodušnom posmatraču izgledaju izvanredno neprilične, ali koje vrlo često ne treba pripisivati nekom ciničnom nedostatku osećanja, već, baš naprotiv, njihovoj obilnosti. Tuga stvara izvesno osećanje usamljenosti, potrebu za utehom. U isti mah, stavljajući celu ličnost u pokret, tuga čini dušu naročito podložnom čulnim uplivima, i u rastrojstvu u kojem se nalazi ona je nesposobna da se obuzda; tako se nekad desi, kad se pojavi željeni utešitelj (pri pogodnim uslovima pola i doba starosti), da se saučešće preobrazi ne samo u ljubav već u želje koje traže hitno zadovoljenje. Sličan preobražaj desio se i ovog puta. Za suzama su došli poljupci, sve manje i manje vlažni od suza, pa milovanje i zagrljaji. Ćutljivi zanosi i slatke malaksalosti.

— Volim te, volim te — ponavljala je Gracija, i bila je skoro uplašena silinom novih uzbuđenja, snagom tih novih oštrih osećanja koja je izražavala tim starim, izlizanim rečima „volim te“.

A Kingam ju je ljubio i dopuštao sebi, za časak, da bude srećan bez neke rezerve ili unutrašnjih zamerki, ne upuštajući se unapred u ona naknadna razmišljanja koja sadašnjost pretvaraju u istoriju i — kritikom, ocenjivanjem, razmatranjem i osuđivanjem — uklanjaju sve draži sadašnjeg trenutka. Jednostavno, bio je srećan.

Dođe vreme rastanka.

— Moram da idem — reče Gracija, uzdišući.

Ali Gracija koja je otišla bila je drukčija žena od Gracije koja je došla dva časa ranije. To je bila Gracija koja voli i obožava, Gracija smerna od ljubavi, Gracija za koju je odjednom izgubilo svaki značaj da li će biti moderna i *grande dame u* stilu osamnaestog veka i pomodnog duha. Dok je pred ogledalom nameštala kosu, zapanji je besmislenost njene nove haljine, čiji je nesklad s tim trenucima bio

drečav. Činilo joj se da je njena ljubav prema Kingamu nešto ogromno i značajno, nešto sasvim sveto; nova haljina je pred tom ljubavlju ličila na odelo klovna u crkvi. Idućeg dana na sebi je imala jednu staru haljinu iz prerodnijevskog doba — beli muslin s crnim tačkama; nimalo upadljivo, pomodno ili ekscentrično. Njena duša obukla se, tako reći, onako kako joj je to pristajalo.

Ali je Kingam u međuvremenu imao kad da spomen jučerašnjih radosti zatruje svakovrsnim otrovnim naknadnim razmišljanjima, da pronađe domišljata i užasna objašnjenja postupaka koji su očevidno bili jednostavni i bezazleni, i dočekao ju je kao da nije promenila ni haljinu ni dušu, kao da je zaista ona žena čiju je ulogu igrala toliko nedelja.

— Lepo — reče otvorivši joj vrata. — Vidim, hoćete još.

Gracija je očekivala da će je on primiti sa onom blagom i divnom nežnošću koju je pokazao dan ranije, i svirepo ju je iznenadila grubost njegovog glasa, hladnoća i gorčina njegovog izraza.

— Šta, još? — upita ona; njene oči koje su sijale radošću postadoše uplašene, i nestade osmeha s kojim je tako žudno ušla u sobu. Pogleda ga unezvereno. — Šta, još?

Kingam se nasmeja glasnim, neljubaznim, neveselim smehom i pokaza na divan. Od prošlog sastanka on je najviše razmišljao o Gracijinoj demonskoj požudi.

U prvom trenutku Gracija nije razumela šta je hteo da kaže. Ona toliko nije mislila na tu stranu njihove ljubavi da joj nije palo na pamet da Kingam na to misli. A potom joj odjednom svanu pred očima. Krv joj jurnu u glavu.

— Kingame! — uzviknu. (Kingam je bio jedan od onih ljudi koje svako, pa i najprisniji prijatelji, zovu po prezimenu. Uz njega je on imao samo još dva početna slova — C. Dž. Nisam nikad znao šta ona predstavljaju. Valjda Džon Džordž. Ali to je bilo sporedno; on je uvek bio „Kingam“, prosto i jasno.) — Kingame! Kako možete tako nešto da kažete?

— Kako mogu? — ponovi on podsmešljivo. — Prosto tako što ne držim smokvin list na ustima, gde ga inače uvek drže sve pristojne osobe, koje nikad ne govore o svojim porocima. Čini što hoćeš, samo ne govori o tome, tada si pristojan. Ali zaboga, — produži on

ironično — ja sam mislio da si ti isto tako iznad pristojnosti kao što si i iznad dobra i zla — ili ispod, kako kad.

Gracija, koja je dolazeći očekivala poljubac i nežne reči, udalji se lagano od njega, priđe divanu, sede i briznu u plač.

Trenutak docnije Kingam ju je držao u naručju i ljubio njene suze. Nije ništa govorio; poljupci su postajali sve strasniji. Ona je u početku uklanjala lice. Ali se najzad pustila. Izvesno vreme osećala se srećnom. Zaboravila je na Kingamove surove reči, ili, ukoliko ih se sećala, činile su joj se kao reči izgovorene u bunilu — tako reći greškom, ne s namerom, ne ozbiljno.

Već joj se skoro sasvim povratilo pouzdanje, kad se Kingam naglo i grubo oslobodi njenog zagrljaja, skoči, stade da šeta nemirno po sobi i da se hvata za glavu.

— Užasno je imati neki porok — poče on. — Nešto što sobom vučeš, ali što nisi ti. Nešto što je jače od tebe, čemu bi hteo da se odupreš i da ga pobediš, ali ne možeš. Porok, porok. — Ta reč ga je oduševljavala. Ona je za taj čas postala središte njegovog svemira. — Užasno je ‘to. Demon je ušao u nas, to je naša nevolja. Mi nosimo uza se svoje demone, svoje poroke, a oni su za nas prejaki. Obaraju nas na zemlju, i užasno pobeđuju. — On se strese od gnušanja. — Užasno je osećati da te ubija tvoj porok. Da te demon Duhovno ubija, da guši tvoju dušu toplim, mekim mesom. Moj demon upotrebljava tebe kao svoj instrument za ubijanje; tvoj demon upotrebljava mene. Naši poroci kuju zaveru; to je konspiracija, dogovor o ubistvu.

Dotle je Gracija već postala nesrećnija no što je bila ikad u životu. (A pre dva meseca, da je Rodni rekao to isto malo drukčijim rečima — u vidu komplimenta njenom temperamentu — ona bi bila ushićena.)

— Ali, ti znaš da te volim, znaš. — To je bilo sve što je mogla da kaže. — I zašto onda govoriš tako, kad znaš?

Kingam se nasmeja. — O, ja znam, znam isuviše dobro. Znam ja šta tebi slične žene podrazumevaju pod ljubavlju.

— Ali, ja nisam... — Gracija zastade; reći „sebi slična“ nekako nije izgledalo sasvim razborito —... tome slična.

— Nisi slična sebi? — upita Kingam podrugljivo.

— Nisam onakva kakva misliš da sam — Gracija se uporno probijala kroz zbrku reči. — Mislim, nisam budalasta, nisam lakoumna i sve ostalo. Zaista nisam. — Svi oni meseci s Rodnijem činili su joj se kao san; a ipak, ona ih je stvarno proživela. I bilo je stvarnog šampanjca i sendviča i ne samo učenih razgovora... — Bar ne sada — dodade ona. — Sada poznajem tebe. To je nešto drugo; zar ne možeš da shvatiš? Sasvim drugo. Zato što te volim, volim, volim, volim!

Svaki drugi bi pustio da ga ubede, bar za taj trenutak; zatražio bi oproštaj, poljubac i pomirio bi se. Ali za Kingama je to bilo suviše olako, suviše bledo s gledišta osećajnosti. On ostade pri svome.

— Znam da voliš — odgovori on, trudeći se, dok je govorio, da ne vidi to bolno, paćeničko lice, te širom otvorene sive oči, unezverene i jadne, koje su ga gledale tako molećivo, čak tako ponizno. — Volim i ja. Tvoj demon voli mene. Moj demon voli tebe.

— Ali nije — bunila se Gracija, slomljena. — Zašto tako?

— Voli silno, — produži on dižući glas, skoro vičući — neodoljivo. — I govoreći to okrete se i ustremi na nju s nekim besom. — Znaš li šta znači, — produži, držeći Graciju koja je htela da mu se otme iz ruku — znaš li šta znači voleti ne neku ličnost, ne čak ni celo telo, već prosto samo deo tog tela, i to ludački? Znaš li šta znači kad demon poroka svu svoju žudnju usredsredi na jedan deo tela, pribira je neumitno u jednu tačku, dok sve ne nestane i ne ostane samo jedan potiljak, ili grudni mišić, jedno stopalo, koleno, ruka? Ova ruka, na primer. — On uze njenu ruku i podiže je. — I čak ne cela ruka, samo ovaj jastučak od palca, ovaj mali mesnati jastučak odvojen od ostalog dlana linijom života; eto, samo taj meki, gipki, nabijeni jastučak od mesa.

On stade da ljubi to mesto na Gracijinoj ruci.

— Nemoj, nemoj. Ne smeš. — Ona pokuša da izvuče ruku.

Ali Kingam ju je držao čvrsto. On produži da ljubi taj meki, zaokrugljeni, naduti mišić u dnu njenog dlana, uporno, bez prekida; da ljubi i ljubi. A onda bi uzeo meso među zube i zagrizao, isprva ovlaš, a potom sve većom silinom, dok bol ne bi postao skoro neizdržljiv i Gracija ne bi vrisnula, a on bi onda opet stao da ljubi blago i nežno kao da traži oproštaj ili pokušava da poljupcima ukloni bol. Gracija prestade da se bori i prepusti mu ruku, da čini s

njom šta hoće. I, malo-pomalo, ta ludačka, ograničena, demonska ljubavna vatra kao da je izazivala neku naročitu sladostrasnu osetljivost na tih nekoliko kvadratnih santimetara na koje se bila usredsredila. Sva njena sposobnost da oseti zadovoljstvo stekla se, izgledalo je, pri dnu leve reke. Bilo je slasti čak i u bolu koji se pojačavao dok su njegovi zubi sve čvršće stezali njeno meso. Ona se opustila; ali je u isti mah osetila da ima nečeg sramnog, pa čak i groznog, u tom zadovoljstvu. Ono što bi moglo da bude jednostavno i lepo i radosno bilo je preobraženo u nešto bolno, zapleteno, ružno i mračno. Kingam je mogao da bude zadovoljan što je stvorio situaciju bogatu mnogim osećajnim mogućnostima.

Ove sam scene rekonstruisao tako podrobno zbog toga što one tačno slikaju taj odnos i sva njegova obeležja. U traženju oštrih i bolnih osećanja Kingam je pokazivao perverznu dosetljivost; uvek je imao izgovor da zaplete ono što je jednostavno i izopači ono što je prirodno. Veliku pomoć pružila mu je Gracijina takozvana demonska priroda. Budući slep onako kako je samo on mogao biti za svaki dokaz o protivnom, Kingam je i dalje smatrao Graciju kao frivolnu zavodnicu, kao čudovište hladnog poroka. Te dve osobine su ga i privlačile; da je neko mogao da ga uveri da je ona u stvari jednostavna, bezazlena i detinjasta, da je njena „demonska požuda" u stvari samo ponizno i tužno obožavanje, on bi prestao da se interesuje za nju. A nije vredelo ni ubeđivati ga. Ako bi se Gracija suviše bunila, Kingam bi potegao njenu avanturu s Rodnijem. Nije li to bio porok, čist, neulepšan porok? Zar nije sama priznala da tog čoveka nije volela? Gracija bi onda, jadna i očajna, priznala da je neosporno bila budalasta i frivolna i lakoumna, ali da je sad sa svim tim svršeno. Sve je sad drukčije, i ona je sad drukčija. Zato što ga voli. Na sve to Kingam bi se, umesto odgovora, upustio s vatrenom rečitošću u izlaganje svih strahota poroka, dok Gracija najzad ne bi briznula u plač.

To Gracijino demonstvo pružalo je glavni i stalni povod za prepirke. Ali Kingam je bio dosetljiv i pronalazio je i mnoge druge izgovore. Imajući dobro oko, — jer oko mu je bilo vrlo dobro kad god nije hteo da bude slep — Kingam je brzo zapazio da su Gracijine ideje, ubeđenja, načela i mišljenja sasvim neodređeni i slučajni. Na primer, on je primetio da su njeni nazori u muzici samo iskrivljeno i iscepkano izlaganje mojih nazora; da je njeno mišljenje o

umetnosti samo zbrkano Rodnijevo mišljenje; da su njena filozofska i književna ubeđenja kao nedokuvan rak, pola Rodnijeva a pola već njegova. Shvativši to?— on ju je ismejavao zbog njenog intelektualnog licemerstva i snobizma. Nalazio je mnoštvo prilika da je uvredi i ponizi.

Drugom prilikom bi je grdio kao neiskrenu i pretvornu zato što Džonu Pedliju nije otvoreno priznala svoje neverstvo.

— Neću bez potrebe da ga činim nesrećnim — bunila se Gracija.

Kingam se nasmeja podsmešljivo. — Mnogo je tebi stalo do ma čije sreće, a pogotovu njegove! Stvar je u tome što bi ti htela da bude i vuk sit i ovce na broju — da istovremeno budeš i poročna i čestita. Sve, samo ne iskrenost! I tu je kao i obično smokvin list stavljen na pogrešno mesto.

A zatim je nastala strašna prepirka, niz strašnih prepirki zbog toga što Gracija nije htela da ima dete od njega.

— Jedino naše izvinjenje, — besneo je on — jedino što nas može opravdati — a ti nećeš ni da čuješ. Treba da bude porok radi poroka, je li? Čista estetska doktrina.

Drugi put bi postao izvanredno brižan prema Gracijinoj deci i prebacivao bi joj da je rđava majka koja svoju decu zanemaruje.

— I znaš li da je to istina — rekla je ona Katarini puna griže savesti. — To je cela istina. Ja ih zbilja zanemarujem.

Već sutradan po podne pozvala je Katarinu da pođe s njom i njena dva najmlađa deteta u Zoološku baštu. Preko glavica Pata i Miti, među slonovima i majmunima, medvedima i papagajima, pričala je Katarini o svojoj ljubavi i svojim jadima. A Pat ili Miti svaki čas bi je prekidali nekim pitanjem.

— Mamice, zašto ribe plivaju?

Ili: — Kako se prave kornjače?

— Znaš, ti mi mnogo pomažeš — reče Gracija Katarini kad su se rastajale. — Ne znam šta bih radila bez tebe.

Kad je ponovo došla, donela je Katarini jedan poklon; ovog puta to nije bila pudrijera, ni rukavice, niti kakve pantljike, nego *Zapisi iz Podzemlja* od Dostojevskog.

— Moraš to da pročitaš — navaljivala je. — Apsolutno moraš! Strahovito je *istinito*.

Gracijin život je u tom periodu bio skoro neprekidno jadan. Velim „skoro neprekidno“, jer je bilo prilika kad bi Kingama zamorila žestoka uzbuđenja od patnji i pričinjavanja patnji; bilo je časova kad je bio sušta nežnost i neodoljiva draž. Gracija je bila zahvalna, suviše zahvalna, za te kratke časove sreće. Stalno i dosledno ugnjetavanje možda bi najzad oborilo i iščupalo njenu ljubav; usled ovih povremenih ljubaznosti ona je ponovo procvetavala strasnim obožavanjem. Svaki put se nadala, skoro verovala, da će sreća ostati stalno. Tada bi dolazila Katarini, donoseći sobom nekoliko odabranih Ničeovih aforizama, džepno izdanje Leopardija ili reprodukciju neke od Gojinih *Desastros de la Guerra,* i pričala bi kako je srećna, kako je blistavo, čudesno srećna. Gotovo je verovala da će tog puta sreća trajati večito. Gotovo, ali nikad sasvim. Uvek je ostajala jedna sumnja, jedan neizraženi, mučni strah. I sumnja je uvek bivala opravdana, strah se uvek pokazivao i suviše osnovan. Posle dva-tri dana odmora od svojih osećajnih orgija — dva-tri dana spokojstva i dobrote — Kingam bi se pred njom pojavio namrgođen, mračna lica, ljutitih, prekornih očiju. Ugledavši ga takvog, Gracijino srce bi zalupalo burno i neravnomerno; osetila bi se odjednom zlo od tog brižnog iščekivanja. Katkad bi on odmah prasnuo. Katkad — a to je bilo mnogo gore — držao bi je tako u mučnoj neizvesnosti satima, pa čak i danima, namršten, u turobnom ćutanju, odbijajući da kaže šta mu je kad bi ga Gracija pitala. Ako bi u takvom raspoloženju pokušala da ga smiri poljupcem ili milovanjem, on bi je ljutito odgurnuo.

Nalazio je najrazličitija opravdanja za te ponovne bure posle smirenja. Tako je jedan period sreće završio prebacujući joj što je u njegovom zagrljaju pala u suviše jako ljubavno uzbuđenje (bila suviše demonski požudna). Drugi put je bila kriva što je, dva dana pre no što se rešio da joj to prebaci, rekla da joj se dopadaju Drajdenovi kritički ogledi. (— Tako lažne, izveštačene stvari — tužio se on. — Samo zato što je moda diviti se tim glupim dosadnim klasičnim piscima. Čisto licemerstvo! — i tako dalje.) Drugom prilikom je, opet, bio besan što je navalila da uzmu taksi do Hemton Korta. Istina, odmah je rekla da će ona platiti. Ali ipak, kad je došao čas plaćanja, on se osetio pobuđen običnom pristojnošću, kao muškarac, da izvuče novčanik. I preživeo je mučan trenutak dok mu se činilo da će ona primiti njegovu ponudu. Za taj trenutak

nelagodnosti osvetio se optužujući je za glupo i bezdušno rasipništvo.

— Ima nečeg izvanredno prostačkog, — rekao joj je — nečeg užasno tupog i bezosećajnog kod ljudi koji su rođeni i odgajeni u bogatstvu. Sama ta pomisao da se potroši nekoliko funti na kakav besmislen kapris, dok stotine ili hiljade besposlenih žive, ili samo što ne umiru, od državne milostinje! Sama ta pomisao!

Gracija je taj izlet predložila zato što je mislila da je Hemton Kort najromantičnije mesto na svetu i da bi bilo divno stajati s voljenim bićem kraj Duge Vode, u dubokim prozorskim udubljenjima, pred starim sivim ogledalima, pred gordim slikama Mantenjinim — i sad je bila užasnuta što se stvarnost razvila tako različito od njenih snova. A za to vreme je još jedan čas sreće nepovratno prošao.

Nije bilo čudo što je Gracija počela dobijati umoran i pomalo bolestan izgled. Bila je bleđa no ranije i vidljivo tanja. Njene oči, uokvirene tamnim kolutovima umora, činile su se još krupnije i još bleđe sive. Lice joj je još bilo lice ljupke, malo ružne devojčice — ali se videlo da je to devojčica s kojom se užasno rđavo postupa, devojčica beznadežno nesrećna, pomirena s nesrećom.

Videći tu potpunu pomirenost s nesrećom, Katarina se uzbunila.

— Ne sme se tako klonuti duhom — reče ona. — Bar ne danas. Prošli smo doba Strpljive Grizelde.

Ali je teškoća bila u tome što ga Gracija nije prošla. Ona je bila zaljubljena do uniženja. Kad ju je Katarina ubeđivala i molila da prekine s Kingamom, ona je samo odmahivala glavom.

— Ali ti si nesrećna — bila je uporna Katarina.

— To nije potrebno da mi kažeš — reče Gracija i suze joj navreše na oči. — Zar misliš da ja to ne znam?

— Pa zašto ga onda ne ostaviš? — upita Katarina. — Zašto, zaboga?

— Zato što ne mogu. — Pošto se malo isplakala, ona produži glasom koji je još bio nesiguran i prekidan povremenim jecajima: — To je kao da je u meni neki demon, koji me goni protiv moje volje.

Neki mračni demon. — Počela je čak i o sebi da misli na Kingamov način. Slučaj je izgledao beznadežan.

Tog leta smo otišli u inostranstvo, na more, u Italiju. U podnožju one velike krečnjačke planine koja se strmo diže iz pontijskih močvara i plave ravnice Mediterana, kupali smo se i sunčali i upijali u sebe snagu životvornog sunca. Na padinama te planine imala je svoj dvorac čarobnica Kirka. Circeus Mons, Monte Circeo — mađija njenog imena provlačila se kroz rimljansko doba sve do naših dana. U zatonima ispod planine nalaze se ostaci carskih letnjikovaca, a ako prošetate ispod njene zapadne strane., naići ćete na avetinju jednog rimljanskog pristaništa i odmah pored njega na Lukulove ribnjake, slične kakvim svetlim očima koje iz ravnice gledaju uvis. U zoru, pre no što sunce ispuni sav prostor treperavim koprenama toplote i bezbojnim bleštavim svetlom, u zoru a i večerom, kad vazduh opet postane bistar i ponovo ožive boje i udaljeni oblici, daleko iza plavog zaliva Teračine pojave se obrisi jedne planine, i kao neko pero beličastog, postojanog dima: Vezuv. A jednom, popevši se pre izlaska sunca na vrh našeg Kirkinog brda, ugledali smo ih oba — Vezuv na jugu, preko blede morske površine, a na severu, iza zelenih močvari, iza mrkih, tamnozelenih bregova Albana, veliku simboličnu kupolu sveta, kupolu Svetog Petra koja je svetlucala nad maglama.

U Monte Circeu ostali smo preko dva meseca, što je bilo dovoljno da pocrnimo kao Indijanci i zaboravimo, ili bar istisnemo iz svesti, spoljni svet. Novine nismo videli; na pisma nismo odgovarali, a jedva smo ih čitali; jednom rečju, živeli smo životom divljaka na suncu, pored mlakog mora. Svi naši prijatelji i rođaci mogli su pomreti, na Englesku se mogao sručiti rat, kuga i glad, sve knjige, slike, muzikalije u svetu mogle su biti zasvagda uništene — naš život u Monte Circeu ne bi se ni za dlaku izmenio.

Ali na kraju je došlo vreme da se vratimo u London i zaradimo nešto novca. Natovarismo naša tela odećom od koje smo se već odvikli, uvukosmo stopala — koja su tako dugo užizala slobodu sandala — u njihove tamnice koje se zovu cipele, sedosmo u omnibus do Teračine i tu se popesmo u voz.

— Lepo, — rekoh kad smo najzad uspeli da se stisnemo u dva prazna mesta koja su bila stešnjena izvanrednom živošću nekolicine Napolitanaca — vraćamo se u civilizaciju.

Katarina uzdahnu i pogleda kroz prozor na čarobničinu planinu koja nas je pozdravljala. Imali bismo opravdanja ako bismo malo pogrešili i pomislili da se vraćamo u pakao.

Putovanje je bilo grozno. Kupe je bio pun a Napolitanci basnoslovno krupni, vreme toplo, tuneli česti i dim osobito crn i zagušljiv. A uz fizičke, bilo je mnogo i duhovnih nelagodnosti. Koliko ćemo još novca imati kad stignemo kući? Kakve ćemo račune zateći? Hoću li moći da do Božića završim svoju knjigu o Mocartu kao što sam obećao? U kakvom ću stanju zateći bolesnu sestru? Hoću li morati da odem do zubnog lekara? Čime bismo mogli da odobrovoljimo sve one kojima se nikako nismo javili? Sve sam se to pitao stešnjen između Napolitanaca. A pogledavši Katarinu, video sam po izrazu njenog lica da su je morile slične brige. Bili smo kao Adam i Eva kad su se za njima zalupila rajska vrata.

U Đenovi Napolitanci iziđoše i zameniše ih putnici običnijih dimenzija. Pritisak u kupeu nešto popusti. Uspeli smo da zauzmemo mesta jedno pored drugog. Moglo se razgovarati.

— Mnogo sam mislila — reče Katarina — šta li se za sve ovo vreme desilo s jadnom Gracijom. Baš je trebalo da joj pišem! — Ona me pogleda s izrazom u kojem se svest o krivici mešala sa izvesnim prebacivanjem.

— Pa ipak, — rekoh, odgovarajući više na njen izraz lica nego na njene reči — ne misliš valjda da sam ja kriv što si bila lenja da joj pišeš?

— Mislim — odgovori Katarina. — Kriv si koliko i ja. Trebalo je da me podsetiš da pišem; da tražiš. Mesto toga, ti si sam pružio suprotan primer i ohrabrio me u lenjosti.

Slegoh ramenima. — Sa ženama se ne može raspravljati.

— Zato što su skoro uvek u pravu — reče Katarina. — Ali nije to u pitanju. U pitanju je sirota Gracija. Šta misliš, šta je s njom? I onaj grozni Kingam — šta li se s njim dešava? Žao mi je što nisam pisala.

Mi smo, istina, u Monte Circeu često razgovarali o Graciji i Kingamu. Ali tamo, pod suncem koje je pržilo, usred ogromnih lepota tog mitološkog predela — skoro nestvarnih za severnjačke oči

— njih dvoje su izgledali isto onako udaljeni i beznačajni kao i svi drugi iz našeg londonskog života. Gracija je patila. Mi smo to, naravno, teorijski znali; ali ne i praktično, tako reći — ne lično, ne onim saznanjem koje sobom povlači i saučešće. Na suncu je teško bilo shvatiti ma šta drugo van našeg sopstvenog ugodnog osećanja. Izložite suncu jedno severnjačko telo i iz njega će duša gotovo ispariti. Poplava koja dolazi iz izvora telesnog života istiskuje duhovni život. Telo se mora svići na svetlost i život pre no što se duša opet kondenzuje i vrati aktivnom postojanju. Kad smo u Monte Circeu govorili o Graciji, bili smo dva tela na suncu, skoro bez duša. Naše odelo, cipele, neugodnosti putovanja vratili su nam duše. Sad smo o Graciji razgovarali sa starim saučešćem, premišljajući brižno šta će s njom biti.

— Čini mi se kao da smo unekoliko odgovorni za nju — reče Katarina. — O, baš mi je krivo što joj nisam pisala! I zašto mi ona nije pisala?

Ja iznesoh jednu umirujuću teoriju. — Možda ona uopšte nije ni bila s Kingamom. Otputovala je u inostranstvo, kao i obično, s Pedlijem i decom. Kad stignemo kući, naći ćemo verovatno da je sve to već prošlo.

— Ne znam — reče Katarina.

Bilo nam je suđeno da saznamo istinu, ili bar njen deo, ranije no što smo očekivali. Kada sam u Modani izišao iz voza, prvi čovek koga sam ugledao bio je Džon Pedli.

Stajao je na peronu, desetak metara dalje, posmatrajući lica putnika koji su silazili iz ekspresa, i oči su mu se hitro obrtale na sve strane. Pogled mu je bio ispitivački, brz, odlučan. Ličio je na detektiva koji je bio postavljen tu, na granici, da spreči bekstvo nekog zločinca. Osećali ste da nikakva varalica, nikakav džentlmen razbojnik, ma kako bio prepreden, ne bi imao nade da se provuče ili da s drskim samouverenjem prođe mimo tih očiju koje sve vide, lovačkih očiju. Eto, usled te pomisli, uviđajući da nema nade, savladao sam svoj prvobitni nagon koji me je vukao da pobegnem — sa stanice, ma kuda — da se skrijem — u vagon s prtljagom, u toalet, pod sedište. Ne, to je očevidno bila propala stvar. Izlaza nije bilo. Pre ili posle, ma šta ja sad učinio, moraću da se pojavim na

carinarnici, i tu bi me on neizbežno uhvatio. A voz je ovde stajao dva i po sata.

— Nastradali smo — došapnuh Katarini dok sam joj pomagao da siđe na peron. Ona se okrenu u pravcu kuda sam ja gledao i vide opasnost koja nas je očekivala.

— Bog nek nam je na pomoći — ote joj se iz usta s neuobičajenom pobožnošću; a potom dodade drugim tonom: — A možda to znači da je Gracija ovde. Idem da ga upitam.

— Bolje nemoj — molio sam je, s nerazumnom nadom da ćemo se možda nekako neopaženi provući. — Bolje nemoj.

Ali u tom času Pedli se okrete i ugleda nas. Njegovo široko, mrko, lepuškasto lice naglo zasija od zadovoljstva; on prosto potrča k nama.

Ta dva i po sata provedena u Modani u društvu Džona Pedlija potvrdila su mi jednu zanimljivu činjenicu koju sam dotle samo nejasno i neodređeno nazirao: činjenicu da čovek može duboko i sa simpatijom da se zainteresuje za osećanja ličnosti čije ga misli i gledišta — ukratko svi proizvodi njegova duha — nimalo ne zanimaju ili su mu čak dosadni i mrski. Mi čitamo *Autobiografiju* Alfijerija, *Dnevnik* Bendžamina Roberta Hajdona, i to ih čitamo s dubokim interesovanjem. Ali Alfijerijeve tragedije, Hajdonove istorijske skice — sve ono na osnovu čega su oni sami polagali pravo na interesovanje sveta — za nas prosto više ne postoje. Intelektualno i umetnički ti ljudi su skoro mrtvi. Ali svojim osećanjima oni još žive.

Mutatis mutandis, isto je bilo i s Džonom Pedlijem. Dotle sam ga znao samo kao čoveka koji je izlagao činjenice, objašnjavao teorije — ukratko, znao sam mu intelekt; bio je to jedan od najužasnije dosadnih intelekata koji su ikad postojali. Može se reći da sam ga poznavao samo kao javno lice, kao neumornog predavača u klupskim salonima i za večerama. Nikad nisam nazreo nešto od njegovog ličnog života. To nije bilo nikakvo čudo; kao što sam ranije rekao, u redovnim vremenima, kad je sve lepo išlo, Pedli nije imao nekog dubljeg ličnog života no što je bio život njegovog tela. Njegova osećanja prema većini ljudi bila su osećanja lovačka: zadovoljstvo kad bi žrtvu uhvatio i mogao da joj priča dok ova ne iznemogne; bol i razočaranje — ako bi mu žrtva izmakla. Prema svojoj ženi osećao

je želje zdravog čoveka koji ulazi u srednje godine, kao i izvesnu nežnost, istinsku, ali malo suvu i više navikom stvorenu. To je bila nežnost koja je i sebe i svoj predmet, Graciju, i suviše smatrala nečim što se samo po sebi razume. Pedli je na svoj način voleo svoju ženu i nikad nije posumnjao da i ona gaji isto takvo osećanje prema njemu; to mu je izgledalo nešto prirodno, neminovno, kao što čovek ima decu i voli ih, kao što ima kuću i poslugu, i kao što ga večera čeka kad uveče dođe kući iz kancelarije. Toliko neminovno, da je bilo sasvim izlišno da se o tom govori, pa čak i misli; tako prirodno, da je to bilo nešto opšte priznato, slično činjenici da čovek ima tekući račun u banci.

Mislio sam da Pedli nikad neće razviti neki svoj lični život; nisam bio u pravu. Nisam predvideo mogućnost da ga nešto tresne tako žestoko da ga iz zadovoljstva sobom prebaci u sumnju u sebe, tako snažno da sruši ugodnu zgradu njegovog svakodnevnog, uobičajenog života. Sad ga je tako nešto bilo tresnulo. I k nama je trčao jedan nov, drukčiji Pedli.

— Tako mi je milo, tako mi je osobito milo što vas vidim — reče on prilazeći nam. — Verujte, izvanredno mi je milo.

Nikad mi ruka nije bila tako toplo stisnuta kao tada. Isto je bilo i s Katarinom, kako sam primetio po njenom licu, kad mu je prepustila svoje prste; u svojoj srdačnosti, on ih zamalo nije zdrobio.

— Baš sam vas naročito želeo da vidim — produži on okrećući se meni. Saže se i uze u ruke nešto od našeg prtljaga. — Hajdete da svršimo s carinom, a kad obavimo te formalnosti, možemo malo da porazgovaramo.

Pođosmo za njim. Pogledah Katarinu i izrazom lica pokazah joj koliko me užasava taj predstojeći razgovor. Katarina mi odvrati pogledom punim razumevanja i pohita da stigne Pedlija koji je energično žurio.

— Je li Gracija ovde s vama? — upita ona.

Pedli zastade, držeći po jedan kofer u svakoj ruci. — Znate, — reče on lagano i sa oklevanjem, kao da su bila mogućna metafizička dvoumljenja o tačnom odgovoru na to pitanje — znate, u stvari nije tu. Stvarno nije. — Govorio je kao da raspravlja o problemu Stvarnog Prisustva.

I kao da nije voleo da dalje razgovara o tome, on se obrte i požuri carinarnici, ostavivši bez odgovora Katarinino sledeće pitanje: — Hoćemo li je zateći u Londonu kad se vratimo?

Ali kad je nastupio onaj mali razgovor, bilo je to sasvim drukčije od onog što sam ja turobno očekivao.

— Da li će se vaša žena ljutiti — prošaputa mi Pedli kad je carinik svršio s nama i mi počeli da se probijamo ka staničnom restoranu — ako s vama progovorim koju reč nasamo?

Odgovorih da sam siguran da neće, i rekoh Katarini, koja mi odvrati brzim, značajnim pogledom i otpusti nas obojicu smejući se.

— Idite i pričajte vaše poslovne gluposti, kad hoćete, — reče —a ja ću početi s ručkom.

Mi iziđosmo na peron. Kiša je počela da lije, silno, kako samo u planinama može da lije. Voda je udarala o stakleni stanični krov i sav prostor ispod njega ispunjavala neprekidnom, dosadnom tutnjavom; činilo mi se da hodamo unutar kakvog ogromnog doboša o koji udaraju bezbrojni prsti kiše. Kroz otvorene arkade na jednom i drugom kraju stanice maglovito su se nazirali obrisi planina kroz bele koprene vode koju je nosio vetar.

Šetali smo minut-dva ne progovarajući ni reči. Nikad Pedli nije tako dugo ćutao, bar u mom prisustvu. Nagađajući nevolje koje ga drže u tom neprirodnom stanju ćutanja, bilo mi ga je žao. Na kraju, pošto smo dva-tri luta prošli peronom, on prikupi snagu, iskašlja se i poče da govori slabim, bojažljivim glasom koji nimalo nije ličio na onaj snažni, samouvereni glas koji je trubio o švajcarskom bankarstvu.

— Želeo sam da s vama razgovaram o Graciji — reče.

Lice koje mi je to govorilo bilo je lice zbunjeno i jadno. Ta banalno lepuškasta maska bila je sad čudno naborana i zgrčena. Ispod uzdignutih obrva njegove oči su me gledale upitno, bespomoćno, nesrećno.

Klimnuh glavom ne govoreći ništa; izgledalo mi je da ću ga tako najbolje obodriti da produži.

— Stvar je u tome, — produži on okrećući se od mene i gledajući u zemlju — stvar je u tome... — Ali je trebalo da prođe dosta vremena pre no što se odlučio da mi kaže u čemu je stvar.

Pošto sam vrlo dobro znao u čemu je stvar, to sam — da nije sažaljenje u meni bilo jače od podsmeha — mogao lako da se nasmejem kad je nastavio s tako žalosno okolišnim ublažavanjem: — Stvar je u tome što Gracija... eto, izgleda da me ne voli. Bar ne kao ranije. U stvari, ja to znam.

— Otkud znate? — zapitah posle kraćeg zastanka, nadajući se da je o tome čuo možda iz običnih ogovaranja, u kom slučaju bih mogao da ga razuveravam.

— Ona mi je rekla — odgovori on, i moje nade nestade. — A!

Dakle, Kingam je uspeo da bude po njegovom. Naterao ju je da kaže Pedliju tu sasvim nepotrebnu istinu, samo da bi situaciju načinio malo težom i mučnijom nego što je morala da bude.

— Ja sam primetio od nekog vremena da se ona promenila — produži Pedli posle kraćeg ćutanja.

Čak je i Pedli umeo da opazi ono što se već dogodilo. Uostalom, znaci da njena ljubav vene bili su očevidni i nesumnjivi. Pedli možda nije imao mašte da shvati drugog; ali je u svakom slučaju imao želja i znao je kad su one zadovoljene a kad nisu. Radi objašnjenja, on ovlaš pomenu izvesne pojedinosti.

— Ali nisam ni pomislio — kako bih i mogao pomisliti — da je to stoga što postoji neko drugi. Kako bih mogao pomisliti? — ponovi on u naivnom očajanju.

I zaista, moglo se vrlo jasno videti da mu je bilo sasvim nemogućno da tako nešto zamisli.

— Razume se, — rekoh utešno, potvrđujući ne znam ni sam šta — razume se.

— Eto, jednog dana, — produži on — jednog dana, baš pre no što smo odlučili da dođemo ovamo, u planine, kao i obično, ona odjednom sruči celu tu stvar — tako naglo, znate, da ja uopšte nisam bio pripremljen. Bilo je to grozno. Grozno.

Opet zavlada ćutanje.

— Vi znate onog Kingama — produži on, prekinuvši ćutanje. — To je jedan od vaših prijatelja, zar ne?

Ja klimnuh glavom.

— Vrlo sposoban čovek, nesumnjivo — reče Pedli, pokušavajući da bude nepristrasan i da i đavolu prizna što mu pripada. — Ali,

moram reći da mi se ono malo puta što sam ga video učinio nesimpatičan. (Zamišljao sam prizor: Pedli se upustio u objašnjavanje zakona o osiguravajućim društvima ili, setivši se na vreme da govori s čovekom od pera, o pijanolama, o modernoj umetnosti ili Ajnštajnovoj teoriji. A Kingam se, opet, uporno i verovatno vrlo grubo, opirao da postane žrtva.) — Malo suviše ekscentričan za moj ukus.

— Neobičan, svakako — potvrdih. — Ponekad možda i malo lud.

Pedli klimnu glavom. — I eto, — reče lagano — to je bio Kingam.

Ja ne rekoh ništa. Možda je trebalo da izrazim .,zapanjenost“, kako to vele u filmskom svetu; zapanjenost, užasavanje, ogorčenje — iznad svega zapanjenost. Ali, ja sam slab glumac. Nisam napravio nikakvu grimasu, niti izustio ikakav glas. Ćuteći, šetali smo polako peronom. Kiša je dobovala po krovu nad našim glavama; kroz arkade na krajevima stanice nazirala su se jedva vidljiva priviđenja planina iza belih koprena. Šetali smo od Italije ka Francuskoj i natrag, od Francuske ka Italiji.

— Ko je to mogao misliti — reče najzad Pedli.

— Svako — mogao sam mu odgovoriti. — Svako ko iole ima mašte i ko poznaje Graciju, a naročito ko poznaje tebe. — Ali zadržao sam jezik. Prizor naduvenog uobraženja koje odjednom biva probijeno i splasne ima u sebi nečeg naročito smešnog, ali je površno i neuviđavno da se čovek tome samo smeje. Jer probijanje sujete izaziva bol koji može da bude isto tako oštar kao i bol koji nastupa usled plemenitijih nesreća. Uvređena sujeta i prsnuta naduvenost mogu biti smešni spolja, kao prizor; ali oni nimalo nisu smešni onima koje ta rana boli, koji to posmatraju iznutra. Osećanja i mišljenja glumca zaslužuju isto toliko pažnje koliko osećanja i mišljenja gledaočeva, čak i u moralno najnižim dramama. Što se Pedli začudio da je njegova žena mogla da mu pretpostavi nekog drugog bilo je, s moje tačke gledišta, nesumnjivo smešno. Ali to ponižavajuće saznanje njega je istinski pogodilo; čuđenje je bilo izmešano sa stvarnim bolom. Samo se podsmehnuti značilo bi odreći pravo glumcu u korist gledaoca. Sem toga, bol koji je Pedli osećao nije bio isključivo proizvod uvređene sujete. Sa nižim i smešnim emocijama bile su izmešane i neke uglednije. Njegove

sledeće reči oduzele su mi svaku želju za smehom, ukoliko sam je i imao.

— Šta sad da radim? — produži Pedli posle drugog dužeg zastanka, i pogleda me, jadniji i zbunjeniji no ikad. — Šta ja sad da radim?

— Pa, — počeh ja oprezno, ne znajući šta da mu savetujem — to svakako zavisi od vašeg osećanja prema svemu tome i naročito prema Graciji.

— Moje osećanje prema njoj? — ponovi on. — Pa eto, — oklevao je zbunjeno — ona mi je vrlo draga, nesumnjivo vrlo draga. — On zastade, i onda s velikim naporom, obarajući ograde podignute oko te teme godinama samozadovoljnog ćutanja, godinama neosetljivog prihvatanja svega kao nečeg sasvim prirodnog, produži: — Ja je volim.

Izgleda da mu je izricanje te odlučne reči olakšalo razgovor. Kao da je bila otklonjena neka zapreka; ispovesti potekoše lakše i obilnije.

— Znate, — produži on, — čini mi se da mi sve dosad nije bilo sasvim jasno koliko je volim. To sad i čini sve tako teškim — pomisao da je trebalo da je volim više ili bar svesnije, dok sam imao mogućnosti, dok me je volela; pomisao da u tom slučaju možda ne bih danas bio ovde, sam, bez nje. — On okrete lice u stranu i malo zaćuta. — Stalno mislim na nju — produži. — Mislim na to kako smo zajedno bili srećni i pitam se da li ćemo ikad opet biti srećni kao što smo bili ili je sve to prošlo, svršeno. — Tu opet malo zaćuta. — A onda, mislim i na nju, tamo, u Engleskoj, s tim čovekom, na to kako je s njim srećna, možda srećnija no što je ikad bila sa mnom; jer možda ona mene u stvari nikad nije volela, ili ne tako. — On odmahnu glavom. — O, to je užasno, znate li, užasno. Pokušavam da izbacim iz glave te misli, ali ne mogu. Šetam po brdima dok ne iznemognem; pokušavam da se razonodim pričajući s ljudima na koje naiđem na stanici. Ali, ne pomaže. Ne mogu da odagnam te misli.

Mogao sam, naravno, da ga ubeđujem da je Gracija sigurno beskrajno manje srećna s Kingamom no što je ikad bila s njim. Ali, sumnjao sam da će ta uteha biti od koristi.

— To možda i nije sasvim ozbiljno — istakoh ja bez mnogo uverenja. — Možda neće trajati. Ona će se za kratko vreme osvestiti.

Pedli uzdahnu. — To je ono čemu se, naravno, uvek nadam. Isprva sam bio ljut kad mi je rekla da neće da ide u inostranstvo i da namerava da ostane s tim čovekom u Engleskoj. Rekao sam joj da, što se mene tiče, može da ide i do đavola. Rekao sam joj da će o meni čuti samo preko mog advokata. Ali, šta to vredi. Ja ne želim da ona ode do đavola; želim da bude sa mnom. Više nisam ljut, samo sam nesrećan. Ugušio sam čak i svoj ponos. Kakvog smisla ima biti ponosan i ostati pri svojim odlukama ako vas to čini nesrećnim? Pisao sam joj i javio da bih želeo da se vrati i da ću biti srećan i zahvalan ako to učini.

— I šta je ona odgovorila? — upitah.

— Ništa.

Zamišljao sam Pedlijevo kukavno, konvencionalno pismo, puno onih otrcanih fraza koje se s tako žalosnom tačnošću pojavljuju u svim pismima koja se čitaju pri brakorazvodnim parnicama, ili pred porotom u slučaju kad se neko bacio pod voz zbog nesrećne ljubavi. Bedne, hladne, slabe reči! On ih je, kao advokat, bez sumnje često diktirao klijentima koji su želeli da njihov poziv na produženje bračnog života bude napisan sažeto i onako kako treba, da bi ga potom sudija prema propisanom postupku upotrebio i dao mu pravnu snagu. I eto, te stare, izlizane fraze koje jedino čitaočeva simpatija može da nadahne izvesnim kratkotrajnim životom — njih je ovog puta morao da napiše ne u svojstvu advokata, već lično za sebe.

Gracija je, verovatno, pokazala pismo Kingamu. Mogao sam da zamislim svirepu podsmešljivost njegovih primedbi. Retko je to ljubavno pismo koje potankom analizom ne bi moglo da se sroza i pokaže kao prazno i besmisleno. Kingam je takvu analizu sigurno izvršio sa uživanjem i s đavolskom veštinom. Njegovo ismevanje je svakako nateralo Graciju da se zastidi svojih prvih, spontanih osećanja; i ona je tako ostavila pismo bez odgovora. Ali, bio sam ubeđen da su ta osećanja i dalje živela ispod površine njenog duha: sažaljenje prema Džonu Pedliju i griža savesti zbog onog što je učinila. A Kingam će sigurno smisliti neki zgodan put da najpre podstakne ta osećanja a zatim da ih ismeje. To bi vrlo ugodno

otežalo njihov odnos i učinilo da joj njena ljubav nanese još veće jade.

Pedli prekide kišom ispunjenu tišinu i moja premišljanja rekavši: — A ako je to ozbiljno, ako ona i dalje ne bude htela da odgovara na moja pisma — šta onda?

— To se neće desiti — rekoh sa ubeđenjem koje je počivalo na poznavanju Kingamove naravi. — Pre ili posle, on će učiniti nešto posle čega će i najpredanijoj ljubaznici biti nemogućno da i dalje produži s njim. U to možete biti sigurni.

— Voleo bih da mogu da budem siguran — reče Pedli u sumnji; on nije znao Kingama, znao je samo Graciju — pa i nju vrlo nepotpuno. — Ne mogu da naslutim šta će ona učiniti. Sve je to bilo tako neočekivano — naročito od Gracije. Nikad ne bih pomislio... — Prvi put je sad počeo da uviđa koliko nije poznavao ženu s kojom je bio u braku. Svest o tom nepoznavanju bila je jedna od stvari koje su ga mučile. — Ali ako je to ozbiljno, — produži posle kraćeg ćutanja, s tvrdoglavo upornom željom da razmotri tu najgoru mogućnost — šta da radim? Da je pustim da ode, tako, bez borbe? Da je pustim da ode i bude stalno srećna u braku s tim čovekom? (Ja se u sebi nasmejah pred slikom pripitomljenog Kingama koju su mi izazvale njegove reči.) — To bi bilo, mislim, najpravičnije prema njoj. Ali zašto bih bio nepravičan prema sebi?

Nastavili smo tako tu zaludnu raspravu pod dobovanjem kiše i u prisustvu onih avetinjskih, kišom zamazanih planina. Na kraju sam ga ubedio da zasad ništa ne preduzima. Da čeka i vidi šta će doneti idući dani, nedelje ili meseci. To je bila jedina moguća politika.

Kad smo se vratili u stanični restoran, Pedli je već bio znatno vedriji. Nisam mu pružio neku naročito stvarnu utehu, niti sam pronašao neko čudotvorno rešenje njegovih problema; ali je njemu pomoć i uteha bila već to što je mogao da se izjada i što sam ja pokazao običnu naklonost prema njemu. Sedajući kraj Katarine, on je već zadovoljno trljao ruke.

— Dakle, gospođo Vilkis, — reče onim profesionalno srdačnim tonom koji tako brzo stiču sveštenici, doktori, advokati i svi čiji se posao sastoji u čestom i dugom razgovaranju s ljudima koje ne poznaju — dakle, gospođo Vilkis, zaista je prava sramota koliko smo

vas zanemarili. Bojim se da mi nikad nećete oprostiti što sam vam tako nepristojno odvukao muža. — I tako dalje u istom smislu.

Malo docnije on napusti tu liniju kitnjaste učtivosti i pređe na ozbiljnije razgovore.

— Pre nekoliko dana upoznao sam na ovoj stanici jednog vanredno zanimljivog čoveka — poče on. — Grk. Po imenu Teotokopulos. Izvanredan čovek. Ispričao mi je prava otkrovenja o kralju Konstantinu i sadašnjem ekonomskom stanju u Grčkoj. Na primer, uverio me je da... — I onda potekoše obaveštenja o kralju Konstantinu i privrednom položaju Grčke. Očevidno je Džon Pedli u gospodinu Teotokopulosu bio naišao na srodnu dušu. A kad tako naiđe tuk na luk, onda, u ovakvom slučaju, nastupa uzajamna razmena anegdota o svrgnutim vladarima istočne Evrope — jednom rečju, gnjavatorsko takmičenje. Iz svog ličnog života Pedli se opet vratio u javni. Bili smo srećni kad je došao čas da produžimo putovanje.

Kingam je stanovao na spratu jedne kuće iz osamnaestog veka, nekad lepe i ugledne, čije je lice od pocrnelih cigala gledalo na oronulu ulicu s kućama za stanovanje, koja se pružala od Teobaldovog druma na sever ka najistočnijem skveru Blumsberija. Ulica je bila bedna i u nju se posle rata naselilo dosta sveta koji je pripadao jednoj drugoj društvenoj klasi — svet siromašan, ali „umetnički“. Po prozorima su se videle zavese od prljavog muslina, a i zavese narandžaste, crvene, zavese sa krupnim, veselim šarama. Nije bilo teško raspoznati dokle je ona pristojna sirotinja a gde počinje veseli boemski svet.

Glavna vrata broja dvadeset tri bila su stalno otvorena. Uđoh i pođoh stepenicama. Došavši do drugog sprata, iznenadih se kad videh da su vrata Kingamovog stana odškrinuta. Gurnuh ih i uđoh unutra.

— Kingame, — pozvah — Kingame!

Nije bilo odziva. Kroz malo, mračno predsoblje priđoh vratima glavne sobe, u kojoj se sedelo, i zakucah.

— Kingame! — viknuh opet, glasnije.

Nisam želeo da indiskretno upadnem usred kakvog prizora domaće sreće ili, pre, s obzirom na odnose između Gracije i Kingama, domaće svađe.

— Kingame!

I dalje je vladala tišina. Uđoh. U sobi nije bilo nikog. Pogledah u drugu sobu, u kuhinju, u spavaću sobu, pozivajući ga uvek pre no što bih ušao. U spavaćoj sobi, pred samim vratima, stajala su dva tek spakovana kofera. Kuda bi to oni išli, razmišljao sam, nadajući se da ću ih još videti pre no što otputuju. Obiđoh čak i kupatilo i ostavu; u tom malom stanu nije bilo nikakvog života. Mora biti da su izišli i slučajno ostavili otvorena vrata od stana. I, mislio sam, ako su zamišljenost i rasejanost znaci ljubavi, onda mora biti da stvari idu dobro.

Na mom satu bilo je dvadeset minuta do šest. Rešio sam da ih sačekam dok se vrate. Ako se za jedan sat ne bi vratili, ostavio bih im belešku, pozvao ih da dođu do nas i otišao.

Dve male i užasno visoke sobe u kojima je Kingam primao goste bile su nekad samo jedna soba klasičnih plemenitih razmera. Razdvajala ih je tanka pregrada, koja je tako delila na dva nesimetrična dela i kitnjasto ukrašenu tavanicu prvobitne sobe. Jedan jedini visoki prozor, s kapcima koji se dižu i spuštaju, osvetljavao je i jednu i drugu sobu — veću nedovoljno a manju skoro preterano. Kingam je u manjoj i svetlijoj sobi držao svoje knjige i pisaći sto. Uđoh u tu sobu, pogledah po policama i, izabravši dve-tri različite knjige, privukoh stolicu prozoru i sedoh da čitam.

„Ne mogu da podnesem“, — čitao sam (knjiga koju sam otvorio bila je knjiga Kingamovih članaka) — „ne mogu da podnesem one budalaste proroke i prodavce utopija koji nam nude prospekte neprekidne sreće. Ne mogu da ih podnesem. Zar su oni toliko glupi da ne mogu da shvate ni svoju sopstvenu glupost? Zar ne uviđaju da sreća, ako bi bila neprekidna, i blagostanje, ako bi bilo opšte, ne bi više bili ni sreća ni blagostanje, već bi se pretvorili u dosadu, u hleb svakidašnji, u svakodnevni posao, *Dejli Mejl.* Zar ne shvataju da mi ne bismo znali šta je zeleno ako bi sve na svetu bilo zeleno? Magarci, majmuni i psi! (I Milton, sreća za njega, nije podnosio budale. Sotona — portret umetnika). Magarci, majmuni i psi! Zar su toliko glupi da ne uviđaju kako ljudi, da bi poznali sreću i vrlinu, moraju upoznati i nesreću i porok? Utopija koju ja nudim jeste svet u kojem se sreća i nesreća dublje osećaju i brže i silovitije izmenjuju nego ovde, kod nas. Svet u kojem će ljudi i žene, obdareni još tananijom

osetljivošću od naše, još oštrijom i mnogostranijom svešću, poznati sva nesputana zadovoljstva, sve svireposti i opasnosti starog doba, zajedno sa svim skrupulama i grižama savesti hrišćanstva, svim njegovim zanosima, svim njegovim užasnim strahovanjima. Eto, to je utopija koju vam ja nudim — a ne sterilisani dečji dom sa švedskom gimnastikom pre doručka, vegetarijanskom kuhinjom, klasičnom muzikom na radiju, čednim zajedničkim sunčanjima i razumno uređenom slobodnom ljubavlju u aseptičnim čaršavima. Magarci, majmuni i psi!“

Jedno se bar Kingamu moralo priznati, razmišljao sam dok sam prelistavao knjigu tražeći druga zanimljiva mesta: nije bio samo akademski teoretičar. Što je propovedao, to je i činio. Dao je definiciju utopije i trudio se što je bolje umeo da je ostvari — s Gracijom.

„Zaveti čednosti“ — te reči privukoše moju pažnju i ja produžih da čitam — „zaveti čednosti vrše se obično u onim hladnim časovima punim gnušanja i kajanja koji nastupaju posle razvratnih dana. Onaj ko se zaklinje veruje da će taj zavet biti neraskidiv lanac oko njegovog tela. Ali, vara se; to nije lanac, već samo struk kudelje. On drži dok je krv hladna. Ali kad se s prirodnim, ponovnim rađanjem žudnje krv zapali, vatra sagori kudelju — tu lako zapaljivu kudelju za koju je onaj koji se zavetovao mislio da je čelično uže — sagori je i telo se razulari. S novom zasićenošću nastupaju opet hladnoća, gnušanje, kajanje, ovaj put oštriji nego ranije, i s njima obnavljanje stihijskih zaveta. I tako se to u krugu produžava, kao dani nedeljni, kao leto i zima. Besmisleno, reći ćete vi; jadno. Ali, ja se ne slažem s vama. Ništa čime se život produbljuje i ubrzava nije besmisleno. Ti zaveti“ to kajanje i ono duboko ukorenjeno osećanje iz kojeg oni izviru — osećanje da u čulnom zadovoljstvu ima nečeg rđavog — oni su ti koji bruse najfiniju oštricu zadovoljstva i umnožavaju uzbuđenja, stvarajući, uporedo s nasladom tela, muke i tragedije duha“.

I ranije sam čitao te skraćene eseje ili proširene izreke (ne znam kako da ih nazovem; sam Kingam ih je krstio prosto „pojmovi“); čitao sam ih više no jednom i uvek nalazio zadovoljstvo u njihovoj žestini, neobičnosti, njihovoj iskrenosti koja je pomalo plašila. Ali ovog puta mi se činilo da ih čitam s većim razumevanjem no ranije.

Oni su mi sad bili osvetljeni mojim poznavanjem Kingamovog odnosa s Gracijom, dok su istovremeno sami objašnjavali Kingama i taj njegov odnos s Gracijom. Na primer, ova rečenica o ljubavi: ‚U prirodi svojoj ljubav ima nečeg osvetničkog; muškarac se sveti ženi koja ga je uhvatila; žena se sveti muškarcu koji je slomio njena dvoumljenja i ustručavanja, koji se usudio da je od ličnosti preobrazi u običnog člana vrste i majku“. Sad mi je to izgledalo osobito značajno. Sećam se da sam zapazio i neke reči o grehu protiv svetog duha. „Samo oni koji znaju za svetog duha dolaze u iskušenje da greše protiv njega. Talenat može proćerdati samo onaj ko ga ima. Nešto rđavo, ili glupo, ili besmisleno može učiniti samo onaj ko zna šta je dobro, razumno, šta ima smisla učiniti. Iskušenje počinje znanjem i raste ukoliko znanje raste. Čovek zna da ima dušu koju treba da spasava i da je ta duša dragocena; i baš zato on svoje vreme provodi na takav način da ta duša neminovno mora otići đavolu. Ti, čitaoče“, završavao se ovaj napis vrlo karakteristično, „ti koji nemaš duše koju treba spasavati, verovatno nećeš ni razumeti o čemu govorim“.

Razmišljao sam o tim rečima u vezi sa skorašnjim proširenjem mog znanja o Kingamu, kad me odjednom usred tih razmatranja prekide glas baš samog Kingama.

— Nema to smisla — govorio je taj glas. — Zar ne možeš da shvatiš? — Glas naglo postade jači čim se otvoriše vrata veće sobe, u koju uđoše govornik i njegov pratilac. Njihovi koraci su škripali po podu bez tepiha. — Zašto tako produžavaš? — Govorio je umorno, kao neko kome su mnogo dosadili i koji želi samo da ga ostave na miru. — Zašto?

— Zato što te volim. — Gracijin glas bio je tih i tup. Kao da je izražavao neku upornost u jadu.

— O, znam, znam — reče Kingam s nestrpljenjem koje je bilo prigušeno zamorom. On uzdahnu glasno: — Kad bi samo znala koliko su se meni smučila sva ta nepotrebna nagađanja i raspravljanja! — Ton je bio skoro plačan; kao da se tražilo saučešće za govornika, da se učini sve što je moguće da ga poštede muka. Sudeći po tom glasu, čovek bi pomislio da je Kingam žrtva koju goni nemilosrdna Gracija. A tako je verovatno i on sebe zamišljao ako je, kako sam naslućivao, dospeo do one neminovne, završne faze svih

svojih uzbuđenja — faze osećajne zasićenosti. Napio se žestokih osećanja koliko god je mogao; nastup je, za ovaj put, prošao; orgija više nije prijala. Sad je želeo da živi u miru i spokojstvu. A Gracija ga je, eto, gonila da produži orgiju. Orgija na hladno — uh! Čoveku koga je puna zasićenost smirila ta pomisao bila je odvratna i grozio je se. Nije čudo što je govorio tako žalostivo. — Kažem ti, — produži on — to je definitivno rešeno. Jednom zasvagda.

— Misliš li to ozbiljno? Jesi li zbilja definitivno odlučio da odeš?

— Definitivno.

— Onda ću i ja učiniti što sam rekla, — odgovori jadni, tupo uporni glas. — Definitivno. Ako odeš, ja ću se ubiti.

Kad sam čuo Kingamov glas, prvo sam pomislio — bog zna zašto — da se sakrijem. Bilo me je obuzelo neko naglo osećanje krivice, dečački strah da ne budem uhvaćen. Srce mi je zalupalo, skočio sam i pogledao oko sebe, tražeći gde bih se sakrio. Trenut-dva kasnije razum je opet nadvladao. Prisetih se da nisam dečko koji je u opasnosti da bude uhvaćen i izlupan; da tu čekam da bih pozvao Kingama i Graciju na večeru; i da ne samo što ne treba da se krijem, nego treba odmah da im pokažeš da sam tu. Za to vreme je padala rečenica za rečenicom te njihove zapletene prepirke. Bilo mi je jasno da su zašli u neku strašnu, odsudnu raspru; i shvativši to, nisam mogao da se odlučim da ih prekinem. Nije ugodno upasti odjednom usred sukoba snažnih intimnih osećanja. Prići obučen i u oklopu svakodnevne ravnodušnosti nagim, drhtavim dušama, bila bi uvreda i, gotovo, čini mi se, nepristojnost. Ovo očigledno nije bila obična prepirka koja bi se mogla stišati s malo takta, veselim licem i mlakim mlazom površnih reči. A možda je tako ozbiljna, tako teška da je po svaku cenu treba prekratiti? Dvoumio sam se. Treba li da se umešam? Znajući Kingama, bojao sam se da bi moje upletanje samo pogoršalo stvari. Ne samo da se on ne bi stišao stideći se mene nego bi se usled toga verovatno rasplamteli svi njegovi besovi. Nepristojno je produžiti jednu intimnu, uzbudljivu raspru u prisustvu nekog trećeg. A Kingam bi, po svoj prilici, bio srećan da unošenjem tog elementa uvrede scenu načini još mučnijom i zapletenijom. Stajao sam neodlučan, razmišljajući šta da činim. Da iziđem pred njih pa da sve, verovatno, još više pokvarim? Da ostanem gde sam pa da me posle pola sata pronađu i zatraže da

objasnim svoje neobjašnjivo prisustvo? Još uvek sam se kolebao kad iz druge sobe mukli, uporni Gracijin glas izgovori reči:

— Ako odeš, ubiću se.

— Nećeš — reče Kingam. — Uveravam te da nećeš. Njegov umorni glas bio je obojen izvesnom podsmešljivošću.

Zamislio sam do kakvih bi sve mučenja došlo ako bi se Kingam poslužio publikom za tu dramu i rešio sam da se ne uplećem — bar zasad. Pređoh na prstima preko sobe i sedoh tako da me ne mogu videti kroz otvorena vrata.

— I sam sam izigravao tu komediju — produži Kingam. — O, mnogo puta. Da, i u tim časovima sam zaista uspevao da ubedim sebe da je u pitanju istinska tragedija. — Njegov podsmeh je i bez mog upletanja postajao dovoljno grub.

— Ubiću se — ponovila je Gracija tiho i uporno.

— Ali, kao što vidiš, — produžavao je Kingam — još sam živ. — Njegov umorni glas ponovo živnu. — Živ, i sasvim čitav. Cijankalij se nekako uvek pretvarao u sladoled od badema; a koliko god sam pažljivo ciljao u svoju glavu, uspevao sam da oborim samo neke nove žene. — On se nasmeja svojoj dosetki.

— Zašto tako govoriš? — upita Gracija sa umornom strpljivošću. — Tako glupo, tako surovo?

— Možda ja tako govorim, — reče Kingam — ali ti tako postupaš. Ti si me razorila, otrovala: ti si otrov u mojoj krvi. A žališ se što ja govorim!

On zastade, kao da očekuje neki odgovor. Ali Gracija ne reče ništa. Ona je toliko puta rekla sve što je mogla reći, govorila je „ja te volim“, a njene reči su tako stalno i nepravično rđavo tumačene da joj je svakako izgledalo da ne vredi trošiti reči.

— Mogu da pretpostavim da je bolno izgubiti svoju žrtvu — produži Kingam istim ironičnim tonom. — Ali valjda ne očekuješ da verujem kako je to tako bolno da se moraš ubiti. De, de, draga moja Gracija. To je malo mnogo.

— Ništa ja ne očekujem da ti veruješ — odgovori Gracija. — Ja samo kažem šta nameravam, i ništa više. Umorna sam. — Po škripi opruga čuo sam da se bacila na divan. Nastade tišina.

— I ja sam umoran — reče Kingam, prekinuvši najzad tišinu. — Smrtno umoran. — U tom glasu više nije bilo nimalo snage; bio je bez izraza i bez života. Opruge opet zaškripaše; verovatno je on seo na divan pored nje. — Slušaj — reče on. — Za ime božje, budimo razumni! — U Kingamovim ustima taj apel je dobijao naročitu snagu; morao sam da se osmehnem. — Žao mi je što sam maločas onako govorio. To je bilo glupo; bilo je tu mnogo zlovolje. A ti znaš već kako jedna reč rađa drugu; i tako te to ponese. Nisam hteo da te uvredim. Razgovarajmo mirno. Zašto da pravimo nepotrebnu buku. To je stvar neizbežna, fatalna. To je nešto što nije uspelo, nesumnjivo; ali pokušajmo da iz toga iziđemo na što bolji, a ne na što gori način.

Slušao sam začuđeno dok je Kingam umorno odvijao klupče tih banalnosti. Umorno, umorno; izgledalo je da su njegove reči i njemu samom smrtno dosadne. O, da se jednom svrši s tim, otići, biti slobodan, nikad je više ne videti! Zamišljao sam njegove želje.

U svakom ljubavnom odnosu ima trenutaka kad takve misli dolaze jednom ili drugom od ljubavnika, kad se ljubav pretvara u zamor i odvratnost i želi jedino samoća. Većina ljubavnika savlađuju taj povremeni zamor na taj način što prosto ne dopuštaju sebi da o tom misle. Osećanja i želje na koje se ne obraća pažnja brzo umiru od gladi; njihovu ishranu i gorivo čini premišljenje o njima. Posle nekog vremena ljubav se ponovo probija na površinu i trenuci zamora se zaboravljaju. Ali Kingam je svakom osećanju i želji koji bi se očešali o njegovu svest posvećivao svu moguću pažnju, a i najmanji znak zamora postajao mu je duboko značajan. A kod njega nije ni bilo neke stvarnije, trajnije ljubavi prema predmetu njegove brižljivo gajene odvratnosti, nije bilo nikakve snažne i postojane naklonosti koja bi savladala zamor, samo privremen. On je voleo zato što je osećao potrebu za žestokim uzbuđenjima. Gracija je bila sredstvo za postizanje cilja, nije bila sama po sebi cilj. Cilj — zadovoljenje njegove žudnje za uzbuđenjem — bio je postignut; prema tome, sredstvo je za njega izgubilo svaki značaj. Da se u toj krizi Gracija pokazala isto onako hladna kakvim se on osećao, on bi prema njoj bio samo ravnodušan. Ali njihova osećanja nisu bila sinhronizovana. Gracija nije bila zamorena; naprotiv, ona ga je volela strasnije no ikad. Njena nametljiva vatra, udružena s njegovom navikom produbljivanja svojih osećanja,

preobrazili su zamor i ravnodušnost u pravu odvratnost i mržnju. On se ipak trudio da ne pokaže ta surova osećanja; sem toga, bio je i umoran — suviše umoran da bi mogao da ih izrazi kako treba. Hteo je da se izvuče mirno, bez muke. On je umorno i lagano govorio one reči umirenja. Ličio je na kakvog sveštenika koji Graciji prijateljski usrdno priča o životu.

— Moramo biti razboriti — rekao je. — A ima i drugih stvari sem ljubavi. — Čak je govorio o savlađivanju samog sebe i utehi koju pruža rad. Trajalo je to dugo.

Gracija ga odjednom prekide. — Dosta! — viknu tako jako da se ja trgoh. — Za ime božje, dosta! Kako možeš da budeš tako pokvaren i glup!

— Nisam ni pokvaren ni glup — odgovori Kingam nadureno. — Ja sam samo govorio...

— Ti si samo govorio da sam ti se smučila — reče Gracija nastavljajući za njegovim rečima. — Samo si to govorio, i to na ljigav, glup, nepošten način. Da ne možeš više da me gledaš i da moliš boga da odem i da te ostavim na miru. O, i hoću, hoću. Ne brini. — I ona kao da se nasmeja.

Nastade dugo ćutanje.

— Zašto ne ideš? — reče najzad Gracija. Glas joj je bio prigušen kao da joj je lice bilo zagnjureno u jastuke.

— Pa, jeste — reče Kingam zbunjeno. — Možda bi najbolje bilo da krenem. — Verovatno je počinjao da oseća silno olakšanje i radost koju ne bi bilo pristojno pokazati, ali koja je klokotala odmah ispod površine. — Onda, zbogom, Gracija — reče on skoro živahno. — Rastanimo se kao prijatelji.

Jastuci su prigušili Gracijin smeh. A zatim, mora da se pridigla i sela, jer kad je malo posle progovorila, glas joj je bio jasan.

— Poljubi me — reče zapovednički. — Hoću da me poljubiš samo još jednom.

Tišina.

— Ne tako. — Gracijin glas je bio skoro ljutit. — Poljubi me istinski, istinski, kao da me još uvek voliš.

Kingam je mora biti pokušao da je posluša; po svaku cenu dobiti spokojstvo i brz rastanak. Opet je bila tišina.

- — Ne, ne — u Gracijinom glasu ljutnja je prešla u očajanje. — Odlazi, odlazi. Zar sam ti tako odvratna da ne možeš ni da me poljubiš?

— Ali, draga moja Gracija... — protestovao je on.

— Idi, idi, idi.

— Dobro, kad hoćeš — reče Kingam dostojanstveno i malo uvređeno. Ali, kako je bio veseo u sebi! Sloboda, sloboda! Ključ se okrenuo u bravi, tamnička vrata su se otvorila... — Ako baš želiš, ići ću. — Čuh ga kako se diže s divana. — Pisaću ti kad stignem u Minhen.

Čuh ga kako ide do vrata, pa hodnikom do spavaće sobe, odakle je verovatno uzeo svoje kofere, pa natrag hodnikom do izlaznih vrata. Ključ zvecnu, šarke na vratima zaškripaše dok je otvarao i zaškripaše opet kad je zatvarao vrata, i na kraju se ona zalupiše.

Ustadoh sa stolice i obazrivo provirih u drugu sobu. Gracija je ležala na divanu tačno u položaju koji sam zamišljao, sasvim mirna, lica zagnjurena u jastuke. Stajao sam tako i gledao je jedno pola minuta, razmišljajući šta da joj kažem. Osećao sam da bi sve što bih rekao zvučalo neprilično. I zato bi možda u takvoj prilici najbolja reč bila baš ona najnepriličnija, najprostija, najobičnija.

Bio sam u tim mislima kad se odjednom to mrtvački mirno telo trže i pokrenu. Gracija podiže lice s jastuka, oslušnu za trenutak pažljivo, a potom se brzim pokretima okrenu na stranu, uspravi u sedeći položaj, spusti noge na pod, skoči i potrča vratima. Ja se instinktivno opet prikrih. Čuh kako prolazi kroz hodnik, zvek ključa i škripu ulaznih vrata koja su se otvarala. A zatim njen glas, čudan, neljudski glas koji se gušio, zovnu — Kingame! — i pošto je osluškivala u tišini koja je kobno vladala, opet — Kingame! — Nije bilo odgovora.

Vrata se zatvoriše. Gracijini koraci se još jednom približiše, pređoše po sobi, zastadoše. Ja provirih iz svoje zasede. Ona je stajala kraj prozora, čela pritisnuta uz okno, gledajući napolje — ne, gledajući dole. Dva sprata, tri, ako računate ono udubljenje koje je kao dubok grob zjapilo pored zida. Šta je mislila?

Ona se najednom uspravi, ispruži ruke i poče da diže okno. Ja uđoh i uputih se njoj.

Čuvši moje korake, ona se okrete i pogleda me — ali očima koje su bile tupe, koje ništa nisu raspoznavale, sa bezizraznim licem slepca. Činilo se kao da je njen duh suviše obuzet svojom velikom i strašnom zamišlju da bi mogao da se odmah pribere i vrati na stvari obične svakidašnjice.

— Draga Gracija, — rekoh — upravo vas tražim. Katarina me je poslala da vas pozovem kod nas na večeru.

Ona me je i dalje tupo gledala. Trenutak-dva docnije kao da je do nje dopro smisao mojih reči; izgledalo je kao da je negde daleko i da osluškuje zvuke koji se lagano probijaju do nje kroz prostor. Kad je najzad svojim udaljenim duhom čula moje reči, odmahnu glavom i usne joj se pokrenuše da kažu „Ne“.

Ja je uhvatih za ruku i povukoh od prozora. — Morate da dođete — rekoh.

Moj glas je ovog puta brže dopro do nje. Tek što sam prestao da govorim, ona opet odmahnu glavom.

— Morate — ponovih. — I da znate, sve sam čuo. Nateraću vas da pođete sa mnom.

— Čuli ste? — ponovi ona gledajući ukočeno u mene.

Klimnuh glavom ne govoreći ništa. Dohvatih s poda kraj divana njen mali okruglasti šešir i pružih joj ga. Ona se automatski okrete mutnom sivom venecijanskom ogledalu koje je visilo iznad kamina i stavi šešir na glavu; pramen kose joj je strčao iznad slepoočnice; ona ga uredno gurnu pod šešir.

— A sad, hajdemo — rekoh i izvedoh je iz stana, niz mračne stepenice, na ulicu.

Dok smo išli ka Holbornu tražeći neki taksi, pričao sam joj šta mi je padalo na pamet. Sećam se da sam govorio o tome kako su omnibusi zgodniji od metroa, o starinarskim dućanima i o mačkama. Gracija nije ništa govorila. Koračala je pored mene kao u snu.

Gledajući to sleđeno nesrećno lice — lice deteta koje je pretrpelo više no što se može podneti — ispunjavalo me je sažaljenje koje je skoro prelazilo u grižu savesti. Činilo mi se da je to unekoliko moja krivica; da bih bio bez srca, neosetljiv, ako ne bih bio nesrećan zajedno s njom. Kao što mi se često dešavalo pred nekim

bolesnikom, pred nekim pukim i beznadežnim siromahom, osećao sam da treba da joj se izvinim. Činilo mi se da treba da tražim oproštaj od nje što sam srećno oženjen, zdrav, prilično imućan, zadovoljan svojim životom. Ima li čovek prava da bude srećan u prisustvu nesrećnih“ da se raduje životu pred onima koji žele da umru? Ima li prava?

— Mačaka u Londonu — rekoh — mora da ima skoro isto toliko koliko i ljudskog stanovništva.

— Verovatno — prošaputa Gracija pošto je proteklo dovoljno vremena da je preko provalija koje su njen duh delile od moga mogla da čuje šta sam rekao. Govorila je s velikim naporom; glas joj se jedva čuo.

— Milioni, milioni — produžavao sam.

A onda, srećom, ugledah jedan taksi. Vozeći se kući u Kensington, pričao sam joj o našem odmoru u Italiji. Ali nisam smatrao potrebnim da joj ispričam naš susret sa Pedlijem u Modani.

Kad smo stigli, rekoh Katarini u dve reči šta se dogodilo i, predavši joj Graciju na staranje, povukoh se u svoju radnu sobu. Moram priznati da sam bio duboko, sebično blažen što sam opet tu, sam, sa svojim knjigama i klavirom. To je bila ona vrsta blaženstva koju čovek oseti kad se nedeljom izveze iz grada i pobegne iz mraka i prljavštine nekog sirotinjskog predgrađa u svežinu ugodnog cvetnog letnjikovca, u kojem mu je moguće da zaboravi da postoje i druga ljudska bića sem njega i njegovih obrazovanih i zanimljivih prijatelja, i da su devedeset devet njih od stotine osuđeni na bedu. Sedoh za klavir i počeh da sviram arijetu iz Betovenovog opusa III.

Svirao sam je vrlo rđavo, jer je veći deo moje svesti bio obuzet nečim drugim, a ne muzikom. Mislio sam šta će sad biti s Gracijom. Šta će raditi bez Rodnija, bez Kingama? Šta će biti od nje? Pitanje se uporno nametalo.

A onda mi, odjednom, note pred očima pružiše proročanski odgovor. *Da capo.* Taj znak me vrati na početak pasaža. *Da capo.* Uostalom, to je bilo očigledno. *Da capo.* Džon Pedli, deca, kuća, prazan život stvorenja koje ne ume da živi bez tuđe pomoći. Zatim, neki drugi muzički kritičar, neki drugi ja — uvod u drugu temu. A onda, druga tema *scherzando,* drugi Rodni. Ili *molto agitato,* neko ko

bi odgovarao Kingamu. A potom, neizbežno, kad se uzbuđenje popelo do vrhunca — do tišine, opet *da capo,* Pedliju, deci, praznini njenog bespomoćnog života.

Čudesna arijeta isticala je ispod mojih prstiju. O, kad bi muzika naših udesa mogla biti njoj slična!

ČODRON

Prekinuh ćutanje rekavši — iza raširenog *Tajmsa:* — Vaš prijatelj Čodron je umro, kako vidim.

— Umro? — ponovi Tilni, gotovo s nevericom. — Čodron umro?

— Iznenada, od srčani kapi, — produžih, čitajući belešku o smrti — u svom domu na Skveru svetog Džemsa.

— Da, njegovo srce... — Govorio je zamišljeno. — Koliko mu je bilo? Šezdeset?

— Pedeset devet. Nisam znao da je taj razbojnik toliko dugo bio bogat... „izvanredan poslovni instinkt, združen sa pravom škotskom upornošću i odlučnošću, izneli su ga još pre no što mu je bilo trideset pet godina iz mraka i siromaštva do najvećeg bogatstva". Baš divno napisano! Moj otac je izgubio četvrtinu dugogodišnje uštedevine u jednom od njegovih preduzeća.

— Tako mu i treba, kad je štedeo! — reče Tilni, iznenada grub. Iznenađen, pogledah ga preko novina. Njegovo čvornovato, crveno lice bilo je mračno i ljutito. Očigledno, vest ga je pogodila. Sem toga, on je za doručkom uvek bio zle volje. Žrtva je ovog puta bio moj otac. — Od čega je taj pekmez ispred vas? — upita besno.

— Od jagoda.

— Onda ću uzeti od pomorandže.

Pružih mu pekmez od pomorandže i, ne obzirući se na njegovu zlovolju, produžih: — Kad je starac, a uz njega svakako i većina ostalih akcionara, prodao sve sa oko osamdeset odsto čistog gubitka, Čodron je u potaji skovao neku zavericu i cene poleteše uvis. A tada su već skoro sve akcije bile njegove.

— Ja sam uvek na strani razbojnika, — reče Tilni — principijelno.

— O, i ja sam. Ali ipak žalim za onih dvanaest hiljada funti.

Tilni ne reče ništa. Ja se vratih posmrtnoj belešci.

— Šta kažu o skandalu s Petrolejskim društvom Nove Gvineje? — upita on posle kraćeg ćutanja.

— Vrlo malo o tome; i prava divota kako je to samo ovlaš dodirnuto. — „Nalazi Kraljevske komisije bili su uglavnom povoljni, mada je u to doba bilo opšte mišljenje da je gospodin Čodron postupao malo nepromišljeno“.

Tilni se nasmeja. — Zgodno je ono „nepromišljeno“. Voleo bih da sam zaradio milion i četiri stotine hiljada funti svaki put kad sam bivao nepromišljen.

— Zar je toliko dobio na tom poslu s novogvinejskim petrolejom?

— Tako je meni rekao, i ne verujem da je preterao. Nikad nije lagao iz zadovoljstva. Van radnog vremena bio je izvanredno pošten.

— Mora da ste ga vrlo dobro poznavali?

— Prisno — reče Tilni, i pošto je odgurnuo svoj tanjir, poče da puni lulu.

— Zavidim vam. To je sjajan primerak za zbirku. Ali zar vam nije bilo mučno to življenje, tako reći, u unutrašnjosti muzeja, iza rešetki zverinjaka? Prisnost sa jednim od tih primeraka mora da je teško podnošljiva.

— Ne, ako je taj primerak silno bogat — odgovori Tilni. — Vidite, ja imam slabost prema Napoleon-konjaku i Koroni Koronas; parazitski život ima svojih nagrada. A ako ste vešti, ne mora da povlači sobom suviše kazni. Može neko biti buva otmene duše i pantljičara sasvim nezavisna. Ali konjak Napoleon i Koronas nisu bili jedino što me je privlačilo kod Čodrona. Ja sam istinski, naučno radoznao prema trulim bogatašima. Čovek s prihodom od preko pedeset hiljada godišnje, pa to je nestvarno biće iz bajke. Čodron je bio naročito zanimljiv jer je on sam stvorio sav svoj novac — uglavnom na nepošten način; to je ono što je omamljivalo. Bio je varalica na veliko, napoleonski. A, bogami, i izgledao je tako. Jeste li mu znali lik?

Odmahnuh glavom.

— Prava ilustracija za Lombroza. Kriminalni tip. Ali inteligentno kriminalan, ne brutalno. Nije bio brutalan.

— Mislim da se smatralo da liči na šimpanza — primetih.

— I ličio je — reče Tilni. — Ali, šimpanzo ipak ne izgleda brutalno. Kod šimpanza će vas iznenaditi to što mu je lik skoro ljudski. Tako inteligentan, tako sličan čovekovom. Čodronovo lice imalo je baš taj izgled. Samo, s jednom razlikom. Šimpanzo izgleda umiljato, pošteno i bez ikakvog smisla za veselost. Međutim, Čodronova inteligentna čovekopodobnost bila je lukava i, iza treperave veselosti, potpuno nemilosrdna. O, to je bio čudan, zanimljiv stvor. Prilično sam se zabavio proučavajući ga. Naposletku, razume se, postao mi je dosadan. Smrtno dosadan. Njegova neobrazovanost bila je mučna. Nije znao najosnovnije stvari, nije mogao da shvati neku običnu generalizaciju. Zatim, bilo je odvratno koliko nije imao ukusa ni smisla i razumevanja za lepo. S metafizičkog i umetničkog gledišta — kreten.

— Pisac nekrologa izgleda da nije vašeg mišljenja. — Vratih se *Tajmsu.* — Gde to beše? A! „Čodronovim ulaskom u finansijske poslove bio je izgubljen značajan pisac. Mada ne potpuno izgubljen; jer sjajna *Autobiografija,* objavljena 1921, ostaje trajan spomen njegovog pripovedačkog i stilističkog dara“. Šta na to kažete? — upitah pogledavši u Tilnija.

On se zagonetno nasmeši. — To je cela istina.

— Priznajem da nikad nisam čitao tu knjigu. Valja li što?

— Još kako. — Njegov osmeh je bio podrugljiv i nerazumljiv.

— Terate li šegu?

— Ne, to je bila stvarno, istinski dobra stvar.

— Pa onda nije mogao da bude takav kreten u umetnosti kako vi nalazite.

— Nije mogao? — ponovi Tilni, i posle kraćeg zastanka odjednom se glasno nasmeja. — Pa ipak, on je *bio* kreten,

— i u mlazu poverljivosti, koji je kršio pregrade postavljene njegovom hotimičnom uzdržanošću, on produži — a knjiga je bila dobra. Iz prostog razloga što je nije on napisao. Ja sam je napisao.

— Vi? — pogledah ga, pitajući se da li zbija šalu. Ali njegovo lice, trenutno razvedreno smehom, postalo je ozbiljno, skoro turobno. Zanimljivo lice, mislio sam. Lepo na svoj način, inteligentno, budno, pa ipak s nečim mračnim što odbija. Ona njegova površna

prijaznost i dobro raspoloženje kao da su pokrivali osnovnu tvrdoću, bezobzirnost, skoro neprijateljstvo. Pored toga, i suviše ugodan život ostavio je traga na tom licu. Bilo je neravnomerno, crveno i čvornovato. Tanani lik postao je prilično mesnat. Neka grubost smešala se sa urođenom prefinjenošću. Da li mi se Tilni dopadao ili ne? Nikad nisam bio siguran. A možda pitanje i nije bilo dobro postavljeno. Možda je Tilni bio jedan od onih ljudi koji nam se dopadaju — ne kao ljudi, već kao izvođači. Voleo sam da s njim razgovaram, ono što je govorio bilo mi je zabavno, zanimljivo i korisno. Ali pitati se da li volim i njega samog — to je svakako bilo neumesno.

Tilni ustade od stola i poče da šeta po sobi, s lulom i zubima, pušeći. — Jadni Čodron je mrtav, i onda više nema razloga... — On ostavi rečenicu nezavršenu i nekoliko trenutaka je ćutao. Stojeći kraj prozora, gledao je kroz okna zamrljana kišom zelene i vlažno sive boje kentskog predela. — Engleska liči na povrće za večerom u nekom pansionu u Blumsberiju — reče polako. — Užasno. Zašto živimo u ovoj užasnoj zemlji? Uh! — Strese se i okrenu na drugu stranu. Potom, opet ćutanje. Vrata se otvoriše i devojka uđe da raspremi sto na kojem smo doručkovali. Kažem, devojka; ali taj kratki, bezlični izraz nije tačan. Nije tačan, jer je nedovoljan da opiše Hotri. Ono što je ušlo kad su se vrata otvorila bilo je oličenje radljivosti, zmaj, jedan stub društva, Deset zapovesti na nogama. Tilni, koji je nije poznavao, nije učestvovao u mom strahu od domaće aždaje. Ne primećujući snažno negodovanje koje je tiho zračilo iz nje (bilo je prošlo deset sati; Tilnijeve lenčarske navike potpuno su poremetile ceo njen jutarnji program rada). on je produžio da šeta dok je Hotri radila oko stola. Najednom se nasmeja. — Čodronova *Autobiografija* je jedina od mojih knjiga koja mi je donela novaca. Od njegove *Autobiografije* dobio sam blizu tri hiljade funti. I to bez onih pet stotina koje mi je dao za njeno pisanje. — (Zar je imalo smisla, pitao sam se, govoriti o tako velikim svotama novca pred bićem koje je bilo toliko siromašnije od nas i neuporedivo bolje? Srećom, Tilni promeni temu.) — Treba da je pročitate — reče. — Zaista, uvređen sam što je niste čitali. Ono detinjstvo u sitnoburžoaskoj sredini u Piblsu — zbilja majstorski napravljeno. — (Na reč „sitnoburžoaski“ uzdrhtah. Hotrin otac držao je dućan, ali su ga zadesile neke nesreće.) *Klejhenger*,

Sentimentalno vaspitanje i David Koperfild, sve troje u jednom. Zaista sjajno. A prve pustolovine u novčanoj oblasti — to je čisti Balzak, veličanstveno. — Nasmeja se ponovo, ovog puta bez gorčine, razgaljen; zagrevao se za tu temu. — Ubacio sam čak i jedan Rastinjakov monolog na vrhu Katedrale svetog Pavla, naslikao sam ga kako preti pesnicom Sitiju. Jadni stari Čodron! Bio je uzbuđen. „Da sam samo znao kako mi je život bio zanimljiv" — govorio je obično. „Da sam to znao dok sam ga živeo". (Ja pogledah Hotri da vidim da li je ne vređa pominjanje zanimljivog života. Ali je njeno lice bilo zatvoreno; radila je kao da je gluva.) — Vi ga ne biste proživeli — rekao sam mu. — Morate ostaviti umetnicima da pronađu ono što je uzbudljivo. — Opet je zaćutao. Hotri stavi i poslednju kašiku na poslužavnik i uputi se vratima. Hvala bogu! — Da, umetnicima. — Tilni produži tonom koji je opet postao setan. — Znate, ja sam zaista bio umetnik. — (Hotri, koja je odlazila, mora da je čula ovo nezgodno priznanje. Ali, uostalom, pomislih, ona je oduvek znala da ja i moji prijatelji ne valjamo mnogo.) — Ja stvarno jesam umetnik — ponovi on uporno. — *Qualis artifex!* Ali, *pereo, pereo.* Nekako, ja sam celog svog života samo umirao. Umirao, umirao, umirao. Zbog lenjosti i stoga što je uvek izgledalo da ima vremena. A u junu će mi biti četrdeset osam godina. Četrdeset osam. Vremena nema. A na lenjost se čovek tako svikne. Kao i na pričanje. Tako je lako pričati. I tako zabavno. Bar za onog ko priča.

— I za druge — rekoh; i ta pohvala je bila iskrena. Nisam bio siguran da li volim Tilnija. Ali sam istinski voleo njegovo pričanje. Ponekad se, možda, u izvođenju osećala profesionalnost više no što treba. Ali, na kraju krajeva, umetnik mora biti profesionalac.

— To potiče od irskog porekla — produži Tilni. — Pričanje je nacionalni porok. Kao pušenje opijuma kod Kineza! (Hotri se tiho vrati da počisti mrve i savije stolnjak.) — Kad biste samo znali koliko mi je remek-dela otišlo u dim za večernjim stolom uz viski i cigare! (Dve stvari koje je, znao sam, Stub Društva oštro osuđivao.) — Čitava biblioteka. Mogao sam da budem — šta? Eh, verujem da sam mogao da budem grozan stari gnjavator — odgovori on sam sebi sa usiljenim podsmehom. — Celokupna dela Edmunda Tilnija u trideset osam svezaka u oktavu. Mislim da svet treba da mi bude zahvalan što sam ga toga poštedeo. Pa ipak mi je ponekad teško kad

prevrćem stare brojeve *Nedeljnog pregleda* i čitam one moje jadne nedeljne člančiće. *Parturiunt montes.*

— Ali to su dobri članci — protestovao sam. Da sam bio više istinoljubiv, rekao bih da su ponekad bili dobri — kad bi se on potrudio da budu dobri. Katkad, naprotiv...

— *Merci, sher maître!* — odgovori on ironično. — Ali, morate priznati, teško se može reći da su trajniji od tuča. Spomenici od drvene smese. Mučno je to promašiti u životu. Naročito, promašiti svojom krivicom, ako ste nešto mogli da postignete.

Promrmljah nešto. Ali šta se moglo reći? Osim kao profesionalno pričalo, Tilni zaista nije uspeo u životu. Imao je mnogo dara, a bio je novinar koji je pokatkad napisao koji dobar književni članak. Nije mu bez razloga bilo teško.

— A ono što je apsurdno i ironično, to je da jedino što sam zbilja odlično uradio bude — autobiografija nekog drugog. Čak i kad bih hteo, nikad ne bih mogao da dokažem da sam ja pisac. Stari Čodron je dobro pazio da uništi sva svedočanstva o zločinu. Cela pogodba je bila usmena. Nikakvih dokumenata. A rukopis, *moj* rukopis — otkupio je od mene. Spaljen je.

Nasmejah se. — Nije pokazao mnogo poverenja u vas. — Hvala bogu! Zmaj se pripremao da konačno iziđe iz sobe.

— Nimalo — reče Tilni. — Morao je da bude sasvim siguran da će poneti svoj lovorov venac. Drugog pretendenta nije smelo biti. A u ono doba ja, naravno, nisam nimalo mario za to. Na slavu sam gledao s visine. Prava umetnost — a Čodronova *Autobiografija* je bila to — prava umetnost sama sebe nagrađuje. — (Kao komentar na ovo Hotri skoro zalupi vrata izlazeći iz sobe.) — Znate već taj stav? A u ovom slučaju nije ona bila jedina nagrada. Donela je i para. Pet stotina funti odmah i sva dalja prava. A bio sam užasno bez novca u to doba. Da nije to bilo u pitanju, ne bih nikad ni napisao tu knjigu. To je možda bila jedna od smetnji u mom životu — što sam imao obezbeđen skroman prihod i prohteve koji nisu bili preterani. U vreme Čodronove ponude bio sam zaljubljen u jednu mladu ženu koja me je mnogo stajala. Ne možete da izlazite na igranje i pijete šampanjac s pet stotina funti godišnje. Čodronov ček je došao baš kad je trebalo. I tako sam;, eto, morao za njega da napišem njegove uspomene. Gnjavaža, svakako. Srećom, ona mlada žena me je ubrzo

potom napustila, tako da mi je ostalo dovoljno vremena za traćenje. A Čodron je bio pravi tiranin. Sem toga, kad sam jednom započeo, posle mi je činilo istinsko zadovoljstvo. Delo je zaista bilo samo po sebi nagrada. Ali sad, kad je knjiga napisana, novac potrošen i kad će meni uskoro biti pedeset, umesto četrdeset kao onda, sada, moram priznati, voleo bih da se mogu pohvaliti bar jednom dobrom knjigom. Voleo bih da sam poznat kao pisac divnog romana *Autobiografija Bendžamina Čodrona,* ali, avaj, to neću biti. — On uzdahnu. — Mesto Edmunda Tilnija, Bendžamin Čodron će imati svoj mali kutak u istoriji književnosti. Međutim, moram priznati da mi je stalo do njegove sadašnje akontacije. Ugled po salonima, spominjanje po novinama, pažnja mlađih, radoznale simpatije žena. Svi uzgredni proizvodi uspešnog književnog dela. Ali, eto, ja sam ih prodao Čodronu. Za dobru cenu; ne mogu se žaliti. Pa ipak se žalim. Imate li duvana za lulu? Potrošio sam svoj.

Dadoh mu moju duvankesu. — Kad bih imao energije — produži on nabijajući lulu — ili kad bih bio u očajnoj oskudici, što za sada, hvala bogu i u isto vreme avaj, nisam, mogao bih da napišem još jednu knjigu o Čodronu. Drugu i bolju, — poče on da objašnjava i zastade da bi povukao vatru palidrvca koje je kresnuo — jer bi bila mnogo... pakosnija. — On baci palidrvce. — Ne možete napisati dobru knjigu ako niste malo pakosni. U *Autobiografiji* načinio sam Čodrona herojem. Za to sam bio plaćen; uostalom, sve podatke dao mi je sam Čodron. U ovoj drugoj knjizi on bi bio predstavljen kao nitkov. Ili, drugim rečima, bio bi onakav kakav je bio u očima drugih, ne onakav kakav je bio u svojim očima. A to je, uzgred budi rečeno, jedina stvarna razlika između dobrih i zlih koju sam mogao da uočim. Kad se vi sami upustite u ma koji od smrtnih grehova, uvek imate za sebe opravdanja — nikad oni nisu smrtni. Ali kad se upusti neko drugi, onda ste veoma ogorčeni. Stari Ruso je imao hrabrosti da kaže da je on najbolji čovek na svetu. Mi ostali ćutimo, ali verujemo u nešto slično. Sad, vratimo se Čodronu. Danas bih voleo da napišem ne njegovu autobiografiju, nego njegovu biografiju. I to da opišem jedan drugi lik toga čoveka. Ne čoveka akcije, industrijskog velmožu, finansijskog Napoleona. Nego domaćeg, intimnog, sentimentalnog Čodrona.

— Ima u Tajmsu nešto i o tome — rekoh i, podigavši opet list, pročitah: „Iza oštrine koja je zbunjivala, pa čak i spoljne grubosti,

skrivala se jedna od najljubaznijih naravi. Pri prvom susretu, onoga ko ga nije znao često je odbijala izvesna površna grubost. Samo onima koji su mu bili prisni on je otkrivao ispod toga — pogodite šta — „zlatno srce“.

— Zlatno srce! — Tilni izvuče lulu iz usta da bi se nasmejao.

— A, kako vidim, gajio je i duboko versko osećanje. — Spustih novine.

— Duboko? Bez dna.

— Neverovatno je — razmišljao sam naglas — kako *svi* oni imaju zlatna srca i verska osećanja. Svaki, počev od osornog starog naučnika do grubog starog industrijalca i mrgodnog starog državnika.

— Zlatna srca! — ponovi Tilni. Ali ne, zlato je suviše tvrdo. Srca od smole, srca od vazelina, srca od pomija. To je približnije. Srca od pomija. Što su grublji, osorniji, mrgodniji spolja, utoliko su mekši iznutra. To je prirodni zakon. Nikad nisam naišao na neki izuzetak. Čodron je bio oličenje tog pravila. I to je baš ono što bih pokazao u toj drugoj knjizi koju bih mogao da napišem — kako taj nemilosrdni finansijski Napoleon plaća za svoje nemilosrđe i svoj napoleonizam time što se iznutra rastvara u pomije. Jer to je ono što se njemu desilo: rastvorio se u pomije. Kao u *Čudnom slučaju g. Valdemara,* kod Edgara Alana Poa. To sam video sopstvenim očima. Strašan prizor. A još strašniji kad shvatite da je to — sem ako vas je bog pomilovao — i vaš put, i najstrašniji kad počnete sumnjati u milost božju, kad opazite da ste stvarno na tom putu. Da, vi i ja, mladiću moj. Jer nemaju samo grubi stari industrijalci srca od pomija. Imaju ih, kao što ste sami maločas primetili, i mrgodni stari naučnici, i osorni stari profesori, i naduveni stari admirali i episkopi i svi ostali stubovi hrišćanskog društva. Jednom rečju, svako ko je svoju glavu ili ljušturu učinio suviše tvrdom; svako ko teži da bude nešto drugo no čovek — pa bio on anđeo ili mašina, svejedno. Natčovečnost ne valja kao ni potčovečnost; to je na kraju krajeva isto. I tu se vidi kako čovek mora dobro da pazi ako je intelektualac. Čak i najblaži vid intelektualca, kao ja, na primer. Ja nisam od onih pravih, asketskih učenjaka. Sačuvaj me bože! Ali sam svakako mudrica i čovek od pera; čak i ono što novine nazivaju „mislilac“.

Moja je bolest strast za ideje. Uvek sam od tog patio, od dečaštva. I koji je bio rezultat? Taj što su me privlačile uvek samo lake žene.

Ja se nasmejah. Ali Tilni podiže ruku u znak protesta. — To je ozbiljna stvar — reče. — To je čak kobno. Samo lake žene, zamislite vi to!

— Zamišljam — rekoh. — Ali kakve to veze ima s knjigama i idejama? *Post* nije neophodno *propter.*

— U ovom slučaju to je sasvim *propter.* Zahvaljujući knjigama i idejama, nikad nisam naučio da se snalazim u stvarnim okolnostima, među opipljivim ljudima i stvarima. Te lične odnose u stvarnom životu nikad nisam umeo da uredim. Samo ideje. Sa idejama sam kod svoje kuće. Na primer, sa *idejom ličnih odnosa.* Ljudi me smatraju odličnim psihologom. I ja mislim da jesam. Posmatrački. Ali pri opitima sam slab. Najveći deo svog života proživeo sam posmrtno, ako shvatate šta hoću da kažem; u razmišljanjima i razgovorima posle onog što se desilo.

Kao kad bi moje življenje bilo kakav roman, ili udžbenik psihologije, ili neka biografija, kao i svaka druga knjiga na policama biblioteke. Užasno stanje. Eto, zato sam uvek toliko voleo lake žene, i uvek im bio tako zahvalan — jer su one jedine s kojima sam ikad uspeo da imam neposmrtni, savremeni, konkretni odnos. Jedine. — Pušio je izvesno vreme ćuteći.

— Ali, zašto jedine? — zapitah.

— Zašto? — ponovi Tilni. — Pa zar to nije prilično jasno? Za stidljivog čoveka, to jest čoveka koji se ne snalazi sa stvarnim ljudima i okolnostima, lake žene su jedine moguće ljubaznice, zato što su to jedine žene spremne da mu pođu u susret, jedine koje će izvesti ono prvo prilaženje koje on ne ume da izvede.

Klimnuh glavom. — Stidljivci imaju razloga što im se sviđaju lake žene: to uviđam. Ali zašto bi se lakim ženama svideli stidljivci? Šta ih navodi da im prve priđu? To mi nije jasno.

— O, razume se, one to čine samo ako je stidljivi čovek i privlačan — odgovori Tilni. — Ali u mom slučaju lake žene bile su uvek privučene, uvek. I, iskreno govoreći, imale su razloga. Izgledao sam prilično lepo, imao sam onu profesionalnu irsku draž, umeo sam da pričam, bio sam nekoliko stotina puta inteligentniji od ma kog mladića koga su one mogle poznavati. A zatim, čini mi se da je

i sama moja stidljivost bila jedno preimućstvo. Vidite, ona u stvari nije ličila na stidljivost. Ispoljavala se u vidu neke bogovske bezličnosti i udaljenosti — što silno draži takve žene. U njihovim očima ja sam imao čar Mont Everesta ili Severnog pola — nešto teško, neosvojeno, što je podbadalo njihove takmičarske sklonosti. Isto tako, moja udaljenost me je načinila nekako višim; a kao što znate, čovek ima malo zadovoljstva ravnih onom da svuče dole ono što je više i tako dokaže da nije bolje od njega. Moj udaljeni i ravnodušni izgled imao je ludog uspeha kod lakih žena. One su me obožavale zato što sam tako „drukčiji“. „Ali vi ste drukčiji, Edmonde, vi ste različiti“ — utanji on u falsetu. — Drolje! Ispod svih sentimentalnosti bila je kod njih, naravno, samo jedna želja: da me što pre srozaju na najnedostojniju nerazličitost...

— Pa jesu li uspevale? — upitah.

— O, uvek. Razume se. Ako je neko stidljiv i zagnjuren u knjige, ne znači da nije *porco di prim'ordine.* I baš ukoliko je više stidljiv i knjiški moljac, utoliko je verovatnije da je potajno svinja. Ili, ako ne *porco,* bar *asino, oca, vitello.* To je pravilo, kao što sam maločas rekao; prirodni zakon. To se ne može izbeći.

Nasmejah se. — Razmišljam, koja li sam ja životinja?

Tilni odmahnu glavom. — Nisam zoolog. Bar ne — dodade on — kad razgovaram sa onim o kom se raspravlja. Zapitajte svoju savest.

— A Čodron? — želeo sam da čujem više o Čodronu. — Je li Čodron groktao, njakao ili mukao?

— Pomalo od svačeg. A ako uvolaže proizvode neki zvuk... Ne, ne uvolaže. Nešto gore od toga. Čodron je bio jedan krajnji slučaj, a krajnji slučajevi su sasvim van životinjskog carstva.

— Šta su onda? Biljke?

— Ne, ne. Gore nego biljke. Oni su iz duhovnog sveta. Anđeli, eto to su oni: istruleli anđeli. Oni bleje ili njaču samo u prvim fazama raspadanja. Posle toga, udaraju u harfu i lupaju krilima. Naravno, svinjskim krilima. To su anđeli u svinjskoj odeći. Srca od pomija. Jesam li vam nekad pričao o Čodronu i Šarloti Solmon?

— Onoj čelistkinji?

On klimnu glavom. — Sjajna žena!

— I kako je samo svirala! Tako meko, gipko, kao po ulju... — tražio sam pogodno poređenje.

— Jednom rečju, tako strašno semitski — reče Tilni. — Ta osećajnost i produhovljenost, da vam pripadne muka — to je čisto njihovo obeležje. Dođu mi suze na oči kad god ugledam za klavirom neko plavo stvorenje. Ali, to je uzgred. Hteo sam da vam pričam o Šarloti. Vi je znate, svakako?

— Kako da ne!

— E, lepo, Šarlota mi je prva otkrila Čodronovo srce od pomija. A posredno i moje. To je bilo jedne večeri kod staroga Krajla. Tu je bio Čodron, Šarlota, ja, i zaboravio sam ko još. U svakom slučaju, svet iz svih mogućih krugova. Kao što znate, Krajl svuda ima prijatelja. On se trudi da združi boga i Mamona. U ovom slučaju mora da mu se učinilo da je ta zajednica ostvarena. Čodron je bio Mamon bez mane; a, mada bismo se vi i ja možda ustručavali da obeležimo Šarlotu kao boga, ubeđen sam da se stari Krajl nije nimalo dvoumio. Uostalom, ona svira na čelu; umetnica je. Šta biste mogli više da tražite?

— Zaista, ne znam šta!

— Priznajem da sam se te večeri divio Šarloti — produži on. — Tako je sigurno znala kako da se drži prema Čodronu; to me je utoliko više iznenadilo što sa mnom nije nikad u tom sasvim uspela. Sa mnom je pokušala da bude sirena, vrlo smela i istovremeno vrlo tajanstvena. Njen metod je bio da na moje najobičnije reči odgovori nečim apsolutno nerazumljivim, ali očigledno vrlo značajnim. Ako bih je, na primer, upitao: — Hoćete li na derbi ove godine? — ona bi se nasmešila jednim zaista etrurskim osmehom i odgovorila: — Ne, suviše sam zauzeta posmatranjem veslačke utakmice u sopstvenom srcu. — Posle toga, očevidno, moja uloga bi bila da budem silno radoznao. Omamljujuća sfingo, — trebalo je da kažem — recite mi nešto više o toj utakmici u vašim unutrašnjim organima — ili nešto slično. A onda bi zacelo ispalo da sam ja prvi veslač u čamcu koji vodi. Na žalost, ja obično ne mogu da učinim upravo ono što se od mene očekuje da učinim. I zato bih odgovorio samo: — Šteta! Ja se baš trudim da sastavim neko društvance za odlazak u Epsom — i žurno bih se odvojio od nje. Bez sumnje, da ona nije imala u sebi tako mnogo semitskog, ja bih se strasno zainteresovao za njenu

veslačku utakmicu. Ali ovako, njen manevar je ostajao bez uspeha. Još nije uspela da nađe neki bolji. Međutim, prema Čodronu je od prvog časa pronašla pravu strategiju. Prema njemu nije bila ni sirena ni tajanstvena. Njegovo srce je bilo suviše zlatno i pomijasto za tako nešto. Sem toga, bilo mu je pedeset godina. To su godine u kojima sveštenici počinju da se interesuju za noge devojčica po vozovima, godine u kojima se uvaženi arheolozi strasno odaju skautizmu. Ispod Čodronove zločinačke maske Šarlota je opazila anđela sa svinjskim likom, sentimentalnog pikvikijanskog ljubitelja dece, sklonog za *détournement de mineurs.* Šarlota je praktična žena; tražilo se dete, ona je odmah postala dete! I to kakvo dete! Nešto slično nikad nisam video. To čavrljanje! Te krupne, nevine oči! Taj veseli, radosni smeh! Taj čudesno bezazlen način kojim je kazivala krajnje smele stvari ne znajući (slatko nevinašce) šta one znače! Posmatrao sam, slušao i bio zapanjen. A i užasnut. Predstava je bila zaista strašna. Malu decu još i možete podneti... Ali kad dete ima dvadeset osam godina, a po svom snažnom izgledu još i više — ne; njihovo je carstvo pakla. Bar za mene. Ali Čodron je bio začaran. Činilo se da je ubeđen da je uhvatio neko maloletno devojče. Gledao sam ga u čudu. Je li moguće da je podvala upalila? Gluma je bila tako slaba, tako neverovatno neubedljiva. Kad je Sara Bernar u sedamdesetoj igrala Orlića, više je ličila na pravo dete nego naša mala debeljušna Šarlota. Ali Čodron to nije zapažao. Zar je moguće da taj čovek koji se tako vešto snalazio u životu, pa i džinovsko bogatstvo stvorio tom veštinom — zar je moguće da najsposobniji finansijer našeg doba bude tako basnoslovno glup? „Mladost je zarazna“, rekao mi je posle večere, kad su žene izišle. I tu je vredelo videti osmeh na njegovom licu: blažen, pohotljivo nežan — „zar nije kao neko veselo malo mače?“ Ali ja sam mislio na Petrolejsko društvo Nove Gvineje. Kako je to bilo moguće? I tada odjednom shvatih da je to ne samo moguće nego apsolutno neophodno. Baš zato što je zgrnuo milion i četiri stotine hiljada funti prilikom skandala s novogvinejskim petrolejom bilo je neminovno da mu se od veselog malog otrovnog pauka kao što je Šarlota pričini veselo malo mače. Neminovno. Isto kao što je bilo neminovno da mene iz ravnoteže izbacuje svaka drolja na koju naiđem. Čodron je proveo život misleći na petrolej, tržišta i akcije. Ja sam svoj proveo čitajući ono što je bilo Najbolje u Misli i Reči. Ni jedan ni drugi nismo imali

vremena ni energije da proživimo — potpuno i snažno, kao što dolikuje ljudskom biću, sve vidove življenja. I tako je njemu podvaljivalo lažno mače, dok sam ja padao pred isuviše istinskom droljom. I što je još gore, padao svestan svega toga. Jer nikad nisam bio stvarno obmanut. Uvek sam za kučke znao da su kučke, a ne kakve mlečnobele srne. A znam i zašto sam im podlegao. Ali to me, naravno, nije sprečavalo da im i dalje podležem.

Experientia ne poučava, ma šta rekao tata gospođe Mikober, Pa ni znanje. — On zaćuta da bi pripalio lulu.

— Pa šta je onda poučno? — zapitah.

Tilni sleže ramenima. — Ništa, kad ste jednom ispali iz normalnog, instinktivnog koloseka.

— Pitam se da li zaista postoji takav kolosek?

— I ja se ponekad pitam, — priznade on — ali pobožno verujem.

— I Ruso i Šeli su to pobožno verovali. Ali, da li je iko ikad video nekog Prirodnog Čoveka? Oni Plemeniti Divljaci... Čitajte šta veli za njih Malinovski; čitajte Frezera; čitajte...

— O, čitao sam, čitao. I, razume se, divljak nije plemenit. Primitivci su užasni. Znam. Ali Prirodni Čovek nije primitivni čovek. On nije sirovina u procesu ljudskom; on je dovršeni proizvod. Prirodni Čovek je fabrikat — ne, ne fabrikat; bolje, umetničko delo. Kod ljudi kao što je Čodron ne valja to što su oni tako rđava umetnička dela. Neprirodni su zato što su neumetnički. Ari Šefer mesto Manea. Ali, sa ovom razlikom. Platno Ari Šefera je rđavo statički, ono ne postaje gore s protekom vremena. Međutim, neumetničko ljudsko biće kvari se dinamički. Kad je jednom rđavo počelo, postaje sve više i više neumetničko. Da bi se zadržao taj tok, treba da nastupi neki moralni zemljotres. Uzaludni su oni sitni ubodi kao što su iskustvo ili znanje. *Experientia* ne poučava. Kad bi poučavala, ja nikad ne bih podlegao onako kako sam podlegao, nikad ne bih zapao u finansijski škripac i tako nikad ne bih napisao Čodronovu autobiografiju, i nikad ne bih imao prilike da sakupim intimni i nepristojni materijal za biografiju koju, avaj, nikad neću napisati. Ne, ne, iskustvo mi nije pomoglo da opet ne padnem u klopku. I to u klopku jednog strahovito skupog stvorenja. Ne zato što bi bila materijalno zainteresovana. Bila je suviše imućna da bi joj to bilo potrebno. Ali baš zbog te njene imućnosti sam trošak na

njeno jelo i zabavljanje, onako kako je ona naučila da jede i da se zabavlja, daleko je prevazilazio moja sredstva. Naravno, ona to nikad nije shvatila. Ne može se ni očekivati da to shvati neko ko je rođen s preko pet hiljada funti godišnjeg prihoda. Da je to shvatila, ona bi se silno uzbudila; jer imala je zlatno srce — kao i svi mi. — On se sumorno nasmeja. — Jadna Sibila! Sećate je se svakako.

Pri pomenu tog imena iziđe mi pred oči jedno priviđenje bledih očiju i blede kose. — To je zaista bilo čudesno lepo stvorenje.

— Bilo, bilo — ponovi on. — *Fuit.* Lepo i kobno. Kakve sam muke zbog nje trpeo! Ali, bila je isto tako kobna za sebe kao i za druge. Jadna Sibila! Zaplakao bih kad pomislim na taj neumitni tok njenog života, na tu predodređenu putanju. — Ispruženim kažiprstom on ocrta u vazduhu jednu krivulju koja se dizala a zatim spuštala. — Kad sam je upoznao, taman je bila prešla greben. Silazni krak krivulje bio je užasno okomit. Kolike su je provalije očekivale! Onaj grozni mali istočnjački Jevrejin sa kojim se čak i venčala. Pa posle njega onaj meksikanski Indijanac. A za to vreme nešto malo šampanjca pretvorilo se u prilično mnogo šampanjca, prilično mnogo konjaka; povremeni provodi postali su stalni, neophodni — a tako dosadni, rutina sumorna i užasno zamorna. Posle naše poslednje svađe nisam je video pune četiri godine; a tada, odjednom (ne možete zamisliti koliko mi je to bilo bolno), sretoh se i rukovah s jednim *Memento Mori* Tako je bila istrošena i umorna, užasno stara. Stara u trideset četvrtoj godini. A pre toga video sam je blistavu od lepote. Osamnaest meseci posle tog susreta bila je mrtva; ali je prethodno još Indijanac bio zamenjen Kinezom, a konjak kokainom. Sve je to, naravno, bilo neminovno, sve se u potpunosti moglo predvideti. Nemezis je delovala sa savršenom tačnošću. Ali je to bilo utoliko gore. Mi shvatamo Nemezis kad se radi o nepoznatima, o slučajnim poznanstvima. Ali kad smo u pitanju mi ili bića koja su nam draga — o, ne! Nama treba da je dopušteno sejati, ali ne i požnjeti. A nije dopušteno. Ja sam sejao knjige i požnjeo Sibilu. Sibila je sejala mene (ne pominjući ostale) i požnjela Meksikanca, kokain, smrt. Neminovno, ali uvredljivo; odricanje naše osobenosti i različnosti od drugih. A kad ljudi kao Čodron poseju petrolej Nove Gvineje i pažnju mačkaste Šarlote, tad smo očarani; tačnost sudbine nas tada zadivljuje.

— Nije mi bilo poznato da je Čodron požnjeo Šarlotu — primetih. — Mora da se žetva završila u vanrednoj tajnosti. Šarlota inače vrlo mnogo voli da se izloži javnosti, čak i u tim stvarima. Nikad ne bih očekivao da je...

— Žetva je bila vrlo kratkotrajna i delimična — objasni Tilni.

To me još više začudi. — Zar kod Šarlote, s njenom odlučnošću i pripijanjem! I kod Čodronovih miliona uz koje bi se pripila...

— O, nije ona bila kriva što stvar nije dalje otišla. Ona je bila rešena da bude požnjevena i ostane stalno u ambaru. Ali je imala ugovor da priredi nekoliko koncerata u Americi. Nezgodno je bilo da ugovor raskine; Čodron je izgledao potpuno zaluđen, a dva meseca brzo prođu. I tako, ona ode. Puna pouzdanja. A kad se vratila, Čodron je bio zauzet na drugoj strani.

— Opet neko mače?

— Mače? U poređenju s tom novom osobom jadna Šarlota je bila stara, osedela tigrica. U očajanju, ona se čak i meni obratila. Ovog puta nije bilo zagonetnih dvosmislenosti; zaboravila je da bude Sfinga. „Mislim da bi trebalo da opomenete gospodina Čodrona povodom te žene“, rekla mi je ona. „Treba mu otvoriti oči da vidi kako ga ona iskorišćava. To je sramotno“. Drhtala je od pravednog gneva. Sasvim prirodno. Čak se naljutila na mene što nisam hteo ništa da preduzmem. „Ali, on želi da bude iskorišćavan“, rekao sam joj. To mu je jedina radost u životu. I to je bila prava istina. Ali sam morao da budem i malo zloban. „Zbog čega želite da mu pokvarite zadovoljstvo?“ zapitao sam je. Bila je sasvim crvena. „Zato što smatram da je to odvratno“. Tilni to reče utanjenim glasom žene koja je uvređena. „Zaista me vređa da gledam kako magarče čoveka kao što je gospodin Čodron“. Jadna Šarlota! Njena osećanja bila su pohvalna. Ali, bila su uzaludna. Čodron je i dalje bivao magarčen i pored njenog moralnog ogorčenja. Šarlota je morala da se povuče. Neprijatelj se neosvojivo ušančio.

— A ko je bila ona — neprijatelj?

— Jedna žena ne može manje biti *femme fatale.* Mala; više ružna nego lepa; boléšljiva — da, mislim da je bila zaista boléšljiva, iako je često i glumila neku razneženost; u svemu, suviše mnogo dama, suviše fina; znate već taj tip vaspitačica: ne onaj savremeni tip vaspitačice snažno razvijene i vesele, nego onaj visoko otmeni tip,

neka vrsta Džen Ejr i svešteničke ćerke. Jedina njena vrlina koja se mogla opaziti bila je mladost. Mislim da joj je bilo oko dvadeset pet godina.

— Ali, do đavola, kako su se upoznali? Milioneri i vaspitačice...

— Zaista je čudno — reče Tilni. — I sam Čodron je u tom opazio prste proviđenja. Tu je došlo do izražaja njegovo duboko versko osećanje. — Da se samo nisu oba moja sekretara razbolela istog dana, — rekao mi je svečano (a nemate pojma kako je smešan izgledao kad je bio svečan: svetitelj-falsifikator, razbojnik za predikaonicom) — da toga nije bilo — zbilja je čudno da se oba sekretara istovremeno razbole, sudbinski događaj! — nikad ne bih upoznao moju milu Vilu. I sad morate zamisliti kako su izgovarane ove poslednje reči, sa osmehom uzvišenim i blaženim — neopisivo nepriličnim na onoj njegovoj varaličkoj njušci. — Moja mala Vila, — (uzgred rečeno, njeno pravo ime bilo je Medži Spindel) — moja mala Vila! — Tilni se osmehnu anđeoski, podižući oči naviše. — Ne možete zamisliti taj izraz. Kao sveti Karlo Boromeo...

— Koga je naslikao Karlo Dolči — predložih ja.

— Uz Rolandsonovu saradnju. Vidite li sad?

Potvrdih glavom. — A šta se desilo sa sekretarima? — Bio sam nestrpljiv da čujem priču.

— Oni su imali uputstva da bacaju u koš sva pisma u kojima se moli za pomoć, sve spise koji bi dolazili od ludaka, pronalazača, neshvaćenih genija i, najzad, od žena. Verujte mi, posao nije bio lak. Nemate pojma kolika je svakodnevna pošta jednog bogataša. Nešto fantastično. I tako, kao što rekoh, proviđenje je poslalo grip obojici ličnih sekretara. Čodron tog jutra slučajno nije imao ništa pametnije da radi, pa je stao da otvara prispelu poštu. Treće pismo koje je otvorio bilo je od Vile. Ono ga je sasvim poremetilo.

— Šta je bilo u njemu?

Tilni sleže ramenima. — Nije mi ga nikad pokazao. Ali koliko sam mogao da uhvatim, ona mu je pisala o bogu i svemiru uopšte i o svojoj duši posebno, a, naravno, i o njegovoj duši. Kako je bio bez ukusa i bez obrazovanja, na Čodrona su njena filozofska trućanja načinila silan utisak. Pogodila su ga u ono njegovo duboko versko osećanje! I zaista je bio toliko impresioniran da joj je odmah odgovorio i utvrdio sastanak. Ona dođe, vide i pobedi. „Proviđenje,

mladiću moj, proviđenje“. I, razume se, bio je u pravu. Samo bih ja tu silu prekrstio i nazvao je Nemezis. Gospođica Spindel je bila oruđe boginje Nemezis; ona je bila Ateja preobučena u onakvu odeću kakva je Čodronu, zbog njegovog načina života, morala biti neodoljiva. Ona je bila konačno sazreli plod sejanja po petroleju Nove Gvineje i sličnom.

— Samo, ako je vaš prikaz veran, — primetih — to je bio vrlo sladak plod — to jest, bar za njegov ukus. Sami ste rekli da je njegova najveća radost bila da ga iskorišćavaju razne mačkice. Prema tome, Nemezis ga je nagrađivala za njegove grehe, nije ga kažnjavala.

Tilni prekide svoje hodanje po sobi, sastavi zamišljeno obrve i, izvadivši lulu iz usta, protrlja vrh nosa toplom lulinom čašicom. — Da, — reče polako — to je jedna važna tačka. Bilo mi je to u pameti još i ranije, mada mutno; ali vi ste to sad jasno postavili. Sa gledišta prestupnika, Nemezisine kazne mogu zaista ličiti na nagrade. Da, to je sasvim tačno.

— I u tom slučaju ta vaša Nemezis nije mnogo korisna kao žena-policajac.

On diže ruku uvis. „Ali Nemezis nije žena-policajac. Nemezis nije moralna. Ili bar, ona je samo ponekad moralna, više-manje slučajno. Nemezis je nešto kao gravitacija, nešto ravnodušno. Ona se samo stara da požnjete ono što ste posejali. A ako ste posejali zatupljivanje samog sebe, kao što je to Čodron učinio svojom preteranom pohlepom za novcem, požnjećete smešno ponižavanje. Ali kako ste svojim prestupima već svedeni na podljudsko stanje, vi nećete primetiti da je to ponižavanje uistinu ponižavajuće. Tu vam je objašnjenje zbog čega ponekad izgleda da Nemezis nagrađuje. Poniženje koje ona donosi poniženje je samo u apsolutnom smislu — za idealno i potpuno ljudsko biće; ili, u praksi, bar za skoro potpuno, za približno idealno ljudsko biće. Stvorenju podljudskom to može ličiti na trijumf, na krunu svih napora, ostvarenje onog što srce želi. Ali, kao što se sećate, to srce koje želi, to je srce od pomija...

— Naravoučenije: živi podljudski i Nemezis će ti možda dati sreću — zaključih ja.

— Sasvim tako. Ali, kakvu sreću!

Slegoh ramenima.

— Na kraju krajeva, za relativistu je svejedno da li je sreća ove ili one vrste. Vi to posmatrate sa stanovišta božanskog.

— Sa grčkog stanovišta — popravi me on.

— Kako god hoćete. Ali, u svakom slučaju, sa gledišta Čodronovog sreća je potpuna. I zato treba i mi da pođemo Čodronovim stopama.

Tilni klimnu glavom. — Da, — reče — potrebno je biti malo platonist pa uvideti da su kazne zaista kazne. I, naravno, ako bi postojao drugi život... Ili, još bolje, metempsihoza: baš ima nekih neverovatno odvratnih buba... Ali čodronizam je opasan čak i sa čisto utilitarnog gledišta. Društveno opasan. Društvo koje je sazdano od ljudi i za ljude ne može opstati ako su sve njegove komponente osećajno podljudske. Kad srca u većini budu pretvorena u pomije, mora se desiti nešto katastrofalno. Tako, na kraju, Nemezis ipak ispada žena-policajac. Nadam se da ste zadovoljni.

— Potpuno.

— Vi ste uvek pokazivali izvesno veoma nepohvalno poštovanje prema zakonima, prema redu i prema moralu — požali se on.

— Toga mora biti...

— Ne vidim zašto — prekide me.

— Da bismo vi i ja mogli da budemo nemoralni u potpunoj udobnosti — objasnih. — Zakon i poredak postoje da bi svet učinili bezbednim za individualiste koji za zakon i poredak ne haju.

— A da i ne govorimo o razbojnicima kao što je Čodron. Uzgred budi rečeno, malo smo se udaljili od njega. Gde sam ono stao?

— Taman ste dospeli do toga kako je, zahvaljujući proviđenju, bio predstavljen Vili.

— Da, da. I, kao što sam rekao, ona dođe, vide i pobedi. Tri dana docnije ušla je u kuću. On ju je postavio za svog bibliotekara.

— Valjda i za svoju ljubaznicu.

Tilni podiže ramena i raširi ruke, kao da se i sam pita. — E, u tome je baš pitanje — reče. — Tu se dotičete same srži te tajne.

— Nećete valjda da mi kažete...

— Ništa ja ne nameravam da vam kažem, iz prostog razloga što ne znam. Samo naslućujem.

— A šta naslućujete?

— Sad ovo, sad ono. Vila je bila uistinu zagonetna. Nimalo veštačka sfinga kao sirota Šarlota; istinska tajanstvenost. Kod Vile je sve bilo moguće.

— Ali svakako ne i kod Čodrona. Nije li on u tim stvarima bio... kako da kažem, isuviše čovek?

— Ne, samo potčovek. Što je prilično različito. Vila je u njemu probudila svu onu podljudsku spiritualnost i religioznost. Kao god što je sa Šarlotom kod njega izbila na površinu isto tako podljudska strast za *détournement de mineurs.*

Ja stavih zamerku: — To je suviše sirovo i šematski da bi bilo psihološki ispravno. Osećajna stanja nisu tako određena i jasno odsečena. Nema tu jednog odeljenja za spiritualnost a drugog, potpuno odvojenog, za *détournement de mineurs.* Ima tu prepletanja, stapanja, smeše.

— Verovatno ste u pravu — reče Tilni. — I, u stvari, ja sam baš imao u vidu mogućnost takvog nekog stapanja. Znate već tu vrstu: razgovori iz kojih se neosetno prelazi u ljubavnu akciju — mada mi „akcija“ izgleda suviše jaka reč da bi izrazila ono na šta mislim. Nešto onako kako samo može biti starački i detinje blago. Sasvim duhovni dodiri. Ljubav anđela — tako anđeoska da se, kad sve prođe,. ne bi moglo sa sigurnošću reći je li bilo kakvog prekida u mističnom razgovoru ili ne. I to bi objašnjavalo Vilin pravedan gnev kad bi čula kako se neko usudio da pretpostavi da ona Čodronu nije samo bibliotekarka. Ona je gotovo pošteno mogla da veruje da nije ništa više od toga. „Svet je užasan“, govorila mi je u takvoj prilici. „Prosto je odvratan. Zar uopšte ne može da veruje u mogućnost nečeg čistog?“ Bila je ljuta, uvređena, duboko pogođena. I njeno uzbuđenje je izgledalo sasvim istinsko. A to se tako retko dešavalo u Vilinom životu — bar se meni tako činilo — da sam morao da verujem da mu je i uzrok istinit.

— Zar nismo svi mi istinski besni kad čujemo da naši poznanici pričaju o nama isto ono što mi pričamo o njima?

— Razume se; i ukoliko je priča istinitija, utoliko smo više ogorčeni. Ali Vila je bila ogorčena zato što je priča bila neistinita. To je tako uporno tvrdila, s takvom iskrenošću (to sam hteo da podvučem) da sam morao da verujem da ona ima nekog

opravdanja. Ili se nije bilo dogodilo ništa, ili samo nešto tako blago i ljigavo anđeoski da se provuklo neprimećeno, izmaklo pažnji, nije se uopšte ni računalo.

— Ipak, — bunio sam se — ne znači da čovek koji izgleda iskren govori istinu.

— Tako je. Ali vi niste poznavali Vilu. I u njenom izgledu i u glasu bilo je gotovo uvek nečeg lažnog. Retko kad je išta rekla što mi nije paralo uši kao očigledna laž. Tako, da su na mene uvek činili jak utisak trenuci kad je izgledalo da govori istinu (a to se neverovatno retko dešavalo). Morao sam misliti da je bilo nekog razloga za to. Eto zato pridajem toliki značaj iskrenom izgledu njene srdžbe kad bi neko posumnjao u čistotu njenih odnosa sa Čodronom. Verujem da su ti odnosi ili zaista bili čedni ili, što je verovatnije, da je nečednost bila tako sićušna da ju je ona pošteno mogla smatrati nepostojećom. Da ste je čuli, i vi biste imali isti utisak. Istinitost njenog ogorčenja, njenog uvređenog revolta bila je očigledna. A onda bi se tek odjednom setila da je hrišćanka, tako reći svetica; i počela bi da prašta svojim neprijateljima. „Čovek ih mora žaliti“, rekla bi, „kad su u takvom neznanju. Jadni ljudi. Nemaju pojma o lepšim osećanjima, o divnijim odnosima“. Ne mogu vam izraziti kako je grozno zvučala reč „divno“ u njenim ustima. Da vam se krv sledi u žilama. Divno. Vrlo otegnuto, sasvim utanjenim glasom *i*. Divno. Uh! — On se strese. — Da čovek zaželi da je ubije! Dok je opraštala tim jadnim, otupelim ljudima koji nisu mogli da uvide kako su divni njeni odnosi sa Čodronom, bili ste užasnuti, muka bi vas spopala, sledili biste se. Jer je sve to bila laž, laž, potpuna, bez dna. Posle one iskrene srdžbe protiv ogovarača, laž je odzvanjala još lažnije nego obično. Očevidno nesumnjiva, mučna — kao raštimovani klavir, kao kukavica u junu. Naravno, Čodron nije imao uva za to; prosto nije čuo lažnost. Kad gajite duboko religiozno osećanje, verovatno ne možete da primetite takve stvari. „Mislim da ona ima najdivniju narav na koju sam ikad naišao kod ljudskog stvorenja“, govorio mi je. (Opet „divno“, vidite, to je Čodronu prešlo od nje. Ali je u njegovim ustima bilo samo smešno, ne i jezovito.) „Najdivniju narav“ — i onda je dolazio njegov blaženi osmeh. Cirkus. Desilo se isto kao i sa Šarlotom; sve je progutao. Šarlota je izigravala veselu mačkicu i on ju je primio kao veselu mačkicu. Vilina ambicija bila je da je smatraju za posvećeno, hrišćansko

mače; i kao što se tražilo, on je gledao u njoj jedno pokrizmano, pričešćeno, katoličko, posvećeno mače. Neverovatno; ali šta ćete! Ako ste svu pamet i energiju dali na petrolej, ne može se očekivati da ćete mnogo znati o ma čemu drugom. Ne može se očekivati da ćete znati, na primer, razliku između otrovnih pauka i mačkica; niti razliku između svete Katarine Sijenske i jedne male lažljivice kao što je Medži Spindel.

— A je li znala da je lažljivica? — zapitao sam. — Je li bila svesno licemerna?

Tilni ponovo načini pokret koji je značio neizvesnost. — *Chi lo sa?* — reče. — To je pitanje na koje se ne može konačno odgovoriti. Ono nas opet vraća na ono što smo raspravljali povodom Čodrona — na granicu između biografije i autobiografije. Šta je istinitije: da li vi onakvi kakvi ste u svojim očima ili kakvi ste u tuđim? Vi u svojim namerama i motivima ili vi s proizvodima vaših namera? Vi viđeni u svojoj delatnosti ili viđeni u rezultatima te delatnosti? I najzad, koje su vaše namere i motivi? I ko ste to „vi" koji imate neke namere? Tako da kad me pitate da li je Vila bila svesna lažljivica i licemer, ja mogu jedino da kažem da ne znam. Niko ne zna. Ni sama Vila. Jer, uz sve to bilo je više Vila. Ona koja je želela da je hrane, paze, da dobija novaca i možda da se jednog dana i uda, ako Čodronova žena umre.

— Nisam znao da je imao ženu — prekidoh ga, malo začuđen.

— Ludu — objasni Tilni telegrafski. — Poslednjih dvadeset pet godina bila je neprestano u jednom lečilištu. I ja bih poludeo da sam živeo u braku s Čodronom. Ali to nije sprečilo Vilu u njenoj želji da bude druga gospođa Čodron. Novac je uvek novac. Postojala je, dakle, ta Vila — avanturistkinja, Darvinov stvor koji se bori za opstanak. Ali je postojala i jedna Vila koja je iskreno želela da bude hrišćanka i svetica. Jedna produhovljena Vila. A što se slučajno produhovljenost isplaćivala sa zamorenim poslovnim ljudima kao što je bio Čodron — pa, očevidno, utoliko bolje.

— A ona pretvornost o kojoj ste govorili, laž, licemerstvo?

— Čist nedostatak sposobnosti — odgovori Tilni. — Rđava gluma. Jer, na kraju krajeva, šta je licemerstvo drugo nego rđava gluma? Ona se od svetosti razlikuje onako kako se jedna predstava

Lisjena Titrija razlikovala od predstave njegovog sina. Jedna je umetnički dobra, a druga nije.

Nasmejah se. — Zaboravljate da sam ja moralist; tako ste bar sami rekli. A te estetske jeresi...

— Nisu jeresi; to su obične činjenice. Jer šta je moralnost u praksi? Pravite se da ste nešto što po prirodi svojoj niste. Glumite ulogu svetitelja, heroja, časnog građanina. Šta je najviši etički ideal u hrišćanstvu? Izražen je formulom Tome iz Kempisa — „Podražavanje Hrista“. Tako da crkvene organizacije po tome ispadaju kao neke ogromne, složene akademije dramske umetnosti. A svaka škola je škola glume. Svaka je porodica — porodica Kramlesovih. Svaki ljudski stvor odgajen je kao imitator. Celokupno vaspitanje, sem čisto intelektualnog, samo je niz proba za ulogu Isusa, ili Podsnepa, ili Aleksandra Velikog, ili bilo kog drugog lokalnog miljenika. Čestit čovek je onaj koji je temeljno naučio svoju ulogu i igra je dobro i ubedljivo. Svetac i heroj su veliki glumci; to su Kembli i Sidonsi — ljudi genijalno obdareni da predstave herojske karaktere, ne svoje sopstvene; ili ljudi koji imaju sreću da su tako rođeni, sasvim slični jednom idealu herojstva, tako da mogu prosto da stupe u ulogu i igraju je bez proba. Zli su oni koji ili ne mogu ili neće da nauče glumu. Zamislite jednog dekoratera, malo napitog, u radničkom kombinezonu, s lulom u zubima; on ulazi teturajući se na pozornicu usred scene suđenja u *Mletačkom trgovcu,* nadviče Porciju, udari Antonija nogom u stražnjicu, preturi nekoliko Magnifika i istrgne Šajlokovu veštačku bradu. Eto, to je zločinac. Što se tiče licemera — on ili je takođe zločinac koji se privremeno, radi nekih svojih ciljeva, prerušio u glumca (to je Tartif); ili je prosto rđav glumac (i ja mislim da je to češća vrsta). Po prirodi, kao i svi mi uostalom, on je zločinački tip; ali on prihvata nastavu mesnih akademija dramske umetnosti, i saglašava se da je najviša dužnost čovekova da igra prve uloge pred gledalištem koje pljeska. Ali, on je potpuno bez talenta. Kad pokuša da misli na svoju plemenitu ulogu, on toliko deklamuje, viče i mlatara rukama da se vi koji ga posmatrate zastidite — zastidite se sebe radi, njega radi, ljudskog roda radi. „Čini mi se da nas gospa, ili gospodin, i suviše ubeđuje“ — eto, to vi kažete. A ta ubeđivanja izgledaju još preteranija kad, nekoliko trenutaka docnije, primetite da je taj isti sasvim zaboravio na svoju ulogu i ponaša se kao zločinac, što mu je

u prirodi. Ali je on sam tako slab imitator, toliko bez dara za ubedljivo predstavljanje, da uopšte ne primećuje te svoje ispade; ili, ako ne to, a ono, jedva ih primeti, pa i tada uveren da ih niko drugi neće zapaziti. Drugim rečima, većina licemera su više ili manje nesvesni licemeri. Siguran sam da je Vila bila jedan od takvih. Ona prosto nije bila svesna da je avanturistkinja koja je bacila oko na Čodronove milione. A svesna je bila svoje uloge — svete Katarine Sijenske. Verovala je u svoju glumu; htela je da postane prvorazredna umetnica u Vest Endu. Ali, na nesreću, nije imala dara. Svoju ulogu je igrala tako neprirodno, s tako smešnim preterivanjem da je svaka normalno osetljiva osoba mogla samo da se strese na taj sramotni prizor. Ta predstava je mogla ubediti samo one koji su duhovno slepi i gluvi. A Čodron je, blagodareći svojoj brizi za novogvinejski petrolej, zaista bio duhovno slep i gluv. Njegovo duboko versko osećanje bilo je duboko versko osećanje jednog podčoveka. Kad je ona predstavljala posvećenu mačkicu, meni bi pripadala muka; ali Čodron je mislio da ona ima najdivniji karakter na koji je ikad naišao kod nekog ljudskog bića. I ne samo što je mislio da ona ima najdivniji karakter; još je smešnije što je smatrao da ona ima najumniju glavu. Na njega je najveći utisak učinio razgovor s njom o metafizičkim pitanjima. Ona je bila pročitala nekoliko odlomaka iz Spinoze i Platona, jednu knjižicu o hrišćanskim misticima i priličnu količinu one nejake teozofske literature koja je tako omiljena u malograđanskim predgrađima i među pukovnicima u penziji i gospođama u izvesnim godinama; i tako je ona bila u stanju da vrlo dubokomisleno govori o kosmosu. A, bogami, bilo je baš duboko! Mene je ponekad izdavalo strpljenje, takvo je to bilo bulažnjenje, takvo užasno neznalaštvo. Ali, Čodron je slušao s poštom, očiju izbečenih od ushićenja, vere i divljenja. Verovao je svakoj reči. Ako ste sasvim neobrazovani i ako ste zgrnuli ogromno bogatstvo putem zakonitih podvala, onda možete sebi dopustiti da verujete u iluzornost materije, u nepostojanje zla, u jedinstvo svih različnosti i u duhovnu suštinu svega. Celog svog života on je najpobožnije zadržao presbiterijansku veru svoga detinjstva. A sad je na katekizam, odnosno na sve ono što presbiterijanci uče u detinjstvu, nakalemio Viline budalaštine. Nije uviđao da ima ikakve protivrečnosti između te dve metafizike, baš kao što nikad nije uvideo da ima ičeg neskladnog u tome da čovek

bude istovremeno dobar presbiterijanac i ovejana varalica. Presbiterijansku ulogu je igrao samo nedeljom i kad je bio bolestan, nikad u poslovnim satima. Religiji nikad nije bilo dopušteno da zađe u neprikosnovenost privatnog života. Ali, što se više bližio srednjim godinama, njegov duh je slabio, počele su se osećati posledice rđavo utrošenog života. U isto vreme, povlačenjem iz poslova lišio se skoro svih spoljašnjih razonoda. Njegovo duboko versko osećanje dobijalo je sad više prilike da se izrazi. Mogao je nesmetano da se valja u sentimentalnosti i gluposti. Proviđenje mu onda posla Vilu i ona mu pokaza gde se za takvo valjanje može naći najmekše osećajno i intelektualno đubrište. On je bio zahvalan — kao što je i trebalo, ali prilično smešno zahvalan. Neću, na primer, nikad zaboraviti one časove kad je govorio o Vilinom geniju. Večerali smo kod njega, on, ja i Vila. Jedno strašno veče, s Vilom koja je bila neka smeša svete Katarine Sijenske i Mahatme Gandija i objašnjavala zbog čega je vegetarijanka i asketa. Imala je onaj grozni, malograđanski kompleks otmenosti pri jelu, usled kojeg je u Lajnovim restoranima ponašanje za stolom tako užasno fino — osećala je onaj neprestani strah usled kojeg onda ljudi jedu kao da u stvari ne jedu. Nikad ne uzmu pun zalogaj i žvaću samo prednjim zubima, kao zečevi. I nikad ništa ne dotiču prstima. Cela je istina da sam u jednom od tih restorana video jednu ženu kako jede trešnje nožem i viljuškom. Neverovatno i odvratno. I eto, Vila je imala taj kompleks — to je stvar klase — samo je on kod nje bio racionalizovan, njegova osnova je bila sastavljena od *ahimse i* asketskog hrišćanstva. I tako je ona čavrljala celo veče o duhu ljubavi i o tome kako se taj duh ne može složiti sa jedenjem mesa, i o potrebi mučenja tela radi dobra duše, pa onda o Budi i o svetom Franji i o mističkim zanosima, i iznad svega o sebi samoj. Razdražila me je prosto do ludila, a da i ne govorim o tome što mi je svojim užasavanjem i gađenjem stvarno ubila apetit. Bio sam srećan kad je najzad došlo vreme za cigare i konjak i ona nas ostavila same. A tada mi se Čodron prignuo preko stola, blistajući produhovljeno svakim delićem svog varaličkog lica: „Zar nije čudesna?“ rekao je, „zar nije prosto čudesna?“ „Čudesna je“, saglasih se. A onda on vrlo svečano, preteći mi prstom, reče: „U svom životu poznavao sam tri velike glave, tri genijalna uma — lorda Nortklifa, gospodina Džona Morlija

i ovu devojku. To troje“. I ponovo se zavali u stolicu, mašući mi glavom skoro besno, kao da me je čikao da to poreknem.

— Pa jeste li odgovorili na čikanje? — zapitah, smejući se.

Tilni odmahnu glavom. — Samo sam nasuo sebi još jednu čašicu njegovog konjaka od 1820; svaki razuman čovek bi jedino tako mogao odgovoriti.

— A je li i Vila bila istog mišljenja kao Čodron o svojoj pameti?

— O, verujem da jeste, — reče Tilni — verujem da jeste. Bila je vrlo uobražena. Kao i sva ta produhovljena stvorenja. Prekomerno uobražena. Ona je vrlo rđavo igrala ulogu nadmoćne ličnosti. Ali je ipak bila ubeđena u svoju nadmoć. Neminovno; jer, vidite, ona je imala ogromnu sposobnost autosugestije. Što bi sebi triput rekla postajalo je istina. Na primer, ja sam u početku mislio da s njenim asketstvom nije sasvim čista stvar. Pred drugima, pri obedima, jela je tako nemoguće malo da sam ja pomišljao da ona to u potaji verovatno nadoknađuje između obeda. Ali sam docnije zaključio da sam je nepravedno obedio. Govoreći neprestano i drugima i sebi kako je jedenje nešto neduhovno i grubo — a da se i ne pominje kako je neotmeno i prosto — ona je, ubeđen sam, uistinu uspela da joj jelo ogadi. Dospela je dotle da zbilja nije mogla mnogo jesti. To je, uostalom, bio i jedan od uzroka njene bolešljivosti. Ona se prosto nedovoljno hranila. Ali je nedovoljna ishrana bila samo jedan od uzroka. Ona je bila bolesna i diplomatski. Da bi dobila što želi, pretila je da će umreti, kao što državnici prete mobilizacijom. Prava ucena. Ne zbog novca; zanimljivo je da se u mnogo čemu pokazivala ravnodušnom prema novcu. Ona je želela njegovu naklonost, da vlada nad njim, da bude moćna. Nju je bolela glava iz istog razloga iz kojeg se beba dere. Ako bebi popustite i učinite joj ono što želi, ona će se opet derati, deranje će joj preći u naviku. Čodron je bio jedan od roditelja slabića. Kad bi Vilu spopale njene čuvene glavobolje, on bi se užasno uznemirio. Kako je samo obletao oko bolesničke sobe, s ledom, bocama s toplom vodom, s kolonjskom vodom! *Tajmsov* hroničar bi se zaplakao da ga je video; tako dirljivo otkrivanje njegovog zlatnog srca! Posledica je bila to da je Vilu bolela glava svaka tri ili četiri dana. To je bilo apsolutno nepodnošljivo.

— A jesu li te glavobolje bile sasvim izmišljene? Tilni sleže ramenima. — I jesu i nisu. Nesumnjivo, bilo je tu neke fiziološke osnove. Ona je s vremena na vreme imala bolove u glavi. To se moralo i očekivati; bila je propala zbog nedovoljne ishrane; nije se dovoljno kretala pa je imala hroničan zatvor; hroničan zatvor je verovatno prouzrokovao malo hronično zapaljenje jajnika; sem toga, ona je svakako patila i od očnog zamora — to ste mogli zaključiti po lepom, neodređenom, duhovnom pogledu njenih očiju, pogledu koji dolazi od kratkovidosti koja nije ispravljena naočarima. Kao što vidite, bilo je puno fizioloških uzroka njenih glavobolja. Njeno telo joj je, može se reći, darivalo bol. Njen duh je onda pristupao obradi tog sirovog materijala. I davao mu je zbilja sjajne oblike! Te glavobolje su pomoću njene mašte postajale mistične, uzvišene. Tu je bio beskraj u zrnu peska i večnost u jednom crevnom zastoju. Redovno, svakog utornika i petka, ona je umirala — umirala s divnom hrišćanskom smirenošću, s krepkošću mučenika. Čodron je izlazio iz bolesničke sobe sa suzama u očima. On nikad nije video takvo strpljenje, takvu hrabrost, takvu čvrstinu. Malo je bilo muškaraca koje ne bi posramila. I tako dalje. I moram reći da je sve to bila cela istina. Iz početka je bila malo zabušant, pravila se da su glavobolje teže nego što su bile. Ali je njena mašta bila suviše živa, i ona više nije mogla da vlada njom. Ono što je tvrdila postepeno je postajalo istinito, i ona je zbilja svaki put mučenički trpela; ona je zbilja gotovo umirala. A potom joj je ušlo u naviku da bude mučenica i napadi su se javljali redovno. Mašta je pojačavala normalnu aktivnost zapaljenih jajnika i zatvorenih creva; bol se javljao i postajao odmah sirov materijal mističnog, duhovnog mučeništva, koje se zbijalo na jednom višem planu. Kako god bilo, sve je to bilo vrlo zapleteno i mutno. I svakako, da vam je sama Vila pričala o svom življenju u tim časovima, to bi podsećalo na uspomene Svetog Lorenca o životu koji je proveo na ražnju. Ili, tačnije, zvučalo bi kao neubedljivo izmišljanje tih uspomena. Jer, kao što sam rekao, Vila je bila bez talenta, a ubedljivost i svetost su pitanje talenta. Licemerstvo i neubedljivost dolaze od urođene nesposobnosti. To su gresi ljudi koji ne mogu da savladaju veštine ponašanja i izražavanja. Vilino pričanje bi vam zvučalo sasvim lažno. Ali je za nju ono bilo potpuno iskreno. Ona je zbilja patila, zbilja umirala, zbilja bila dobra i smirena i hrabra. Kao što je

paranoičar zbilja Napoleon Bonaparta, i kao što mladića koji pati od *dementici praecox* zaista uhodi i goni banda pakleno dovitljivih neprijatelja. Kad bih ja pričao njenu priču, s njene tačke gledišta, ona bi zaista divno zvučala — ne di-ivno, pazite, nego stvarno i istinski divno; iz prostog razloga što ja imam dar za izražavanje koji sirota Vila nije imala. Tako da je, izuzevši osećajne kretene kao što je bio Čodron, za sve ostale ona, razume se, bila licemerka i lažljivica. A pomalo i patološko stvorenje. Jer ta njena sposobnost za autosugestiju bila je zbilja prilično patološka. Umela je da napravi nešto čak suviše istinitim. Ne samo bolesti i mučeništva i svetiteljstvo već, i istorijske činjenice, ili, bolje, istorijske nečinjenice. Ona je utvrđivala istinitost nečinjenica prostim ponavljanjem tvrđenja da su se one dogodile. Na primer, ona je želela da svet veruje — želela je da i sama veruje — da je s Čodronom bila u prisnom prijateljstvu godinama i godinama, od detinjstva, od rođenja. Činjenica da ju je on poznavao još kad je bila „ovolicna“ objasnila bi i opravdala njene sadašnje odnose s njim. Ogovarači ne bi imali razloga za svoja pričanja. I ona je tako, malo-pomalo, izgradila jednu dugogodišnju prisnost, čak i malčice pravog srodstva sa svojim ujka-Benijem. Rekao sam vam valjda da ga je tako nazivala? Taj nadimak je imao svoj značaj; njim je on odmah bio uvršćen u srodničku listu i njihovi odnosi su tim bili dezinfikovani, tako reći automatski učinjeni nevinim.

— Ili rodoskrvnim — dodadoh ja.

— Ili rodoskrvnim. Sasvim tačno. Ali ona se nije upuštala u d’anuncijevske tančine. Tim nazivom ona je Čodrona uzdigla na položaj milog starog rođaka ili bar milog starog porodičnog prijatelja. Ponekad ga je čak zvala i „ujkica Beni“, valjda da bi pokazala da ga je znala još kad je bila u kolevci. Ali to nije bilo dovoljno. Trebalo je da dokaz bude potpuniji, s više pojedinosti. I ona ga je izmislila — kako se valjuškala s ujkicom u senu, kako ju je vodio da gleda pozorišta s lutkama, jednom rečju, celokupnu kolekciju uspomena iz detinjstva.

— A Čodron? — zapitah. — Da li se i on sećao tih izmišljenih uspomena.

Tilni klimnu glavom. — Ali, naravno, za njega su one bile izmišljene; dok su ih ostali primali kao činjenice. Njene uspomene

su bile tako u tančine razrađene i tako povezane da ste prosto morali da im verujete, izuzev ako ste znali da laže. Samog Čordona ona, prirodno, nije mogla ubeđivati da ga je tokom svih tih godina poznavala, u smislu doslovnom i istorijskom. Ili bar ne u prvi mah. Ta dugogodišnja intimnost je u početku bila uzeta u prenosnom smislu i duhovno. „Osećam se kao da sam znala ujka-Benija još kad sam bila mala beba“, rekla mi je pred njim uskoro pošto ga je upoznala; i kao i uvek u takvim prilikama, glas joj je bio još plačevnije detinji nego obično. Užasan je bio taj glas — tako plačevan, tako lažno sladak. „Još kad sam bila majušna, sićušna beba. Zar ne osećate i vi tako, ujka-Beni?“ A Čodron se od sveg srca saglašavao; razume se da je tako osećao. Otada je počela sve više da se bavi zgodama koje su se mogle dogoditi s dragim ujkicom u tom dalekom detinjstvu. Naravno, to su bile iste zgode kojih se sećala i pred stranim licima, kad on nije bio tu. Našla je njegove stare fotografije — video se na njima u visokim okovratnicima i redengotu, u nekim čudnim kaputima, s cilindrom na glavi u viktorijanskim kočijama. Te fotografije su joj pomagale, čineći stvarnijim plodove njene mašte. Pomoću njih i pomoću svojih uspomena ona je sagradila ceo zajednički život s njim. „Sećate li se, ujka-Beni, kad smo išli u Kous vašom jahtom, pa kad sam ja pala u more?“ upitala bi ona. A Čodron, koji je potpuno prihvatio igru, odgovorio bi: „Kako se ne bih sećao. A kad smo te izvukli napolje, morali smo da te uvijemo u toplu ćebad i da ti damo vrućeg ruma i mleka. Tako da si se sasvim opila“. „Jesam li bila zanimljiva tako pijana, ujka-Beni? A Čodron bi onda prilično trapavo i s mukom izmislio dve-tri zanimljivosti koje bi zatim postale sastavni deo istorije. Tako je idući put Vila mogla da počne sa: „Ujkice Beni, sećate li se onih budalaština koje sam govorila kad ste me opili rumom i toplim mlekom onda kad sam pala u more kod Kousa?“ I tako dalje. Čodronu se ta igra sviđala, nalazio je da je prosto preslatka, puna mašte, dirljiva — baš kao nešto od Barija ili A.A. Milna — nikad mu nije bila dosadna. Što se tiče Vile, za nju to uopšte nije bila igra. Nečinjenice su bile ponavljane sve dok se nisu pretvorile u činjenice. — Ali, gospođice Spindel, — rekao sam joj jednom kad mi je pričala — meni! — o nekoj zgodi sa ujka-Benijem u vreme kad je tek prohodala — de, de, gospođice Spindel (uvek sam je tako nazivao, iako je ona žudela da i za mene bude Vila kao što je

bila za Čodrona, i zvala bi me ujka-Tedijem da sam joj pružio samo malo ohrabrenja; ali, ja sam zauzeo čvrst stav; za mene je ona uvek bila gospođica Spindel) — de, de, vi kao da zaboravljate da je prošla jedva godina dana otkako ste prvi put videli gospodina Čodrona. — Ona me je za trenutak gledala sasvim tupo i ništa nije odgovarala. — Ne možete ozbiljno očekivati da i ja to zaboravim — dodadoh. Jadna Vila! Iza tupog izgleda njeno lice odjednom sve pocrvene od mučne zbunjenosti. — O, da, razume se — reče, smejući se nervozno. — Meni je to kao da sam ga uvek poznavala. Moja mašta... — Glas joj se prekide, ona zaćuta i minut docnije nađe neki izgovor i napusti me. Videlo se da je uzbuđena, fizički uzbuđena, kao da su je naglo probudili iz dubokog sna, izbacili iz jednog sveta u neki drugi, koji se kreće u drugom pravcu. Ali sledećeg dana izgledala je opet kao i obično. Svojom uobraziljom se vratila u svet snova; za ručkom, sa drugog kraja stola, čuo sam da jednom Čodronovom poslovnom poznaniku iz Amerike priča kako se sa ujka-Benijem zabavljala na njegovom lovištu tetreba u Škotskoj. Međutim, zapazio sam da od toga dana meni nikad više nije pričala o tom svom apokrifnom detinjstvu. Zanimljiv slučaj; kroz njega sam sagledao njeno licemerstvo u drugoj svetlosti. Tek tada sam počeo da shvatam da je laž u njenoj duši bila uglavnom nesvesna laž, posledica bolesti i nemanja dara. Uglavnom; ali ponekad, naprotiv, laži su bile i suviše svesne i namerne. Od njih je najčudnija bila ona na kojoj je bio sazdan Događaj sa stigmatima.

— Stigmati? — ponovih. — To je, dakle, bila neka pobožna laž?

— Pobožna — potvrdi on. — Tim je ona nju opravdavala samoj sebi. Mada su, naravno, u njenim očima sve njene laži bile pobožne laži. Pobožne, jer su služile njenim ciljevima, a ona je bila svetiteljka; njeni putevi bili su sveti. A posle toga, pošto bi te laži provela kroz svoj proces dezinfekcije pomoću mašte, one su prestajale da budu laži i otprhnule bi dalje kao snežnobele pobožne istine. No u početku su one nesumnjivo bile pobožne laži, čak i za nju. Događaj sa stigmatima je to jasno pokazao. Uhvatio sam je na delu. Stvar je počela čirom koji se pojavio na Čodronovom stopalu.

— Čudno mesto za čir.

— Nije obično — saglasi se on. — I ja sam nekad, kao dete, imao čir na tom mestu. Vrlo neugodno, uveravam vas. Dakle, slična stvar

desila se Čodronu. Bili smo, on i ja, u njegovoj vili na selu, igrali smo golf i u međuvremenu sastavljali Autobiografiju. Seli bismo, pušili i pijuckali konjak, i ja bih ga polako ispitivao. Ako bih ga pustio samog, on bi lutao i gubio vezu između događaja i njihov vremenski red. Njegovo pričanje morao sam, tako reći, da kanališem. Bio je vrlo otvoren. Mogu vam reći da sam saznao zanimljivih stvari o poslovnim ljudima. Nepotrebno je reći da se one ne nalaze u *Autobiografiji.* Ostavljam ih za *Život.* Što znači, avaj, da ih niko nikad neće saznati. Dakle, kao što rekoh, bili smo tu, na selu, za vreme jednog dužeg nedeljnog odmora, od petka do utornika. Vila je bila ostala u Londonu. S vremena na vreme je uzimala sasvim ozbiljno svoj bibliotekarski poziv i odlučno izjavljivala da mora da dovrši rad na katalogu. „Imam ja svojih dužnosti“, rekla je kad je Čodron predložio da pođe s nama na selo. „Morate me pustiti da obavim svoje dužnosti. Ja ne mislim da treba jedino tražiti zabave; zar nije tako, ujka-Beni? Sem toga, ja istinski volim svoj posao“. Bože, kako me je razdražila tim plačevnim govorom! Ali Čodron je, naravno, bio dirnut i ushićen. „Zbilja neverovatna mala!“ rekao mi je kad smo odlazili od kuće. A ja sam mislio: neverovatnija nego što pretpostavljaš. Produžio je da joj peva slavopojke sve do Vatforda. Ali mu je, s jedne strane, bilo i milo što nije pošla, to sam primetio kad smo stigli na selo. Bilo mu je ugodno da bude malo na odmoru sam, bez žena. A i ona je sama uviđala da mu je s vremena na vreme potrebno takvo osveženje. I tako smo mi igrali golf, usled čega je Čodronov čir, koji se u petak video samo kao sićušna pega, do nedelje ujutru usled stalnog trenja i hodanja narastao u čvrstu crvenu poluloptu koja je svaki hod pretvarala u mučenje. Neosporno neugodno, ali nešto zbog čega se običan čovek ne bi ozbiljno uzbudio. No Čodron, kad su u pitanju bili čirevi, nije bio običan čovek. Imao je neki čirni kompleks, neku čirofobiju. Možda s razlogom; jer izgleda da je njegov brat umro od neke strašne gangrene koja je počela na izgled bezazleno, kao mala pega na obrazu. Čim bi mu se pojavila neka bubuljica, Čodron je odmah zamišljao da je to početak iste bolesti koju je imao brat. Zbog tog čira na stopalu od straha je bio sasvim izgubio glavu. Zamišljao je već kako gnoj zahvata kost, pa truljenje cele noge, amputaciju, smrt. Tešio sam ga i hrabrio koliko sam mogao i pozvao mesnog lekara. On je odmah došao; mlad, odlučan, preduzimljiv čovek koji je

ulivao poverenje. Dao je lokalnu anesteziju, rasekao čir, previo. Uverio je Čodrona da neće biti komplikacija. *I* nije ih bilo. Rana je zarasla sasvim normalno. Čodron je odlučio da se vrati u grad u utorak, kao što je predvideo. „Ne bih hteo da razočaram Vilu“, objašnjavao je. „Bila bi vrlo tužna ako se ne bih vratio kao što sam obećao. Sem toga, mogla bi se uplašiti. Nemate pojma kakvu intuiciju ima to devojče — skoro volšebnu, kao neki drugi vid. Naslutila bi da nešto nije u redu i uzbudila bi se; a vi znate kako njoj škodi svako uzbuđenje“. Zaista sam znao; te njene mistične glavobolje trovale su mi život. — Ne, ne; — složio sam se — ne smemo je uzbuđivati. — I tako je bilo rešeno da se Vila održi u blaženom neznanju o čiru sve dok se Čodron ne vrati. Ali se postavilo pitanje kako da se vrati? Na selo smo došli u Čodronovom Bugatiju. On je voleo brzinu. Ali to nisu bila kola za invalida. Smislili smo da šofer odveze Bugati do grada i vrati se Rolsom. U slučaju da naiđe na gospođicu Spindel, što nije bilo verovatno, nije smeo da joj kaže zašto je poslat u grad. Takve su bile naredbe. Čovek je otišao i vratio se Rolsom kao što je trebalo. Čodrona smo smestili udobno kao u bolnička kola i dovezli se dostojanstveno u London. Valjalo je videti taj povratak! U očekivanju Vilinog saučešća i simpatija, Čodronu je počela da se povraća boljka ukoliko smo se više bližili kući. „Osećam tu kako bije“, uveravao me je; a kako je samo ćopao kad je izišao iz kola! Kao da je izgubio nogu kod Galipolja. Sasvim herojski. Sluga je morao da ga pridržava sve do salona. Spustismo ga na sofu. „Je li gospođica Spindel u svojoj sobi?“ Sluga je mislio da jeste. „Onda je zovnite da odmah siđe“. Sluga iziđe, Čodron sklopi oči umorno, kao neko ko je vrlo bolan. Pripremao se da izvuče koliko god može sažaljenja i video sam da se unapred njim raskošno naslađuje. — Bije li još? — upitao sam ga bez mnogo tronutosti. On potvrdi glavom, ne otvarajući oči. „Bije“. Govorio je teškim, pogrebnim glasom. Jedva sam se uzdržao da se ne nasmejem. Neko vreme smo ćutali; čekali smo. A onda se vrata otvoriše. Vila se pojavi. Ali jedna hroma Vila. Jedna noga joj je bila u cipelici s visokom potpeticom a druga u papuči. Kako je samo hramala! „Opet jedna noga izgubljena kod Galipolja“, pomislio sam. Kad je čuo da se vrata otvaraju, Čodron još čvršće zatvori oči i okrete lice zidu, odnosno naslonu sofe. Primetio sam da je to malo zbunilo Vilu. Njen ulazak je bio dramatičan: htela je da on odmah vidi da je

hroma; nije računala da će naići na scenu umiranja. Trebalo je da hitno improvizira jednu novu scenu, da ubaci nekoliko novih redova; scena koju je pripremila nije bila pogodna. A njoj je to bilo utoliko neugodnije što sam ja bio posmatrač — i to vrlo hladan posmatrač, kao što je znala — nikakav obožavalac Medži Spindel. Za časak je neodlučno zastala kraj vrata, nadajući se da će je Čodron pogledati; ali on je odlučno držao oči zatvorene i lice okrenuto zidu. Očevidno je bio rešen da iz uloge samrtnika izvuče sve što se moglo. I tako ona, pošto je uznemireno pogledala u mene, doskakuta preko sobe do sofe. „Ujka-Beni!" On se naglo trže, kao da nije znao da je ona tu. „To si ti, Vilo?" To je bilo rečeno *pianissimo con espressione.* A zatim Vilino *molto agitato:* „Šta je to, ujkice Beni? Šta je to? O, recite mi". Sad je bila sasvim blizu i stavila je ruku na njegovo rame. „Recite mi". On okrete njoj lice — blaženo, nežno razbojničko lice. Srce mu se prelivalo. „Vilo" — jedan mlaz pomija. „Ali šta je to s vama, ujkice Beni?" „Ništa, Vilo". Naglasak je kazivao da je to herojsko ublažavanje činjenice u stilu ser Filipa Sidnija. „Samo moje stopalo". „Vaše stopalo!" Pokazala je takvo iznenađenje da mi obojica gotovo skočismo. „Stopalo vam nešto nije dobro?" ,.Da, čega tu ima čudnog?" Čodron je bio skoro ljut; nije dobijao ono sažaljenje koje je očekivao. Ona se obrati meni. „A kad se to desilo, gospodine Tilni?" Bio sam kratak. — Jedan gadan čir. Raširio se još više od hodanja. U nedelju je morao da bude rasečen. — „U nedelju pre podne, oko pola dvanaest?" — Da, mislim da je bilo oko pola dvanaest — rekoh, misleći da je to pitanje čudno. „Bilo je tačno pola dvanaest kad se ovo desilo", reče ona dramatično, pokazujući na svoju nogu u papuči. „Šta, ovo?" zapita Čodron nabusito. Bio je veoma ljut što su mu podvalili i lišili ga sažaljenja. Žao mi je bilo Vile; izgledalo je da su joj stvari rđavo pošle. Videlo se da je imala nešto pripremljeno i da joj to nije upalilo. — Izgleda da je i gospođica Spindel povredila nogu — objasnih. — Niste videli kako je hramala. — „Kako je povredila?" zapita Čodron. Još je bio vrlo natmuren. „Sedela sam mirno u biblioteci i radila na katalogu", poče ona, i po lakom odvijanju njenih rečenica poznadoh da je najzad došla u mogućnost da upotrebi pripremljeni materijal, „kad odjednom, gotovo tačno u pola dvanaest (sećam se da sam pogledala na sat), osetih strašan bol u stopalu. Kao da mi je neko zabadao u njega oštar nož. Bol je bio tako jak da sam se skoro

onesvestila“. Ona za časak zastade, očekujući kakvu prigodnu primedbu. Ali Čodron nije hteo ništa da kaže. I onda ja izustih iz učtivosti: — Zaboga, prosto neverovatno! — čime se morala zadovoljiti. „Kad sam ustala“, produži ona, „jedva sam mogla da stojim, noga me je užasno bolela; i otada stalno hramljem. A najčudnije od svega je to što sad na stopalu imam jednu crvenu belegu, kao ožiljak“. Opet zastanak sa očekivanjem. Ali Čodron još uvek ne progovara. Sedeo je čvrsto stisnutih usana, a bore koje su odvajale obraze od njegove široke, majmunske gornje usne bile su kao u kamenu urezane. Vila ga pogleda i shvati da je pošla beznadežno pogrešnim putem. Je li bilo još vremena da se greška ispravi? Ona priđe odmah izvršenju novog plana bitke. „Ali, kako ste vi, jadni ujkice Beni!“ poče ona glasom kojim se govori nekom bolesnom kučetu. „Baš je sebično od mene da pričam o mojim boljkama dok vi tu ležite s previjenom nogom!“ Kuče poče da maše repom. Na lice mu se povrati blažen izraz. On je uze za ruku. Više nisam mogao da izdržim. — Moram da idem — rekoh i odoh.

— Ali, šta je bilo s nogom? — zapitah. — Taj bol od uboda tačno u pola dvanaest?

— Pogodite sami. Kao što je sam Čodron primetio, kad sam se idući put našao s njim: ,.Ima više stvari na nebu i zemlji, Horacio, nego što naša filozofija sanja“. — Tilni se nasmeja. — Vila je slavila pobedu. Pošto je dobio svoju porciju materinske ljubavi, hrišćanskog milosrđa i mačkastih nežnosti, bio je spreman da čuje *njenu* priču. Bol od uboda u pola dvanaest, crveni ožiljak. Čudno, tajanstveno, neobjašnjivo. Raspravljao je sa mnom o svemu tome s velikom ozbiljnošću i pronicljivošću. Razgovarali smo o životu duša i o telepatiji. Brižljivo smo povlačili razliku između čudesnog i natprirodnog. „Kao što znate“, rekao mi je, „celog života sam bio dobar presbiterijanac, i kao takav bio sam sklon da odbacim kao izmišljene sve priče o papskim svetiteljima. Na primer, nikad nisam verovao u priču o stigmatima svetog Franje. Ali sada, sada je primam!“ Zastanak svečan, pun težine. „Sada *znam* da je istinita“. Ja sam samo ćuteći prignuo glavu. Ali kad sam potom prvi put sreo Mak Krea, šofera, postavio sam mu nekoliko pitanja. Da, on se video s gospođicom Spindel onog dana kad je doterao Bugati do Londona da bi se vratio Rolsom. Otišao je do sekretara da vidi ima li pisama koje bi trebalo da ponese gospodinu Čodronu i pri izlasku je naleteo

na gospođicu Spindel. Ona ga je zapitala šta će u Londonu, a on, uprkos uputstvima gospodina Čodrona, nije umeo da smisli i kaže ništa drugo sem istine. Otada mu je to neprestano ležalo ia duši; nadao se da se nije zbog toga ništa rđavo desilo. — Naprotiv — uverio sam ga i obećao da neću ništa reći gospodinu Čodronu. I nisam rekao. Mislio sam. .. Ali, bože moj! — on prekide pričanje. — Šta je to? — To je Hotri ušla da postavi sto za ručak. Ona je radila, ne obraćajući pažnju na nas. I to je bilo ne samo kao da nismo postojali nego kao da nismo imali ni prava da postojimo. Tilni izvadi sat. — Jedan i dvadeset. Svemogući bože! Pa zar sam ja ovde pričao celo pre podne, sve od doručka?

— Tako izgleda — odgovorih.

On zaječa. — Eto vidite, vidite šta biva kad čovek ima dobar jezik. Celo jedno dragoceno prepodne potpuno proćerdano.

— Za mene ne — rekoh.

On sleže ramenima. — Možda. Ali to je zato što je za vas priča bila nova i zanimljiva. Dok je meni poznata, bajata.

— Pa takva je i Šekspiru bila priča o Otelu, i pre nego što je počeo da je piše.

— Da; samo, on je *pisao,* nije pričao. Mogao je da pokaže u šta je utrošio vreme. Njegov Otelo nije prosto izvetrio u vazduh kao moj kukavni Čodron. — On uzdahnu i zaćuta. Hotri je ukočeno poslovala oko stola, lica kamenog i tmurnog; čelik i srebro zvečali su dok je postavljala. Sačekao sam da izađe iz sobe i tek tada sam opet progovorio. Kad čovek ima poslugu pristojniju nego što je on sam (a danas je to najčešći slučaj), mora biti vrlo oprezan.

— I kako se sve to svršilo? — zapitah.

— Kako se svršilo? — ponovi on glasom koji je odjednom postao mukao i turoban; dosadna mu je već bila sopstvena priča, hteo je da misli o nečem drugom. — Svršilo se, ukoliko se mene ticalo, tim što sam dovršio *Autobiografiju* i što mi je dosadio njen junak. Postepeno sam iščileo iz Čodronovog života. Kao Češirska mačka.

— A Vila?

— Iščezla je iz života otprilike godinu dana posle događaja sa stigmatima. Legla je opet jednom na svoj mistični, samrtnički

krevet i više se nije digla. Ono što je glumila najzad se obistinilo; njoj se to uvek moglo desiti. Umrla je istinski.

Vrata se otvoriše. Hotri se vrati u sobu noseći jelo.

— A Čodron je, valjda, bio neutešan? — Neutešnost je, srećom, pristojan predmet razgovora.

Tilni klimnu glavom. — Bacio se na spiritizam, razume se. Opet Nemezis.

Hotri podiže poklopac sa činije; miris pržene ribe ispuni vazduh. — Ručak je na stolu — reče ona s nečim u glasu što je ličilo na slabo prikriven prezir i negodovanje.

— Ručak je na stolu — ponovi Tilni, idući svome mestu. Sede i razvi ubrus. — Jedan obed za drugim, tačno, iz dana u dan, iz dana u dan. Takav je život. I to bi se još moglo podneti ako bi čovek nešto uradio između obeda. Ali, u mom slučaju, ne radi se ništa. Obed za obedom, a između obeda prazan prostor, neka vrsta... — Poslednjih nekoliko trenutaka Hotri mu je nudila *sauce tartare* i sad ga vrlo blago gurnu. Tilni okrete glavu. — A, hvala — reče i posluži se.

NA ODMORU

Bila je to majušna žena, tamne kose i sivoplavih očiju, velikih i upadljivih na malom, bledom licu. Lice joj je bilo kao u devojčice, sitnih, nežnih crta, ali prevremeno istrošeno; jer gospođi Tarvin je bilo samo dvadeset osam godina. Krupne, širom otvorene oči bile su nespokojne i sijale su nemirnim sjajem. — Moira ima slabe nerve — objašnjavao bi njen muž kad bi svet pitao zašto ona nije s njim. Ti nervi nisu mogli izdržati zamorni život Londona ili Njujorka. Trebalo je da ona nađe spokojstva u Firenci. Malo odmora. — Jadna moja mala! — dodao bi on glasom koji je odjednom postao pun nežnosti; svoje inače bezizrazno inteligentno lice on bi onda obasjao jednim od onih svojih munjevitih osmejaka — tako čežnjivih, nežnih i ljupkih. Čovek bi s nelagodnošću osećao da su možda suviše ljupki. On je ljupkost i čežnjivost odvrtao kao elektriku. Klik! i lice mu je začas bilo obasjano. Pa onda, klik! — svetlost bi se opet ugasila i on je opet bio bezizrazno inteligentan naučni istraživač. Predmet njegovog istraživanja bio je rak.

Jadna Moira! Baš je imala slabe nerve! Bila je puna raznih ćudi i uobraženja. Na primer, kad je uzela pod zakup vilu na obronku Belogarda htela je da joj se dozvoli da poseče čemprese udno vrta. — Užasno podsećaju na groblje — ponavljala je starom sinjor Barđoniju. Stari Barđoni je bio divan čovek, ali nepokolebljiv. Nije nameravao da žrtvuje svoje čemprese. Oni su najlepši izgled u celoj Firenci činili savršenim; gledajući s najpogodnijeg prozora spavaće sobe videli ste katedralu i Đotov toranj kao uramljene između njihovih tamnih stubova. Neiscrpno rečit, on se trudio da je ubedi kako čempresi u stvari nemaju u sebi ničeg pogrebnog. Naprotiv, za Etrurce (taj mali arheološki podatak izmislio je istog časa), čempres je bio simbol radosti; svečanosti prilikom proletnje ravnodnevice završavale su se igrama oko tog svetog drveta. Istina je da je Beklin stavio čempres na svoje Ostrvo mrtvih. Ali, na kraju krajeva,

Beklin... A ako joj se to drveće ipak čini turobno, mogla bi da posadi dragoljub koji bi se obvio oko njega. Ili ruže. Ruže, koje su Grci...

— Dobro, dobro — reče Moira Tarvin žurno. — Ostavićemo čemprese.

Taj njegov glas, ta stalna bujica učenosti i rđavog engleskog jezika! Stari Barđoni je zbilja bio užasan. Da je morala da sluša još jedan trenutak, vrisnula bi. Popustila je iz čiste samoodbrane.

— *E la Tarwinnè?* — upitala je sinjora Barđoni kad joj se muž vratio kući.

On je slegao ramenima. — *Una donnina piuttosto sciocca* — glasio je njegov sud.

Malo lucnuta. Stari Barđoni nije bio jedini koji je tako mislio. Međutim, on je bio jedan od malog broja onih koji su njenu lucnutost smatrali manom. Većini ljudi koji su je znali to se sviđalo; oni su se osmehivali i bili su očarani. Združena s tim majušnim rastom, tim očima, tim nežnim detinjim licem, njena lucnutost je izazivala rođačke odanosti i zaštitničke ljubavi. Ona je imala tu osobinu da u ljudima, putem kontrasta, stvara ugodno osećanje da su veliki, viši, inteligentni. A, srećom, ili možda nesrećom, Moira je provela svoj život među ljudima koji su zaista bili inteligentni i, kako se to kaže, viši ljudi. Stari ser Votni Kroker, njen deda, s kojim je stalno živela od svoje pete godine (jer su joj i otac i mati mladi umrli), bio je jedan od najčuvenijih lekara svota doba. Njegova davnašnja monografija o čirevima na dvanaestopalačnom crevu ostala je i do danas klasično delo o tom predmetu. Između svojih dvanaestopalačnih čireva ser Votni je nalazio vremena da se ushićuje svojom unukom, da joj ugađa i da je razmazi. Ona je, pored pecanja i metafizike, bila njegova omiljena razonoda. Vreme je prolazilo; i, hronološki, Moira je rasla; ali je ser Votni i dalje postupao s njom kao s razmaženim detetom, i dalje je bio ushićen njenim ptičjim cvrkutanjem, njenom bezazlenošću i njenim nepristojnim, *enfant terrible* primedbama. On ju je hrabrio, skoro prinuđavao da očuva svoju detinju narav. Zabavljalo ga je da je drži kao neku bebu uprkos njenim godinama. Voleo je u njoj bebu, i samo tako ju je mogao voleti. Možda su i čirevi na dvanaestopalačnom crevu uticali unekoliko na njegovu osećajnost, izvitoperili je malo, učinili da nekako zakržlja i ostane nezrela kao i

sama Moira. U dnu svog nespecijalizovanog, neprofesionalnog bića ser Votni je i sam bio pomalo beba. Suviše velika predanost dvanaestopalačnom crevu sprečila je da taj zanemareni, instinktivni deo njega potpuno odraste. Sličnosti se privlače. Stara beba Votni voleo je bebu u Moiri i želeo da tu mladu ženu održi uvek detinjastom. Većina njegovih prijatelja imali su slične sklonosti. Doktori, sudije, profesori, činovnici, svi ti prijatelji ser Votnija bili su istaknuti u svome pozivu, specijalisti uglednog imena. Biti pozivan na njegove večere značilo je veliku počast. Moira je od svoje sedamnaeste godine uvek prisustvovala tim svečanim prilikama i bila je jedina žena za stolom. Ne prava žena, objašnjavao je ser Votni: dete. Stari specijalisti su za nju bili ujaci koji su je mazili. Što je bila detinjastija to su je više voleli. Moira im je pridevala nadimke. Na primer, profesor Stag, neohegelijanac, bio je ujka Bonco; sudija Gidli bio je Gidi Got[1]. I tako dalje. Kad su je zadirkivali, ona je drsko odvraćala. Što su se smejali! Kad bi počeli da raspravljaju o Apsolutnom ili o industrijskoj budućnosti Britanije, ona bi ubacila kakvu divnu besmislenu primedbu i svi su se smejali još zadovoljnije. Sjajno! I sutra bi se to pričalo kolegama u sudnici ili bolnici, prijateljima u Ateneum-klubu. Moira je zaista bila čuvena u krugovima naučnika i uglednih specijalista. Najzad, ona ne samo što nije bila žena nego je prestala da bude i dete. Bila je samo njihova igračka.

U devet i po ona je napuštala trpezariju i razgovor bi se vraćao na čireve, na Stvarnost i Revoluciju koja dolazi.

— Baš bi bilo prijatno imati je u kući kao svoju mačkicu — rekao je Džon Tarvin, pošto su se za njom zatvorila vrata, prilikom njegove prve večere kod ser Votnija.

Profesor Brodvoter se složi s njim. Zatim nastade ćutanje. Tarvin ga prekide.

— Kako se vama čini, — zapita on, nagnuvši se napred sa onim bezizrazno inteligentnim izgledom svoga budnog, koščatog lica — kako se vama čini, kakva je vrednost opita s veštački nakalemljenim tumorima u poređenju s prirodnim tumorima?

---

[1] Lakoumna koza — Prim, prev.

Tarvin je imao svega trideset tri godine i među ser Votnijevim veteranima izgledao je još mlađi. On je već dosta uradio, objasnio je ser Votni svojim okupljenim gostima pre no što je mladić stigao, i od njega se može još više očekivati. A i zanimljiv je čovek. Svuda je putovao — tropska Afrika, Indija, Severna i Južna Amerika. Imućan. Nije vezan za neki nastavnički položaj da bi mogao da se izdržava. Radio je ovde, u Londonu, u Nemačkoj, u Rokfelerovom institutu u Njujorku, u Japanu. Zavidne mogućnosti. Mnogo znači imati obezbeđen dohodak. — A, stigoste, Tarvine. Dobro veče. Ne, nije kasno. Ovo je gospodin sudija Gidli, profesor Brodvoter, profesor Stag i — zaboga, Moira, tebe nisam ni primetio, zbilja si ultramikroskopska — moja unuka. — Tarvin joj se nasmeši. Bila je zaista dražesna.

I eto, sad je već pet godina kako su u braku, mislila je Moira, puderišući se pred ogledalom. Tonino je trebalo da dođe na čaj; ona je menjala haljinu. Iza ogledala, kroz prozor, videla se Firenca uokvirena čempresima — gomila mrkih krovova i nad njima, u sredini, mramorni toranj i moćna katedrala koja je stremila uvis, tanana i laka. Pet godina. Džonova slika u kožnom, putničkom okviru podsetila ju je na njihov brak. Zašto ju je držala tu na stočiću? Moć navike valjda. Ne bi se moglo reći da ju je ta slika podsećala na neke naročito srećne dane. Naprotiv. Sad je osećala da ima nečeg nepoštenog u tome što je drži na stolu. Postupala je kao da ga voli, a nije ga volela... Opet pogleda sliku. Lik je bio oštar i žustar. Mlad, revnostan istraživač koji sa svom pažnjom proučava neki tumor. Ona ga je više volela kao istraživača nego kao stvorenje s dušom, ili pesnika, ili ljubavnika. Izgledalo je strašno reći — ali tako je bilo: istraživač je bio boljeg kvaliteta od ljudskog bića.

Ona je to oduvek znala, ili, tačnije reći, osećala. Njegovo ljudsko biće je u njoj uvek izazivalo neko nelagodno osećanje. Utoliko nelagodnije ukoliko je više bilo ljudsko. Bilo je jasno da nije uopšte trebalo da se uda za njega. Ali on je nju tako istrajno tražio; pa onda, imao je toliko životne energije; svi su tako lepo govorili o njemu; sviđao joj se njegov izgled; život koji je vodio, putujući po svetu, izgledao je vrlo veseo; bilo joj je već dosadilo da služi kao igračka kolegama svoga dede. Mnogo je bilo takvih malih razloga. Ona je zamišljala da su oni, skupljeni ujedno, ravni jednom krupnom, presudnom razlogu. Ali, eto, nisu bili; pogrešila je.

Da, ukoliko se više u njemu ispoljavao čovek, utoliko je utisak bio nelagodniji. Onaj njegov osmeh koji je odvrtao i zavrtao kao osvetljenje zaista je uznemiravao. Odvrtao ga je odjednom, da bi ga opet zavrnuo, bez ikakve opomene, kad bi trebalo da se raspravlja o nečem sasvim ozbiljnom, kao o raku ili filozofiji. Pa onda, onaj njegov glas kad bi govorio o Prirodi, ili Ljubavi, ili Bogu, ili nečem sličnom — glas sav obložen osećajnošću. Pa kako je izgovarao „zbogom“ kad bi se pozdravljao, sa potpuno izlišnim uzbuđenjem i drhtavim glasom! — Kao pas sa Landsirove slike — rekla mu je jednom, pre no što su se uzeli, smejući se i podražavajući na smešan način njegovo suviše osećajno „Zbogom, Moira“. Taj podsmeh ga je uvredio. Džon je bio gord na svoju dušu i osećanja koliko i na svoju pamet; gord na svoje razumevanje prirode i na svoje poetične ljubavne čežnje koliko i na svoje poznavanje tumora. Gete je bio njegova omiljena književna i istorijska ličnost. Pesnik i naučnik, dubok mislilac i vatreni ljubavnik, umetnik po svom duhu i životu — Džon je zamišljao sebe u toj sjajnoj ulozi. Dao joj je da čita *Fausta* i *Vilhelma Majstera.* Moira se trudila što je bolje mogla da pokaže oduševljenje koje nije osećala. Ona je u sebi Getea smatrala šarlatanom.

— Nije trebalo da se udam za njega — reče ona svojoj slici u ogledalu i odmahnu glavom.

Kao što je voleo ulogu vaspitača, Džonu je isto tako bilo milo da ima neko ljubimče koje će maziti. Bilo je časova kad ga je Moirina detinja narav ushićavala kao ranije ser Votnija i njegove veterane, kad se smejao svakoj njenoj prostodušnoj primedbi ili nepristojnosti kao kakvoj najfinijoj duhovitosti; i ne samo da se smejao već je i drugima ukazivao na to, uvlačio je u nove detinjarije i ponavljao priče o njenim podvizima svakom ko je bio spreman da ih sluša. Ali nije bio tako oduševljen kad bi Moira bila detinjasta na njegov račun, kad je njena neozbiljnost išla na uštrb njegovog dostojanstva ili interesa. U tim slučajevima on bi se nervirao, nazvao bi je budalom, rekao da treba da se stidi. Potom bi se savladao i opet zauzeo ozbiljan očinski, pedagoški stav. Moira bi se osećala bednom i nedostojnom njega. A na kraju, on bi opet odvrnuo svoj osmeh i pomirio se s njom milovanjima koja su je ostavljala hladnom kao kamen.

„I kad pomislim“, razmišljala je ona ostavljajući pudrijeru, „kad pomislim da sam sve to vreme i energiju utrošila trudeći se da izdržim to življenje s njim“.

Koliko je samo naučnih rasprava pročitala, opštih izlaganja o medicini i fiziologiji, udžbenika ovog ili onog (nije se čak mogla setiti ni imena tih nauka), ne govoreći o onim Geteovim gnjavažama! Pa izlasci, onda kad je nju bolela glava ili kad je bila umorna! Sastanci s licima koja su joj bila dosadna, ali koja su, prema Džonovom mišljenju, bila tako zanimljiva i značajna! Pa putovanja, užasno naporna razgledanja svih znamenitosti, posete istaknutim stranim ličnostima i njihovim obično manje istaknutim ženama! Teško joj je bilo i fizički da izdrži uporedo s njim — njene noge su bile kratke, a Džon se uvek strašno žurio. A duhovno, i pored svih svojih napora, ona je uvek zaostajala bar stotinu milja.

— Grozno! — reče ona glasno.

Čitav njen brak bio je zaista grozan. Od onog groznog medenog meseca na Kapriju, kad ju je vodio u suviše duge i suviše brze šetnje, i uzbrdo, samo da bi joj, kad bi dospeli na *Aussichtspunkt,* pročitao odlomke iz Vordsvorta; pričao joj o ljubavi i suviše je često pokazivao, i govorio joj latinska imena biljaka i leptirova — od tog groznog medenog meseca pa sve do časa kad su se, pre četiri meseca, njeni nervi potpuno slomili i kad je doktor rekao da ona mora da provede neko vreme u miru, odvojena od Džona. Grozno! Taj život ju je skoro ubio. A u stvari (najzad je to shvatila) to uopšte i nije bio život. To je bila neka galvanska aktivnost, slično trzajima noge mrtve žabe kad se živac dotakne električnom žicom. Nije to bio život, već samo galvanizovana smrt.

Sećala se njihove poslednje svađe, baš pre no što joj je doktor rekao da treba da otputuje. Džon joj je sedeo kraj nogu, s glavom na njenom kolenu. A glava mu je već ćelavila! Ona je jedva mogla da gleda te duge vlasi slepljene preko lobanje. Bio je zamoren radom s mikroskopom i u isti mah (pošto, hvala bogu, već više od petnaest dana nije s njom spavao) ljubavnički raspoložen, što je opažala po njegovom pogledu; usled toga je bio vrlo sentimentalan i pričao joj je najmedenijim glasom o Ljubavi i Lepoti i kako treba biti kao Gete. Pričao je tako dok joj nije došlo da vrisne. I na kraju, više nije mogla da izdrži.

— Džone, za ime božje, — reče ona glasom koji je jedva savlađivala da ne pređe u ciku — ćuti!

— Zašto? Šta ti je? — pogledao je u nju, neugodno iznenađen.

— Pričaš tako nešto! — Bila je ogorčena. — A nikad nisi voleo nikog sem sebe. Niti si osetio lepotu ma čega. Kao i taj stari šarlatan Gete. Ti znaš šta bi trebalo da osećaš pred nekom ženom ili kakvim pejzažom; znaš šta najbolji duhovi osećaju. I onda smišljeno sebe navijaš da osetiš to isto, iz mozga.

Džon je bio pogođen u srž svoje sujete. — Kako možeš da kažeš tako nešto?

— Zato što je to istina, cela istina. Ti živiš samo iz glave. I to još iz ćelave glave — dodade ona i poče da se smeje, ne mogavši više da vlada sobom. Nastade burna prepirka. Ona se smejala za sve vreme dok je on besneo na nju; nije mogla da se zaustavi.

— Ti si histerična — reče joj on na kraju; zatim se smiri. Siroto dete je bolesno. Sa izvesnim naporom on odvrnu na svom licu izraz očinske nežnosti i ode da donese njene soli za udisanje.

Još malo ruža na usne, i eto, gotova je. Siđe u salon i vide da je Tonino već došao — uvek je stizao ranije — i čeka. Kad je ušla, on se diže, prikloni se pred pruženom rukom i poljubi je. Moiri se uvek sviđalo njegovo kitnjasto, malo preterano južnjačko ponašanje. Džon se suviše trudio da bude marljiv istraživač ili slatkorečiv pesnik da bi mogao imati još i lepo ponašanje. On je smatrao da učtivost nije naročito važna. A isto tako i odelo. Bio je hronično rđavo obučen. Međutim, Tonino je bio uzor kicoške elegancije. Bledosivo odelo, mašna boje lavande, crno-bele cipele od belog ševroa i lakovane kože — izvanredno!

Jedna prijatnost ili opasnost od putovanja po inostranstvu je u tome što tu gubite svoju klasnu svest. Kod kuće i pored najbolje volje nikad ne možete da zaboravite na nju. Tu ste svikli i naučili da odmah raspoznate društvo kojem pripadate, da ga čitate kao i svoj jezik. Jedna reč, jedan gest, i vi odmah znate kuda taj čovek spada. Ali ljudi koje u inostranstvu srećete nečitki su. One više proizvode vaspitanja, mnoge tananije znake otmenosti i mnoge finije senke prostaštva — tu nećete zapaziti. Naglasak, prelivi glasa, upotrebljene reči, pokreti, sve vam to ništa ne kazuje. Vaše neiskusno oko ne može da uoči razliku između princa i agenta

osiguravajućeg društva, između špekulanta i veleposednika. Moiri se činilo da je Tonino cvet italijanskog otmenog društva. Znala je, naravno, da nije imućan; ali, bože moj, ima toliko najboljeg sveta koji je siromašan. On je za nju bio nešto slično onim mlađim sinovima osiromašene engleske vlastele, ona vrsta mladića koji u *Tajmsovom* stupcu *Ličnih oglasa* traže zapošljenja: „Mladić s višim školskim obrazovanjem, ljubitelj sportova, pouzdan i poverljiv; prihvatio bi svaki dobro plaćen odgovarajući položaj". Zabolelo bi je, uvredilo i iznenadilo da je čula starog Barđonija kako ga, posle prvog susreta s njim, opisuje kao *„il tipo del parrucchiere napoletano"* — pravi napuljski brica. Sinjora Barđoni vrtela je glavom nad skandalom koji se približavao, a u dnu duše je bila ushićena.

U stvari, Tonino nije bio berberin. Bio je sin kapitaliste — manjeg obima, svakako, ali ipak pravog kapitaliste. Stari Vazari je držao jedan restoran u Pocuoliju i ambicija mu je bila da otvori hotel. Tonina su poslali da proučava hotelsku industriju kod nekog porodičnog prijatelja koji je vodio jedan od najboljih hotela u Firenci. Kad bude ušao u sve tajne, trebalo je da se vrati u Pocuoli i bude direktor podmlađenog pansiona, koji je njegov otac nameravao da skromno prekrsti u *Grand hotel Ric-Karlton.* U međuvremenu, bio je besposličar u Firenci. Sa gospođom Tarvin upoznao se romantično, na drumu. Vozeći sama svoja kola, kao i uvek, Moira je naišla na ekser. Guma je prsla. Ništa lakše nego promeniti točak — samo ako imate dovoljno mišićne snage da odvrnete zavrtnje kojim je za osovinu pričvršćen točak koji treba skinuti. Toliku snagu Moira nije imala. Kad je deset minuta docnije Tonino naišao na nju, ona je sedela na papuči automobila, zajapurena, čupava od naprezanja i uplakana.

„Una signora forestiera". To veče, u kafani, Tonino je ispričao svoju avanturu, sa izvesnim malo glupavim uobraženjem. U sitnoj buržoaziji u kojoj je odrastao strankinja je bila nešto kao biće iz bajke, ličnost čije su bogatstvo, ekscentričnost i samostalnost bili legendarni. *„Inglese"*, opisivao ju je on, *„giovane"* i *„bella, bellissima".* Njegovi slušaoci nisu mnogo verovali; iz nekog razloga lepota nije česta među primercima engleskog ženskinja koje se viđa u inostranstvu. *„Ricca"*, dodao je. To, samo po sebi, nije izgledalo tako neverovatno; strankinje su sve, skoro po pravilu, bile bogate.

Tonino je sočno i s nasladom opisivao njena kola i raskošnu vilu u kojoj je stanovala.

Poznanstvo se brzo razvilo u prijateljstvo. Ovo je bilo četvrti ili peti put za petnaest dana kako je došao u kuću.

— Malo cveća — reče mladić tonom mekog, umiljatog izvinjavanja, i pruži levu ruku koju je krio iza leđa. U njoj je držao buket belih ruža.

— To je tako ljubazno od vas! — uzviknu ona na rđavom italijanskom jeziku. — Tako divno! — Džon nikad nikom nije donosio cveće; on je to smatrao više-manje besmislenim. Ona se smešila Toninu kroz cveće. — Mnogo vam hvala.

Odbijajući jednim gestom tu zahvalnost, on joj odvrati osmehom. Blesnuše njegovi zubi, jednaki i sjajni kao biser. Njegove krupne oči bile su sjajnocrne, bistre i malo bezizrazne, kao u gazele. Bio je suviše lepuškast. — Bele ruže za belu ružu — reče on.

Moira se nasmeja. Kompliment je bio smešan, ali joj se ipak sviđao.

Tonino nije bio vešt samo u komplimentima. Umeo je da bude i koristan. Kad je nekoliko dana docnije Moira rešila da premala hol i trpezariju, on se pokazao dragocen. Cenkao se s dekoraterom, svađao zbog zadocnjenja, tumačio radnicima Moirine malo čudne pojmove o bojama, nadgledao njihov rad.

— Da nije bilo vas, — rekla je Moira zahvalno kad je posao bio svršen — mene bi sigurno prevarili i ništa valjano ne bi uradili.

Razmišljala je kako je to ugodno imati uza se nekog čoveka koji nema svaki put nešto važnije da radi i misli; čoveka koji sve svoje vreme može da utroši na to da njoj pomogne i bude koristan. Tako ugodno! I tako novo! Kad je bila sa Džonom, na nju su padali svi dosadni, praktični poslovi. Džon je uvek bio zauzet svojim radom i njegov rad je dolazio pre svega drugog, pa i pre njene ugodnosti. Tonino je bio samo običan čovek i ničeg nadljudskog nije bilo ni u njemu samom ni u onom što je radio. To je bilo veliko olakšanje.

Malo-pomalo, Moira je počela da se u svemu oslanja na njega. On je u svemu postao koristan. Pregoreli bi osigurači; Tonino bi ih zamenio. Stršljeni su se smestili u samom kaminu u salonu; Tonino ih je junački oterao paleći sumpor Ali njegova prava struka bilo je vođenje domaćinstva. Odrastao u restoranu, znao je sve što se

moglo znati o hrani, piću i cenama. Kad meso nije bilo dobro, on je odlazio kasapinu i bacao pred njega suviše tvrdi biftek. Uspevao je da snizi piljareve paprene račune. Na ribljoj pijaci se sporazumeo s jednim prodavcem, tako da je Moira dobijala njegove najbolje tabinjaše i crvenperke. Nabavljao je za nju vino, zejtin — na veliko, u ogromnim staklenim balonima; Moira, koja je posle smrti ser Votnija mogla da dopusti sebi da ne pije ništa jevtinije od „Pola Rožea 1911." i da kuva na uvezenom turkestanskom buteru, sada je uživala da s njime vodi duge domaćičke razgovore o uštedi od pet penija po litru ili od jednog šilinga na pedeset kila. Cena i kakvoća namirnica i pića bile su za Tonina nešto najznačajnije. Dobiti bocu kjantija za pet lira i devedeset umesto za šest lira, to je u njegovim očima bilo prava pobeda; a ta pobeda se pretvarala u trijumf ako se moglo dokazati da je to kjanti od tri godine i da sadrži preko četrnaest procenata alkohola. Moira po prirodi nije bila ni sladokusac ni tvrdica. Vaspitanje koje je dobila pojačalo je te prirodne sklonosti. Ona je osećala onu ravnodušnost prema novcu koja se vidi kod ljudi kojima se nikad nije desilo da ostanu bez novca; a njena ravnodušnost prema zadovoljstvima koje pruža trpeza nije nikad bila umerena domaćičkim obzirima prema ukusu i apetitu ostalih. Nikad; jer ser Votni je držao profesionalnu domaćicu, a s Džonom Tarvinom — koji svakako nije ni zapažao šta jede i koji je smatrao da žene treba svoje vreme da utroše na nešto važnije i više intelektualno nego što je briga o kuhinji — ona je najveći deo bračnog života provela po hotelima ili u nameštenim sobama, hraneći se gde stignu. Tonino joj je otkrio svet pijace i kuhinje. Navikla da misli, kao i Džon, da redovni domaći život nema mnogo vrednosti, ona se u početku smejala njegovoj ozbiljnoj brizi o mesu i o svakoj pari. Ali ubrzo njegovo skoro religiozno oduševljenje za vođenje domaćinstva poče da prelazi i na nju; postepeno je nalazila da su meso i para ipak zanimljive stvari, da su stvarne i važne — mnogo stvarnije i važnije, na primer, nego što je čitanje Getea kad ga čovek smatra gnjavatorom i šarlatanom. Novac ser Votnija, nad kojim su nežno bdeli najbolji advokati i bankari, donosio je stalno svojih 5%, oslobođenih poreze. Ali u Toninovom društvu Moira bi zaboravljala na svoj bankovni saldo. Sišavši s finansijskog Sinaja na kojem se tako visoko uzdizala nad običnim

smrtnima, ona je s njim otkrivala brige siromaštva. One su bile vanredno zanimljive i uzbudljive.

— Što su ovde u Firenci skupe ribe! — reče Tonino posle kraćeg ćutanja, pošto je iscrpao temu o belim ružama. — Kad pomislim kako je jevtin oktopod u Napulju! Ovo je skandalozno.

— Skandalozno — ponovi Moira sa isto tako iskrenim ogorčenjem. I razgovarali su tako, bez kraja.

Idućeg dana nebo više nije bilo plavo, već neprozračno belo. Sunca nije bilo, samo nekakva rasplinuta svetlost koja nije bacala senke. Pod mrtvim, bezizraznim pogledom neba priroda je bila potpuno beživotna. Bilo je vrlo toplo, bez vetra, vazduh je bio tako gust da se jedva mogao udisati. Moira se probudila s glavoboljom, a nervi su joj, izgleda, počinjali da žive nekim sopstvenim, nemirnim životom, odvojenim od njenog. Bili su kao ptice u kavezu, lupali su krilima, poletali i cvrkutali na svaku uzbunu; a kavez je bilo njeno bolno, umorno telo. Sasvim protiv svoje volje i želje, ona se upusti u svađu s devojkom i izgovori joj najneljubaznije stvari. Da bi to popravila, dade joj par čarapa. Kad se obukla, htede da napiše nekoliko pisama; ali joj nalivpero ubrlja prste i ona baci tu prokletu stvar kroz prozor. Dole, na kamenim pločama, ono se razbi u paramparčad. Nije imala čime da piše; prosto da čovek padne u očajanje. Ona opra mastilo s prstiju i izvadi obruč za vez. Ali prsti je nisu slušali. A onda se ubode iglom. O, kako je bolelo! Suze joj navreše na oči; poče da plače. A kad je počela, nije mogla da se zaustavi. Pet minuta docnije ušla je Asunta i zatekla je da grca. — Šta je to, sinjora? — zapitala je s nežnom usrdnošću, koja je bila posledica poklonjenih čarapa. Moira je odmahivala glavom. — Idite — reče slomljenim glasom. Devojka je bila uporna. — Idite — ponovi Moira. Kako je mogla da objasni šta joj je, kad se samo ubola u prst? Nije joj bilo ništa. A u stvari bilo je mnogo štošta, bilo je sve.

Sve se to na kraju krajeva svodilo na vreme. I kad je bila najzdravija, Moira je uvek teško podnosila približavanje oluje. Njeni rastrzani nervi bili su sad osetljiviji nego obično. Suze, besnilo i očajanje imali su ovog strašnog dana čisto meteorološki uzrok. Ali usled toga nisu bili ni manje žestoki ni manje bolni. Časovi su prolazili tužno. U zagušljivoj tišini, punoj nekog očekivanja, spustio se sumrak koji su ogromni, crni oblaci činili gušćim, i noć dođe pre

vremena. Odblesci dalekih munja koje su sevale ispod horizonta osvetljavali su istočno nebo. Prema trenutnim, bledim koprenama srebrnaste pare ocrtali bi se crni vrhovi i grebeni Apenina i odmah zatim opet bešumno nestali; ona tišina puna iščekivanja bila je još neprekinuta. U grčevitom strahu — jer se bojala oluje — Moira je sedela kraj prozora motreći kako crna brda iskaču pred srebrnim zastorom i zatim umiru, iskaču i umiru. Munje su bile sve bleštavije; a onda začu prvu grmljavinu koja se bližila, daleka i prigušena kao šum mora u školjki. Moira se strese. Na časovniku u predsoblju izbi devet sati, i kao da je to bio neki ranije ugovoreni znak, jak vihor fijuknu i zatrese magnoliju koja je rasla dole u vrtu na raskršću staza. Njeno dugo, kruto lišće, udarajući jedno o drugo, zazveča slično talambasima. Sinu još jedna munja. U magnovenju belog bleska ona ugleda ona dva čempresa kako se previjaju i udaraju jedan o drugi kao u nekom očajničkom, bolnom nemiru. I tad odjednom provali tako strahovita oluja da joj se činilo da je baš tu, nad njenom glavom. Moira ustuknu pred divljom žestinom ledenog pljuska i zatvori prozor. Jedna pruga bele vatre zakrivuda preteći baš iza čempresa. Grom koji se zatim prolomi bio je kao lomljenje kakvog ogromnog i teškog svoda. Moira pobeže od prozora i baci se na krevet. Pokri lice rukama. U neprestanoj huci kiše grmljavina je treskala i odjekivala, a delovi tog zvuka kotrljali su se neravnomerno kroz noć, u svim pravcima. Cela kuća se tresla. Stakla u prozorskim ramovima zvečala su kao okna kakvog starog autobusa koji se tetura preko neravne kaldrme.

— O, bože, bože — ponavljala je Moira. U toj strašnoj tutnjavi njen glas je izgledao vrlo tanak i nekako, nag, do krajnosti jadan.

„Ali, glupo je da se čovek plaši“. Sećala se Džonovog glasa, njegovog veselog, ohrabrujućeg, nadmoćnog stava. „Izgledi su mnogo hiljada prema jedan da nećeš biti pogođena. U svakom slučaju, skrivanjem glave nećeš sprečiti’ munju da...“

Kako ga je samo mrzela što je tako razložan i uvek u pravu! O. bože! — Još jedan grom. — Bože, bože, bože...

A onda se odjednom dogodi nešto strašno: svetlost se ugasi. Kroz sklopljene očne kapke više nije videla crvenilo prozirne krvi, već samo potpunu tamu. Ona otkri lice, otvori oči i zabrinuto

pogleda okolo — i dalje tama. Potraži prekidač kraj svog kreveta, nađe ga i stade da ga okreće; mrak je ostajao neprobojan.

— Asunta! — pozva.

Na prozorskom četvorougaoniku otkri se odjednom slika vrta s ljubičastobelim nebom u pozadini i kišom koja je sjajila lijući kao iz kabla.

— Asunta! — glas joj se utopi u tresak groma koji kao da je udario u sam krov. — Asunta, Asunta! — Teturajući se u strahu po sobi u kojoj je bilo mračno kao u grobu, ona naiđe na vrata. Munja koja sinu pokaza joj kvaku. Ona otvori. — Asunta!

Glas joj je muklo zvučao nad crnim ponorom stepeništa. Grom ponovo prasnu iznad nje. Jedan prozor u njenoj sobi otvori se naglo uz tresak i zvek razbijenog stakla. Hladan vihor fijuknu i podiže joj kosu. Neke hartije poleteše s njenog pisaćeg stola i zašuštaše okrećući se u kovitlacu kroz mrak. Jedna joj se dotače lica i ode, kao nešto živo. Ona vrisnu. Iza nje vrata se zalupiše. Ona u užasu slete niz stepenice, kao da je goni sotona. U predsoblju zateče Asuntu i kuvaricu koje su išle ka njoj paleći palidrvca.

— Asunta, osvetljenja! — Ona steže devojku za mišicu.

Samo grom odgovori. Kad se tutnjava stišala, Asunta objasni da su svi osigurači pregoreli i da u kući nema nijedne sveće. Nijedne sveće, i samo jedna kutija palidrvaca.

— Pa to znači, ostaćemo u mraku — reče Moira histerično. Kroz tri crna prozora u predsoblju otkriše se tri posebne slike vrta u kišnoj bujici i nestadoše. Stara venecijanska ogledala na zidovima oživeše samo za jedno magnovenje, kao mrtve oči za trenutak otvorene.

— U mraku — ponovi ona s nekom gotovo ludačkom upornošću.

— Aj! — uzviknu Asunta i ispusti palidrvce koje je počelo da joj peče prste. Grom tresnu iz mraka koji je sad postao još gušći i beznadežniji.

Kad je telefon zazvonio, Tonino je sedeo u direktorskoj sobi svog hotela i kartao se s dvojicom vlasnikovih sinova i jednim prijateljem. — Traži vas neko, sinjor Tonino — reče vratar zavirivši unutra. — Dama. — On se značajno osmehnu.

Tonino zauze dostojanstven stav i iziđe iz sobe. Kad je posle nekoliko minuta ušao, držao je šešir u jednoj ruci a drugom je zakopčavao kišni mantil.

— Na žalost, — reče — moram da iziđem.

— Da iziđeš? — uzviknuše ostali ne verujući. Iza prozora na kojima su kapci bili spušteni oluja je hučala kao vodopad, besnela i praštila. — Ali kuda? — zapitaše. — Zašto? Jesi li poludeo?

Tonino sleže ramenima, kao da izići u buru nije bilo ništa naročito, kao da je na to sviknut. *Signora forestiera,* objasni on, mrzeći ih zbog njihove radoznalosti; gospođa Tarvin ga je zamolila da odmah dođe u Belogardo. Osigurači... nijedne sveće u kući... u potpunom mraku... vrlo uzbuđena... nervi...

— Ali po ovakvoj noći... Nisi ti električar. — Dva sopstvenikova sina govorila su u horu. Činilo im se da Tonino dopušta da ga iskorišćavaju i to ih je ljutilo.

Ali treći mladić se zavali u stolicu i nasmeja. — *Vai, caro, vai!* — reče, i preteći Toninu prstom, dodade znalački: — *Ma fatti pagare per il tuo lavoro.* Naplati se za svoj trud. — Berto je bio poznati osvajač, iskusni stručnjak u ljubavnoj strategiji, priznati specijalist. — Iskoristi priliku. — Ostali se pridružiše njegovom malo neprijatnom smehu. I Tonino se osmehnu i klimnu glavom.

Taksi pojuri prskajući pustim mokrim ulicama, sličan kakvom pokretnom vodoskoku. Tonino je sedeo u kolima u mraku i premišljao o Bertovom savetu. Ona je nesumnjivo bila zgodna. Ali nekako — zbog čega li je to? — on skoro nikad nije pomišljao na nju kao na moguću ljubavnicu. On joj se učtivo udvarao — više iz principa i po navici — ali nije istinski želeo da uspe; kad je video da ona ne odgovara na njegova udvaranja, bilo mu je svejedno. A možda nije trebalo da mu bude svejedno, možda je trebalo da pokuša odlučnije. U svetu u kojem se Berto kretao bila je sportska dužnost da čovek uloži sav napor da bi zaveo koju god ženu može. Najugledniji je bio onaj koji se mogao pohvaliti najvećim brojem žena. Baš je to lepo, premišljao je Tonino, pokušavajući da u sebi izazove oduševljenje za taj sport. To bi bila pobeda kojom bi se mogao ponositi. Utoliko više što je ona strankinja. I vrlo bogata. Prijatno mu je bilo da se seti njenih velikih kola, kuće, posluge, srebra. — *Certo,* — reče on, laskajući samom sebi — *mi vuol bene.* —

Sviđao joj se, u to nije bilo sumnje. On zamišljeno pogladi svoje glatko lice; mišići se malo pokrenuše pod njegovim prstima. Smešio se samom sebi u mraku, naivno, osmehom prostodušne prostitutke. — Moira, — reče glasno — Moira. *Strano quel nome. Piuttosto ridicolo.*

Vrata mu je otvorila Moira. Videla ga je s prozora gde je stajala i gledala, očekujući i očekujući.

— Tonino! — Ona mu pruži obe ruke; nikad se nije osetila tako radosna kad je nekog ugledala.

Iza njega, dok je stajao na otvorenim vratima, nebo postade za trenutak beličasto modro. Peševi njegovog kišnog kaputa lepršali su na vetru; vlažni vetar duhnu iza njega i sledi joj lice. Nebo opet postade tamno. On zalupi vrata za sobom. Bili su u potpunoj pomrčini.

— Tonino, tako je divno od vas što ste došli. Zaista, tako...

Grmljavina koja je prekide ličila je na smak sveta. Moira se strese. — O, bože! — zakuka; trenutak docnije ona je stiskala svoje lice uz njegov mantil i plakala, a Tonino ju je pridržavao i milovao po kosi. Iduća munja pokaza mu gde se nalazi sofa. U mraku koji zatim zavlada on prenese Moiru do nje, sede i poče da ljubi njeno lice mokro od suza. Ona je ležala sasvim mirno u njegovom naručju, opuštena, kao uplašeno dete koje je najzad našlo utočište. Tonino ju je držao i ljubio blago, bez prestanka. — *Ti amo, Moira* — prošaputa on. I to je bilo istina. Držeći je tako, dodirujući je u tami, on ju nju zaista voleo. — *Ti amo.* I to duboko! — *Ti voglio un bene immenso* — produži on strasno, s dubokom, toplom nežnošću koja se izrodila skoro odjednom iz tame i nevidljivog blagog dodira. Ona je ležala stisnuta uza nj, teška i topla. Telo joj se previjalo i bilo je čvrsto pod njegovim rukama, obrazi su joj bili puni i hladni, očni kapci naduveni, drhtavi, vlažni od suza, a usta meka, tako meka pod njegovim usnama. — *Ti amo, Ti amo.* — Od ljubavi mu je nestalo daha i činilo mu se kao da je neka šupljina u središtu njegovog bića, neka praznina čežnje i nežnosti koja je žudela da bude ispunjena, koju je jedino ona mogla ispuniti, praznina koja je nju vukla njemu, u njega, koja ju je pila onako kao što prazan sud žudno pije vodu. Mirna, sklopljenih očiju, potpuno mirna, ležala je ona na njegovoj ruci, puštajući se da je pije njegova nežnost, da je uvlači u sebe

čežnjiva praznina njegova srca, srećna u toj pasivnosti, u tom podavanju njegovoj mekoj i upornoj strasti.

„Fatti pagare, fatti pagare“. Setivši se Bertovih reči, on se od ljubavnika odjednom preobrazi u ljubavnog sportistu, sa ugledom koji valja održati i rekordima koje valja prebaciti. *„Fatti pagare“.* On se odvaži na malo intimnija milovanja. Ali Moira se tako trže i strese pri dodiru da se on posramljeno povuče.

— *Ebbene*, — zapita Berto kad se on posle jednog sata vratio — jesi li popravio osigurače?

— Jesam, popravio sam.

— A jesi li naplatio?

Tonino se osmehnu smeškom ljubavnog sportiste. — Nešto malo akonta — odgovori i u isti mah omrznu sebe što je to rekao i ostale što su se na to nasmejali. Zašto se sam trudio da pokvari nešto što je bilo tako lepo? Izgovorivši se glavoboljom, ode gore u svoju spavaću sobu. Oluja je bila prošla, mesec je sijao na jasnom nebu. On otvori prozor i pogleda napolje. Arno je šumeo i proticao sličan kakvoj reci mastila i žive. Dole, na ulici, barice su sijale kao žive oči. Karuzov duh je pevao s jednog gramofona, daleko na drugoj strani reke. *„Stretti, stretti, nell’estasi d’amor...“* Tonino je bio duboko uzbuđen.

Sledećeg jutra nebo je bilo plavo, sunčevi zraci su treperili na blistavom lišću magnolije, vazduh je bio miran, bez vetra. Sedeći kraj svog stočića za ulepšavanje, Moira je gledala kroz prozor i s nevericom se pitala jesu li moguće takve stvari kao što je bura. Ali u lejama su ležale slomljene biljke; staze su bile posute razvejanim lišćem drveća i cveća. Kraj sveg blagog vazduha i sunca, videlo se da užasi prošle noći nisu bili samo ružan san. Moira uzdahnu i poče da se češlja. Pogled joj pade na kožni okvir s likom Džona Tarvind, oštroumno usredsređenim na neke zamišljene tumore. Moira ga je gledala i mehanički produžavala da se češlja. I onda odjednom, prekinuvši ritam svojih pokreta, ustade, uze kožni ram, pređe preko sobe i baci ga na vrh jednog visokog ormana gde se više nije mogao videti. Gotovo! Vrati se na svoju stolicu i produži prekinuto češljanje, puna nekog poleta izmešanog sa strahom.

Pošto se obukla, odveze se u grad i provede jedan sat kod Setepasija, juvelira. Kad je izišla, ispratili su je i klanjali joj se do Lungarna, kao kakvoj kneginji.

— Ne, nemojte da pušite — rekla je Toninu to posle podne kad se mašio za cigaretu iz srebrne kutije koja je stajala na kaminu salona. — Imam malo onih egipatskih koje vi volite. Uzela sam ih naročito za vas. — I smešeći se pruži mu jedan mali paketić.

Tonino joj zahvali obilato — suviše obilato, kao što je bio njegov običaj. Ali kad je razvio omot i ugledao uglačano zlato jedne oveće tabakere, nije umeo ništa drugo nego da je pogleda zbunjeno i upitno.

— Prilično je lepa, zar ne? — upita ona.

— Vanredna je! Ali, je li... — On je oklevao. — Je li to za mene?

Moira se zadovoljno nasmeja njegovoj zabuni. Nikad ga ranije nije videla zbunjenog. Uvek je bio mladić koji se sigurno kretao u društvu, koji je vladao sobom i bio bezbedan i nepobediv u svom oklopu od južnjačkog lepog ponašanja. Ona se divila toj elegantnoj ljušturi. Ali ju je zabavljalo da ga jednom zatekne bez nje, da ga vidi zbunjenog, kako crveni i zamuckuje kao kakav dečak. Zabavljalo je i dopadalo joj se; volela ga je još više što može da bude i mali dečko kao i uglađeni, društveno iskusni mladić.

— Za mene? — podražavala ga je smejući se. — Da li vam se dopada? — Glas joj se promeni; postade ozbiljna. — Htela sam da imate nešto što bi vas podsećalo na prošlu noć. — Tonino je uze za ruke i poljubi ih ćuteći. Ona ga je primila sa tako prirodnom vedrinom, tako neusiljeno kao da se ništa nije desilo, i stoga su nežne aluzije na događaje od prošle noći (brižljivo pripremljene dok se peo uz brdo) ostale neizgovorene. Bojao se da ne kaže nešto pogrešno i ne uvredi je. Ali sad je sama Moira raskinula čvor. — Ne treba zaboraviti svoja dobra dela — produžila je ona, prepuštajući mu svoje ruke. — Hoćete li se, svaki put kad budete uzeli cigaretu iz ove kutije, setiti kako ste bili dobri i ljubazni prema jednoj smešnoj i šašavoj maloj ludi?

Tonino je dotle imao vremena da povrati svoj sigurni stav. — Setiću se najlepše, najdivnije... — Držeći još njene ruke u svojim, on je pogleda ćuteći, ali rečito. Moira odgovori osmehom. — Moira! — Ona pade u njegovo naručje. Sklopi oči i prepusti se snažnom

obruču njegovih ruku, meka i opuštena uz njegovo čvrsto telo. — Volim te, Moira. — Osetila je topao dah njegovog šapata na obrazu. — *Ti amo.* — Odjednom se njegove usne nađoše opet na njenim, ljubeći je žudno, nestrpljivo. Između poljubaca čula je njegov strasni šapat. — *i amo pazzamente… piccina… tesoro… amore… cuore…* — Izrečena italijanskim jezikom, njegova ljubav je izgledala nekako naročito jaka i duboka. Stvari opisane na stranom jeziku i same postaju unekoliko naročite. — *Amami, Moira, amami. Mi ami un po?* — Bio je uporan. — Malo, Moira — voliš li me malo?

Ona otvori oči i pogleda ga. Potom naglim pokretom uze njegovo lice u svoje šake, privuče ga niže i poljubi u usta. — Da, — prošaputa — volim te. — A potom ga blago odgurnu od sebe. Tonino je hteo još da je ljubi. Ali Moira zavrte glavom i izvuče se iz njegovih ruku. — Ne, ne, — molila ga je ozbiljno i odlučno — nemojte sad sve da pokvarite.

Dani su prolazili, topli i zlatni. Leto se bližilo. Nevidljivi slavuji pevali su u svežim večerima.

— *L'usignuolo* — šaputala je Moira meko samoj sebi, slušajući pevanje. — *L'usignuolo.* — Na italijanskom su čak i slavuji izgledali bolje. Sunce je bilo zašlo. Oni su sedeli u malom hladnjaku u dnu bašte, posmatrajući predeo koji je tonuo u mrak. Bele seoske kuće i vile dole na padini isticale su se oštro iz pomrčine maslinjaka, kao da su dobile neko dotle nepoznato, novo značenje. Moira uzdahnu. — Tako sam srećna — reče. Tonino je uze za ruku. — Prosto je smešno koliko sam srećna. — Jer, razmišljala je ona, ipak je malo smešno biti tako srećan bez nekog razloga. Džon Tarvin ju je naučio da čovek može biti srećan samo kad radi nešto „interesantno“ (kako se on izrazio), ili kad je u društvu ljudi sa kojima „vredi družiti se“. Tonino nije bio neka značajna ličnost, i hvala bogu! A ići na izlete nije bilo baš „interesantno“ u Džonovom smislu te reči; pa ni razgovor o preimućstvima ovih ili onih maraka automobila; ni poučavanje Tonina u šofiranju; ni obilaženje radnji; ni raspravljanje problema novih zavesa za salon; pa, uostalom, ni sedenje u hladnjaku i ćutanje. Ali, i pored toga, ili baš zbog toga, ona je bila srećna, srećom koju nikad ranije nije poznala. — Smešno, koliko sam srećna — ponavljala je.

Tonino poljubi njenu ruku. — I ja sam — reče. I to nije bila samo učtivost. On je na svoj način bio zaista srećan s njom. Svet mu je zavideo kad ga je viđao pored nje u veličanstvenim žutim kolima. Bila je vrlo lepa i elegantna i vrlo mnogo odavala strankinju; bio je gord što ga vide s njom. Pa onda, tabakera, pa zlatom okovan štap s drškom od agata koji mu je poklonila za rođendan... Sem toga, ona mu je zbilja bila vrlo draga, zaista je na neki nejasan način bio zaljubljen u nju. Nije je uzalud držao u rukama i milovao u tami one burne noći. Nešto od one duboke i strasne nežnosti koja se naglo rodila iz noći i njihovog toplog, nevidljivog dodira ostajalo je i dalje u njemu — ostajalo je čak i pošto su telesne želje koje je ona tada izazvala bile zadovoljene kod drugih žena. (A pod Bertovim iskusnim rukovodstvom one su zaista bile često zadovoljavane.) Da nije bilo Bertovih podsmešljivih primedbi povodom tog još uvek platonskog karaktera njegove veze s njom, on bi bio savršeno zadovoljan.

— *Alle donne piace sempre la violenza* — postavljao je Berto opšte pravilo. — One žude da budu bačene na krevet. Ti ne znaš da vodiš ljubav, jadni moj mladiću. — I onda bi istakao sopstvena postignuća kao primere koje treba slediti. Za Berta je ljubav bila neka vrsta razbludne osvete ženama za zločin njihove čednosti.

Podstaknut podsmesima svog prijatelja, Tonino je još jednom pokušao da u potpunosti naplati opravku osigurača one burne noći. Ali je šamar koji je dobio bio tako zvučan, a glas kojim mu je Moira zapretila da ga nikad više neće videti ako se ne bude pristojno ponašao tako ubedljivo strog, da on više nije ponovio svoj napad. Ograničio se na to da napravi tužan izgled i da se žali na njenu svirepost. I mada mu je ponekad lice bilo izduženo, on je ipak bio srećan s njom. Srećan kao mačka kraj ognjišta. Kola, kuća, njena elegantna stranačaka lepota, sjajni pokloni koje mu je davala, sve ga je to održavalo u zadovoljnom predenju.

Prolazili su dani i nedelje. Moira bi volela kad bi život uvek tekao tako, kao bistra, vesela rečica, koja bi gdegde imala po koji zaton tihe sentimentalnosti, ali nigde ne bi bila opasno duboka ili uzburkana, ne bi imala ni padove, ni kovitlace, ni brzake. Želela je da njen život ostane uvek ono što je bio u tom času — kao kakva igra s jednim drugom koji joj je prijatan i koji je osećajno uzbuđuje,

igranje života i ljubavi. Kad bi samo ti srećni časovi igranja mogli potrajati zauvek.

Odluku da oni ne potraju doneo je Džon Tarvin. „Učestvujem na citološkom kongresu Rim, zadržaću se koji dan na prolazu, stižem četvrtak, volim te, Džon". Tako je glasio telegram koji je Moira zatekla jedne večeri kad se vratila u vilu. Pročita ga i odjednom oseti potištenost i strah. Zašto dolazi? On će sve pokvariti. Vedro veče joj se smrači pred očima; sreća koja se prelivala iz nje dok se sa Toninom vraćala iz divne šetnje po Apeninima sad najednom presuši. Njena turobnost prekri unazad i onu plavu i zlatnu lepotu planina, zamrači sjaj cveća, priguši sav smeh i razgovor toga dana. „Zašto da dođe?" pitala se ona u jadu i jedu. „I šta će se desiti, šta će sad biti?" Bilo joj je hladno, gubila je dah i od tog strahovanja i neizvesnosti osećala se skoro bolesna.

Kad ju je ugledao na stanici, Džonovo lice obasjalo se istog trenutka sa svih sto sveća jačine nežnosti i draži.

— Mila moja! — Glas mu je bio meden i drhtav. On se naže; Moira se ukoči i pusti da je poljubi. Primetila je sa odvratnošću da su mu nokti prljavi.

Uplašena od pomisli na obed sa njim nasamo, pozvala je bila Tonina na večeru. Uz to, htela je da ga Džon upozna. Sakriti od Džona da postoji Tonino značilo bi priznati da u njenim odnosima s njim ima nečeg rđavog. A nije bilo ničeg. Želela je da se Džon s njim upozna sasvim obično, prirodno, kao nešto što se po sebi razume. Drugo je pitanje bilo da li će mu se Tonino dopasti kad ga bude video. U tom pogledu Moira je osećala dosta sumnji. Ono što se desilo potvrdilo ih je. Džon se isprva pobunio kad je čuo da je pozvala gosta. Njihovo prvo veče — kako je mogla? Glas mu je drhtao — meden i u svađi. Morala je da sasluša izlive osećajnosti. Ali docnije, kad je došlo vreme večere, on je uvrnuo taj uzbudljivi ton i postao ponovo naučnik. Oštroumno znatiželjan, s bezizrazno inteligentnim licem, Džon je ispitivao gosta o svim interesantnim i značajnim stvarima koje su se zbivale u Italiji. Kakva je stvarno politička situacija? Kako se pokazuje novi školski sistem? Šta se misli o reformisanom kaznenom zakoniku? O svim tim pitanjima Tonino je, naravno, mnogo manje znao nego njegov ispitivač. Italija koju je poznavao bila je Italija njegovih drugova i njegove porodice,

Italija dućana, kafana, devojaka i svakodnevne borbe za novac. Sva ona istorijska, bezlična Italija, o kojoj je Džon tako pronicljivo čitao u najuglednijim časopisima, bila je njemu potpuno nepoznata. Njegovi odgovori na Džonova pitanja bili su detinjasto besmisleni. Moira je sedela i slušala nema od jada.

— Zbilja, šta nalaziš u tom mladiću? — upita njen muž kad se Tonino pozdravio. — Ja sam dobio utisak da je izvanredno nezanimljiv.

Moira ne odgovori. Nastade ćutanje. Džon odjednom odvrnu svoj nežni, zaštitnički, čežnjivo supružanski osmeh. — Vreme je da se leže, srce moje — reče. Moira ga pogleda i u očima mu vide onaj izraz koji je tako dobro znala i od kojeg je strepela. — Srce moje ponovi on; videlo se da je landsirski pas ljubavnički raspoložen. On obvi ruke oko nje i naže se da je poljubi. Moira zadrhta — ali bespomoćno, nemo, ne znajući kako bi pobegla. On je povede.

Kad ju je Džon napustio, ostade budna do duboko u noć, sećajući se njegove vatre i njegovih sentimentalnosti sa grozom koja se s protekom vremena samo povećavala. Najzad nastupi san i oslobodi je.

Pošto je bio arheolog, stari sinjor Barđoni bio je neosporno „interesantan“.

— Ali on je smrtno dosadan — reče Moira kad joj muž sutradan predloži da odu da ga posete. — Kakav mu je glas! I kako samo priča bez prestanka! Pa ona brada! A već njegova žena!

Džon pocrvene od ljutine. — Ne budi dete — odseče, zaboravljajući koliko mu se sviđala njena detinja narav kad god nije smetala njegovom zadovoljstvu ili poslovima. — U svakom slučaju, verovatno da nema čoveka koji više od njega zna o Toskani u srednjem veku.

Ali kraj sve srednjovekovne Toskane Džon je morao da ga poseti bez nje. Proveo je jedan sat vanredno korisno ćaskajući o romanističkoj arhitekturi i lombardijskim kraljevima. Ali pred odlazak razgovor nekako skrete u drugom pravcu; uzgred, kao slučajno, pomenu se Tonino. To je sinjora htela da on bude pomenut. Njen muž je bio protiv toga, ubeđivao ju je da je neznanje blagosloveno. Ali sinjora Barđoni je volela skandale, i pošto je bila sredovečna, ružna, zavidljiva i pakosna, bila je puna pravednog

gneva protiv te mlade žene i licemernih simpatija prema mužu koji je možda bio prevaren. Jadni Tarvin, ponavljala je ona uporno — treba ga upozoriti. I tako je stari, s mnogo obzira, i kao da ništa naročito neće da kaže, pustio nekoliko strelica.

Idući zamišljeno natrag ka Belogardu, Džon se osećao nelagodno. On nije zamišljao da je Moira neverna, niti da će možda biti. Takve stvari dešavaju se samo drugom svetu. Moiri se očevidno sviđa taj nezanimljivi mladić; ali ipak, kraj sve svoje detinje naravi, Moira je civilizovano biće. Suviše je dobro vaspitana da bi učinila neku glupost. Sem toga, razmišljao je, sećajući se prošle noći, sećajući se svih proteklih godina njihovog braka, ona nije temperamentna; ne zna šta je strast, potpuno je bez čulnosti. Njena urođena nezrelost pojačaće njene principe. Ali dok se za maloletnike može pretpostavljati da su čedni, ne može se pretpostavljati (i to je ono što je uznemiravalo Džona Tarvina) da se umeju snaći u svetu. Moira se ne bi upustila s nekim u ljubav; ali bi lako mogla dozvoliti da je neko prevari. Stari Barđoni je bio vrlo diskretan i oprezan; ali je bilo očigledno da je tog mladića smatrao avanturistom koji gleda da izvuče neku korist gde god može. Džon se namršti i ugrize se za usnu.

Kod kuće nađe Moiru i Tonina gde nadgledaju nameštanje novih kretonskih prekrivača za stolice u salonu.

— Pazite, pazite — govorila je Moira tapetaru kad je Džon ušao. Čuvši zvuk njegovih koraka, ona se okrete. Činilo se kao da je neki oblak smračio vedrinu njenog lica kad ga je ugledala; ali se napreže da održi svoju veselost. — Hodi, pogledaj, Džone — pozva ga. — Ovo je kao kad neka vrlo debela stara gospođa oblači vrlo usku haljinu. Baš je smešno.

Ali se Džon nije pridružio njenom smehu; lice mu je bilo pokriveno maskom kamene ozbiljnosti. Dostojanstveno priđe stolici i sede, ovlaš klimnu glavom Toninu i tapetaru, i ostade da posmatra njihov rad kao da je stran čovek, i to još neprijateljski raspoložen. Gledajući kako Moira i Tonino pričaju i smeju se, dođe mu da pobesni. „Odvratni mali avanturist“, reče u sebi, s krvoločnim gnevom iza svoje maske.

— Prilično lepa materija, zar ne? — upita ga Moira. On samo nešto progunđa.

— I vrlo moderna — dodade Tonino. — Ovdašnje trgovine su vrlo moderne — produži on, s onim malo dirljivim hvalisanjem savremenošću koje je karakteristično za stanovnike zemlje sa malo kupatila a mnogo starih spomenika.

— Zbilja? — reče Džon podsmešljivo.

Moira se namršti. — Ne možeš da zamisliš koliko mi se Tonino našao pri ruci — reče ona sa prilično žara.

Tonino poče vatreno da odriče da ju je ma čim zadužio. Džon Tarvin ga prekide. — O, ja nimalo ne sumnjam da ti se on našao pri ruci — reče istim onim podsmešljivim tonom i s malo prezrivim smeškom.

Nastade nelagodno ćutanje. Zatim se Tonino oprosti. Čim je on izišao, Moira se okrete mužu. Lice joj je bilo bledo, usne su joj podrhtavale. — Kako se usuđuješ da na taj način govoriš sa jednim od mojih prijatelja? — upita ga glasom koji je ljutina činila nesigurnim.

Džon se razjari. — Zato što sam hteo da ga se otresem — odgovori; maska je sad bila zbačena, besnilo na njegovom licu bilo je obnaženo. — Odvratno je da se takav čovek mota oko kuće. Avanturist. Iskorišćuje tvoju nezrelost. Živi na tvoj račun.

— Tonino ne živi na moj račun. A, uostalom, šta ti o tome znaš?

On sleže ramenima. — Čuje se ponešto.

— A, to su te matore budale, je li? — Ona je mrzela porodicu Barđoni, zaista ju je mrzela. — Mesto da si zahvalan Toninu; šta si ti ikad učinio, Džone? Ti, s tvojim prokletim tumorima i tvojim dosadnim, starim Faustom! — Njen glas je sekao prezirom. — Prosto si me pustio da potonem ili da isplivam. A kad dođe neko drugi i bude samo čovečanski ljubazan prema meni, ti ga vređaš. I pobesniš od ljubomore zbog moje najobičnije zahvalnosti. X

Džon je dobio vremena da ponovo namesti svoju masku. — Ja uopšte ne besnim — reče, obuzdavajući ljutinu i govoreći polako i hladno. — Ja samo ne želim da padneš u kandže lepuškastih, crnomanjastih podvodača iz napuljskog podzemlja.

— Džone!

— Čak i ako je to padanje platonsko — produži on. — U što sam siguran. Ali, ne želim ni da se platonski podvodači motaju okolo. — Govorio je hladno, lagano, sa određenom namerom da je uvredi koliko god više može. — Koliko ti je dosad već izvukao?

Moira ne odgovori, okrete se i izlete iz sobe.

Tonino je bio sišao u podnožje brega kad ga uporan, više puta ponovljen zvuk automobilske trube natera da se okrene. Velika žuta kola bila su baš tu, iza njega.

— Moira — uzviknu on začuđeno. Kola se zaustaviše kraj njega. — Uđite — naredi ona skoro besno, kao da je ljuta na njega. On učini kao što mu je bilo rečeno.

— Kuda ste to namislili da idete? — upita je.

— Ne znam. Ma kuda. Pođimo za Bolonju, kroz planine.

— Ali vi ste i bez šešira i bez kaputa — primeti on.

Ona se samo nasmeja, stavi kola u pokret i pojuri punom brzinom.

Džon je proveo veče u samoći. U početku je prebacivao sebi. „Nije trebalo da tako grubo govorim“, razmišljao je kad je čuo za Moirin nagli odlazak. Kad se bude vratila, reći će joj mnoge lepe, nežne reči da bi popravio one grubosti. A potom, pošto se pomire, on će joj blago, očinski, pričati o tome kako je opasno imati rđavo društvo. Sama pomisao na ono što će joj reći učini da se njegovo lice obasja divnim osmehom. Ali kad je tri četvrti časa posle uobičajenog vremena seo da večera, sam, jelo koje je suviše dugo bilo na vatri, raspoloženje mu se promeni. „Ako baš hoće da se duri“, reče on u sebi, „neka je nek se duri“. I ukoliko su časovi prolazili, njegovo srce je postajalo tvrđe. Izbi ponoć. Njegova ljutina poče da se ublažava izvesnim strahovanjem. Da joj se nije nešto desilo? Bio je brižan. Ali je ipak otišao da legne, iz principa, odlučno. Dvadeset minuta docnije čuo je Moirin korak na stepenicama i potom njena vrata koja su se zatvorila. Vratila se; ništa se nije desilo; bio je sad još više ozlojeđen na nju što joj se ništa nije desilo. Hoće li doći da mu poželi laku noć? Čekao je.

Za to vreme Moira se svlačila, rasejano, mehanički. Mislila je na sve što se desilo u toj večnosti otkako je otišla od kuće. Onaj čarobni zalazak sunca u planini! Svaki greben okrenut zapadu bio je ružičasto pozlaćen; ispod njih se pružala provalija sva u plavoj

senci. Stajali su ćuteći i posmatrali. „Poljubi me, Tonino“, prošaputala je odjednom, i pod njegovim usnama neka slatka strepnja prostrujala joj je žilama. Ona se stište uz njega; njegovo telo, čvrsto i snažno, bilo je u njenom zagrljaju. Na svom obrazu osećala je otkucaje njegovog srca, kao nešto što je imalo svoj poseban život. Dam, dam, dam — taj život koji je otkucavao nije bio život njoj poznatog Tonina, Tonina koji se smejao, laskao i donosio cveće; to je bio život neke tajanstvene, odvojene sile. Sa tom silom je obični, poznati Tonino bio u nekoj vezi, ali skoro beznačajnoj. Ona lako zadrhta. Tajanstveno i strašno. Ali to strašno bilo je u neku ruku i privlačno, kao tamna provalija koja mami. „Poljubi me, Tonino, poljubi me“. Svetlost se gasila; bregovi su se pretvarali u bezoblične ravne površine koje su se ocrtavale prema nebu. „Hladno mi je“, reče ona najzad, drhćući. „Hajdemo“. Večerali su u maloj krčmi, visoko gore, između dva klanca. Bila je već noć kad su se odvezli odatle. On je obgrli i poljubi je u potiljak, a njena podsečena kosa na tom mestu bola mu je usne. „Oteraću kola u jarak zbog tebe“, smejala se ona. Ali Toninu nije bilo do smeha. „Moira, Moira“, ponavljao je; a u njegovom glasu osećalo se kao neko samrtničko mučenje. „Moira“. Najzad, na njegova bolna preklinjanja, ona zaustavi kola. Iziđoše. Kako je teška pomrčina bila pod kestenovima!

Moira svuče i poslednji deo odeće i naga pred ogledalom pogleda svoju sliku. Njeno bledo telo izgledalo je isto koje je uvek bilo; a, u stvari, bilo je drukčije, novo, tek što se rodilo.

Džon je još čekao, ali mu žena ne dođe. „U redu onda“, reče u sebi, malo ozlojeđen i ljut pod maskom bogovskog spokojstva i pravednosti, „neka se duri ako hoće. Samu sebe time kažnjava“. Ugasi lampu i spremi se da zaspi. Ujutru otputova bez pozdrava u Rim na citološki kongres; to će je naučiti pameti. Ali je Moirina prva pomisao, kad je čula da je otišao, bila „Hvala bogu!“ A onda, odjednom, bi joj ga malo žao. Siromah Džon! Kao mrtva žaba, galvanisan; mrda, ali ne živi. Zaista je jadan. Ona je bila tako bogata srećom da je mogla da ga sažaljeva. A u izvesnom smislu bila mu je i zahvalna. Da nije došao, da se nije tako neoprostivo ponašao, između Tonina i nje ništa se ne bi dogodilo. Jadni Džon! No, u svakom slučaju, njemu nije bilo leka.

Nizali su se vedri, sunčani dani. Ali Moirin život nije više tekao sličan bistroj plitkoj rečici, kao pre Džonovog dolaska. Sada je reka bila uzburkana, bilo je mesta dubokih i mračnih. A ljubav više nije bila igranje s prijatnim drugom; bila je žestoka, sveobuhvatna, skoro strašna. Tonino je za nju postao sve. Ona ga je videla bez prestanka pred sobom — njegovo lice, njegove bele zube, njegovu crnu kosu, njegove ruke, telo. Želela je da bude s njim, da oseća njegovu blizinu, da ga dodiruje. Satima bi gladila njegovu kosu, razbarušila bi je i ponovo uređivala, na čudne načine, terajući je naviše kao u kakvog strašila, ili sa šiškama puštenim okolo, ili uvijajući je u male rogove. A kad bi načinila nešto naročito smešno, pljeskala bi rukama i smejala se, smejala dok joj suze ne bi potekle niz obraze. — Kad bi samo mogao da se vidiš! — Uvređen njenim smehom, Tonino bi se bunio: — Igraš se sa mnom kao da sam lutka — i lice bi mu dobilo malo smešan izraz ljutitog dostojanstva. Sa Moirinog lica iščezao bi smeh, i ona bi se sa surovom, skoro svirepom ozbiljnošću nagla njemu i ljubila ga bez reči, žarko, neprekidno.

I kad nije bio tu, ipak je neminovno bio pored nje, pratio je kao što prati nemirna savest. Njene samoće bile su neprekidna razmišljanja o jednoj istoj temi — o njemu. Ponekad je čežnja za njegovim opipljivim prisustvom bila suviše bolna da bi se mogla podneti. Ne obzirući se na njegova uputstva, kršeći obećanja, telefonirala bi mu da dođe, odvezla bi se da ga potraži. Jednom, oko ponoći, Tonina u hotelu pozvaše da siđe iz svoje sobe jer jedna dama želi da govori s njim. On siđe i nađe nju u kolima. — Nisam mogla drukčije, nisam mogla — uzvikivala je da bi se izvinila i ublažila njegovu srdžbu. Tonino se nije dao umiriti. Doći tako usred noći! To je ludilo, skandal! Ona je sedela i slušala, bleda, drhtavih usana i suznih očiju. Najzad je zaćutao. — Ali, Tonino, kad bi samo znao, — prošaputala je — kad bi samo znao... — Ona uze njegovu ruku i poljubi je pokorno.

Kad je Berto čuo za dobre vesti (jer Tonino mu je, ponosito, odmah ispričao), bio je radoznao da li je i *signora forestiera* onako hladna kao što se pretpostavlja za sve severnjačke žene.

— *Macché!* — porekao je odlučno Tonino. Naprotiv. I onda se dva mlada sportista upustiše nadugačko u pitanje ljubavnih temperatura, raspravljajući ga tehnički, stručno.

Toninova ushićenja nisu išla tako daleko kao Moirina. Što se njega tiče, takve stvari su se već i ranije dešavale. Moirina strast nije se smanjivala usled zadovoljenja, već bi se pre reklo da se povećavala, pošto je zadovoljenje bilo za nju nešto sasvim novo, u suštini pravo otkrovenje. Ali, usled čega je njena strast rasla, usled toga je njegova opadala. On je postigao što je želeo; njegova žudnja, začeta one noći i onim dodirima (stišavana u međuvremenu raznim sportskim lovačko-ljubavnim podvizima preduzimanim sa Bertom), bila je ispunjena. Moira više nije bila nešto željeno i nedokučivo, već zadobijeno i poznato. Ona se predajom spustila na nivo svih ostalih žena sa kojima je on vodio ljubav; bila je samo jedna ptica više u lovčevoj velikoj torbi.

Izmenilo se i njegovo držanje prema njoj. Stalna blizina počela je da otupljuje njegovu udvaračku učtivost; ponašanje mu je postalo nemarno kao u muža. Kad bi se našao s njom pošto, je neko vreme nije video, on bi je oslovio sa „*Ebbene, tesoro*“, dobroćudnim i neromantičnim tonom, i potapšao bi je dva-tri puta po ramenu ili leđima, kao što se tapše konj. Puštao ju je da sama svršava svoje poslove, pa čak i njegove. Moira je bila srećna da ga služi. Njena ljubav prema njemu išla je do ponižavanja, bar u jednom pogledu. Bila mu je odana kao pseto. Njeno obožavanje je Toninu bilo vrlo ugodno dok se izražavalo u svršavanju njegovih poslova, saglašavanju u svemu sa njim i pravljenju poklona. — Ali, draga moja, nemoj, ne smeš to da činiš — protestovao je svaki put kad bi mu nešto dala. Pa ipak je primio jednu bisernu iglu za mašnu, dijamantsku dugmad za manžete, sportski sat na lancu, od zlata i platine. Ali se Moirina predanost izražavala i na drugi način. Ljubav traži koliko i daje. Ona je želela mnogo — njegovo srce, njegovo fizičko prisustvo, njegovo milovanje, njegove ispovesti, njegovo vreme, njegovu vernost. U svojoj psećoj odanosti bila je pravi tiranin. Mučila ga je svojim obožavanjem. Toninu je njena prekomerna ljubav dosađivala i ljutila ga. Sveznajući Berto, kome je saopštio svoje nevolje, savetovao mu je da bude čvršći. Žene treba držati na uzdi i to čvrsto, rekao je on. I ako je čovek malo grublji, više će ga voleti.

Tonino je poslušao njegove savete i, izgovarajući se poslom i društvenim obavezama, smanjio broj svojih poseta. Baš je bilo olakšanje odahnuti malo od njenog dosađivanja. Moira se uznemiri i pokloni mu ćilibarsku muštiklu. On se bunio, primio, ali joj nije uzvratio češćim odlaženjem. Ništa bolji uspeh nisu postigla ni dijamantska dugmad za košulju. On je neodređeno i zvučnim frazama pričao o svojoj karijeri i potrebi da radi bez prestanka; to mu je bilo izvinjenje što ne dolazi češće k njoj. Jedno posle podne bilo joj je navrh jezika da mu kaže da će ona biti njegova karijera, da će mu dati sve što želi, ako samo... Ali se seti mrskih Džonovih reči i uzdrža se. Bilo bi joj grozno ako bi on sasvim spremno, bez teškoća prihvatio tu ponudu. — Ostani sa mnom večeras — molila ga je, obavijajući ruke oko njegovog vrata. On je pusti da ga poljubi.

— Voleo bih da mogu da ostanem — reče licemerno. — Ali večeras imam jedan važan posao. — Taj važan posao bio je partija bilijara s Bertom.

Moira ga za trenutak pogleda ćuteći; zatim spusti ruke s njegovih ramena i okrenu se. Ugledala je u njegovim očima dosadu koja je gotovo prelazila u odvratnost.

Leto je sve više osvajalo; ali u Moirinoj duši nije bilo unutarnje svetlosti koja bi išla ukorak sa sunčevom. Dani su joj prolazili u jadu, koji se izražavao čas uzrujanjem a čas potpunom bezvoljnošću. Njeni nervi su opet počeli da vode svoj neodgovorni život, odvojen od njenog. Bez dovoljno razloga i protiv svoje volje, našla bi se odjednom u besu, plaču ili smehu, koje ne bi mogla da savlada. Kad joj je Tonino dolazio, ona je skoro uvek, uprkos svim svojim odlukama, bila ili ogorčeno ljuta ili u histeričnom plaču. „Što se tako ponašam?“ pitala se sama u očajanju. „Zašto tako govorim? Ja sama činim sve da me on omrzne“. A kad bi on sledeći put došao, ona bi se baš isto tako ponašala. Kao da je neki zloduh ušao u nju. Uz to, ona nije bila bolesna samo duševno. Kad bi suviše brzo potrčala uz stepenice, srce bi joj za trenutak prestalo da kuca a pred očima bi videla neki tamni kovitlac. Skoro svakodnevno je imala glavobolje, izgubila je apetit i nije mogla da svari ono što bi pojela. Na omršavelom i požutelom licu oči su joj postale ogromne. Gledajući se u ogledalu činila se samoj sebi gadna, ostarela, grozna. „Nije ni čudo što me mrzi“, pomislila bi tada i satima premišljala o

tome kako mu je postala fizički odvratna, kako on ne može više da je gleda ni da je dodirne, kako ona kvari vazduh svojim dahom. Ta misao je nije napuštala i bila je neizrecivo bolna i ponižavajuća.

— *Questa donna* — požalio bi se Tonino sa uzdahom kad bi se vratio od nje. Pa što je ne napusti? Berto je sav bio za odlučne mere. Tonino je odgovarao da nema' hrabrosti; jadnica bi bila suviše nesrećna. Ali, pored toga, on je uživao u dobrim večerama, u šetnjama u velelepnim kolima i u primanju skupocenih poklona. I tako s, on ograničio na vajkanje i na stav hrišćanskog mučenika. Jedno veče njegov stari prijatelj Karlo Menardi upozna ga sa svojom sestrom. Posle toga, on je svoje mučeništvo izdržavao s još manje strpljenja. Lujza Menardi imala je samo sedamnaest godina, bila je sveža, zdrava, izazivački lepa, s crnim, živahnim očima koje su mnogo kazivale i drskim jezikom. Toninovi poslovni sastanci postali su češći nego ikad. Moira je bila ostavljena da u samoći raspreda strašnu temu o svojoj sopstvenoj odvratnosti.

A onda se, odjednom, Toninovo držanje prema njoj ponovo izmeni. Opet postade nežan, usrdan, pun staranja i obzira. Na njene suze nije više tvrdo slegao ramenima, niti se ljutio na njenu histeričnu ljutnju; bio je strpljiv i pun ljubazne i vesele blagosti. Postepeno, nekom vrstom duhovne zaraze, i ona postade nežna i blaga. Gotovo protiv same sebe — jer je zloduh u njoj bio neprijatelj života i sreće — ona je opet izišla na svetlost dana.

„Mili sine“, pisao je stari Vazari u svom rečitom i uznemiravajućem pismu, „ja nisam čovek koji se slabićki žali na sudbinu; ceo moj život bio je delo vere i nepokolebljive volje. Ali ima udaraca pod kojima i najsnažniji može posrnuti — udaraca koji...“ Još nekoliko strana produžavalo se u istom smislu. Teška i neugodna činjenica koja se pojavljivala ispod te rečitosti bila je da je Toninov otac špekulisao na Napuljskoj berzi i to neuspešno. Na dan prvog u idućem mesecu moraće da plati nekih pedeset hiljada franaka više nego što je u stanju da prikupi. Sa *Grand hotel Ric-Karltonom* biće svršeno; možda će morati da proda i restoran. Može li Tonino nešto da učini?

— Je li moguće — reče Moira sa uzdahom sreće. — Izgleda suviše dobro da bi bilo istinito. — Ona se privi uz njega; Tonino je ljubio njene oči i govorio nežne reči. Mesečine nije bilo; tamnoplavo nebo

bilo je načičkano zvezdama; svici su kovitlali među maslinama, svetlucajući i gaseći se, slični kakvom zvezdanom svemiru koji je pao u bunilo. — Mila moja — reče on glasno, pitajući se da li bi to bio pogodan trenutak da joj kaže. — *Piccina mia.* — Na kraju odluči da stvar odloži još za dan-dva. Još dan-dva, računao je, i ona neće više ništa moći da mu odbije.

Toninov račun je bio tačan. Ona mu dade novac ne samo bez kolebanja već rado i veselo. Ustručavanja je bilo kod njega, ustručavanja da primi. Bio je skoro u suzama dok je uzimao ček i te suze su bile izazvane iskrenim uzbuđenjem. — Ti si anđeo — reče drhtavim glasom. — Spasla si nas sve. — Moira se isplaka ljubeći ga. Kako je Džon mogao onako nešto da kaže? Plakala je i bila je srećna. Čeku su bile priložene srebrne četke za kosu — koliko da pokažu da taj novac nije niukoliko uticao na njihov odnos. Tonino je shvatio tu pažnju i bio je tronut. — Ti si suviše dobra prema meni, — ponavljao je — suviše dobra. — Osećao se malo postiđen.

— Hajdemo sutra na neki duži izlet — predloži ona.

Tonino se bio dogovorio s Lujzom i njenim bratom da idu u Prato. Ali je bio toliko uzbuđen da je malo trebalo pa da prihvati Moirin poziv i žrtvuje Lujzu.

— U redu — poče on, a onda se odjednom predomisli. Na kraju krajeva, s Moirom može da iziđe bilo kog dana. A retko je imao priliku da se provede s Lujzom. Lupi se po čelu i napravi očajno lice. — Baš ni na šta ne mislim! — uzviknu. — Sutra očekujemo direktora hotelskog društva iz Milana.

— Pa zar moraš i ti da budeš na tom sastanku?

— Avaj!

To je bilo vrlo tužno. Ali je Moira tek sutradan shvatila koliko je bilo tužno. Nikad se nije osećala tako usamljena, nikad nije tako vatreno žudela za njegovim prisustvom i nežnošću. Njena nezadovoljena žudnja pretvorila se u neizdržljivo nespokojstvo. Nadajući se da će pobeći od te samoće i dosade kojima je ispunila kuću, baštu, sav okolni predeo, ona izvuče kola i krenu nasumce, ne znajući kuda. Sat docnije našla se u Pistoji, a i Pistoja joj je bila isto tako mrska kao i svako drugo mesto; ona krenu natrag kući. U Pratu je bio vašar. Drum je bio zakrčen; vazduh je bio ispunjen maglom prašine i bukom pleh muzike. Na jednom poljančetu blizu ulaza u

grad okretala se vrteška, svetlucajući na suncu. Jedan konj koji se propinjao — ukoči saobraćaj. Moira zaustavi kola i baci pogled okolo — na tu gomilu, ljuljaške koje su se obrtale; gledala je sve to s hladnim prezirom i odvratnošću. Grozno! Kad odjednom ugleda Tonina na vrtešci, na jednom labudu, s nekom devojkom u crvenom muslinu, koja je sedela prema njemu, između belih krila i povijenog vrata. Muzika je treštala: „Al' jadni mali, jadni mali, on baš ništa nema". Labud se opet pojavi. Devojka u crvenom gledala je iza sebe preko ramena i smejala se. Bila je vrlo mlada, lepuškasta i sva blistava od zdravlja. Toninove usne su se pokretale; šta li je govorio iza tog zida od galame? Moira je znala samo da se devojka smejala; njen smeh je bio eksplozija mladog, čulnog života. Tonino diže ruku i uhvati je za nagu, crnpurastu mišicu. Kao kakva planeta s talasastom putanjom labud još jednom zaokrenu i izgubi se iz vida. Za to vreme, konj koji se propinjao bio je umiren i kretanje je opet bilo omogućeno. Iza Moire jedna automobilska sirena je uporno trubila. Ali se ona nije micala. Nešto u njenoj duši htelo je da se mučenje ponovi i produži. Sirena je i dalje trubila. Ona se nije obzirala. Ovog puta Tonino je ugleda. Oči im se sretoše; sa njegovog lica odjednom nestade smeha. — *Porca madonna!* — dreknu razbešnjeni automobilist iza nje — zar ne možete da se maknete s mesta? — Moira krenu kola i pojuri napred prašnjavim drumom.

Ček je bio u pošti; još uvek je bilo moguće zaustaviti isplatu, razmišljao je Tonino.

— Vrlo ste ćutljivi — reče Lujza, zadirkujući ga, dok su se vozili natrag ka Firenci. Njen brat je sedeo napred, za upravljačem; na potiljku oči nije imao. Ali je Tonino sedeo kraj nje kao drvena lutka. — Što ste tako ćutljivi?

On je pogleda ozbiljna i ukočena lica, koje nimalo nije odvraćalo na njena vesela, bockava izazivanja. Uzdahnu; potom se napreže i osmehnu se, ali malo tužno. Ruka joj je ležala na kolenu, sa dlanom naviše, i izgledala žalosno tako nezaposlena. Čineći savesno ono što se od njega očekivalo, Tonino pruži svoju ruku i steže njenu.

Oko pola sedam on je prislanjao uzajmljeni motocikl na zid Moirine vile. Zazvonio je osećajući se kao čovek koji za neki trenutak treba da izdrži tešku operaciju.

Moira je ležala na krevetu, ležala je tu otkako je stigla; na njoj je još bio putnički kaput, nije skinula ni cipele. Tonino uđe skoro nemarno, praveći se bezbrižan i veseo, kao da se ništa neobično nije dogodilo.

— Ležiš? — reče on začuđeno, brižnim glasom. — Da te ne boli glava? — Njegove otrcane i smešne reči padoše u ponor teške, značajne tišine. On sa zebnjom sede na ivicu kreveta i stavi ruku na njeno koleno. Moira se ne pomače, ali joj je lice bilo okrenuto zidu i ležala je nepomična i udaljena. — Šta je to, mila moja? — On je potapša umirujući je. — Nisi se valjda uzbudila što sam išao u Prato? — produži on s nevericom čoveka koji je siguran da će dobiti odrečan odgovor na svoje pitanje. Ona i dalje nije ništa odgovarala. To ćutanje je bilo skoro gore od bure na koju se bio spremio. U očajanju, svestan da to ništa neće pomoći, on produži da priča o svom starom prijatelju Karlu Menardiju, koji je došao s kolima po njega; i kako je direktor hotelskog društva odmah posle ručka otišao — sasvim neočekivano — a on je mislio da je Moira svakako već izišla; najzad je pristao da pođe s Karlom i njegovim društvom. Naravno, da je znao da Moira nije izišla, on bi je pozvao da pođe s njima. Da je i ona pošla, njemu bi bilo mnogo prijatnije.

Glas mu je bio sladak, umilan, izvinjavajući. „Crnomanjasti podvodač iz napuljskog podzemlja". Džonove reči odjekivale su joj u svesti. Znači, Toninu nikad nije bilo stalo do nje, već samo do njenog novca. Ona druga žena... Ona ugleda opet onu crvenu haljinu koja je bila svetlija od glatke, suncem opaljene kože; Toninova ruka na goloj, mrkoj mišici, onaj blesak očiju i zuba u smehu. A za to vreme, on je pričao i pričao, umilno, i sam njegov glas je bio lažan.

— Idi — reče ona najzad, ne gledajući ga.

— Ali, mila moja... ,— Nagnuvši se k njoj, on pokuša da je poljubi u obraz. Ona se okrete i svom snagom ga udari po licu.

— Zmijo mala! — viknu on razjaren bolom. Izvuče maramicu i pritište je na usnu koja je krvarila. — Onda, dobro — glas mu je drhtao od ljutine. — Kad hoćeš da odem, otići ću. Sa zadovoljstvom. — On iziđe iz sobe tromim korakom. Vrata se za njim zalupiše.

Možda ipak sve to nije bilo tako rđavo kao što je izgledalo, pomisli Moira, osluškujući njegove korake koji su se udaljavali;

možda se ona prevarila. Podiže se i sede; na žutom krevetskom prekrivaču videla se mala crvena mrlja — kap njegove krvi. I to ga je ona udarila.

— Tonino! — zovnu ona; ali kuća je ćutala. — Tonino! — ona je zvala i u isto vreme jurila niz stepenice, kroz predsoblje, sve do ulaznih vrata. Stigla je samo da ga vidi kako na motociklu prolazi kroz kapiju. Upravljao je jednom rukom; drugom je još uvek pritiskivao maramicu na usta.

— Tonino, Tonino! — Ali on ili nije čuo ili nije hteo da čuje. Motocikl se izgubi. A zato što je on otišao, što je bio ljut, što mu je usna krvarila, Moira odjednom postade ubeđena da ga je nepravedno optužila, da je sva krivica na njenoj strani. U mučnom nespokojstvu kojim nije mogla da vlada, pojuri garaži. Bilo je od najveće važnosti da ga stigne, da s njim govori, da ga zamoli za oproštaj, da ga preklinje da se vrati.

Ona krenu kola i izvede ih iz garaže.

„Ako ne budeš pažljiva, jednog dana ćeš skliznuti sa ovog nasipa“, opomenuo ju je Džon. „Zavijutak je užasan“.

Izlazeći iz garaže, ona je, kao i obično, snažno okrenula upravljač. Ali kako je bila suviše nestrpljiva da bude s Toninom, u isto vreme je pritisnula i papučicu za gas. Džonovo proročanstvo se ispunilo. Kola udariše samom ivicom nasipa; pod spoljnim točkovima osušena zemlja se razdrobi i odroni. Kola se strahovito nagnuše, zateturaše se za trenutak i zatim prevrnuše. Da ih hrast nije zadržao, strmoglavila bi se niz padinu. Ovako su pala samo za stopu-dve i zaustavila se naslonjena bokom na stablo, kao da su pijana. Moira se izvuče iz kola prodrmana, ali nepovređena i skoči na zemlju. — Asunta! Đovani! — Devojka i baštovan dotrčaše. Kad su videli šta se desilo, nastade graja od uzvika, pitanja i primedbi.

— Zar ne možete da ih podignete opet na drum? — navaljivala je Moira na baštovana; jer je bilo neophodno, apsolutno neophodno da odmah nađe Tonina.

Đovani zavrte glavom. Trebalo bi bar četiri čoveka s polugama i jedna konjska zaprega...

— Onda telefonirajte po taksi — naredi ona Asunti i požuri u kuću. Kad bi još ostala s tim brbljivcima, počela bi da vrišti. Njeni

nervi opet počeše da žive svojim zasebnim životom; stežući pesnice ona se trudila da ih obuzda.

Popevši se u svoju sobu, sede pred ogledalo i poče da se maže smišljeno, bez žurbe (htela je da nervima nametne svoju volju). Utrlja malo crvenila u svoje blede obraze, namaza usne i stavi puder na lice. „Moram lepo da izgledam“, mislila je i metnu na glavu najelegantniji šešir. Šta je s tim taksijem? Borila se sa svojom nestrpljivošću. „Torbicu“, reče u sebi. „Trebaće mi novac za taksi“. Bila je zadovoljna što je sve predviđala, što je bila tako hladno praktična uprkos uznemirenim nervima. „Da, naravno, torbicu“.

Ali, gde je torbica? Jasno se sećala da ju je bacila na krevet kad se vratila s vožnje. Tu je nije bilo. Pogleda ispod jastuka, podiže prekrivač. Možda je pala na zemlju. Pogleda ispod kreveta; nema torbice. Možda je ipak nije stavila na krevet. Ali je nije bilo ni na stolu, ni na kaminu, ni na jednoj od polica, niti u fiokama od ormana. Gde, gde“ gde? I odjednom joj sinu strašna misao. Tonino... Da li je to bilo moguće? Trenuci su prolazili. Mogućnost se pretvarala u užasnu izvesnost. I lopov, odjeknu joj u glavi, kao i Džonove reči. „Crnomanjasti podvodač iz napuljskog podzemlja, crnomanjasti podvodač iz podzemlja...“ I lopov uz to. Torbica je bila načinjena od zlatnih lančića; u njoj je bilo preko četiri hiljade lira. Lopov, lopov... Stajala je sasvim mirno, napregnuta, ukočena, širom otvorenih očiju. A onda se u njoj nešto prelomi, nešto se sruši. Ona vrisnu kao od kakvog oštrog, nepodnošljivog bola.

Kad su čuli pucanj, svi potrčaše uz stepenice. Našli su je na krevetu, lica okrenuta nadole; još je disala jedva primetno. Ali je bila mrtva pre nego što je lekar stigao iz grada. Na krevetu koji se nalazio u udubljenju bilo je teško urediti i obući telo. Kad su ga pomakli iz ugla, čuo se zvuk, kao da je palo nešto tvrdo, metalno. Asunta se saže da vidi šta je palo.

— Njena torbica — reče. — Mora da se bila zaglavila između kreveta i zida.

PORTRET

— Slike, — reče gospodin Biger — vi želite da vidite slike? Dobro, u našim galerijama imamo sada vrlo interesantnu mešovitu izložbu modernih slika. Francuskih i engleskih, znate.

Mušterija diže ruku i odmahnu glavom. — Ne, ne. Neću ništa moderno — izjavi s prijatnim severoengleskim naglaskom. — Hoću prave, stare slike. Rembranta i ser Džošuu Rejnoldsa, i tome slično.

— Odlično — složi se gospodin Biger. — Stare majstore. O, svakako, mi trgujemo i starim i modernim.

— Znate, — reče drugi — kupio sam prilično prostranu kuću — plemićki zamak — dodade, značajno naglašavajući.

Gospodin Biger se osmehnu; iz tog jednostavnog čoveka izbijala je neka prostodušna iskrenost koja je osvajala. Pitao se kako li je on došao do novca. „Plemićki zamak“. On je to rekao na zaista očaravajući način. Eto, to je bio čovek koji se od ropstva probio do plemstva, do sticanja zamka, od široke osnove feudalne piramide do uzanog vrha. Njegova sopstvena istorija i celokupna istorija klasa jasno su se izražavale u tom i zastrašenom i ponosnom naglašavanju reči „plemićki“. Ali, stranac je brzo nastavljao svoju priču; gospodin Biger nije mogao dozvoliti svojim mislima da i dalje blude. — U kući takvog stila, — govorio je — i s položajem u društvu kao što je moj, čovek mora imati nekoliko slika. Stare majstore, znate; Rembrante i kako-li-se-još-zovu.

— Svakako, — reče gospodin Biger — stari majstor je simbol društvene superiornosti.

— Baš to; — uzviknu drugi, ozaren — rekli ste baš ono što sam ja hteo da kažem.

Gospodin Biger se pokloni i osmehnu. Divno je to naići na nekog ko male ironije prima kao trezvenu ozbiljnost.

— Svakako, stari majstori biće nam potrebni samo dole, u sobi za prijem. Bilo bi suviše lepo da ih čovek ima i u spavaćim sobama.

— Zaista, suviše lepo — saglasi se gospodin Biger.

— U stvari, — nastavi Gospodar Zamka — moja ćerka pomalo slika. I to vrlo dobro. Dao sam već neke njene stvari da se urame, da bih ih okačio u spavaćim sobama. Korisno je imati umetnika u porodici. To vam uštedi kupovanje slika. Ali, naravno, u prizemlju moramo imati nešto staro.

— Mislim da imam baš ono što želite. — Gospodin Biger ustade i zazvoni. „Moja ćerka pomalo slika" — zamislio je krupnu, plavu ženu, nalik na kakvu kelnericu, od preko trideset godina a još neudatu, i željnu potomstva. Sekretarica se pojavi na vratima. — Gospođice Pret, donesite mi venecijanski portret, onaj iz zadnje sobe. Znate na koji mislim.

— Ovde vam je vrlo udobno — reče Gospodar Zamka. — Posao ide dobro, nadam se.

Gospodin Biger uzdahnu. — Kriza — reče. — Mi prodavci umetničkih stvari osećamo to gore no iko.

— Ah, kriza. — Gospodar Zamka se nasmeja. — Predviđao sam ja to celo vreme. Neki ljudi su, izgleda, mislili da će dobra vremena večito trajati. Kakve budale! Ja sam sve prodao kad je talas bio najviši. Eto zašto sad mogu da kupujem slike.

I gospodin Biger se nasmeja. Ovo je ona prava vrsta kupca. — Voleo bih da sam imao nešto da prodam za vreme prosperiteta — reče on.

Gospodar Zamka se smejao dok mu suze nisu potekle niz obraze. Kad je gospođica Pret ponovo ušla u sobu, on se još smejao. Ona je nosila sliku, pažljivo, držeći je obema rukama.

— Stavite je na nogare, gospođice Pret — reče gospodin Biger. — A sad, — okrete se Gospodaru Zamka — šta mislite o ovome?

Slika koja se nalazila pred njima na nogarima bila je portret-poprsje. Debelog lica, bele kože, visokih grudi, u haljini od plave svile, s dubokim naborima, osoba na slici bila je tipična italijanska dama iz sredine XVIII veka. Uglađen smešak igrao je na napućenim usnama, a u jednoj ruci držala je crnu masku, kao da ju je upravo skinula posle karnevalskog dana.

— Vrlo lepo; — reče Gospodar Zamka; ali odmah dodade sa sumnjom — to ne liči mnogo na Rembranta, zar ne? Sve je tako

jasno i sjajno. Kod starih majstora obično nikad ne možete ništa da vidite, tako su tamni i zamagljeni.

— Vrlo tačno — reče gospodin Biger. — Ali svi stari majstori nisu kao Rembrant.

— Pretpostavljam da nisu. — Gospodara Zamka je, očigledno, bilo teško ubediti.

— Ovo je venecijansko delo iz XVIII veka. Njihove boje su uvek svetle. Slikar je Đangolini. Znate, on je mlad umro. Zna se samo za pet do šest njegovih slika. A ovo je jedna od tih.

Gospodar Zamka klimnu glavom. On je znao da ceni vrednost retkosti.

— Već na prvi pogled se primećuje uticaj Longija — nastavi gospodin Biger živahno. — A ima nečeg i od Rozalbijeve morbidnosti u načinu slikanja lica.

Gospodar Zamka gledao je s nelagodnošću u gospodina Bigera, zatim u sliku, pa opet u gospodina Bigera. Nema ničeg neprijatnijeg nego kad vam neko govori o stvarima o kojima zna mnogo više od vas. Gospodin Biger je koristio svoju prednost.

— Čudno je — produži on — da se ne vidi ništa od Tijepolovog manira. Zar i vi ne nalazite to isto?

Gospodar Zamka klimnu glavom. Njegovo lice imalo je turoban izraz. Krajevi njegovih usta kao u bebe opustiše se. Gotovo se moglo očekivati da će udariti u plač.

— Prijatno je — reče gospodin Biger, popuštajući najzad — voditi razgovor s nekim ko se zaista razume u slikarstvo. A toliko je malo takvih.

— Ovaj, ne bih mogao reći da sam baš potpuno proučio tu oblast — reče skromno Gospodar Zamka. — Ali, ja znam šta mi se dopada kad nešto vidim. — Čim je osetio da se nalazi na sigurnijem tlu, lice mu se odmah razvedri.

— Prirodan instinkt — reče gospodin Biger. — To je vrlo dragocen dar. Po vašem licu mogu da vidim da ga imate; to sam mogao primetiti još u trenutku kad ste ušli u galeriju.

Gospodar Zamka bio je oduševljen. — Zaista, eh — reče. Osećao je kako postaje sve veći, značajniji. — Stvarno, moram reći da je ovo vrlo fini primerak slikarstva. Vrlo fini. Ali, u stvari, više bih voleo

neko istorijski značajnije delo, ako shvatate šta hoću da kažem. Nešto što nas podseća na pretke, znate. Portret nekog ko je imao sopstvenu istoriju — kao Ane Bolen, ili Nel Guin, ili Vojvode od Velingtona, ili nekog takvog.

— Ali, dragi gospodine, upravo sam hteo da vam kažem. Ova slika ima istoriju. — Gospodin Biger se naže napred i potapša Gospodara Zamka po kolenu. Ispod čupavih obrva, njegove oči svetlucale su blagonaklonim i zadovoljnim sjajem. U njegovom osmehu bilo je znalačke dobrote. — Za postanak ove slike vezana je izvanredna priča.

— Ma šta kažete? — Gospodar Zamka podiže obrve.

Gospodin Biger se zavali u naslonjaču. — Gospođa koju ovde vidite — reče, pokazavši rukom na portret — bila je žena četvrtog grofa Hartmora. Porodica je danas izumrla. Deveti grof je umro nema ni godinu dana. Do slike sam došao kad je kuća prodata. Tužno je gledati nestajanje tih starih porodičnih domova. — Gospodin Biger uzdahnu. Gospodar Zamka je izgledao svečano, kao da se nalazi u crkvi. Zavlada trenutna tišina; zatim gospodin Biger produži izmenjenim tonom. — Sudeći po njegovim portretima koje sam video, četvrti grof je, izgleda, bio setan, tužan tip, duguljastog lica. Čovek ga ne može zamisliti mladog; bio je od one vrste ljudi koji uvek izgledaju kao da im je pedeset godina. Njegovo glavno interesovanje u životu bile su muzika i rimske starine. Postoji jedan njegov portret na kojem u jednoj ruci drži flautu od slonovače, dok mu se druga oslanja na fragment rimske rezbarije. Najmanje pola života proveo je putujući po Italiji, tragajući za antikvitetima i slušajući muziku. Kad mu je bilo oko pedeset pet godina, iznenada je zaključio da je došlo vreme da se oženi. Ova gospođa bila je njegov izbor. — Gospodin Biter pokaza na sliku. — Njegov novac i titula sigurno su nadoknadili mnoge nedostatke. Sudeći po njenom izgledu, teško je zamisliti da se ledi Hartmor mnogo interesovala za rimske starine. A čini mi se da se nije baš mnogo zanimala ni za umetnost i istoriju muzike. Volela je haljine, volela je društvo, volela je kockanje, uživala je u udvaranju, volela je da se zabavlja. Izgledalo je da se novi bračni par ne slaže baš najbolje. Ali, oni su izbegavali otvoren raskid. Godinu dana po venčanju, lord Hartmor iznenada odluči da opet poseti Italiju. U Veneciju stigoše početkom

jeseni. Venecija je za lorda Hartmora značila neograničenu muziku. Značila je svakodnevne Galupijeve koncerte u sirotištu Mizerikordija. Značila je Pučinija u Santa Mariji. Značila je nove opere u San Moazu; značila je prijatne kantate u stotinama crkava. Značila je privatne koncerte ljubitelja; značila je Porporu i najbolje pevače Evrope; značila je Tartinija i najveće violiniste. Za ledi Hartmor Venecija je predstavljala nešto sasvim drugo. Predstavljala je kockanje u Ridotu, balove pod maskama, vesele večerinke — sva uživanja najveselijeg grada na svetu. Živeći odvojenim životima, u Veneciji su oboje mogli biti gotovo beskonačno srećni. Ali, lordu Hartmoru jednog dana pade na um katastrofalna ideja da poruči da mu se izradi ženin portret. Preporučili su mu mladog Đangolinija kao slikara koji obećava, budućeg slavnog umetnika. Ledi Hartmor je počela da pozira. Đangolini je bio lep i smeo, Đangolini je bio mlad. Njegova ljubavnička tehnika bila je isto tako savršena kao i umetnička. Ledi Hartmor je morala da bude neko nadljudsko biće da bi uspela da mu odoli. Ona je bila samo ljudsko biće.

— Kao i mi, eh! — Gospodar Zamka zabi gospodinu Bigeru prst među rebra i nasmeja se.

Gospodin Biger se učtivo pridruži njegovom veselju; kad se ono stiša, on nastavi. — Na kraju, oni odlučiše da zajedno pobegnu preko granice. Živeće u Beču, od Hartmorovog porodičnog nakita koji će ledi brižljivo spakovati u svoju tašnu. Nakit Hartmorovih vredeo je više od dvadeset hiljada, a u Beču, u vreme Marije Terezije, moglo se lepo živeti od interesa na dvadeset hiljada.

— Pripreme su bile lako izvršene. Đangolini je imao prijatelja koji im je sve posvršavao — pribavio im je pasoše koji su glasili na lažno ime, iznajmio konje koji će ih čekati na kopnu, stavio im na raspolaganje svoju gondolu. Oni su odlučili da pobegnu na dan poslednjeg poziranja. Taj dan je došao. Lord Hartmor je, kao i obično, dovezao gondolom ženu u Đangolinijev atelje, ostavio je tamo, u visokoj stolici za modele, i otišao da opet čuje Galupijev koncert u Mizerikordiji. Bilo je to u jeku karnevala. Čak i usred dana ljudi su išli pod maskama. Ledi Hartmor je nosila masku od crne svile — vidite, na portretu, kako je drži. Njen muž, mada nije bio bukač i nije odobravao karnevalska pirovanja, više je voleo da se

potčini smešnom običaju onih oko njega nego da privlači pažnju svojim izdvajanjem.

Dug crni ogrtač, ogroman trorogi crni šešir, dugonosa maska od bele hartije predstavljali su uobičajenu opremu svakog uglednog Venecijanca tokom tih karnevalskih nedelja. Lord Hartmor nije voleo da se ističe; i on se oblačio na isti način. Mora da je bilo nečeg vrlo neskladnog i neumesnog u izgledu tog ozbiljnog engleskog plemića svečanog lica, obučenog u klovnovsku uniformu vesele venecijanske maske. „Lakrdijaš u odeći Pulčinela“, tako su ga ljubavnici nazivali među sobom; stara luda iz večne komedije, obučena u komedijaša. I tako, tog jutra, kao što sam rekao, lord Hartmor stiže kao i obično u svojoj iznajmljenoj gondoli, dovodeći svoju ledi. A ona je, pod naborima svog širokog ogrtača, nosila malu kožnu kutiju u kojoj se, poređan na svilenim ležajima, nalazio nakit Hartmorovih. Sedeći u maloj, mračnoj kabini gondole, posmatrali su kako lagano promiču crkve, bogato izrezbarene palate, visoke siromašne kuće. Ispod maske Pulčinela, glas lorda Hartmora govorio je ozbiljno, polako, smireno.

„Naučnik otac Martin“, reče, „obećao je da će mi učiniti tu čast da sutra dođe da večera s nama. Sumnjam da ma ko drugi zna više od njega o istoriji muzike. Molim vas da se potrudite što više možete da mu ukažete naročitu počast“.

„Možete biti sigurni da ću to uraditi, milorde“. Jedva je mogla da zadrži veselo uzbuđenje koje je vrilo u njoj. Sutra, u vreme večere, oni će biti daleko — preko granice, s one strane Gorice, galopirajući putem za Beč. Jadni stari lakrdijaš! Ali ne, ona ga nije ni najmanje žalila. Uostalom, on ima svoju muziku, on ima svoje starudije od polomljenog mermera. I ona ispod ogrtača još čvršće steže kovčežić s nakitom. Koliko je njena tajna bila zabavna i uzbudljiva!

Gospodin Biger ukrsti svoje šake i dramatično ih pritisnu na srce. Zabavljao je samog sebe. Okrete svoj dugi lisičji nos prema Gospodaru Zamka i dobrodušno se nasmeši. A Gospodar Zamka se bio sav pretvorio u uvo.

— Pa? — upita on.

Gospodin Biger rastavi šake i pusti ih da padnu na kolena.

— Tako — reče — gondola stiže do Đangolinijevih vrata, lord Hartmor pomože ženi da iziđe, odvede je gore do slikareve velike sobe na prvom spratu i predade mu je uz uobičajenu formulu učtivosti, a zatim ode da čuje Galupijev jutarnji koncert u Mizerikordiji. Ljubavnici su imali dobra dva sata na raspolaganju da obave poslednje pripreme.

Kad je stari lakrdijaš sigurno iščezao s vidika, pojavi se slikarev uslužni prijatelj, maskiran i uvijen u ogrtač kao i svi ostali na ulicama i kanalima karnevalske Venecije. Sledila su grljenja i rukovanja, a smeh je odjekivao unaokolo; sve je bilo tako divno uspelo, ništa nije izazvalo ni najmanju sumnju. Ispod ogrtača ledi Hartmor pojavi se kutija s nakitom. Ona je otvori: odjeknuše bučni italijanski usklici čuđenja i divljenja. Brilijanti, biseri, krupni Hartmorovi smaragdi, kopče s rubinima, dijamantske minđuše — svi ti sjajni, blistavi predmeti bili su pregledani s ljubavlju, stručnjački ispitani. Uslužni prijatelj ih proceni na najmanje pedeset hiljada dukata. Ljubavnici ushićeno poleteše jedno drugom u zagrljaj.

Uslužni prijatelj ih prekide; trebalo je obaviti još nekoliko poslednjih priprema. Moraju otići i potpisati svoje pasoše u Ministarstvu policije. Oh, puka formalnost; ali i to se mora obaviti. A on će za to vreme izići da proda jedan od gospođinih dijamanata, da bi nabavio novac potreban za put.

Gospodin Biger zastade da pripali cigaretu. Odbi oblak dima i nastavi.

I tako oni odoše, svi s maskama i ogrtačima, uslužni prijatelj u jednom pravcu, slikar i njegova ljubavnica u drugom. Ah, ljubav u Veneciji! — Gospodin Biger diže oči u ekstazi. — Jeste li ikad bili u Veneciji, i to zaljubljeni, gospodine? — upita Gospodara Zamka.

— Nikad dalje od Dijepa, — reče Gospodar Zamka, odmahnuvši glavom.

— Ah, onda ste propustili da steknete jedno od najvećih životnih iskustava. Nikad nećete moći potpuno i jasno shvatiti osećanja male ledi Hartmor i umetnika dok su klizili dugim kanalima, gutajući jedno drugo očima kroz otvore na maskama. S vremena na vreme su se možda i poljubili — mada je to bilo teško bez skidanja maske, a uvek je postojala opasnost da neko prepozna njihova otkrivena

lica kroz prozore male kabine. Ipak, ne, — zaključi gospodin Biger razmišljajući — pretpostavljam da su se ograničili samo na uzajamno posmatranje. Ali u Veneciji, klizeći kanalima, čovek se gotovo može zadovoljiti gledanjem — samo gledanjem.

On rukom pomilova vazduh, i pusti da mu glas utone u tišinu. Povuče dva-tri dima iz cigarete, ne govoreći. Kad produži, glas mu je bio vrlo miran i ravnomeran.

— Otprilike pola sata posle njihovog odlaska, pred Đangolinijevim vratima zaustavi se jedna gondola iz koje iziđe čovek s maskom od hartije, uvijen u crn ogrtač, s neizbežnim trorogim šeširom na glavi, i pope se u slikarevu sobu. Bila je prazna. Portret se ljupko i pomalo samozadovoljno smeškao s nogara. Ali slikar nije bio pred njim, a sedište modela bilo je prazno. Dugonosa maska je gledala po sobi s bezizraznom radoznalošću. Lutajući pogled zaustavi se najzad na kutiji za nakit koja je otvorena stajala na stolu, tamo gde su je ljubavnici neoprezno ostavili. Duboko usađene i, iza groteskne maske, tamno osenčene; oči dugo su i nepomično posmatrale taj predmet. Dugonosi Pulčinelo kao da je duboko razmišljao.

Nekoliko minuta docnije, na stepenicama se začuše koraci i dva glasa koji su se složno smejali. Maskirani se okrenu i poče da gleda kroz prozor. Iza njega, vrata se otvoriše s bukom; opijeni razdraganošću, ljubavnici uleteše u sobu s veselom, nasmejanom bezbrižnošću.

„Aha, *caro amico!* Već si se vratio. Kakve smo sreće s dijamantom?“

Osoba u ogrtaču stajala je kraj prozora i nije se micala; Đangolini je i dalje veselo brbljao. Oko potpisa nije bilo nikakvih poteškoća, nikakvih pitanja; pasoši su mu u džepu. Mogu odmah da krenu.

Ledi Hartmor iznenada pršte u neobuzdan smeh; nije mogla da se zaustavi.

„Šta je?“ — upita je Đangolini, smejući se takođe.

„Pomislila sam“, zadihano je govorila između napada razdraganosti, „upravo sam pomislila na starog lakrdijaša kako sedi u Mizerikordiji, svečan kao buljina, slušajući — ona se skoro zaguši

i reči odjeknuše kreštavo i na silu, kao da je govorila kroz suze — slušajući dosadne stare kantate starog Galupija“.

Čovek kraj prozora polako se okrenu. „Na žalost, gospođo, — reče — učeni maestro se jutros nije dobro osećao. Koncert nije održan“. On skide masku. „I bio sam tako slobodan da se vratim ranije no obično“. Dugo, sivo, ozbiljno lice lorda Hartmora prkosno ih je posmatralo.

Ljubavnici su ga za trenutak gledali, nesposobni da progovore. Ledi Hartmor prinese ruku srcu; ono je uplašeno lupalo, a u stomaku je imala strašan osećaj. Jadni Đangolini postade beo kao njegova maska od hartije. Čak i u tim danima ozvaničenih „kućnih prijatelja“, bilo je slučajeva kad su uvređeni i ljubomorni muževi pribegavali ubistvu. Ali lord Hartmor ne učini ništa brutalno ni nedostojno. Ozbiljno i mirno, kao što je činio i sve drugo, odšeta do stola, uze kutiju s nakitom, zatvori je s najvećom pažnjom i reče: „Mislim da je ovo moja kutija“. Stavi je u džep i iziđe iz sobe. Ljubavnici ostadoše, gledajući upitno jedno u drugo.

Zavlada tišina.

— Šta se zatim desilo? — upita Gospodar Zamka.

— Smirivanje — odgovori gospodin Biger, klimajući žalosno glavom. — Đangolini je računao da pobegne s pedeset hiljada dukata. Ledi Hartmor, kad je razmislila, nije se baš naročito dopala pomisao na ljubav u nekoj kolibi. Ona najzad zaključi da je ženino mesto u kući — s porodičnim nakitom. Ali, da li će lord Hartmor tu stvar videti baš u istoj svetlosti? To je bilo pitanje, pitanje koje ju je uznemiravalo, obespokojavalo. Ona odluči da ode i sama vidi.

Stigla je upravo na vreme za večeru. „Njegova uzvišena ekselencija čeka u trpezariji“, reče joj upravitelj doma. Visoka vrata pred njom širom se otvoriše; ona dostojanstveno ušeta u sobu, visoko dignute glave — ali s kakvim strahom u srcu! Njen muž je stajao pored kamina. Pođe joj u susret.

„Očekivao sam vas, gospođo“, reče i odvede je do njenog mesta.

To je bila jedina primedba koju je ikad učinio povodom tog događaja. Posle podne poslao je slugu da donese portret iz slikarevog studija. I on je bio deo njihovog prtljaga kad su, mesec dana docnije, krenuli za Englesku. Priča se prenosila sa slikom iz

generacije u generaciju. Ja sam je čuo od jednog starog porodičnog prijatelja prošle godine, prilikom kupovanja slike.

Gospodin Biger baci ostatak cigarete u kamin. Laskao je samom sebi da je ovu priču vrlo dobro ispričao.

— Vrlo zanimljivo, — reče Gospodar Zamka — zaista vrlo zanimljivo. Sasvim istorijski, zar ne? Teško da bi se nešto bolje uredilo i s Nel Guin ili Anom Bolen, zar ne?

Gospodin Biger se nasmeši neodređeno, uzdržano. Mislio je na Veneciju — na rusku groficu koja je stanovala u njegovom pansionu, na kitnjasto drvo u dvorištu, pred njegovim spavaćom sobom, na jak, uzbudljiv miris koji je upotrebljavala (presekao bi vam dah kad biste ga prvi put osetili); pa onda kupanja na Lidu, pa gondola, pa kube Spasa prema zamagljenom nebu, koje je izgledalo baš onako kao i kad ga je slikao Gvardi. Kako je sad sve to izgledalo davno i daleko! On je tada bio skoro dečak; bila je to njegova prva velika avantura. Gospodin Biger se naglo trže iz sanjarenja.

Gospodar Zamka je nešto govorio. — Koliko biste tražili za ovu sliku? — pitao je. Glas mu je bio odsečan, ravnodušan; on je bio vrlo obdaren za pogađanje.

— Pa, — reče gospodin Biger, napuštajući sa žaljenjem rusku groficu i rajsku Veneciju od pre dvadeset pet godina — tražio sam hiljadu i za manje značajna dela. Ali, vama bih ovo dao i za sedam stotina pedeset.

Gospodar Zamka zviznu. — Sedam stotina pedeset? — ponovi. — To je suviše.

— Ali, dragi gospodine, — uspravi se gospodin Biger — pomislite koliko biste morali da platite za jednog Rembranta ove veličine i kvaliteta — najmanje dvadeset hiljada. Sedam stotina pedeset uopšte nije mnogo. Naprotiv, to je vrlo malo ako se uzme u obzir vrednost slike koju dobijate. Vi sasvim dobro možete oceniti i videti da je ovo vrlo fino umetničko delo.

— Oh, ja to ne poričem — reče Gospodar Zamka. — Samo kažem da sedam stotina pedeset funti predstavljaju velike pare. Oho! Milo mi je što moja ćerka crta. Pomislite, kad bi trebalo da i spavaće sobe ukrasim slikama od sedam stotina pedeset funti! — On pršte u smeh.

Gospodin Biger se osmehnu. — Morate se podsetiti — reče — da u stvari vrlo dobro ulažete novac. Cene poznim Venecijancima skaču. Kad bih samo imao slobodnog kapitala... — Vrata se otvoriše i unutra proviri plava, kovrdžava glava gospođice Pret.

— Gospodin Krauli bi želeo da zna da li vas može videti, gospodine Bigeru.

Gospodin Biger se namršti. — Recite mu da čeka — reče nervozno. Nakašlja se i okrete leđa Gospodaru Zamka. — Kad bih samo imao slobodnog kapitala, sveg bih ga uložio u pozne Venecijance. I poslednji peni. — Izgovorivši te reči, pitao se koliko li je puta ubeđivao ljude kako bi on ceo svoj kapital, kad bi ga imao, uložio u primitivce, kubiste, crnačku skulpturu, japanske bakroreze...

Na kraju, Gospodar Zamka mu napisa ček na šest stotina osamdeset.

— Tu priču mogli biste da mi otkucate — reče on stavljajući šešir. — Bilo bi to lepo ispričati je gostima za večerom, zar ne? Voleo bih da imam tačne pojedinosti.

— O, svakako, svakako, — reče gospodin Biger — pojedinosti su najvažnije.

On isprati malog, okruglog čoveka do vrata. — Zbogom.. Zbogom. — Otišao je.

Visok, bled mladić s dugačkim zulufima pojavi se na vratima. Oči su mu bile tamne i tužne; njegov izraz i cela pojava delovali su romantično i istovremeno izazivali pomalo i sažaljenje. Bio je to mladi slikar Krauli.

— Izvinite što ste me čekali — reče gospodin Biger. — Zbog čega ste želeli da me vidite?

Gospodin Krauli je izgledao zbunjen, oklevao je. Kako je samo mrzeo da čini takve stvari! — Činjenica je — reče najzad — da sam u strašnoj novčanoj oskudici. Pitao sam se da li biste možda hteli... da li vam to ne bi bilo nezgodno... da mi platite za ono što sam vam pre neki dan svršio. Strašno mi je žao što vas ovako uznemiravam.

— Ni najmanje, dragi moj. — Gospodin Biger se sažali na tog jadnika koji nije umeo da se snađe. Siroti mladi Krauli bio je bespomoćan kao kakva beba. — Za koliko smo se bili pogodili?

— Za dvadeset funti, mislim — reče stidljivo gospodin Krauli.

Gospodin Biger izvadi novčanik. — Neka bude dvadeset pet.

— O, ne, zaista, ne bih mogao. Veoma mnogo vam zahvaljujem. — Gospodin Krauli pocrvene kao devojka. — Da ne biste hteli da vidite neke od mojih pejzaža? — upita, ohrabren dobrodušnošću gospodina Bigera.

— Ne, ne. Ništa više. — Gospodin Biger neumoljivo odmahnu glavom. — Moderne stvari ne donose pare. Ali vaše reprodukcije starih majstora — njih ću uzeti, koliko god mi ih donesete. — Dobovao je prstima po glatkom ramenu ledi Hartmor. — Pokušajte s još jednim Venecijancem — dodade. — Ovaj je požnjeo veliki uspeh.

ZELENI TUNELI

— U italijanskim vrtovima trinaestog veka... — gospodin Bezakot zastade da bi se po drugi put poslužio rizotom koji mu prineše. — Izvrstan rizoto — primeti. — Samo onaj ko je rođen u Milanu može ga prirediti kako treba. Tako kažu.

— Da, tako kažu — ponovi gospodin Tops tužnim glasom, koji je imao prizvuk izvinjavanja, pa se i on posluži.

— Što se mene tiče, — reče odlučno gospođa Tops — smatram da je italijanska kuhinja užasna — ne volim ulje, naročito kad je vrelo. Ne, hvala. — Ona se strese pred ponuđenim jelom.

Posle prvog zalogaja gospodin Bezakot spusti viljušku. — U italijanskim vrtovima trinaestog veka — poče on iznova, praveći dugačkom, bledom rukom širok luk koji se završi hvatanjem za bradu — pravili su često vrlo prijatne zelene tunele.

— Zelene tunele? — Barbara se naglo probudi iz svog dubokog ćutanja. — Zelene tunele?

— Da, draga moja — reče njen otac. — Zelene tunele. Zasvođene staze pokrivene vinovom lozom ili drugim puzavicama. One su često bile vrlo dugačke.

Ali Barbara opet prestade da obraća pažnju na ono što je on govorio. Zeleni tuneli — reči su dopirale do nje kroz dubine sanjarenja, preko velikih prostora usamljenosti, uznemirujući je kao neobični zvuci kakvog čudnog zvona. Zeleni tuneli — kakva divna misao. Nije htela da sluša kako otac to objašnjava do besmisla. On je sve pretvarao u glupost; naopaki alhemičar koji zlato pretvara u olovo. Zamišljala je pećine u velikom akvarijumu, široke vidike između stena, retku lelujavu travu i blede, bezbojne korale; beskrajni, tamni, zeleni hodnici s ogromnim, tromim ribama koje su njima besciljno tumarale. Čudovišta zelenih glava, izbuljenih očiju i usta koja su se tromo otvarala i zatvarala. Zeleni tuneli...

— Video sam njihove slike u značajnim rukopisima tog perioda — nastavi gospodin Bezakot; još jedanput se uhvati za šiljatu smeđu bradu, pogladi je i počešlja svojim dugačkim prstima.

Gospodin Tops diže pogled. Pri pokretu glave blesnuše njegove okrugle naočari. — Znam šta mislite — reče.

— Imam nameru da jedan takav tunel zasadim ovde, u mom vrtu.

— Dugo će trajati dok sve to izraste — reče gospodin Tops. — U ovom pesku, tako blizu mora, moći ćete da zasadite samo vinovu lozu. A ona raste vrlo sporo, zaista vrlo sporo. — On odmahnu glavom, i svetlosne tačke divlje zaigraše u njegovim naočarima. Njegov glas beznadežno klonu, njegovi sedi brkovi klonuše, on sav klonu. A zatim se, odjednom, ispravi. Na licu mu se pojavi bojažljiv osmeh, pun izvinjavanja. Uzvrpolji se s nelagodnošću, Potom, odmahnuvši brzo i odlučno glavom, izgovori citat:

Ali iza sebe uvek čujem Kako krilate kočije vremena jure. ;

Govorio je polako, a glas mu je podrhtavao. Uvek mu je pričinjavalo bolnu teškoću da kaže nešto značajnije, nešto što nije spadalo u ono svakodnevno; a kakvo bogatstvo zapamćenih misli, kakvi vešti novi obrti stalno proleću kroz njegovu glavu!

— To ne raste baš tako sporo — reče ubedljivo gospodin Bezakot. On je tek bio prešao pedeset godina, ali je izgledalo da ima trideset pet. Sebi je davao još najmanje četrdeset godina života; zaista, još nije bio ni počeo da razmišlja o mogućnosti nestajanja.

— Gospođica Barbara će sigurno uživati u njemu — u vašem zelenom tunelu. — Gospodin Tops uzdahnu i pogleda preko stola u kćer svog domaćina.

Barbara je sedela s laktovima na stolu, s bradom u rukama, gledajući ukočeno ispred sebe. Do nje nejasno dopre zvuk njenog imena. Okrenu glavu prema gospodinu Topsu i sudari se s bleskom njegovih okruglih, ispupčenih naočara. Na kraju zelenog tunela — ona je zbunjeno gledala u sjajne krugove — lebdele su oči izbuljene ribe. Prilazile su lagano, sve bliže, bliže, klizeći tamnim podvodnim hodnikom.

Suočen s tim nepomičnim pogledom, gospodin Tops okrenu glavu. Kakve misaone oči! Nije se mogao setiti da je ikad video oči tako pune misli. Neke madone iz Montanje, razmišljao je, vrlo su

slične njoj: nežne male glave madona lako prćastih noseva i vrlo, vrlo mladih. Ali on je bio star; proći će mnogo godina, ma šta Bezakot tvrdio, dok loza ne poraste i ne stvori zeleni tunel. Popi gutljaj vina; a zatim, nesvesno, poče da gricka opuštene sede brkove.

— Arture!

Na zvuk ženinog glasa gospodin Tops se trže, podiže salvet do usta. Gospođa Tops nije dozvoljavala grickanje brkova. A on je grešio samo u trenucima rasejanosti, kao sad.

— Markiz Prampolini dolazi na kafu — reče iznenada gospodin Bezakot. — Gotovo sam zaboravio da vam kažem.

— Jedan od onih italijanskih markiza, pretpostavljam — reče gospođa Tops, koja nije bila snob, izuzev u Engleskoj. I isturi bradu, podsmehnuvši se.

Gospodin Bezakot opisa rukom luk u njenom pravcu. — Uveravam vas, gospođo Tops, da on pripada veoma staroj i otmenoj porodici. Poreklom su Đenovljani. Sećaš li se njihove palate, Barbara? Zidao ju je Alesi.

Barbara ga pogleda. — O, da — reče rasejano. — Alesi. Znam. — Alesi: Alep — i zlobni Turčin s čalmom. S čalmom; to joj se uvek činilo vrlo smešno.

— Nekoliko njegovih predaka — produži gospodin Bezakot — istakli su se kao vicekraljevi Korzike. Znatno su doprineli ugušenju pobune. Zar nije čudno — on zastade i okrenu se gospodinu Topsu — što su simpatije uvek na strani pobunjenika? Kakvih neprijatnih ljudi ima na Korzici! Pa Irci, Poljaci, i ostali njima slični. To mi se uvek činilo potpuno izlišno i apsurdno.

— Zar to nije, možda, pomalo i prirodno? — poče gospodin Tops bojažljivo i oklevajući; ali njegov domaćin nastavi, ne slušajući ga.

— Sadašnji markiz je — reče on — vođa mesnih fašista. Oni u toj oblasti uporno i uspešno rade na poštovanju zakona i reda i na držanju nižih klasa na njihovom mestu.

— Ah, fašisti, — ponovi gospođa Tops odgovarajući. — Čovek bi poželeo da vidi nešto slično i u Engleskoj. Jer sa svim tim štrajkovima...

— Tražio je od mene novčani prilog za organizaciju. Daću mu, naravno.

— Naravno. — Gospođa Tops klimnu glavom. — Moj sestrić, onaj koji je bio major za vreme rata, prijavio se kao dobrovoljac prilikom poslednjeg štrajka u rudnicima uglja. Znam da mu je bilo žao što nije došlo do borbe. „Tetka-Ani“, rekao mi je kad sam ga poslednji put videla, .,ako dođe do borbe, razbićemo ih potpuno — potpuno“.

U Alepu, fašisti, zlobni i s čalmama, borili su se ispod palmi. To su bile palme, te zelene ćubaste perjanice, zar ne?

— Šta, danas nema sladoleda? *Niente gelato?* — upita gospodin Bezakot kad devojka stavi na sto kompot od bresaka.

Končeta se izvini. U selu se pokvarila mašina koja pravi led. I leda neće biti do sutra.

— Kakva šteta — reče gospodin Bezakot. — *Troppo male, Concetta.*

Barbara ih je videla pod palmama: jurili su unaokolo, boreći se. Jahali su velike pse, a na drveću su stajale ogromne šarene ptice.

— Gospode bože, dete je zaspalo! — Gospođa Tops je držala tanjir s breskvama. — Dokle ću još držati ovo pred vama, Barbara?

Barbara oseti kako je obli rumen. — Oprostite — promrmlja i nespretno prihvati tanjir.

— Sanjati po danu. To je rđava navika.

— Kojoj svi mi podležemo s vremena na vreme — dobaci gospodin Tops glasom punim izvinjenja, uz nervozan pokret glave.

— Ti, možda, dragi — reče njegova žena. — Ali ja ne.

Gospodin Tops spusti pogled na tanjir i nastavi da jede.

— *Marchese* treba da stigne svakog trenutka — reče gospodin Bezakot gledajući na sat. — Nadam se da neće zadocniti. Primećujem da mi veoma mnogo smeta svako odlaganje popodnevnog odmora. Od ove italijanske žege — dodade žalosnim glasom — nikad se ne možemo dovoljno sačuvati.

— Ah, kad sam bila sa ocem u Indiji, — poče gospođa Tops superiornim glasom — on je bio u indijskoj civilnoj upravi, znate...

Alep, Indija — svuda palme. Parade velikih pasa, a i tigrova.

Končeta uvede markiza. Neobično se radujem. Milo mi je što sam vas upoznao. Govorite i engleski? Da, daa. *Pacchino.* Gospođa Tops; i gospodin Tops, poznati antikvar. Ah, naravno; njegovo ime mi je veoma poznato. Moja kći. Očaran. Sinjorinu često viđam na kupanju. Zadivljeno je gledam kako roni. Izvanredno — ah, te sportske figure engleskih sinjorina. Zubi zablistaše neobičnom belinom na pocrnelom licu, i tamne oči zablistaše. Ona oseti da je opet obliva rumen, skrenu pogled, osmehnu se bespomoćno. Markiz se već bio okrenuo gospodinu Bezakotu.

— Tako, odlučili ste da se nastanite u našem kararskom kraju.

Pa, ne baš da se nastani; gospodin Bezakot ne bi mogao reći da će se baš nastaniti. Mala vila za letnje mesece. Zima u Rimu. Čovek je primoran da živi u inostranstvu. Porezi u Engleskoj... Ubrzo su svi govorili. Barbara ih je posmatrala. Pored markiza svi su oni izgledali upola mrtvi. Njegovo lice je blistalo dok je govorio; izgledalo je da u njemu kipi život. A njen otac je bio mlitav i bled, kao nešto što je dugo bilo sklonjeno sa svetlosti; dok je gospodin Tops bio sav sasušen i smežuran, a gospođa Tops više no ikad izgledala kao neko ko je iscrpen neprekidnim radom. Razgovarali su o socijalizmu i fašizmu, o svemu tome. Barbara nije slušala šta govore; ali je, zamišljena, gledala u njih.

Zbogom, zbogom. Živahno lice s munjevitim osmehom okretalo se svim prisutnim kao kakva svetiljka. Sad se okrenulo njoj. Jedne večeri bi mogla da dođe, sa ocem i sinjorom Tops. On i njegova sestra priređuju ponekad male igranke. Samo gramofon, naravno. Ali, bolje i to no ništa, a sinjorina svakako božanstveno igra — još jedna munja iz njegovih očiju — on to može da zaključi — opet joj stegnu ruku. Zbogom.

Bilo je vreme popodnevnog odmora.

— Ne zaboravi da spustiš mrežu za komarce, draga — opomenu gospodin Bezakot. — Uvek postoji opasnost od anofelesa.

— Dobro, oče. — Uputila se vratima, ne okrećući se pri odgovoru. Uvek je bio strašno dosadan s tim mrežama za komarce. Jedanput su putovali kroz Kampanju u iznajmljenim kolima, obavijenim ogromnom mrežom. Spomenici duž Apijevog puta pojavljivali su se zamagljeni kao kroz nevestinske velove. I kako su

se svi smejali. Ali njen otac, naravno, nije to ni primećivao. On nije nikad ništa primećivao.

— Je li ta divna mala madona iz Montanje u Berlinu? — upita iznenada gospodin Tops. — Ona sa poklonikom koji kleči u levom uglu i kao da hoće da poljubi nogu Deteta. — Njegove naočari blesnuše u pravcu gospodina Bezakota.

— Zašto pitate?

— Ne znam. Setio sam se toga.

— Čini mi se da vi mislite na onu koja se nalazi u Kolekciji Mond.

— Ah, zaista; vrlo verovatno. U Mondu...

Barbara otvori vrata i uđe u sumrak svoje zamračene sobe. Čak je i tu bilo toplo; tri sata se gotovo uopšte neće moći kretati. A ta matora luda, gospođa Tops, uvek diže galamu ako ko dođe na ručak golih nogu i u ogrtaču za kupanje. „U Indiji smo uvek naročito pazili na to da budemo obučeni uredno i kako odgovara prilici. Engleskinja mora čuvati svoj rang među domorocima, a Italijani su u svakom slučaju domoroci". Stoga je ona uvek morala da oblači čarape i cipele i haljinu, čak i u vreme najveće žege. Baš je ta žena jedna matora budala! Ona svuče haljinu što je brže mogla. Sad joj je bilo malo lakše.

Stojeći pred velikim ogledalom na vratima ormana za haljine, dođe do ponižavajućeg zaključka da liči na parče rđavo ispečenog hleba. Suncem opaljeno lice, vrat i ramena, pocrnele ruke, i noge od kolena naniže; ali sve ostalo bilo je belo, smešno, mlitavo, gradski belo. Kad bi se samo moglo ići bez odeće, kao ona mala deca bakarne boje koja se valjaju i prevrću po vrelom pesku! A ona je sad nedovršena, upola pečena, i sasvim smešna. Dugo je posmatrala svoj bledi lik. Videla je sebe kako trči po pesku, a celo telo joj je bronzane boje; ili kroz polja cveća, narcisa i divljih lala; ili po mekoj travi ispod sivih maslina. Odjednom se trže i okrenu. Tamo, u mraku iza nje... Ne, naravno, nije bilo ničeg. To je ona strašna slika iz ilustracija koju je videla još pre toliko godina, kad je bila dete. Na njoj je neka gospođa sedela za toaletnim stočićem, češljajući se pred ogledalom; a iza nje se video ogroman, čupav, crn majmun. Ona je gotovo videla kako se on prikrada kad se pogledala u ogledalu. To je bilo glupo. Pa ipak. Okrenu leđa ogledalu, pređe preko sobe i leže na krevet, ne spustivši mreže protiv komaraca. Oko nje su zujale

muve i stalno joj sletale na lice. Tresla je glavom i ljutito ih terala rukama. Smirile bi se kad bi spustila mrežu. Ali ona je razmišljala o Apijevom putu, nejasno viđenom kroz nevestinski veo, i više je volela da trpi muve. Najzad je morala da se preda; bile su mnogo jače od nje. Ipak, u svakom slučaju, nije je strah od anofelesa naterao da spusti mrežu.

Neuznemiravana i nepomična, ležala je ispružena pod zvonom od prozirne tkanine. Uzorak pod staklenim zvonom. Mašta ovlada njenim mislima. Videla je ogroman muzej, s hiljadama staklenih zvona, punih fosila i leptirova, ispunjenih ptica i srednjovekovnih kašika, firentinskog nakita i mumija, izrezbarene slonovače i rukopisa ukrašenih šarama. Ali, pod jednim zvonom nalazilo se ljudsko biće, živo zatvoreno.

Iznenada se oseti vrlo jadna. — Dosadno je, dosadno, dosadno — prošapta, izgovarajući reči razgovetno. Zar ovoj dosadi nikad neće doći kraj? Navreše joj suze. Kako je sve to strašno! A možda će i ubuduće, celog njenog života, biti tako strašno. Sedamdeset manje sedamnaest, to je pedeset i tri. Pedeset tri godine dosade. A ako bi živela sto godina, onda bi bilo još preko osamdeset.

Ta misao ju je mučila cele večeri. Nije joj pomoglo ni kupanje posle popodnevnog čaja. Otplivala je daleko od obale, daleko, i tamo se prepustila toplim talasima. S vremena na vreme je gledala u nebo ili je okretala glavu ka obali. Uramljene u borovu šumicu, vile su izgledale male i doterane kao oglasi za primorska letovališta. Ali iza njih, iznad ravnice, dizale su se planine. Oštri, goli vrhovi krečnjaka, zelene šumovite padine i sivozelene terasaste površine maslina — sve je to izgledalo čudesno blizu i tako jasno u večernjoj svetlosti. I divno, neopisivo divno. Ali to je, na neki način, stvari činilo samo gorim. Šeli je živeo nekoliko milja dalje, uz obalu, tamo iza rta koji čuva zaliv Specije. Šeli je nestao u tom moru, mlakom kao mleko. I to je stvari činilo gorim.

Crveno sunce se spustilo vrlo nisko nad more. Ona poče polako da pliva ka obali. Tamo ju je čekala gospođa Tops, sa izrazom neodobravanja. Ona je poznavala nekog snažnog čoveka koga je uhvatio grč zbog toga što je dugo ostao u vodi. I potonuo je kao kamen. Kao kamen. Kakve je neobične ljude poznavala gospođa

Tops! Kakve su smešne stvari radili, i kakve čudne stvari su im se događale!

Za večerom je tog dana bilo dosadnije no ikad. Barbara ode rano da legne. Cele noći u borovima je cvrčao jedan isti stari razdraženi cvrčak, jednolično i ravnomerno kao časovnik. Cip, cip, cip-cip-cip. Dosadno, dosadno. Zar životinji nikad ne dosadi sopstvena buka? Izgledalo je čudno što to nije tako. Ali, kad je o tome razmislila, uvidela je da nikom nikad ne dosađuje sopstvena buka. Gospođa Tops, na primer; izgleda da njoj nikad nije dosadno. Cip, cip, cip-cip-cip. Cvrčak je nastavljao bez prekida.

U sedam i po Končeta zakuca na vrata. Jutro je bilo svetlo i bez oblaka, kao i uvek. Barbara skoči iz postelje, pogleda s jednog prozora na planinu, s drugog na more; izgledalo je da je sa njima sve u redu. I sa njom je tog jutra bilo sve u redu. Sedeći za ogledalom, nije mislila na velikog majmuna u dalekom mračnom uglu sobe. Kostim za kupanje, ogrtač, sandale, marama oko glave, i ona je bila spremna. San nije ostavio ni najmanjeg traga od samrtne dosade prošle noći. Ona strča niz stepenice.

— Dobro jutro, gospodine Topse.

Gospodin Tops se šetao po vrtu, kroz vinovu lozu. Okrete se, skide šešir i osmehnu se u znak pozdrava.

— Dobro jutro, gospođice Barbara. — Onda zastade. Zatim, uz zbunjen pokret koji je predstavljao uvod, produži; u njegovom glasu osećala se čudna, jedva primetna nesigurnost: — Pravo čosersko jutro, gospođice Barbara. Jutro majskog dana — samo što je slučajno septembar. Priroda je sveža i vedra, i u ovom čarobnom vrtu nalazi se bar jedan uzorak — on se najneprirodnije izvi, a sočiva njegovih okruglih naočara plašljivo blesnuše — pesnikove „sveže omladine“. — On se pokloni prema njoj s osmehom punim izvinjenja i ućuta. Učini mu se da njegova primedba, sad kad ju je iskazao, nije baš toliko dobra koliko mu je izgledala.

Barbara se nasmeja. — Čoser! U školi su nas terali da čitamo *Kenterberijske priče.* Ali, uvek su mi bile dosadne. Hoćete li na kupanje?

— Neću pre doručka. — Gospodin Tops odmahnu glavom. — Čovek postaje nekako suviše star za to.

— Čovek postaje? — Zašto taj smešni starac uvek kaže „čovek“ kad misli na sebe? Nije mogla da se uzdrži da mu se ne nasmeje. — Dobro, ja moram da pohitam, jer ću opet zadocniti na doručak, a znate i sami da jedva stižem.

Ona otrča, kroz kapiju baštenskog zida, prema prugastoj crveno-beloj kabini koja se nalazila ispred kuće. Na nekih pedeset metara dalje ugleda markiza Prampolinija, s kojeg su još opadale kapljice vode, kako trči prema svojoj kabini. Uhvativši njen pogled, on ispali osmeh u njenom pravcu i pozdravi je vojničkim pozdravom. Barbara mahnu rukom, zatim se seti da je gest bio suviše prisan, — ali u tom jutarnjem času bilo je teško obuzdati veselo i slobodno ponašanje — i da bi ga popravila, ukrućeno se pokloni. Uostalom, juče ga je prvi put videla. Ubrzo je već plivala, udaljavajući se od obale, i, uh! koliko je tamo bilo strašnih i ogromnih riba.

Gospodin Tops je pošao polako za njom, kroz kapiju i preko peska. Posmatrao ju je kako dugačkim koracima trči od kabine ka moru, mršava kao kakav dečak. Gledao je kako prskajući na sve strane skače u sve dublju vodu, kako se baca u nju i počinje da pliva. Posmatrao ju je sve dok nije postala mala tamna mrlja u daljini.

Izlazeći iz svoje kabine, markiz ga srete; on je polako šetao obalom, oborene glave, dok su mu se usne lako kretale kao da nešto ponavlja u sebi, molitvu ili pesmu.

— Dobro jutro, sinjore. — Markiz mu protrese ruku s više no engleskom srdačnošću.

— Dobro jutro — odgovori gospodin Tops, prepustivši mu ruku. Ljutio se što je prekinut u razmišljanju.

— Gospođica Bezakot pliva vrlo dobro.

— Vrlo dobro — saglasi se gospodin Tops, i osmehnu se pomislivši šta bi sve lepo, pesnički mogao reći, samo da hoće.

— Dobro, doviđenja — reče markiz, i sam malo raspoložen za razgovor. Opet mu stegnu ruku, i obojica produžiše svaki svojim putem.

Barbara je još bila na sto metara od obale kad začu krešendo i umiruću grmljavinu gonga koja se izlivala iz vile. Do đavola! Opet će zadocniti. Ubrza zamahe i prskajući na sve strane prođe kroz plićak, sva zažarena i zadihana. Izračuna da će zadocniti deset

minuta; toliko će joj najmanje biti potrebno da se očešlja i obuče. Gospođa Tops će opet biti ratoborno raspoložena; mada sam bog zna zbog čega joj ta stara žena stalno čita lekcije. Ona uvek uspeva da bude strašno dosadna i neprijatna.

Obala je bila potpuno pusta dok je ona prolazila, sva zadihana, nigde nikog ni levo ni desno, dokle god je mogla dopreti pogledom. Kad bi samo imala konja, pa da galopira ivicom mora, miljama i miljama. Išla bi čak do Boka d'Arno, preplivala reku — videla je sebe povijenu na leđima konja koji je plivao; noge je bila podigla na sedlo, pokušavajući da ih ne ukvasi — i opet galopirala, sam bog zna kuda.

Odjednom zastade ispred kabine. Na izbrazdanom pesku otkri slova. Velika slova, teško čitljiva, preprečiše joj put.

O KLARA D' ELEBEZ

Ona poveza sva ta nejasna slova. Nisu bila tu kad je ona došla da se kupa. Ko?... Pogleda unaokolo. Obala je bila pusta. I šta su značile te reči? „O Klara d'Elebez". Ona uze ogrtač iz kabine, navuče sandale i odjuri kući što je brže mogla. Osećala je da je strašno preplašena.

To prepodne je bilo sparno, teško; topao vetar je talasao zastave na kopljima. Oko podne oblaci koji su nosili nevreme prekriše pola neba. Sunce je još blistalo iznad mora, ali iznad brda je sve bilo crno i plavo kao indigo. Oluja odozgo izbi bučno, baš kad su posle ručka pili kafu.

— Arture, — reče gospođa Tops s mučno održanom smirenošću — molim te zatvori kapke na prozorima.

Ona se nije uplašila, ne, nikako. Ali, ne voli da gleda munje. Kad se soba zamrači, ona poče da govori, spokojno i neprestano.

Zavaljena u dubokoj naslonjači, Barbara je razmišljala o Klari d'Elebez. Šta to znači, i ko je bila Klara d'Elebez? I zašto je on napisao slova tamo gde ih je ona morala videti? On — jer nema sumnje ko ih je napisao. Blesak, zubi i oči, vojnički pozdrav; znala je da nije trebalo da mu mahne rukom. On je tamo napisao slova

dok je ona plivala. Napisao ih i udaljio se. To joj se dopade — samo jedna neobična reč u pesku, kao trag stope u knjizi *Robinzon Kruso.*

— Ja lično — govorila je gospođa Tops — više volim Herodov magazin.

Grom udari i zatutnja. U stvari, to je bilo veselo, mislila je Barbara; u svakom slučaju, za promenu, čovek oseća da se nešto događa. Sećala se male sobe, na sredini stepenica u kući ledi Tingami, s policama za knjige, zelenim zavesama i narandžastim osvetljenjem; i onog strašnog mladića, sličnog belom pužu, koji je tamo pokušao da je poljubi, prilikom igranke, prošle godine. Ali to je bilo drukčije — ni najmanje ozbiljno; a mladić je bio tako užasno ružan. Videla je markiza kako juri preko plaže, brzo i lako. Bakarne boje, crne kose. Bio je zaista vrlo lep. Ali, biti zaljubljen, ipak... šta to tačno znači? Možda, da ga bolje poznaje. Sad joj se učini da je nešto otkrila. O Klara d'Elebez. Kako je sve to neobično!

Gospodin Bezakot je češljao bradu dugim prstima. Ove zime, razmišljao je, razmeniće još jednu hiljadu u italijanski novac, kad razmena bude povoljna. Izgleda da je ona u proleće uvek slabija. Čovek na svoj kapital može zaraditi tri stotine funti ako razmena padne na sedamdeset. Godišnji prihod od tri stotine funti iznosi petnaest funti, a petnaest funti sad je hiljadu *i* pet stotina lira. A hiljadu pet stotina lira, kad čovek o tome razmisli, vredi stvarno šezdeset funti. To znači da čovek može preko svog prihoda zaraditi više od funte nedeljno tom jednostavnom malom operacijom. On oseti da ga gospođa Tops nešto upita.

— Da, da, sasvim — odgovori.

Gospođa Tops je govorila. Održavala je svoj moral. Zar nije grmljavina sada malo slabija i dalja?

Gospodin Tops je sedeo, brišući naočare belom svilenom maramicom. Njegove bezbojne i kratkovide oči, između naboranih kapaka, izgledale su izgubljene, beskućničke, nesrećne. Razmišljao je o lepoti. Postoje izvesne veze između očnih kapaka i slepoočnica, između grudi i ramena; neki glasovi su se smenjivali. Kakvi glasovi? Ah, u tome je problem — u tome je problem. A tu je i mladost, bezazlenost. Ali, sve je to bilo vrlo mračno, i bilo je toliko rečenica, toliko rečenica, toliko zapamćenih slika i melodija; činilo mu se da se zapleo u njih. A on je bio tako star i neaktivan. Ponovo stavi

naočare, i određenost uđe u magloviti svet s one strane njegovih očiju. U zamračenoj sobi vladala je tama. Mogao je da raspozna renesansni profil gospodina Bezakota, bradat i nežno uobličen. U dubokoj naslonjači, Barbara se pojavi nejasno bela, u stavu odmaranja i razmišljanja. A gospođa Tops je bila samo glas u tami. Počela je o ženidbi princa od Velsa. Koga će mu naći?

Klara d'Elebez, Klara d'Elebez. Ona vide sebe kao markizu, tako jasno. Oni će imati kuću u Rimu, pravu palatu. Ona vide sebe u *Palazzo Spada* — palata ima tako divno zasvođen prolaz od dvorišta do vrtova iza zgrade. *Marchesa Prampolini, Palazzo Spada, Roma* — velika široka posetnica, divno izrađena. I svakog dana će ići u *Pincio* na jahanje. *Mi porta il mio cavallo,* reći će momku koji će se pojaviti na zvuk zvona. *Porta?* Da li je to tačno rečeno? Ne izgleda. Morala bi da uzme nekoliko poštenih časova italijanskog da bi mogla opštiti s poslugom. Čovek pred poslugom ne sme da ispadne smešan. *Voglio il mio cavallo.* To treba da ce kaže c visine, sedeći za pisaćim stolom u odelu za jahanje, ne okrećući ce. To bi bilo zeleno odelo za jahanje, s crnim trorogim šeširom, sa srebrnim trakama.

Prendero la mia collazione ai letto. Da li to znači doručkovati u krevetu? Jer, ona bi uvek doručkovala u krevetu. A kad bi ustala, tamo bi bilo divno trostruko ogledalo u kojem se čovek može videti i iz profila. Videla je sebe kako se naginje napred, puderišući nos, pažljivo, stručno. A majmun se prikradao iza nje? Uh! Užas! *Ho paura di questa scimmia, questo scimmione.*

Posle jahanja vratila bi se na ručak. Možda bi i Prampolini bio tamo; ona ga je dosad radije izostavljala iz slike. *Dov' e il Marchese? Nelia sala di pranza, signora.* Počeo sam bez tebe, bio sam tako gladan. *Pasta asciutta.* Gde si bila, ljubavi moja? Na jahanju, golube. Pretpostavljala je da će uobičajiti da jedno drugom govore takve stvari. Svi tako govore. A ti? Ja sam bio s fašistima.

Oh, ti fašisti! Vredi li takav život, kad on uvek izlazi s pištoljima, bombama i sličnim stvarima? Jednog dana će ga doneti na nosiljci. Videla je to. Bio je bled, bled, i krvav. *Il signore e jerito. Nel petto. Gravamente. E morto.*

Kako bi ona mogla to podneti? Suviše je strašno; suviše, suviše užasno. Disanje joj se pretvori u grcanje uzdrhta, kao da je ranjena *E morto. E morto.* Suze joj se pojaviše u očima. Iznenada je trgnu

zaslepljujuća svetlost. Oluja se bila povukla dovoljno daleko da bi gospođi Tops dozvolila da otvori kapke na prozorima.

— Kiša je sasvim prestala.

Biti uznemiren u intimnom bolu i izbezumljenosti pred samrtnom posteljom upadom stranca, tuđim glasom. . Barbara okrenu lice od svetlosti i krišom obrisa oči. Mogli bi primetiti i upitati je zašto je plakala. Mrzela je gospođu Tops zbog toga što je otvorila kapke, upadom svetlosti odletelo je nešto divno, jedno uzbuđenje je nestalo nepovratno. To je bilo skrnavljenje.

Gospodin Bezakot pogleda na sat. — Čini mi se da je sad suviše dockan za spavanje — reče. — Da zatražimo čaj.

— Beskonačno ređanje obeda — reče gospodin Tops drhtavim glasom i uzdahnuvši. — Eto na šta liči život — pravi život.

— Sad sam baš računao — gospodin Bezakot okrenu bledozelene oči ka svom gostu — da sebi ipak mogu dozvoliti *cinque* malih slatkih kolača. Biće to priličan zalogaj. — Igrao se svojom bradom. — Ali...

Posle čaja Barbara i gospodin Tops iziđoše da se prošetaju duž obale. Barbara nije baš želela da iziđe, ali gospođa Tops je smatrala da će joj šetnja prijati; i tako je ona morala da pođe. Oluja je bila prošla, i nebo nad morem bilo je čisto. Ali talasi su se još razbijali u plićaku, uz stalno hučanje, bacajući široke vodene prekrivače duboko na obalu, dvadeset-trideset metara daleko od linije na kojoj su, u mirne dane, talasići obično izdisali. Blage i blistave vodene površine prilazile su i povlačile se, slične čeličnim pločama koje neka ogromna mašina pokreće napred i nazad. Kroz vazduh, opran kišom, brda su se videla neobično jasno. Nad njih su se bile nadnele ogromne mase oblaka.

— Oblaci iznad Karare — reče gospodin Tope, izvinjavajući se zbog svoje primedbe lakim pokretom glave i ramena. — Ponekad zamišljam da duhovi velikih vajara prebivaju u tim mramornim brdima i da njihove nevidljive ruke daju oblacima ove divne gigantske forme. Zamišljam njihove duhove — njegov glas zadrhta — kako razvijaju nadljudske ideje, planiraju ogromne grupe i ukrase, monumentalne kipove sa uskovitlanim ogrtačima; planiraju, zamišljaju, ali nikad sasvim ne dovršavaju. Pogledajte, ima nečeg mikelanđelovskog u onom belom oblaku i crnim senkama ispod njega. — Gospodin Tops pokaza rukom, a Barbara

klimnu glavom i reče — Da, da — mada nije bila sasvim sigurna na koji oblak misli. — Liči na Noć na grobu Medičijevih; u njemu je zatvorena sva snaga i strast. A tamo, u onom brzom, pokretljivom komadu pare, — vidite onaj oblak, na njega mislim — tamo je Bernini. Sva strast je na površini, izražena; pokret uhvaćen u najširem zamahu. A onaj tamo, meki, uglađeni, beli, to je ljupki i bezbojni Kanova. — Gospodin Tops se prigušeno nasmeja.

— Zašto uvek govorite o umetnosti? — upita Barbara. — U sve uvlačite te mrtve ljude. Šta ja znam o Kanovi ili ma kom od njih? Niko od njih nije živ. — Ona pomisli na ono mrko lice na kojem je život svetleo kao svetiljka. On bar nije mrtav. Pitala se da li su ona slova još tamo u pesku, ispred kabine. Ne, sigurno nisu; izbrisali su ih kiša i vetar.

Gospodin Tops je ćutao; išao je malo savijenih kolena i očiju uperenih u zemlju; nosio je šešir od crno-bele slame. Uvek je mislio o umetnosti; to je ono što kod njega nije u redu. Bio je kao staro drvo; izgrađen od mrtvog drveta, samo s nekoliko životnih vlakana koja su sprečavala da istruli. Dugo su šetali ćuteći.

— Evo reke — reče najzad gospodin Tope.

Još nekoliko koraka i oni stigoše do obale širokog potoka koji se mirno spuštao ravnicom k moru. Obala je bila oivičena borovima; iza drveća se videla ravnica, a iza ravnice dizala su se brda. U mirnoj svetlosti posle oluje sve je izgledalo neobično. Boje su izgledale jače i izrazitije nego obično. I mada je sve bilo tako jasno, u celom prizoru bilo je neke tajanstvenosti. Nije se čuo nikakav zvuk, izuzev neprekidnog disanja mora. Oni za trenutak zastadoše, posmatrajući; zatim krenuše nazad.

Daleko na obali iskrsnuše dve prilike koje su im polako dolazile u susret. Bele flanelske pantalone, ružičasta haljina.

— Priroda — izjavi gospodin Tope, klimnuvši glavom. — Čovek se uvek vraća prirodi. To osećamo u trenucima kao što je ovaj, u ovakvoj okolini. Čovek sad živi — spokojnije, možda, ali i dublje. Duboke vode. Duboke vode...

Prilike se približiše. Nije li to markiz? A ko je s njim? Barbara napreže oči.

— Najveći deo života — produži gospodin Tops predstavlja neprekidno nastojanje da se spreči razmišljanje. Vaš otac i ja

sakupljamo slike i govorimo o mrtvima. Drugi postižu to isto odajući se piću, gajeći zečeve, ili baveći se amaterskim drvodeljstvom.

Gospodin Tops ućuta. Pogleda oko sebe, u more, u planine, u velike oblake, u Barbaru. Nežna madona, s morem i suncem na zalasku, s planinama i olujom, s čitavom večnošću kao pozadinom. A on, sa svojih šezdeset godina, s čitavim životom iza sebe, ogromno dugim, a ipak vanvremenski tako kratkim, praznim životom. Razmišljao je o smrti i o čudima lepote; iza okruglih, svetlucavih naočara osećao je da je gotov da zaplače.

Drugi par se bio već sasvim približio.

— Kakav smešan stari morski konj — reče dama.

— Morski konj? Vaše poznavanje zoologije je sasvim pogrešno. — Markiz se nasmeja. — Suviše je suv za morskog konja. Pre bih ga nazvao starim mačkom.

— Ma šta bio, žalim onu jadnu devojčicu. Zamislite samo: nemati nikog boljeg za pratioca!

— Zgodna je, zar ne?

— Jeste, ali i suviše mlada.

— Ja volim čednost.

— Čednost? *Cher ami!* Te engleske devojke. *Oh, la la!* One mogu izgledati čedno. Ali, verujte mi...

— Pst, pst. Čuće nas.

— Eh, oni ne razumeju italijanski.

Markiz diže ruku. — Stari morski konj... — prošapta; zatim se glasno i srdačno javi šetačima.

— Dobro veče, sinjorina. Dobro veče, gospodine Topse. Vazduh je najčistiji posle oluje, zar ne?

Barbara klimnu glavom i prepusti gospodinu Topsu da odgovori. To nije bila njegova sestra. Bila je to Ruskinja, ona za koju je gospođa Tops uvek govorila da je sramota što joj dozvoljavaju da stanuje u hotelu. Ona se bila sklonila u stranu, ne učestvujući u razgovoru; Barbara je posmatrala liniju njenog upola okrenutog lica. Gospodin Tops je govorio nešto o *Pastoralnoj simfoniji.* Ljubičasti puder na dnevnoj svetlosti; izgledala je strašno.

— Onda, au *revoir.*

Markiz im uputi blesak svog osmeha. Ruskinja odvoji pogled od mora i okrenu se, nagnu malo glavu i ravnodušno se osmehnu. Njeni teški beli očni kapci bili su gotovo zatvoreni; izgledalo je kao da je muči strašna dosada.

— Deluju nekako neumesno, — reče gospodin Tops kad ih više nisu mogli čuti — u sukobu su i s vremenom, i s mestom, i s osećanjem. Nemaju potrebnu čednost za za — on se izvi i glasom koji je podrhtavao izgovori srećno nađene, tako dragocene reči — za ovaj prepotopski pejzaž.

Pogleda ispod oka Barbaru i zapita se zašto je tako zamišljeno skupila obrve. Oh, kakvo ljupko i nežno mlado biće! Šta bi se prikladno moglo reći o smrti, lepoti i nežnosti? Nežnost...

— Sve ovo, — nastavi on nemoćno, pokazujući rukom nebo, more, planine — ovaj pejzaž, jasan i potpuno miran, to je kao nešto čega se sećamo; a sećamo ga se preko velikih provalija proteklog vremena.

Ali, to nije bilo tačno ono što je on želeo da kaže.

— Shvatate šta mislim? — upita sa sumnjom. Ona ne odgovori. Kako je mogla da shvati? — Ovaj pejzaž je tako jasan, čist i dalek; potrebno nam je odgovarajuće osećanje Oni nisu bili u harmoniji s njim. Nisu bili dovoljno jasni i čisti. — Izgledao je smeten više no ikad. To je osećanje koje može obuzeti i mladog i starog. Vi to možete osetiti, i ja to mogu osetiti. Ali, oni ne mogu. Osećao je da se provlači kroz tamu. Gde li će najzad izbiti? — Neke pesme govore o tome. Poznajete li Fransisa Džemsa? U poslednje vreme često sam razmišljao o njegovim delima. Umetnost umesto života, kao i obično; ali, ja sam takav. Moram da mislim na Džemsa. Na one nežne, izvanredne redove koje je napisao o Klari d'Elebez.

— Klari d'Elebez? — Ona zastade i ukočeno pogleda u njega.

— Znate li te redove? — Gospodin Tops se oduševljeno nasmeja. — Ovaj predeo me navodi da mislim na njih, vi me navodite da mislim na njih. *„J' aime dans les temps Clara d' Ellebeuse ..*Ali, draga Barbara, šta vam je?

Počela je da plače, bez ikakvog razloga.

MONOKL

Salon je bio na prvom spratu. Nejasan, nerazgovetan žagor glasova slivao se niz stepenice, sličan tutnjanju dalekog voza. Gregori skide kaput i pruži ga devojci.

— Nije potrebno da me pratite — reče. — Znam put.

Uvek tako pun obzira! A ipak, iz nekog nepoznatog razloga, posluga mu nije nikad ništa činila; prezirala ga je, nije ga volela.

— Ne trudite se — bio je uporan.

Devojka — mlada, svetlog lica i plave kose — pogleda ga, njemu se učini, s nemim prezirom, i udalji se. Po svoj prilici, pomisli, nije joj ni na pamet padalo da ga uvede. Oseti se ponižen — još jedanput.

U dnu stepenica visilo je ogledalo. On pažljivo osmotri svoj lik, zagladi kosu, popravi mašnu. Njegovo lice je bilo glatko, jajastog oblika; imao je pravilne crte, svetlosmeđu kosu i vrlo mala usta, s izvijenim crtama gornje usne. Lice pastora. Potajno, on je smatrao da je lep i uvek se čudio što mnogi nisu bili tog mišljenja.

Gregori se peo stepenicama, brišući svoj monokl. Glasovi su postajali sve jači. Na vrhu, gde stepenice zavijaju, mogao je videti otvorena vrata salona. Najpre samo gornji deo visokih vrata i, kroz njih, komad tavanice; ali, sa svakim korakom je video više — traku zida ispod ukrasa tavanice, sliku, glave muškaraca i žena, njihova tela, noge. Na pretposlednjoj stepenici namesti monokl i vrati maramicu u džep. Podigavši ramena, uđe unutra — gotovo vojničkim hodom, laskao je samom sebi. Domaćica je stajala pored prozora, na drugom kraju sobe. On se uputi njoj, pripremivši automatski pozdravni osmeh, mada ga ona još nije bila primetila. Soba je bila prepuna sveta, pregrejana, zamagljena dimom cigareta. Žagor je bio gotovo opipljiv; Gregori je osećao kao da se s naporom probija kroz neki gušći element. Utonuo do vrata, gazio je kroz žagor, držeći još pažljivo svoj osmeh iznad talasa. I predade ga, neoštećenog, domaćici.

— Dobro veče, Hermiona.

— Ah, Gregori. Divno! Dobro veče.

— Neobično mi se dopada vaša haljina — reče Gregori, svesno primenjujući savet prijatelja koji je imao zavidnog uspeha i koji mu je rekao da čovek nikad ne treba da propusti priliku da napravi kompliment, ma koliko on očigledno bio neiskren. Uostalom, to nije bila rđava haljina. Ali, naravno, jadna draga Hermiona nalazila je način da pokvari sve što stavi na sebe. Ona je bila sasvim zlobno, neprijatno ružna — namerno, Gregoriju se uvek tako činilo. — Divna je — odgugutao je svojim prilično piskavim glasom.

Hermiona se zadovoljno osmehnu. — Milo mi je — poče. Ali pre nego što je mogla da produži, prekide je snažan glas koji je pevao kroz nos.

— Gledajte diva Polifema, gledajte diva Polifema — citirao je, muzikalno, iz *Akisa i Galateje.*

Gregori pocrvene. Krupna šaka tresnu ga u leđa, ispod plećke. Njegovo telo odjeknu zvukom udarenog bubnja.

— Pa, Polifeme; — glas prestade da peva i spade na ton razgovora — pa, Polifeme, kako si?

— Hvala, vrlo dobro. — Gregori odgovori ne osvrćući se. Bio je to pijani Južnoafrikanac, grubijan Pakston. — Vrlo dobro, hvala, Satire — dodade.

Pakston ga je nazvao Polifemom zbog njegovog monokla: Polifem, jednooki Kiklop. Šilo za mitološko ognjilo. Pakstona će ubuduće uvek zvati Satir.

— Bravo! — uzviknu Pakston. Gregori ustuknu i zaječa pod drugim, srdačnijim udarcem. — Sasvim otmen prijem. Eh, Hermiona? Sasvim kulturno, zar ne? Domaćica ne može svakog dana čuti goste kako jedan na drugog ispaljuju grčko-rimske duhovitosti. Čestitam vam, Hermiona. — On je obgrli oko struka. — Čestitam vam na nama.

Hermiona se otrgnu. — Ne budi gnjavator, Pakstone — reče nestrpljivo.

Pakston se teatralno nasmeja. — Ha, ha! — Smeh hulje u melodrami. No nije samo njegov smeh bio teatralan; cela njegova ličnost predstavljala je parodiju starinskog tragičara. Oštar, orlovski profil, duboko usađene oči, crna, prilično iznošena kosa —

to su bile njegove karakteristične crte. — Izvinjavam se po hiljadu puta — govorio je s ironičnom učtivošću. — Jadni kolon se zaboravio. Polupijani i nevaspitani geak!

— Idiot! — reče Hermiona i udalji se.

Gregori htede da pođe za njom, ali Pakston ga uhvati za rukav. — Reci mi, — upita on ozbiljno — zašto nosiš monokl, Polifeme?

— Pa, ako zaista želiš da znaš, — odgovori Gregori usiljeno — iz jednostavnog razloga što sam slučajno kratkovid i astigmatičan na levo oko, ali ne i na desno.

— Kratkovid i astigmatičan? — ponovi Pakston tobože začuđenim glasom. — Kratkovid i astigmatičan? Neka mi bog oprosti — mislio sam da ga nosiš zato što želiš da ličiš na vojvodu iz muzičke komedije.

Trebalo je da Gregorijev smeh izrazi iskrenu zapanjenost i zabavljanje. Da neko može tako nešto i pomisliti! Neverovatno, komično! Ali kroz to zabavljanje provlačio se neki prizvuk zbunjenosti i nelagodnosti. Jer, u stvari, naravno, Pakston je bio tako đavolski blizu istine. I suviše svestan svoje beznačajnosti, svog provincijalizma, nedostatka uspešne nabusitosti, dijagnoza okulista služila mu je kao opravdanje za pokušaj da izgleda otmeniji, oholiji, da privuče pažnju. Uzalud. Njegovo staklo nije nimalo doprinelo porastu njegovog samopouzdanja. Kad ga je nosio, osećao se nelagodno. Zaključio je da se nosioci monokla, kao i pesnici, rađaju, da se ne stvaraju. Kembridž nije izbrisao provincijskog osnovca. Obrazovan, s književnim sklonostima, uvek je bio svestan da je naslednik bogatog fabrikanta obuće. Na svoj monokl nije se nikako mogao navići. Uprkos savetima lekara, on je najčešće visio o vrpci, klateći se pri kretanju i upadajući, prilikom obeda, u supu i čaj, u marmeladu i maslo. Samo ponekad, u naročito povoljnim okolnostima, Gregori ga je stavljao na oko; još ređe ga je držao na oku duže od nekoliko minuta, pa čak i nekoliko sekundi, a zatim bi digao obrvu i pustio ga da padne. I kako su retko okolnosti bile povoljne za Gregorijev monokl! Nekad je njegova okolina bila suviše nedostojna njega, a nekad suviše otmena. Nositi monokl u prisustvu sirotih, bednih, analfabeta, predstavljalo bi suviše pobedničko naglašavanje njihove sudbine. Pored toga, siromasi i analfabeti imaju najžalosniju naviku da se podrugljivo smeju takvim

simbolima više kaste. Gregori nije bio dovoljno neosetljiv na podsmeh; nedostajala mu je ona ohola sigurnost i nemarnost rođenih nosilaca monokla. On nije znao kako da ne obraća pažnju na siromašne, nije znao kako da postupa s njima, ako je bilo neizbežno da s njima opšti, kao s mašinama ili kao sa domaćim životinjama. Viđao ih je suviše često dok mu je otac bio živ i primoravao ga da se i praktično interesuje za poslove. A taj isti nedostatak sigurnosti činio ga je gotovo isto toliko obazrivim pri stavljanju monokla u prisustvu bogatih. S njima se nikad nije osećao sasvim siguran u svoje pravo da nosi monokl. Činilo mu se da je skorojević u svetu monokla. A zatim, tu su bili i oni inteligentni. I njihovo društvo je bilo u najvećoj meri nepovoljno za monokl. Kako čovek sa staklom na oku može da razgovara o ozbiljnim stvarima? — Mocart, — mogli biste reći, na primer — Mocart je tako čist, tako duhovno divan. — Neshvatljivo je izgovarati te reči s kristalnim koturom uglavljenim u levu očnu duplju. Ne, okolina je bila tako retko povoljna. Ipak, prigodne okolnosti bi se ponekad pojavile. Na primer, Hermionini poluboemski prijemi. Ali, on nije računao sa Pakstonom.

Nasmejao se, veselo i zbunjeno. I kao slučajno, monokl mu spade s oka. — Oh, stavi ga opet, — uzviknu Pakston — stavi ga opet, preklinjem te — i on zgrabi staklo, koje se ljuljalo preko Gregorijevog stomaka, i pokuša da mu ga ponovo stavi na oko.

Gregori ustuknu; jednom rukom odgurnu nasrtljivca, drugom pokuša da istrgne monokl iz njegovih prstiju. Pakston ga nije ispuštao.

— Preklinjem te — ponavljao je.

— Daj mi ga smesta — reče Gregori besno, ali tihim glasom, da se oni oko njih ne bi okrenuli i videli smešni uzrok svađe. Nikad ga još niko nije tako uvredljivo pravio budalom.

Pakston mu ga najzad dade. — Oprosti — reče s podrugljivim kajanjem. — Oprosti sirotom, pijanom kolonu koji ne zna da se ponaša u najboljem društvu. Imaj na umu da sam ja samo pijanica, samo jadni, bedni pijanac. Znaš one obrasce prijava koje daju u francuskim hotelima? Ime, datum rođenja i tako dalje. Znaš li ih?

Gregori dostojanstveno klimnu glavom.

— I, kad stignem do zanimanja, uvek napišem *ivrogne.* To jest, kad sam dovoljno trezan da se setim te francuske reči. A ako sam otišao daleko, stavim jednostavno „pijanica“. Danas svi oni znaju engleski.

— Oh — reče Gregori hladno.

— To je izvrsna profesija — poveri mu Pakston. — Dozvoljava ti da učiniš što god zaželiš — svaku glupost koja ti padne na pamet. Zagrli bilo koju ženu, kaži joj najgrublje i najčudnije nepristojnosti, vređaj ljude, smej im se u lice — jadnom pijancu sve je dozvoljeno, a naročito ako je on siroti kolon i ne zna ništa bolje. *Verb. sap.* Ugledaj se na mene, stari momče. Baci monokl. Ništa on ne vredi. Budi pijanac; biće ti mnogo lepše. To me podseti da moram svakako naći nešto da popijem. Treznim se.

On nestade u gomili. Gregori s olakšanjem pogleda unaokolo, tražeći poznata lica. Posmatrajući, čistio je monokl, iskoristio priliku da obriše čelo, a zatim stavi staklo na oko.

— Izvinite. — Probijao se s najvećom pažnjom između gustih stolica, provlačeći se kao puž („Izvinite“) pored niza leđa dveju odvojenih grupa. — Izvinite. — Tamo, kod kamina, ugledao je poznanike; Ransoma, Meri Heig i gospođicu Kemperdaun. Pridruži im se: razgovarali su o gospođi Mandragor.

Ponavljale su se sve stare, poznate priče o slavnoj ženi, lovcu na lavove. I on ponovi dve-tri, uz odgovarajuću pantomimu, usavršene mnoštvom efekata. Usred grimase, napravivši dobro proučeni pokret rukom, iznenada vide samog sebe kako se kreveljі, kako mlatara rukama, iznenada ču ritmično recitovanje svog glasa koji je ponavljao stare fraze, naučene napamet. Zašto čovek dolazi na prijeme, zašto? Uvek iste dosadne osobe, isto glupo bulažnjenje, uvek isti salonski trikovi. Uvek. Ali, on se usiljeno smeškao, pravio grimase, svirao, i odrikao svoju priču do kraja. Njegovi slušaoci su se čak i smejali; to je bio uspeh. Ali Gregori je osećao da se stidi samog sebe. Ransom poče da priča priču o gospođi Mandragor i maharadži od Patalijapura. On je u sebi uzdisao. Zašto? Pitao se, zašto, zašto, zašto? Iza njega razgovarali su o politici. Pretvarajući se da se još smeška na priču o gospođi Mandragor, osluškivao je.

— To je početak kraja — govorio je političar, proričući uništenje snažnim i veselim glasom.

— Dragi maharadža, — podražavao je Ransom snažni glas gospođe Mandragor, njene proračunate i čežnjive pokrete — kad biste znali koliko ja obožavam Istok.

— Naš jedinstven položaj posledica je činjenice da smo izgradnju industrijskog sistema počeli pre drugih. A sad, kad se ostatak sveta poveo za našim primerom, mi nalazimo da smo u nepovoljnijem položaju baš zato što smo prvi počeli. Sva naša oprema je zastar...

— Gregori, — pozva Meri Heig — da čujemo vašu priču o Neznanom junaku.

— O Neznanom junaku? — reče Gregori neodređeno, pokušavajući da čuje šta se govori iza njega.

— Oni koji stižu poslednji imaju i poslednje, najnovije mašine. To je sasvim jasno. Mi...

— Znate onu. Sa prijema kod gospođe Mandragor. Znate.

— Oh, kad nas je sve pozvala na čaj koji je priredila u čast majke Neznanog junaka.

—... kao Italija — govorio je političar živahnim, veselim glasom. — Ubuduće, uvek ćemo imati milion ili dva miliona stanovnika više nego što možemo zaposliti. Živeće na račun države.

Milion ili dva miliona. On pomisli na Derbi. Ta-Jio, u onoj gomili, može biti oko stotinu hiljada. Deset Derbija, dvadeset Derbija, a svi polumrtvi, svi prolaze ulicama s pleh muzikama i zastavama. On pusti da mu monokl spadne. Pomisli da Londonskoj bolnici mora poslati pet funti. Četiri hiljade osam stotina godišnje. Trinaest funti dnevno. Od toga treba odbiti porez, naravno. Porezi su strašni. Čudovišni, gospodine, čudovišni. Pokuša da se zbog poreza oseti ozlojeđen kao ona stara gospoda kojima lica planu kad počnu da govore o porezima. Ali, u tome nekako nije mogao da uspe. Uostalom, porezi nisu izvinjenje, opravdanje. Odjednom se oseti duboko potišten. Ipak, pokuša on da se uteši, od njegovog prihoda ne bi moglo da živi više od dvadeset do dvadeset pet od ona dva miliona. Dvadeset pet od dva miliona — to je bilo krajnje glupo, očajno smešno! Ali, on nije bio utešen.

— A čudno je to — Ransom je još pričao o gospođi Mandragor — što nju u stvari njeni lavovi ni najmanje ne zanimaju. Ona će vam

pričati o tome šta joj je rekao Anatol Frans i usred govora će, iz čiste dosade, zaboraviti o čemu govori.

Oh, bože, bože, pomisli Gregori. Koliko puta je već čuo ta ista Ransomova razmišljanja o psihologiji gospođe Mandragor! Koliko puta! Sad će, ovog trenutka, izvaliti onu glupost o šimpanzima. Neka nam bog pomogne!

— Da li ste kad posmatrali šimpanze u zoološkom vrtu? — upita Ransom. — Način na koji oni uzimaju slamku ili koru banane i ispituju ih nekoliko sekundi s najvećom pažnjom? — I on izvede majmunsku pantomimu. — Zatim, odjednom, to im toliko dosadi da ih ispuštaju iz prstiju i ravnodušno se osvrću unaokolo tražeći nešto drugo. Oni me uvek podsećaju na gospođu Mandragor i njene goste. Način na koji ona počinje, ozbiljno, kao da ste vi jedina osoba na svetu; zatim, odjednom...

Gregori više nije mogao da izdrži. Promrmlja nešto gospođici Kemperdaun o tome kako je primetio nekog s kim mora da razgovara, i nestade. „Izvinite“, puževski, kroz gomilu. Oh, kakva beda, kakva očajna tama! U jednom uglu naiđe na mladog Krejna i dve-tri osobe s čašama u rukama.

— Ah, Krejne, — reče — kaži mi, preklinjem te, gde si našao to piće.

Ta zlatna tečnost — kao da je bila jedina nada. Krejn pokaza u pravcu svoda koji je vodio u drugi salon. On ćuteći podiže čašu, ispi je, i preko nje namignu Gregoriju. Njegovo lice je ličilo na nesrećan slučaj. Gregori poče da se probija kroz gomilu. — Izvinite — govorio je glasno; ali, u sebi je ponavljao: „Neka nam bog pomogne“.

U dnu drugog salona nalazio se sto s bocama i čašama. Pored njega, na sofi, sedeo je profesionalni pijanac, s čašom u ruci, praveći primedbe o svim osobama koje bi primetio, ali govoreći samom sebi.

— Hriste! — govorio je u trenutku kad je Gregori prilazio stolu. — Hriste! Pogledaj ono! — *Ono* je bila mršava gospođa Labedi u haljini od zlata i bisera. — Hriste! — Bila se ustremila na bojažljivog mladića ušančenog iza stola.

— Recite mi, gospodine Foli, — poče ona, približujući sasvim svoje konjsko lice mladićevom licu, glasom u kojem se čuo prizvuk pozivanja — vi znate sve o matematici, recite mi...

— Zar je to mogućno? — uzviknu profesionalni pijanac. — U zemlji Engleskoj, zelenoj i vedroj? Ha, ha, ha! — smejao se melodramskim smehom.

Uobražena budala, pomisli Gregori. On misli da je tako romantičan! Veseli filozof, šta li? Pijan jer svet nije dovoljno dobar za njega. Kakav mali Faust.

— A i Polifem, — nastavljao je Pakston svoj monolog — smešni, mali Polifem! — Ponovo se nasmeja. — Naslednik svih vekova. Hriste!

Gregori je dostojanstveno sipao malo viskija i čašu napunio sodom — dostojanstveno, sa svesnom otmenošću i preciznošću, kao da na pozornici igra ulogu čoveka koji se služi viskijem i sodom. Popi jedan gutljaj; zatim pažljivo odigra ulogu čoveka koji vadi maramicu i briše nos.

— Zar sav ovaj svet ne tera čoveka da postane pristalica kontrole rađanja? — nastavljao je profesionalni pijanac. — Da su samo njihovi roditelji mogli porazgovarati nasamo sa Stopsom! — Hej! — I on ispusti stilizovani šekspirovski uzdah.

Lakrdijaš, pomisli Gregori. A najgore je to što bi on, kad bi ga neko nazvao lakrdijašem, tvrdio da je i sam sebe uvek smatrao lakrdijašem. I tako bi, naravno, uvek bio u pravu. Ali, u stvari, on sebe smatra nekom vrstom Misea ili savremenog Bajrona. Divna duša koju je iskustvo zamračilo i ogorčilo. Uf!

Pretvarajući se i dalje da ne primećuje profesionalnog pijanca, Gregori je glumio čoveka koji pijucka.

— Kako vi to jasno objašnjavate! — govorila je gospođa Labedi, unoseći se mladom matematičaru u lice.

Osmehivala mu se; konj ima užasno ljudski izraz, pomisli Gregori.

— I tako, — govorio je nervozno mladi matematičar — sad dolazimo do Rimana.

— Rimana! — ponovi gospođa Labedi, s nekim ushićenjem; — Rimana! — kao da je u imenu bila i matematičareva duša.

Gregori zažele da je tu neko s kim bi mogao da porazgovara, neko ko bi ga oslobodio nužnosti da igra ulogu bezazlene ravnodušnosti pod Pakstonovim ispitivačkim pogledima. Nasloni

se na zid i zauze stav nekog ko je iznenada utonuo u duboko razmišljanje. Prazno i zamišljeno, ukočeno je gledao u jednu tačku na suprotnom zidu, visoko gore, ispod same tavanice. Ljudi se sigurno pitaju, pomisli, o čemu to razmišljam. A o čemu je razmišljao? O sebi... Taština, taština. Oh, kako je sve to prazno, bedno!

— Polifeme!

On se pretvarao da ne čuje.

— Polifeme! — Sad je to bio uzvik.

Gregori malo pretera u tumačenju uloge nekog ko se iznenadno budi iz najdubljeg razmišljanja. Naglo se trgnu; žmirkajući, malo zaslepljen, okrenu glavu.

— Ah, Pakstone — reče. — Satiru! Nisam primetio da si tu.

— Nisi? — reče profesionalni pijanac. — To ti je đavolski pametno. O čemu si to tako slikovito razmišljao?

— Oh, ni o čemu — reče Gregori, uz skroman osmeh zbunjenog Mislioca uhvaćenog na delu.

— To sam baš i pomislio — reče Pakston. — Ni o čemu. Baš ni o čemu. Isuse Hriste! — dodade.

Gregorijev osmeh bio je prilično bledunjav. On okrenu glavu i još jedanput pređe u razmišljanje. U takvim okolnostima izgleda da je to bilo najbolje što se moglo učiniti. Sanjalački, kao da nije svestan svojih pokreta, isprazni čašu.

— Mrtvo! — čuo je gunđanje profesionalnog pijanca. — Ovo je kao pogreb. Tužno, tužno.

— Zdravo, Gregori.

Gregori još jedanput ponovi svoje elegantno trzanje, žmirkanje. Za trenutak se bio uplašio da će Spiler poštovati njegovo razmišljanje i da mu se neće obratiti. To bi bilo vrlo neprijatno.

— Spileru! — uzviknu oduševljeno i začuđeno. — Dragi prijatelju! — Srdačno mu stegnu ruku.

Četvrtastog lica, širokih usta i ogromnog čela, uokvirenih obilnom kovrdžavom kosom, Spiler je izgledao kao kakva slavna ličnost iz viktorijanskog doba. Njegovi prijatelji su tvrdili da je on zaista mogao biti slavna ličnost džordžijanskog doba, samo da je više voleo da piše nego da priča.

— Došao sam samo na jedan dan — objasni Spiler. — Nisam više ni trenutak mogao ostati u tom prokletom kraju, radeći po ceo dan. Sasvim sam. Osetio sam smrtnu dosadu. — On se posluži viskijem.

— Isuse! Slavni čovek! Ha, ha! — Profesionalni pijanac pokri lice rukama i snažno se strese.

— Da nećeš da kažeš da si došao naročito zbog ovog? — upita Gregori, pokazujući na prijem širokim pokretom ruke.

— Ne naročito. Slučajno. Čuo sam da Hermiona daje prijem, i svratio sam.

— Zašto čovek dolazi na prijeme? — reče Gregori, nesvesno podražavajući malo ogorčeni, bajronovski stil profesionalnog pijanca.

— Da bi zadovoljio zahteve nagona krda. — Na to teoretsko pitanje Spiler odgovori bez oklevanja i s prvosvešteničkim izrazom nepogrešivosti. — Onako isto kao što progoni žene da bi zadovoljio zahteve nagona množenja. — Spiler je na upečatljiv način postizao da sve što kaže zvuči vrlo naučno; kao da je sve to dolazilo pravo iz konjske gubice. Rastrojeni Gregori nalazio je da ga on neobično osvežava.

— Smatraš da čovek dolazi na prijeme samo zato da bi bio u gomili?

— Sasvim tačno — odgovori Spiler. — Samo da bi osećao toplotu krda i njušio miris svoje, čovečje vrste. — I on udahnu gust, vreli vazduh.

— Čini mi se da si u pravu — reče Gregori. — Zaista je vrlo teško naći koji drugi razlog.

On pogleda po sobi kao da traži druge razloge. I, na svoje iznenađenje, nađe jedan: Moli Vols. Ranije je nije primetio; sigurno je tek bila stigla.

— Imam izvrsnu zamisao za novi list — poče Spiler.

— Zaista? — Gregori nije pokazivao veliku radoznalost. Kakav divan vrat ima, pa one nežne ruke!

— Umetnost, književnost i nauka — nastavi Spiler. — Zamisao je zaista savremena. Ona će nauku približiti umetnosti, a time i životu. Tako će dobiti i život i umetnost i nauka. Vidiš li u čemu je zamisao?

— Da, — reče Gregori — vidim. — Gledao je u Moli, nadajući se da će uhvatiti njen pogled. I najzad ga uhvati, hladni i oštri pogled sivih očiju. Ona se osmehnu i klimnu glavom.

— Dopada li ti se zamisao? — upita Spiler.

— Mislim da je divna — odgovori Gregori s iznenadnim žarom koji začudi njegovog sagovornika.

Spilerovo široko, strogo lice ozari se zadovoljstvom. — Oh, milo mi je, — reče — zaista mi je veoma milo što ti se toliko dopada.

— Mislim da je divna — reče Gregori oduševljeno. — Prosto divna. — Izgleda da se ona zaista raduje što me vidi, pomisli.

— Mislio sam, — nastavi Spiler s proračunatom nemarnošću — mislio sam da bi možda želeo da mi pomogneš da stvar pokrenem. Moglo bi se sasvim pristojno početi s kapitalom od hiljadu funti.

S Gregorijevog lica iščeznu oduševljenje: u svojoj duhovničkoj zaobljenosti ono postade belo. On odmahnu glavom. — Kad bih imao hiljadu funti — reče sa žaljenjem. Prokletnik! — mislio je. Da mi postavi takvu klopku.

— Kad bi — ponovi Spiler. — Ali, dragi prijatelju! — On se nasmeja. — A pored toga, to je potpuno sigurno ulaganje uz interes od šest procenata. Mogu okupiti izvanredno jaku grupu saradnika, znaš li.

Gregori još jednom odmahnu glavom. — Na žalost, — reče — na žalost!

— I još nešto, — Spiler je bio uporan — bio bi dobrotvor društva.

— Nemogućno. — Gregori je bio odlučan; ukočio je noge kao magarac *i* nije hteo da makne. Jedino kad se radilo o novcu njemu nije nikad bilo teško da se pokaže odlučan.

— Ali, razmisli, — reče Spiler — razmisli. Šta predstavlja hiljadu funti za milionera kao što si ti? Ti imaš — koliko *imaš?*

Gregori ga je gledao u oči staklenim pogledom.

— Hiljadu dve stotine godišnje — reče. — Recimo, hiljadu četiri stotine. — Mogao je videti da mu Spiler ne veruje. Prokletnik! On u stvari nije ni očekivao da mu Spiler veruje; ali ipak... — A zatim, tu su i porezi, — dodade tužnim glasom — i dobrotvorni prilozi. — Seti se onih pet funti koje je nameravao da pošalje Londonskoj bolnici. — Londonska bolnica, na primer — nikad nema dovoljno novca. —

On umorno klimnu glavom. — Plašim se da je to sasvim nemogućno. — Pomisli na sve one nezaposlene; deset Derbi-gomila, polumrtvih, sa zastavama i pleh muzikama. Oseti kako crveni. Prokletnik! Bio je besan na Spilera.

Dva glasa odjeknuše istovremeno u njegovim ušima: profesionalnog pijanca, i drugi, ženski — Molin.

— Demon! — gunđao je profesionalni pijanac — *II ne manquait que ça!*

Nemogućno? — reče Molin glas, ponavljajući neočekivano njegovu poslednju reč. — Šta je to nemogućno?

— Pa... — reče Gregori zbunjeno i oklevajući.

Spiler joj objasni.

— Što da ne, naravno da Gregori može uložiti hiljadu funti — reče Moli kad shvati o čemu raspravljaju. I ona ga pogleda s negodovanjem, prezrivo, kao da mu prebacuje zbog njegovog tvrdičluka.

— Onda vi znate bolje od mene — reče Gregori, pokušavajući da razgovor okrene na šalu. Tada se seti šta mu je onaj prijatelj kome su zavideli na uspehu govorio o komplimentima. — Kako divno izgledate u toj beloj haljini, Moli! — dodade i veselost svog osmeha ublaži pogledom koji je trebalo da bude istovremeno i drzak i nežan. — Tako divno — ponovi i stavi monokl da bi je pogledao.

— Hvala — reče ona, pogledavši ga odlučno. Njene oči su bile mirne i svetle. Pod tim čvrstim i prodornim pogledom njegova veselost, njegov pokušaj drske nežnosti prsnuše i splasnuše. On skrenu pogled i pusti da mu monokl padne. Monokl je bio oružje koje on nije smeo ili nije znao da upotrebi — on ga je činio smešnim. Ličio je na gospođu Labedi kad koketira baratajući svojom lepezom.

— Želeo bih da svakako porazgovaramo o tome — reče on Spileru, zadovoljavajući se bilo kakvim izgovorom samo da umakne tim očima. — Ali, uveravam te, zaista ne mogu... U svakom slučaju, ne hiljadu — dodade, osećajući očajnički da je bio primoran da se preda.

— Moli! — viknu profesionalni pijanac.

Ona poslušno priđe i sede pored njega na sofu.

— Dobro, Tome — reče ona i stavi ruku na njegovo koleno. — Kako si?

— Kao i uvek kad si ti u blizini, — odgovori tragično profesionalni pijanac — lud. — On stavi ruku preko njenih ramena i nagnu se k njoj. — Potpuno lud.

— Znaš, više bih volela da ne sedimo ovako. — Ona mu se osmehnu; zagledaše se jedno u drugo. Zatim Pakston povuče ruku i zavali se u svoj ugao sofe.

Posmatrajući ih, Gregori odjedanput postade ubeđen da su oni ljubavnici. Mi nužno moramo zavoleti one najniže kad ih vidimo. Svi Molini ljubavnici bili su takvi: grubijani.

On se okrenu Spileru. — Da odemo kod mene? — predloži, prekinuvši ga usred dugog govora kojim je objašnjavao svoju zamisao o izdavanju lista. — Tamo će biti mirnije i manja gužva. — Moli i Pakston, Moli i taj pijani divljak. Zar je to mogućno? To je bilo sigurno: nije ni najmanje sumnjao. — Iziđimo brzo iz ovog zverinjaka — dodade.

— Dobro — saglasi se Spiler. — Poslednji gutljaj viskija da bismo izdržali put. — On dohvati bocu.

Gregori ispi gotovo pola čaše, čistog. Prošavši ulicom nekoliko metara, on shvati da je prilično pijan.

— Čini mi se da mi je nagon krda vrlo slabo razvijen — reče. — Kako mrzim te gomile! — Moli i Satir — Pakston! Zamišljao je njihovu ljubav. A on je pomislio, kad je prvi put uhvatio njen pogled, da se obradovala što ga vidi.

Izbiše na Bedford skver. Vrtovi su bili mračno tajanstveni kao deo najgušće šume. Šuma spolja, viski iznutra učinili su Gregorijevu melanholiju glasnom. — *Che farò senz' Euridice?* — pevušio je nežno.

— Možete vrlo dobro i bez nje — reče Spiler, odgovarajući na citat. — To je prevara i ludost ljubavi. Svaki put osećaš da si siguran da je to nešto izvanredno značajno i večito: osećaš neizmerno. Svaki put. Posle tri nedelje počinješ da primećuješ da je ona dosadna; ili neko drugi koluta očima i beskrajna osećanja se prenose, a ti krećeš na drugi večiti vikend. To je neka vrsta najgrublje šale. Vrlo glupe i neprijatne. Ali, humor prirode nije i naš.

— Ti smatraš da je to beskrajno osećanje šala? — upita Gregori ozlojeđeno. — Ja ne smatram. Verujem da ono predstavlja nešto stvarno, izvan nas, nešto što je u strukturi sveta.

— Sa svakom ljubavnicom drukčiji svet, a?

— Ali, ako se to dogodi samo jedanput u životu? — upita Gregori polupijanim glasom. Želeo je da svom prijatelju poveri koliko se oseća nesrećan zbog Moli, nesrećniji od ma kog drugog.

— To se ne događa — reče Spiler.

— Ali ako ja kažem da se događa — štucao je Gregori.

— To je onda jedino usled toga što nije bilo zgodne prilike. — odgovori Spiler na svoj najodlučniji način, naučni, *ex cathedra.*

— Ne slažem se s tobom — bilo je sve što je Gregori mogao reći slabim glasom. Odlučio je da ne pominje svoju nesreću. Spiler ne bi morao biti naklonjen slušalac. Grubi, stari đavo!

— Ja lično — nastavi Spiler — odavno sam već prestao da pokušavam da u tome nađem neki smisao. Stoga ta beskrajna osećanja prihvatam onakva kakva su — kao vrlo stimulativna i uzbudljiva dok traju — i ne pokušavam da im dam neki smisao ili da ih objasnim. To je jedini zdrav i naučan način primanja činjenica.

Ućutaše. Izbiše u blistavost Totenhem Korta. Uglačani put odbijao je svetlost uličnih svetiljki. Ulazi u bioskopske dvorane ličili su na pećine iz kojih je izbijala bleštava žuta svetlost. Pored njih protutnja par autobusa.

— Ta beskrajna osećanja su opasna, — nastavi Spiler — vrlo opasna. Jednom se za dlaku nisam oženio, zbog jačine jednog takvog osećanja. Počelo je na parobrodu. Znaš već šta su parobrodi. Putovanja morem imaju neobično nadražujuće dejstvo na osobe koje na njih nisu navikle, naročito na žene! Njih bi zaista trebalo da ispita kakav stručnjak fiziolog. Naravno, to jednostavno može biti i rezultat dokolice, preobilne ishrane i stalnog društvenog života — mada sumnjam da bi se iz sličnih okolnosti dobili isti rezultati i na kopnu. Možda potpuna promena okoline, prelazak s kopna na more, podriva uobičajene zemaljske predrasude. Možda tome doprinosi i kratkoća putovanja — osećanje da će se ono tako brzo završiti i da se ružini pupoljci moraju ubrati i lovorike pobrati pre zalaska sunca. Ko zna? — On slegnu ramenima. — Ali, u svakom

slučaju, to je nešto toliko izvanredno. I tako, kao što sam rekao, to je počelo na parobrodu.

Gregori je slušao. Već nekoliko minuta drveće Bedford-skvera talasalo se u tami njegove pićem rastrojene duše. Svetlost, buka, ritam ulice Totenhem Kort bili su sad i iza njegovih očiju i pred njim. Slušao je s osmehom. Priča je trajala i u ulici Čaring Kros.

U trenutku kad se priča završavala Gregori je osećao neko veselo i bezbrižno raspoloženje. Bio se potpuno pridružio Spileru; Spilerov doživljaj bio je njegov. Gromko se smejao, nameštao je monokl, koji se sve to vreme klatio na kraju vrpce, i koji je pri svakom koraku zveckao udarajući o dugmeta kaputa. (Slomljeno srce, to mora biti očigledno svakom ko je i najmanje osetljiv, ne može nikako nositi monokl.) I on je sad bio pomalo pas. Poče da štuca; neki nejasni osećaj gađenja utiša malo njegovu veselost, ali to je bio tako nejasan, dalek osećaj. Da, da; i on je znao sve o životu parobroda, mada je njegovo najduže morsko putovanje bilo samo od Njuhevna do Dijepa.

Kad stigoše do Kembridž Serkesa, pozorišta su upravo izbacivala publiku. Pločnici su bili puni sveta; vazduh je bio ispunjen bukom i mirisom žena. Iznad glava, visoko, natpisi su se trzali i grčili. Pozorišni holovi kupali su se u svetlu. Vila je to nearistokratska i vulgarna raskoš, prema kojoj se Gregori bez teškoća osećao superioran. Kroz svoj kiklopski monokl ispitivački je zagledao svaku ženu pored koje bi prošli. Osećao se čudesno bezbrižan (gađenje je bilo jedini daleki nagoveštaj nelagodnog osećanja), čudesno veseo i — da, to je bilo čudno — tako širok, velikodušan: širi od života. A što se tiče Moli Vols, naučiće on nju.

— Ljupko biće, ono tamo — reče, pokazujući na jedan ogrtač od ružičaste i zlatne svile, na kratko podšišanu plavu kosu.

Spiler ravnodušno klimnu glavom. — Što se tiče onog našeg lista, — reče zamišljeno — smatram da bismo mogli početi serijom članaka o metafizičkoj osnovi nauke, o razlozima, istorijskim i filozofskim, koji nas navode da tu naučnu istinu prihvatamo kao tačnu.

— Hm — reče Gregori.

— A istovremeno i serijom članaka o značenju i svrsi umetnosti. U oba slučaja počelo bi se od samog početka. Dobra ideja, zar ne?

— Dobra — reče Gregori. Jedan od njegovih pogleda, bačenih kroz monokl, bio je prihvaćen s osmehom pozivanja; na žalost, bila je ružna, i tako očigledno profesionalna. Hladno je gledao kroz nju, kao da nije ni postojala.

— Ali, da li je Tolstoj bio u pravu, — govorio je Spiler, razmišljajući — u to nikad nisam bio siguran. Da li je tačno da je funkcija umetnosti u prenošenju emocija, kao što je on tvrdio? Delimično, rekao bih, ne isključivo, ne isključivo. — On odmahnu svojom velikom glavom.

— Čini mi se da me piće sve više hvata — reče Gregori, više samom sebi nego svom saputniku. Još je išao pravo, ali bio je svestan činjenice, suviše svestan. A onaj osećaj gađenja postajao je određeniji.

Spiler ne ču tu primedbu, ili, čuvši je, pređe preko nje. — Ja smatram — nastavi — da je glavna funkcija umetnosti da pruža znanje. Umetnik zna više od nas. On je rođen s boljim poznavanjem svoje duše i veza između nje i kosmosa. On već raspolaže onim što će biti opšte znanje na višem stepenu razvoja. Većina naših modernih je primitivna u poređenju s onim najvećim u prošlosti.

— Tačno — reče Gregori ne slušajući. Njegove misli bile su negde drugde, zajedno s očima.

— A pored toga, — produži Spiler — on može da izrazi ono što zna, i to na takav način da naše sopstveno osnovno, nesređeno, neprovereno znanje o onom o čemu on govori pada u neku vrstu kalupa, na ocrtanu šaru — slično gvozdenim opiljcima pod uticajem magneta.

Tamo, na ivici pločnika, stajale su u grupi tri — čarobno mlade, izazivački mlade. Razgovarale su i podrugljivim pogledima sjajnih očiju posmatrale prolaznike, pratile ih primedbama koje su se mogle čuti i smejale se kreštavim glasovima. Spiler i Gregori se približiše; jedna od njih dobro ih osmotri i gurnu ostale.

— Oh, bože!

Nasmejaše se prigušeno, zatim glasno, najglasnije.

— Pogledaj onog starog, razbarušenog! — To je bilo namenjeno Spileru, koji je išao gologlav, držeći u ruci veliki sivi šešir.

— Vidi, staklenac! — Još jedan vrisak zbog monokla.

— Ta magnetska moć, — reče Spiler, potpuno nesvestan ljupkog podsmevanja čiji je bio predmet — ta moć organizovanja mentalnog haosa u određene forme, čini da je istina izražena poetski, preko umetnosti, vrednija od istine izražene naučno, preko proze.

Veselo prekoravajući, Gregori im pripreti prstom. To izazva nov vrisak. Oni prođoše; smeškajući se, Gregori se osvrnu. Osećao se bezbrižniji i veseliji no ikad ranije; ali onaj nagoveštaj sazrevao je u izvesnost.

— Na primer, — reče Spiler — ja mogu znati da su svi ljudi smrtni. Ali, to znanje je organizovano, njemu je dat oblik, ono je čak stvarno i povećano i produbljeno kad nam Šekspir govori o svim našim proteklim danima koji su ludacima osvetljavali put u prašinu smrti.

Gregori je pokušavao da smisli kakvo izvinjenje s kojim bi se rastao od svog saputnika, a zatim se vratio i zabavio se s onim trima. On bi ih voleo, sve tri, istovremeno.

La touffe échevelée
De baisers que les dieux gardaient si bien melée.

Pade mu na pamet malarmeovski stih, namećući njegovim neodređenim željama (stari Spiler je bio potpuno u pravu, stara luda!) najotmenije forme. Spilerove reči dopirale su do njega kao da dolaze iz velike daljine.

— Uvod u *Koriolana* je dobar komad novog znanja, a on istovremeno i sređuje zbrku postojećeg znanja.

Predložiće mu da svrate u Moniko, izgovoriće se prirodnom potrebom, izići će i neće se vratiti. Stara luda i njena beskrajna pričanja! On bi mogao biti i sasvim zanimljiv — u pravom trenutku. Ali sad... I on bez sumnje misli da će njemu, Gregoriju, izvući hiljadu funti! Gregoriju dođe da se glasno nasmeje. Ali tu podrugljivost je nagrizao nelagodan osećaj da je njegovo pijanstvo definitivno uzelo nov i uznemirujući oblik.

— Neki od Sezanovih pejzaža — čuo je kako govori Spiler.

Iznenada, na nekoliko metara ispred njih, iz jednih vrata, utonulih u mrak, pojavi se neka prilika, tiho, plašljivo: gužva crnih

krpa koju je nosio par starih zgužvanih čizama i na kojoj je ležao iscepan i zavrnut šešir. Ona je imala i lice: mršavo i zemljane boje. Imala je i ruke: u jednoj je držala poslužavnik sa šibicama. Otvori usta, u kojima su nedostajala dva-tri od njenih bezbojnih zuba, i poče da peva, skoro nečujnim glasom. Gregoriju se učini da prepoznade „Bliže, Gospode, tebi“. Oni se približiše.

— Neke Đotove freske, neke rane grčke skulpture — nastavljao je Spiler da prevrće svoj beskrajni katalog.

Prilika pogleda u njih, Gregori pogleda u priliku. Oči im se sretoše. Gregori diže levu obrvu. Monokl pade do kraja svilene vrpce. On u desnom džepu pantalona, u kojem je držao srebrn novac, potraži šest penija ili šiling. U džepu je imao četiri komada od po pola krune. Pola krune? Kolebao se, izdvoji jedan komad, a zatim ga opet ispusti; on zvecnu. Levu ruku zavuče u drugi džep od pantalona; zatim je izvuče. U pruženi poslužavnik spusti tri i po penija.

— Ne, neću šibice — reče.

Zahvaljivanje prekide himnu. Gregori se nikad nije osećao toliko posramljen. Njegov monokl je zveckao, udarajući o dugmeta kaputa. Obazrivo je stavljao nogu pred nogu, koračajući pravilno, ali kao po zategnutom konopcu. Još jedna uvreda upućena onoj prilici. Želeo je više od svega da je trezan. Da nikad nije poželeo, s takvom preciznošću, onu „razbarušenu kitu poljubaca“. Tri penija, pola penija! Ali, on bi još mogao otrčati nazad i dati pola krune, dva komada od po pola krune. Još bi se mogao vratiti. Korak po korak, kao po zategnutom konopcu, išao je napred, držeći korak sa Spilerom. Četiri koraka, pet koraka... jedanaest koraka, dvanaest, trinaest. Oh, na žalost! Osamnaest koraka, devetnaest... Dockan; sad bi bilo smešno vratiti se, bilo bi suviše upadljivo glupo. Dvadeset tri, dvadeset četiri koraka. Osećaj pijanstva je postajao izvesnost, sve očiglednija izvesnost.

— A u isto vreme, — govorio je Spiler — ja zaista ne vidim kako velika većina naučnih istina i hipoteza uopšte može postati predmet umetnosti. Ne vidim kako im se može dati poetski, emotivni značaj a da ne izgube svoju tačnost. Kako se može, na primer, elektromagnetskoj teoriji svetlosti dati uzbudljiva literarna forma? To se očigledno ne može učiniti.

— Oh, za ime božje, — uzviknu Gregori u iznenadnom izlivu besa — za ime božje, ućuti! Kako možeš tako neprekidno da govoriš o tome? — On opet poče da štuca još jače i dublje.

— Ali, zašto da ne govorim? — upita Spiler s uznemirenim čuđenjem.

— Govoriti o umetnosti, nauci i poeziji — reče Gregori tragično, gotovo sa suzama u očima — kad u Engleskoj dva miliona ljudi umire od gladi. Dva miliona. — Računao je da će ponavljanje biti upečatljivo, ali još jednom štucnu; sad je određeno osećao da je prilično bolestan. — Živeti u smrdljivim šupama, — produži, *decrescendo* — izmešani, sabijeni u krda, kao životinje. Gore nego životinje.

Stadoše; pogledaše se.

— Kako možeš? — ponovi Gregori, pokušavajući da ponovi plemenito negodovanje. Ali osećaj gađenja gmizao je iz njegovog stomaka, kao otrovno isparavanje iz baruština, ispunjavajući njegovu svest i istiskujući iz nje svaku misao, svako osećanje izuzev strašnog predosećanja da je bolestan.

Spilerovo široko lice odjednom izgubi svoj monumentalni izgled viktorijanske veličine; kao da se razbilo na komade. Usta se otvoriše, oči skupiše, čelo se razbi u bore, a duboke brazde koje su s obe strane išle od nosa do uglova usta divlje su se širile i skupljale, kao par poludelih kalupa za rukavice. Iz njega izbi gromki zvuk. Njegovo krupno telo potresao je gromoglasan smeh.

Strpljenje — strpljenje je bilo sve što mu je preostalo, strpljenje i sve slabija nada — Gregori je očekivao žestok napad, da bi se posle njega smirio. Samog sebe je pravio budalom; sad su mu se smejali. Ali, o tome više nije vodio računa.

Spiler se pribra toliko da je mogao da govori. — Divan si, dragi Gregori — reče zadihano. U očima su mu se videle suze. — Zaista si sjajan. — Prijateljski ga uze za ruku i, smejući se, krenu dalje. Tako natera Gregorija da i on pođe; nije mu preostajalo ništa drugo.

— Ako nemaš ništa protiv, — reče Gregori posle nekoliko koraka — mislim da bismo mogli da uzmemo taksi.

— Šta, do ulice Džermin? — reče Spiler.

— Mislim da bi bilo bolje — bio je uporan Gregori.

Kad je ulazio u kola, monokl mu se zakači za dršku na vratima. Vrpca se prekide; staklo pade na pod kola. Spiler ga podiže i dade mu ga.

— Hvala — reče Gregori i skloni ga na sigurno mesto, u džep od prsluka.

HUBERT I MINI

Za Huberta Lepela ta prva ljubav bila je neobično značajna. On je sam upotrebljavao reč „značajna“ kad je o tome pisao u svom dnevniku. To je bio događaj u njegovom životu, zaista pravi događaj. On je predstavljao, Hubert je to osećao, stvarnu prekretnicu u njegovom duhovnom razvoju.

„Volter“, pisao je on u svom dnevniku — a to je i po drugi put napisao u jednom od svojih pisama upućenih Mini — „Volter je rekao da čovek dvaput umire: smrću celog tela, a i pre toga smrću sposobnosti za ljubav. A isto tako čovek se i dvaput rađa, drugi put prilikom prvog zaljubljivanja. Tada se rađa u jedan novi svet — svet snažnijih osećanja, uzvišenijih vrednosti, dubljih pronicanja“. I tako dalje.

U stvari, Huberta je taj novi svet malo razočarao. Snažnija osećanja pokazaše se preblaga; ni u kom smislu ne dostigoše visinu književnih uzora.

Kažem ti da sam izbezumljen
Od ljubavi prema Kresidi. Ti odgovaraš: ona je lepa;
Ti u otvorenu ranu mog srca sipaš
Njene oči, njenu kosu, njen obraz, njen hod, njen glas…

Ne, to zaista nije bilo sasvim isto. U svom dnevniku, u svojim pismima Mini on je slikao, istina, niz blistavih i romantičnih pejzaža novog sveta. Ali to su bili sastavljeni, izmišljeni pejzaži u stilu Salvatora Roze — bogatiji, divljačniji, živopisnije svetlo-tamni od izvorne stvarnosti. Hubert je žudno hvatao i najmanji izliv tuge, fizičke želje, duševne težnje da bi ih u svojim pismima i u svom dnevniku pretvorio u nešto što je u osnovi romantično. U izvesnim trenucima, obično u kasnu noć, uspevao je da sebe ubedi da je zaista najvatreniji, najnesrećniji, najstrasniji ljubavnik. Ali danju je

obavljao svoje poslove, gajeći u sebi neko nezadovoljstvo prema ljubavi. Taj doživljaj je bio pomalo i obmana; da, zaista, u stvari obmana, zaključio je. Ipak, predstavljao ga je sebi kao značajnog.

Ali za Mini ljubav ni najmanje nije bila obmana. Ona je Huberta gotovo od prvog trenutka obožavala. Zajednički prijatelj doveo ga je jedne srede na njenu večernju sedeljku. — Ovo je gospodin Lepel; ali, on je suviše mlad da biste ga zvali drukčije nego Hubert. — Tako joj je bio predstavljen. A ona mu je, smejući se, pružila ruku, obraćajući mu se odmah po imenu. I on se nasmejao, malo nervozno. — Ja se zovem Mini — rekla je. — Ali on se osećao suviše stidljiv da bi je te večeri oslovljavao ma kakvim imenom. Njegova smeđa kosa bila je razbarušena, kao u kakvog dečaka, a njegove sive, stidljive oči, koje vas nikad nisu gledale duže od trenutka, odmah su skretale kao da su uplašene. Brzo bi bacio pogled na vas, radoznalo — onda odmah skrenuo; a njegov muzikalni glas, s naglim eksplozijama, s brzim prelivima od visokog do dubokog, kao da se uvek obraćao nekom duhu koji lebdi negde niže i malo dalje od osobe kojoj on govori. Iznad obrva je bilo divno izvajano čelo, s misaonom borom između očiju. Kad je mirovao, debele usne su se lako pućile, kao da izražavaju neko hronično neraspoloženje prema svetu. Naravno, mislila je Mini, svet nije bio dovoljno lep za njegov idealizam.

— Ali, najposle, — rekao je on ozbiljno te prve večeri — čovek ima i svet misli. On je bar jednostavan, jasan i lep. Čovek ‘može uvek živeti po strani od brutalne gomile.

A iz dubina naslonjače u kojoj je sedela, nežna, umorna i skoro neumesno elegantna u toj „umetničkoj“ sredini, Helen Glamber se smejala svojim jasnim, kratkim smehom.

— Ja mislim baš suprotno, — reče (Mini se sećala svake pojedinosti te prve večeri) — mislim da se čovek mora u sve umešati i upoznati hiljade ljudi, obilno jesti i piti, doživljavati ljubav bez prestanka, galamiti, smejati se i sudarati se s ljudima.

I izrazivši ta rableovska osećanja, gospođa Glamber se zavali s umornim uzdahom, zaklanjajući oči nežnom belom rukom; patila je od glavobolje i svetlost joj je smetala.

— Ta šta kažete! — nije se slagala Mini; smejala se. Da je to rekao ko drugi, ona bi se osetila gotovo uvređena; ali Heleni Glamber je bilo dozvoljeno da kaže bilo šta.

Hubert potvrdi svoje negiranje osećanja. Elegantna, ravnodušna, beskrajno nežna, gospođa Glamber je slušala duboko zavaljena u naslonjaču. A možda je, zaklonjena rukom kojom se branila od svetlosti, pokušavala da zaspi.

Strasno ga je zavolela već na prvi pogled. Sad, kad je retrospektivno razmišljala o tome, videla je da je to zaista bila ljubav na prvi pogled. Volela ga je zaštitnički, materinski — jer je on imao samo dvadeset godina, bio je vrlo mlad i pored bore između obrva, i pored učenih reči, i pored novootkrivenog studentskog znanja, samo dvadeset godina, dok je ona imala skoro dvadeset devet. A bila se zaljubila i u njegovu lepotu. Ah! Strasno.

Hubert je, primetivši to docnije, bio neobično polaskan. Tako nešto mu se još nikad nije desilo. Uživao je u tom obožavanju, i pošto se Mini tako žestoko zaljubila u njega, činilo mu se najprirodnije da i on bude zaljubljen u Mini. Istina, da ona nije počela da ga obožava, Hubertu nikad ne bi palo na pamet da se u nju zaljubi. Prilikom prvog susreta našao je da je vrlo ljupka, ali ga nije baš naročito privukla. Docnije, očigledni izrazi njene ljubavi učinili su da mu postane interesantnija, i na kraju se i on zaljubio. Ali možda nije toliko za čuđenje što je ceo taj razvoj kod njega izazvao malo razočaranje.

Ipak, razmišljao je on u onim potajnim trenucima kada je sam sebi morao priznati da u njegovoj ljubavi nije sve kako treba, ljubav bez posedovanja ne može nikako biti, po samoj prirodi stvari, onaj izvorni, istinski doživljaj. Povodom toga zapisao je u svoj dnevnik ove dve strofe Džona Dona:

A čiste duše ljubavnika treba da se spuste
Do raspoloženja i osećanja
Koja čulo može dostići i primiti,
Inače će gordi knez čamiti u svojoj tamnici.

Stoga se mi obraćamo svojim telima, tako

Da se i nejakim ljubav može otkriti;
Tajna ljubavi diže se u dušama,
Ali telo ostaje njena otvorena knjiga.

Recitovao ih je Mini prilikom drugog sastanka. Razgovor koji im je sledio, sastavljen od filozofije i ličnih ispovesti, bio je izvanredan. Zaista je bio, Hubert je to osećao, na literarnom nivou.

Sledećeg jutra Mini pozva telefonom svoju prijateljicu Helen Glamber i zapita je može li po podne doći na čaj. Želela je da s njom o nečem porazgovara. Gospođa Glamber spusti slušalicu i uzdahnu. „Mini dolazi na čaj“, reče ona okrenuvši se prema otvorenim vratima.

S druge strane hodnika začu se glas njenog muža. „Gospode!“ reče taj glas tonom nekog neodređenog užasavanja, rasejanog mirenja sa sudbinom; jer Džon Glamber je bio utonuo u svoj rad, i samo jedan mali delić njegovog bića ostao je na površini i reagovao na žalosnu vest.

Helen Glamber ponovo uzdahnu i, zavalivši se još udobnije u jastuče, pruži ruku da uzme knjigu. Ona je poznavala taj daleki glas i znala je šta on znači. Znači da on ne bi odgovarao ako bi ona nastavila razgovor; da bi odvraćao samo sa „hm“ ili „da“. A ako bi ona i posle toga uporno nastavljala, on bi žalosno, srceparajući, rekao: „Draga, *moraš* me pustiti da radim“. A baš sada ona bi toliko želela da malo porazgovara. Umesto toga, produži da čita, od onog mesta gde je bila stala da bi odgovorila na Minin telefonski poziv.

„Plamen je bio zahvatio ginekej. Hrabri aleksandrijski patrijarh devetnaest puta je uletao u zgradu u plamenu, iz koje je spasao sve ljupke zatvorenice, izuzev dve, ukupno dvadeset sedam, koje je odmah preneo u svoj stan...“

To je bila jedna od onih poučnih knjiga koje je Džon voleo da vidi u njenim rukama. Istorija, mistika, pouka i zakon. Ali u tom trenutku ona nije bila željna istorije. Želela je da razgovara. A to je bilo isključeno; apsolutno isključeno.

Ona spusti knjigu i poče da doteruje nokte i da razmišlja o jadnoj Mini. Kako to da čovek ne može da se uzdrži da ne uzvikne „Gospode!“ kad čuje da ona dolazi na čaj? I zašto čovek nema srca

da odbije njenu posetu? Ona je patetična, ali na jedan tako dosadan način. Postoje izvesne osobe prema kojima želite da budete ljubazni, kojima želite da pomognete i da im budete prijatelj. Osobe koje gledaju u vas očima bolesnog majmuna. Srce vam se kida kad ih gledate. Ali jadna Mini nema nijednu od privlačnih crta bolesnog majmuna. Ona je jednostavno krupna i zdrava mlada žena od dvadeset osam godina, stvorena da bude udata i majka, ali to nije. A bila bi tako dobra supruga, tako divna i brižljiva majka. Ali, desilo se da niko od ljudi koje je poznavala nije nikad poželeo da se njom oženi. A zašto bi to i poželeli? Kad ona uđe u sobu, izgleda kao da se svetlost primetno zamračuje, da električni napon opada. Ona sa sobom ne donosi život; upija onaj oko nje, kao da je stvorena od upijaće hartije. Nije čudo što niko nije poželeo da se njom oženi. A to je, međutim, jedino rešenje. Naročito zato što je ona stalno u nekog zaljubljena. Jedino rešenje.

— Džone! — pozva odjednom gospođa Glamber. — Da li je tačno ono o lasicama?

— O lasicama? — ponovi s neodređenim negodovanjem glas s druge strane hodnika. — Šta to o lasicama treba da bude tačno?

— Da ženke umiru ako se ne pare.

— Do đavola, otkud ja to znam?

— Ali, ti uglavnom sve znaš.

— Ali, draga, zaista......... — Glas je bio žalostan, pun prekora.

Gospođa Glamber stavi ruku na usta, a zatim je skide šaljući poljubac. — Dobro — reče brzo. — Dobro. Zaista. Oprosti. Neću više. Zaista. — Ona posla još jedan poljubac prema vratima.

— Ali, lasice... — ponovi glas.

— Pst!

— Zašto o lasicama?

— Dragi, — reče gospođa Glamber gotovo strogo — pa ti moraš nastaviti da radiš.

Mini dođe na čaj. Ona izloži slučaj — najpre neodređeno, kao da je reč o nekoj trećoj osobi; zatim, prikupivši hrabrost, iznese ga otvoreno. Reč je o njoj. Iz dubina svoje nepomućene, neznabožačke naivnosti, Helen Glamber je grubo posavetova. — Ako želiš da legneš u postelju tog mladića, učini to — reče joj ona. — Stvar sama

po sebi nema nikakvog značaja. Ili, ne baš mnogo. Ona je značajna samo zato što omogućuje poverljivije ispovesti, što učvršćuje privrženost, što čovek počinje na neki način da zavisi od tebe. A pored toga, svakako, to je sasvim prirodno. Ja sam za prirodu, izuzev kad je u pitanju doterivanje lica. Kažu da lasice... — Ali Mini primeti da ona ne završi rečenicu. Slušala je, zaprepašćena i očarana, potresena, ali i ubeđena.

— Dragi, — reče gospođa Glamber mužu kad se on to veče vrati kući, jer je, nemajući hrabrosti da dočeka Mini, bio otišao da popije čaj u klubu — ko je izmislio veru, greh i sve ostalo? I zašto?

Džon se nasmeja. — Sve je to izmislio Adam, — reče — iz raznih sitnih nadiskustvenih razloga koje bi ti verovatno teško mogla oceniti. A istovremeno i radi sasvim praktičnog cilja da Evu održi na pravom putu.

— Pa, dobro, ako ti pod održavanjem ljudi na pravom putu podrazumevaš komplikovanje njihovog života, onda si, bez sumnje, u pravu. — Gospođa Glamber zavrte glavom. — Smatram da je sve to suviše zamršeno. U šesnaest godina, da. Ali sa dvadeset godina čovek bi zaista trebalo da se oslobodi takvih ideja. A sa trideset, ona ima skoro trideset godina, znaš, ipak, zaista...

Najzad, Mini napisa pismo Hubertu i javi mu da se odlučila. Hubert je bio u Hertfordširu, kod prijatelja Vočeta. Bila je to prostrana kuća, hrana dobra, čovek se osećao vrlo prijatno; a stari gospodin Vočet imao je i vrlo dobru biblioteku. U neprobojnoj senci ogromnog drveća Hubert i Ted Vočet igrali su kroket i raspravljali o najboljim metodama kultivisanja svojeg Ja. Prilično se može postići, zaključili su, umetnošću, knjigama, naravno, pa slikarstvom i muzikom. — Slušaj *Sacre* Stravinskog, — reče Ted Vočet — i nećeš imati nikakve potrebe da ideš u Tibet ili na Zlatnu obalu ili na ma koje od takvih strašnih mesta. A zatim, tu je Dostojevski ume sto ubistva, i D. X. Lorens kao zamena za seks.

— Ipak, — reče Hubert — čovek mora imati *izvesnu* količinu doživljenog, neimaginativnog iskustva. — Govorio je ozbiljno, načelno; ali Minino pismo bilo mu je u džepu. — *Gnosce te ipsum.* Ne možeš sebe stvarno upoznati ako se ne sukobljavaš s događajima, zar ne?

Sutradan stiže Tedova rođaka Fiba. Kosa joj je bila riđa a koža mlečna, i bila je manje-više operetska glumica. — Jednom nogom na daskama — objasni ona. Raskorak. — I izvede nekoliko puta veliki raskorak na ćilimu u salonu. — To je vrlo lako — reče, smejući se i skočivši na noge s ljupkošću i lakoćom od kojih se čoveku zaustavljao dah. Ted je nije voleo. — Dosadna devojka — govorio je. — A i tako glupa. Svesno glupa, namerno glupa, što je još gore. — Zaista, ona je volela da se hvali kako može da popije veliku količinu šampanjca a da se ne opije, i kako je toliko puta prekoračila i tu ionako obilnu dozu i „izgubila svest o svetu“. Volela je da priča o svojim obožavaocima, i to takvim rečima koje su vas navodile da pretpostavljate da su svi bili njeni ljubavnici. Ali, opravdanje za to bilo je u njenoj vitalnosti i sjajnoj, riđoj kosi.

„Vitalnost“, zapisao je Hubert u svoj dnevnik (zamišljao je neki daleki datum posle, ili radije pre svoje smrti, kad će te ispovesti i aforizmi biti objavljeni), „vitalnost zna da ostvari svoja prava na svet gotovo isto tako neodoljivo kao i lepota. A ponekad su lepota i vi-talnost udružene u istoj osobi“.

* * *

Hubert je bio taj koji je organizovao njihov boravak u mlinu. Jedan od njegovih prijatelja bio je jedanput tamo s nekom čitalačkom grupom, i nalazio je da je mesto prijatno, sklonjeno od sveta i izvanredno mirno. Samo, taj mir je bio svojstven mlinu. Tišina tu nije bila tišina noći u planini; to je bila tišina stalne grmljavine. Svakog jutra, u devet sati, točak mlina počinjao je da se okreće, i njegovo tutnjanje nije prestajalo tokom čitavog dana. U početku je buka bila strašna, gotovo nepodnošljiva. Zatim, posle izvesnog vremena, čovek se na nju navikavao. Grmljavina je postajala, baš zbog te neprekidnosti, savršena tišina, čudesno bogata i duboka.

Iza mlina se nalazila mala bašta, ograđena sa tri strane kućom, sporednim zgradama i visokim zidom od cigala, a s četvrte strane otvorena prema vodi. Gledajući preko niske ograde, Mini je posmatrala tok vode. Ličio je na smeđu zmiju sa šarama u obliku strela na leđima; i ta zmija je gmizala, klizila, promicala zauvek.

Mini je tu sedela čekajući; njen voz ju je dovezao iz Londona odmah posle ručka; a Hubert, koji dolazi od Vočetovih, neće stići pre šest sati. Voda je tekla ispred njenih očiju kao vreme, kao sudbina, glatko, ka nekom novom i značajnom događaju.

Obavijala ju je strašna buka koja je u ovoj bašti bila tišina. Priviknuvši se, njen duh se kretao u njoj kao u svom elementu. S one strane niske ograde dopirala je svežina i miris trave i vode. Ali, kad bi se okrenula na drugu stranu, prema bašti, udisala bi topli miris sunčeve svetlosti koja se prosipala po cveću i voću koje je sazrevalo. Pod popodnevnim suncem ceo svet je bio zreo. Tu je bila stara crvena kuća, zrela, kao šljiva opala s drveta; zidovi, zreliji od slatkih plodova voćaka koje su bile tako nežno i uredno prikovane uz njihove vrele cigle. A ta tišina, još raskošnija zbog neprekidne grmljavine, predstavljala je neku vrstu cvetanja dana koji je dospeo do svoje savršene zrelosti i visio, okrugao kao breskva i pun soka života i sreće, očekujući na suncu da ga zagrizu zubi željni da osete njegov ukus.

U srcu tog sveta zrelog kao voćka, Mini je čekala. Voda je tekla prema točku; mirno, mirno — zatim je padala, i razbijala se na čestice preko točka koji se okretao. A vreme je klizilo, blago, prema događaju koji će poremetiti duboko spokojstvo njenog života.

„Ako zaista želiš da legneš u postelju tog mladića, učini to“. Još je čula Helenin jasan, oštar glas kako govori nemoguće grube stvari. Da ih je ma ko drugi izgovorio, ona bi pobegla iz sobe. Ali u Heleninim ustima one su izgledale tako jednostavne, bezopasne, i tako istinite. Samo, i sve ono što su drugi govorili ili nagoveštavali — kod kuće, u školi, među njenim prijateljima — izgledalo je isto tako istinito.

Ali, naravno, tu je ljubav. Hubert je bio napisao šekspirovski sonet koji je počinjao:

Ljubav posvećuje sve što dodirne,

Pretvara blato u zlato jednim dodirom svoje strele, Materiju u duh, a najveću strast u čednost, *I* u požudnom srcu podiže hram.

Ona je nalazila da su stihovi divni. I potpuno istiniti. Oni kao da su podizali most između Helene i ostalih ljudi. Ljubav, prava ljubav, u tome je sva razlika. Ona opravdava. Ljubav — koliko je ona volela, koliko je silno volela!

Vreme je prolazilo, i ukoliko se sunce spuštalo s visina neba, utoliko je svetlost postajala bogatija. Dan je bivao sve zreliji, prijatniji, sve više ga je ispunjavala neka nečuvena blagost. Preko njegovih suncem opaljenih obraza gromoglasna tišina mlinskog točka širila je najnežniju kadifu breskvinih malja. Mini je sedela na niskom zidu i čekala. S vremena na vreme je gledala dole, u vodu koja je klizila, a zatim je skretala pogled ka bašti. Vreme je proticalo, ali ona se sad više nije plašila tog uznemirujućeg događaja koji je tutnjao tamo, U budućnosti. Zrela blagost dana kao da je prodrla u njen duh, ispunjavajući ga do vrha. U njemu nije više bilo mesta za sumnje, ni za strahovanja od budućnosti, ni za žaljenje. Ona je bila srećna. Nežno, s nežnošću koju ne bi mogla izraziti rečima, već samo najnežnijim poljupcima, prstima koji miluju provlačeći se kroz kovrčavu kosu, mislila je na Huberta, na svog Huberta.

Hubert, Hubert... I odjednom, iznenada, on se stvori tu pored nje.

— Oh — reče ona, i za trenutak se zagleda u njega svojim okruglim smeđim očima, u kojima je bilo samo čuđenje. A zatim, njihov izraz se izmeni. — Huberte — reče ona nežno.

Hubert uze njenu ruku, ali je odmah pusti; za trenutak je pogleda, a zatim se okrenu. Oslonjen na niski zid, ukočeno je gledao u vodu koja je klizila; njegovo lice je bilo ozbiljno. Dugo su ćutali. Mini je ostala onde gde se zatekla, sedeći, nepomična, očiju uprtih u mladićevo lice okrenuto u stranu. Bila je srećna, srećna, srećna. Dugi dan je sazrevao, sazrevao; sve je postajalo najbolje što može biti.

— Mini, — reče odjednom mladić, nekako odlučno i oštro, kao da se dugo rešavao da progovori, i najzad uspeo da izgovori reči koje je pripremio i držao u sebi — osećam da sam se prema vama poneo vrlo rđavo. Nisam smeo da vas pozovem da dođete ovamo. To je rđavo. Žao mi je.

— Ali, ja sam došla zato što sam to želela — uzviknu Mini.

Hubert je pogleda, a zatim skrenu pogled i nastavi da govori nekom duhu koji je, izgleda, lebdeo tačno iznad površine vode koja je klizila.

— Zahtevao sam suviše. Nisam smeo to da uradim. Za muškarca, to je drukčije. Ali za ženu...

— Ali, kažem vam, ja sam to želela.

— To je suviše.

— To nije ništa, — reče Mini — jer vas volim. — I, nagnuvši se napred, provuče prste kroz njegovu kosu. Ah, nežnost koju nikakve reči ne mogu izraziti! — Veliko dete — prošapta ona. — Mislio si da te ne volim toliko da bih to učinila?

Hubert ne diže pogled. Voda je pred njim klizila, klizila; Minini prsti poigravali su u njegovoj kosi i, milujući, spuštali se na njegov potiljak. On odjednom oseti pravu mržnju prema toj ženi. Kakva luda! Kako ne može da shvati? On je ne želi. A zašto je ikad i pomišljao da je želi? Celim putem, u vozu, postavljao je sebi to pitanje. Zašto? Zašto? A to pitanje se još hitnije postavljalo baš sad kad je, stojeći na baštenskim vratima, bacio pogled kroz grane jabuke i posmatrao je čitav minut, a da ga ona nije primetila — posmatrao je kako sedi na niskom zidu, upravljajući pogled svojih smeđih očiju čas ka vodi, čas ka bašti, i kako se smeška samoj sebi s izrazom koji mu je izgledao tako prazan i neinteligentan da mu se gotovo učinilo da je Mini zaista neobično glupa.

A s Fibom je juče stajao na vrhu golog, kamenitog brežuljka. Pod njihovim nogama prostirala se ravnica, kao kakvo more, a na bledom horizontu dizali su se teški oblaci. Prsti vetra podizali su pramenove njene riđe kose. Stajala je kao da je spremna da skoči u uzburkani vazduh. „Kako bih volela da letim!“ rekla je. „Uvek mi se čini da avijatičari imaju u sebi nešto naročito privlačno“. I pojurila je nizbrdo.

Ali Mini, s kosom bez sjaja, s obrazima rumenim kao jabuka i krupnim, tromim telom, Mini je ličila na seljanku. Kako je samo mogao sebe da ubedi da je želi? A što je bilo još gore, naravno, ona je njega obožavala, na način dosadan, zamoran, kao preterano privrženi prepeličar koji vam se uporno mota oko nogu i liže vam ruku baš kad želite da mirno sedite i da se usredsredite na ozbiljne stvari.

Hubert se pomeri da izmakne Mininoj zaljubljenoj ruci. Za trenutak podiže k njoj oči koje su postale mutne od hladne ljutnje; zatim ih ponovo obori.

— Žrtva je suviše velika — reče glasom koji u njegovim ušima odjeknu kao glas nekog drugog. Nalazio je da je vrlo teško ubedljivo

objasniti takve stvari. — To od vas ne mogu zahtevati — nastavljao je glumac. — I neću.

— Ali to nije žrtva — usprotivi se Mini. — To je radost, to je sreća. Oh, zar ne shvataš?

Hubert ne odgovori. Nepomičan, s laktovima na ogradi, posmatrao je vodu. Mini pogleda u njega, najpre samo zbunjena; ali odjednom je obuze neka nepoznata mučna sumnja koja je sve više rasla, kao kakav strahoviti duhovni rak, koji pojede svu njenu sreću, ostavljajući joj u mislima samo sumnju i strepnju.

— Šta se desilo? — upita ona najzad. — Zašto si tako čudan? Šta je to, Huberte? Šta je?

Naginjući se napred sa strepnjom, ona uze u svoje ruke njegovo lice okrenuto u stranu i obrnu ga k sebi. Njegove oči su bile prazne i mutne od ljutnje. — Šta se desilo? — ponovi ona. — Huberte, šta se desilo?

Hubert se otrže.

— Nemoguće je — reče prigušenim glasom. — Nemoguće. To je bila zabluda. Žao mi je. Mislim da bih bolje učinio da odem. Kola su još pred vratima.

I ne sačekavši da ona ma šta kaže, ne objasnivši joj određenije svoje držanje, okrenu se i brzo se udalji, gotovo trčeći prema kući. Ah, hvala bogu, reče u sebi, izvukao sam se! Ne baš na najbolji način, bez sumnje, ni otmeno ni hrabro; ali, ipak, izvukao sam se. Jadna Mini! Žalio ju je; ali, šta bi on tu mogao da pomogne? Jadna Mini! Njegovoj sujeti je ipak godilo da misli kako će ona žaliti za njim. U svakom slučaju, ubeđivao je on svoju savest, to je ne može toliko pogoditi. Ali, s druge strane, a na to ga je podsećala njegova sujeta, ona ga je zaista strasno volela. Oh, obožavala ga je...

Vrata se zatvoriše za njim. Mini je opet bila sama u bašti. Zrela, zrela, bašta se prostirala pod kosim zracima sunca na horizontu. Jedna polovina je sad bila u senci; ali ostatak, u živim bojama svetlosti predvečerja, kao da je bio dostigao krajnje i apsolutno savršenstvo zrelosti. Obavijeno gromkom tišinom, najdivnije voće svih vremena visilo je tamo, izvrsnog ukusa, slatko, slatko do srži; visilo je rumeno i divno na ivici noći.

Mini je sedela nepomično, pitajući se šta se to desilo. Da li je on otišao, da li je zaista otišao? Vrata su se za njim zatvorila uz tresak,

i kao da je taj zvuk bio ugovoreni znak, iz mlina iziđe jedan čovek, priđe brani i zatvori otvore. Točak odjednom prestade da se okreće. Zavlada tišina puna nagoveštaja; nema tišina zameni zvučnu tišinu. Beskrajni ponori otvoriše se svuda oko nje; bila je sama. Iznad praznine neme tišine jedna zaostala pčela vukla je svoje tanko zujanje; vrapci su cvrkutali, a s druge strane vode začuše se glasovi i daleki smeh. I kao da se probudi iz sna, Mini diže pogled i oslušnu, plašljivo, okrećući glavu i na jednu i na drugu stranu.

MALI MEKSIKANAC

Trgovac ga je s nežnošću nazivao „mali meksikanac“; za Meksikanca on je možda i bio mali. Ali u ovoj našoj. Evropi, gde je prostor ograničen a merila manja, „mali meksikanac“ je bio ogroman, džin među šeširima. Visio je tamo, u sredini šeširdžijinog izloga, ogromnog crnog oreola, dostojan kralja demona. Ali, tog jutra se nikakav demon nije šetao ulicama Ravene; samo jedan od najmirnijih i najskromnijih literarnih turista. Bilo je to u vreme kad su me ogromni šeširi neobično privlačili, i taj oreol tame trebalo je da se spusti na moju nedostojnu glavu. Na moju glavu, jer, čim sam ugledao šešir, utrčao sam u radnju, probao ga, utvrdio da je veličina dobra, i kupio ga ne cenkajući se, po prodavčevoj ceni. Iz radnje sam izišao s „malim meksikancem“ na glavi, a moja senka na pločnicima Ravene ličila je na senku žalosne vrbe.

„Mali meksikanac“ je sad vrlo star, umoljčan, izbledeo. Ali, još ga čuvam. S vremena na vreme, starih uspomena radi, čak ga i nosim. Dragi „meksikanac“! On je za mene simbol čitavog jednog perioda mog života. On predstavlja sticanje samostalnosti i prvu godinu na univerzitetu. On je spomenik otkrivanju tolikih novih stvari, ideja, osećanja! — francuske književnosti, alkohola, modernog slikarstva, Ničea, ljubavi, metafizike, Malarmea, sindikalizma, i sam bog zna čega još. Ali, iznad svega, cenim ga što me podseća na moje prvo otkrovenje Italije. Moj „mali meksikanac“ oživljuje u meni sve drhtaje, ushićenja i devičanske zanose prvog putovanja po Italiji, početkom jeseni 1912. godine. Urbino, Rimini, Ravena, Ferara, Modena, Mantua, Verona, Vičenca, Padova, Venecija — moji prvi utisci o tim vilinskim imenima leže u „malom meksikancu“: šešir pun dragog kamenja. Da li ću ikada imati srca da ga bacim?

A pored toga, naravno, tu je i Tirabasi. Bez „malog meksikanca“ nikad ne bih upoznao Tirabasija. Da me je sreo u mom malom, beznačajnom engleskom šeširu, nikad mu ne bi ni na pamet palo da

pomisli da sam slikar. I, prema tome, nikad ne bih video freske, nikad ne bih razgovarao sa starim grofom ni čuo o Kolombeli. Nikad... Kad pomislim na to, „mali meksikanac“ mi je još dragoceniji.

Bilo je to, naravno, toliko svojstveno Tirabasiju — da po veličini mog šešira zaključi da moram biti slikar. On je imao sređen, vojnički razum koji je odbijao da prihvati rasplinuti nered sveta. On je svoj svet stalno sređivao, razgraničavao, ograničavao, stavljao mu etikete; a kad su sređeni objekti bežali iz svojih pregrada i cepali etikete obešene o vrat, Tirabasi je bivao zbunjen i uznemiren. U svakom slučaju, od trenutka kad me je primetio u restoranu u Padovi bilo mu je sasvim jasno da moram biti slikar. Svi slikari nose velike crne šešire. Ja sam nosio „mali meksikanac“. *Ergo,* bio sam slikar. Zaključak, stvoren deduktivnim izvođenjem, bio je neizbežan.

On posla kelnera da me upita da li bih mu učinio čast da za njegovim stolom popijem kafu. U prvom trenutku, moram priznati, bio sam malo uznemiren. Do đavola, šta hoće od mene taj razmetljivi mladi konjički poručnik? Kroz glavu mi prođoše najnemogućnije misli: učinio sam, potpuno nesvesno, kakvu strašnu nepristojnost; bacio sam pod noge poručnikovu čast, i on sad hoće da me pozove na dvoboj. Izbor oružja, razmislih brzo, izvršio bih ja. Ali šta bih — oh, do đavola! — šta bih mogao da izaberem? Mačeve? Mačevanje nisam nikad učio. Pištolje? Jednom sam ispalio šest metaka na bocu — i šest puta promašio. Da li ću imati vremena da napišem jedno ili dva pisma, da napravim nekakav testament u pogledu ličnih stvari? Preplašene mašte oslobodi me kelner koji mi ubrzo donese prženu hobotnicu. Poručnik grof, objasni mi poverljivim šapatom, ima vilu na Brenti, nedaleko od Stra. Vilu — on raširi ruke ubedljivim pokretom — punu slika. Punu, punu, punu. I on želi da ih ja vidim, jer je siguran da me slike zanimaju. Oh, naravno, — osmehnuh se prilično glupo, jer je izgledalo da kelner očekuje od mene neku vrstu potvrde — slike me zaista zanimaju; i to vrlo mnogo. U tom slučaju, reče kelner, grofu će biti vrlo milo da me povede da ih vidim. On ode, a ja ostah još zbunjen, ali i nekako umiren. U svakom slučaju, od mene ne očekuju da izvršim vrlo nezgodan izbor između mača i pištolja.

Krišom, kad on nije gledao na moju stranu, posmatrao sam poručnika grofa. Njegov izgled nije bio tipično italijanski (ali, šta je to tipično italijansko?). A to znači, on nije imao okrugle obraze, sjajne oči, mrku boju kože, orlovski nos. Naprotiv, kosa mu je bila boje điniđibera, oči sive, nos prćast, a lice pegavo. Poznavao sam mnogo mladih Engleza koji su mogli biti manje živahna braća grofa Tirabasija.

Malo docnije, on me primi s izvanrednom ljubaznošću, izvinjavajući se zbog neprikladnog i slobodnog načina na koji se sa mnom upoznao.

— Ali, pošto sam bio siguran — reče — da se bavite umetnošću, pomislio sam da ćete mi oprostiti radi onog što ću vam pokazati.

Nisam se mogao uzdržati da se ne zapitam zbog čega je grof bio tako siguran da se bavim umetnošću. To sam shvatio docnije, kad smo zajedno izišli iz restorana: kad sam, polazeći, stavio šešir na glavu, on s osmehom pokaza prstom na „mali meksikanac“.

— Vidi se — reče — da ste pravi umetnik. — Ja se zbunih, ne znajući šta da odgovorim.

Kad izmenjasmo uvodne ljubaznosti, poručnik odmah utonu — i to jedino u mom interesu, što sam mogao primetiti — u razgovor o umetnosti.

— Danas se mi Italijani — reče — ne bavimo dovoljno umetnošću. U savremenoj zemlji, vidite... — On slegnu ramenima ne završivši misao. — Ali, čini mi se da to nije dobro. Ja obožavam umetnost. Zaista, obožavam je. Kad gledam strance, s njihovim knjigama-vodičima, kako pola sata stoje ispred jedne slike, gledajući najpre u knjigu a zatim u sliku, — i on izvede najsjajnije podražavanje anglikanskog sveštenika koji savesno „obrađuje“ kapelu Mantenja: najpre pogled na zamišljeni vodič koji drži otvoren obema rukama, zatim, pokretom pileta koje pije, dizanje lica ka zamišljenoj fresci, dugo posmatranje, skupljenih očnih kapaka, opuštena donja usna, malo otvorena usta, i na kraju vraćanje pogleda nadahnutim stranicama Bedekera — kad ih gledam, osećam se posramljenim zbog nas Italijana. — Grof je govorio vrlo ozbiljno, osećajući, bez sumnje, da ga je dar podražavanja odveo suviše daleko. — I pošto oni stoje pred slikom pola sata, ja pred njom stojim sat. To je put za razumevanje velike

umetnosti. Jedini put. — On se zavali u stolicu i popi nekoliko gutljaja kafe. — Na žalost, — dodade posle nekoliko trenutaka — čovek nikad nema dovoljno vremena.

Složih se s njim. — Kad u Italiju možemo doći samo na mesec dana, kao ja...

— Ah, kad bih samo mogao putovati po svetu kao vi! — Grof uzdahnu. — Ali, evo me ovde, zatvorenog u ovom bednom gradu. A kad pomislim na ogromni kapital koji visi tamo, po zidovima moje kuće... Zastade, vrteći glavom. Zatim, promenivši ton, poče da mi govori o svojoj kući na Brenti. Sve je to izgledalo suviše lepo da bi bilo istinito. Karpioni, da — u Karpionijeve freske mogao sam poverovati; njih može imati gotovo svako. Ali da je hol ukrasio Veroneze a sobe Tijepolo, i sve to u istoj kući — to je zaista zvučalo neverovatno. Morao sam zaključiti da je grofa zanelo njegovo oduševljenje za umetnost. Ali, u svakom slučaju, to ću sutra moći sam da zaključim; grof me je pozvao da ručam s njim.

Izišli smo iz restorana. Još zbunjen grofovim pozivanjem na mog „malog meksikanca“, ćutao sam i išao pored njega zasvođenom ulicom.

— Sad ću vas upoznati s mojim ocem — reče grof. — I on obožava umetnost.

Više no ikad imao sam osećanje da sam varalica. Uvukao sam se u grofovo poverenje zahvaljujući varljivom izgledu; moj šešir je bio laž. Osećao sam da treba nešto da učinim da bih otklonio taj nesporazum. Ali grof se bio toliko zaneo, žaleći mi se na svog oca, da ja nisam imao prilike da mu iznesem svoje malo objašnjenje. Priznajem da nisam baš s mnogo pažnje slušao ono što mi je govorio. Tokom godine dana provedene u Oksfordu slušao sam toliko mladića koji su se žalili na svoje očeve. Ne daju dovoljno novca, suviše se mešaju u njihove poslove — uvek ista, stara priča. A osim toga, u to doba sam takve stvari posmatrao s jednog vrlo visokog filozofskog gledišta. Uveravao sam sebe da me ljudi ne interesuju, već samo knjige, samo ideje. Kako čovek u tim godinama može od samog sebe praviti budalu!

— *Eccoci* — reče grof. Stadosmo pred Kafe Pedroki. — On uvek dolazi ovamo na kafu.

A i kud bi na drugo mesto odlazio na kafu? Ko bi u Padovi išao negde drugde?

Zatekosmo ga gde sedi na terasi, na drugom kraju zgrade. Činilo mi se da nikad nisam video vedrijeg starog gospodina. Lice starog grofa je bilo crveno, preplanulo, sedi brkovi gizdavo zavrnuti naviše, a seda šiljata „imperijal" bradica bila je u stilu Rizorđimenta Viktora Emanuela II. Ispod sedih, gustih obrva, usađene u gustu mrežu bora, oči su mu bile smeđe i sjajne kao u crvendaća. Njegov dugački nos izgledao je nekako praktično korisniji od običnog ljudskog nosa, kao da je stvoren za tanano, prefinjeno šmrkanje, nežno kopanje i istraživanje. Zdepast i snažan, sedeo je tamo, ispravljen u svojoj stolici, rastavljenih kolena, s rukama sastavljenim preko drške štapa, držeći pred sobom svoj trbuh dostojanstveno, gotovo bih rekao, aristokratski. Bio je obučen u belo laneno odelo — vreme je još bilo vrlo toplo — a njegov veliki sivi šešir bio je veselo nakrivljen iznad levog oka. Gledati u njega bilo je pravo zadovoljstvo; bio je tako potpun, tako savršen u svojoj vrsti.

Mladi grof me predstavi. — Gospodin je Englez. Sinjor... — Okrenu se meni da čuje moje ime.

— Uselej — rekoh, znajući iz iskustva da je to najpribližniji izgovor koji se može očekivati od jednog Italijana.

— Sinjor Uselej je umetnik — prihvati mladi grof.

— Oh, ne baš umetnik — počeh; ali, on mi ne dozvoli da dovršim.

— On se neobično interesuje i za staru umetnost — nastavi. — Sutra ga vodim u Dolo da vidi freske. Siguran sam da će mu se dopasti.

Sedosmo za sto starog grofa; on me kritički osmotri i klimnu glavom. — *Benissimo* — reče, a zatim dodade: — nadajmo se da ćete nam pomoći da ih prodamo.

To me iznenadi. Zbunjeno pogledah u mladog grofa. On se ljutito mrštio gledajući oca. Stari gospodin je očigledno rekao nešto što nije trebalo kazati; nagađao sam da je to rekao suviše rano. U svakom slučaju, on razumede sinovljev znak i sasvim mirno i ozbiljno skrenu razgovor na drugu stranu.

— Tijepolovu bujnu maštu, — poče on dubokim glasom — Veronezovu veličanstvenost, hladnu i bez strasti, videćete u Dolu jedno pored drugog. — Slušao sam pažljivo dok je stari gospodin

nastavljao gromkim glasom ono što je očigledno bilo odavno pripremljen govor. Kad završi, mladi grof ustade; morao je da se vrati u kasarnu u jedan i po. I ja se digoh da pođem; ali starac me uhvati za ruku. — Ostanite sa mnom — reče. — Neobično mi je prijatno da razgovaram s vama. — A pošto on nije prestajao da govori ni za trenutak otkako sam ga prvi put ugledao, to sam mu lako poverovao. Pokretom dame koja diže suknju iz blata (a to je bilo u vreme kad je suknje još trebalo dizati) mladi grof dohvati sablju koja se vukla za njim i udalji se gordo, vojnički, blistajući i sijajući, kao vojnik na pozornici, nestajući u sunčevoj svetlosti.

Starčeve oči, žive kao oči ptice, pratile su ga. — Dobar je to dečak, Fabio, — reče okrenuvši se najzad meni — dobar sin. — Govorio je s ljubavlju; ali meni se činilo da se u njegovom osmehu, u tonu njegovog glasa oseća trag šale, ironije. Kao da je uz to dodavao: „Ali dobra deca su, ipak, budale baš zato što su dobra“. Mada sam se pretvarao da sam ravnodušan, osetio sam da me taj stari gospodin neobično zanima. A on, opet, nije bio čovek koji bi ma kome u njegovom društvu dopustio da dugo ostane u sjajnoj usamljenosti. Uporno je nastojao da me zainteresuje za svoje poslove. O njima mi je ispričao sve — ili, u svakom slučaju, sve o nekima od njih — poveravajući se sa čudnim odsustvom ma kakve ograde. Pored najprisnijih i najiskrenijih prijatelja, potpuni stranac je jedina osoba kojoj se čovek može slobodno poveriti. Nema trgovačkog putnika, osrednje simpatičnog izgleda, koji nije, tokom dana provedenih u vozu i noći provedenih u hotelskim salonima, primio na čuvanje hiljade intimnih tajni — čak i u Engleskoj. A u Italiji — samo bog zna šta se sve u Italiji poverava trgovačkim putnicima. Čak sam i ja, stranac, i mada slabo govorim italijanski i nevešt sam u vođenju razgovora s nepoznatim osobama, slušao čudne ispovesti u vagonima druge klase italijanskih železnica... A i ovde, na terasi Kafe-Pedrokija, čuo sam neobične ispovesti. Jedna vrata su ostavljena odškrinuta i kroz otvor sam mogao da bacim pogled na živote koje nisam poznavao.

— Šta bih radio bez njega, — produži stari gospodin — zaista ne znam. On sjajno upravlja imanjem. — I on se upusti u dugo izlaganje o gluposti seljaka, nesposobnosti i nepoštenju nadzornika, o rđavom vremenu, o širenju filoksere, o visokoj ceni đubriva. Zaključak iz svega toga bio je da je sve dobro krenulo otkako je

Fabio preuzeo upravljanje imanjem; čak je i vreme bolje. — Veliko je olakšanje — zaključi grof — znati da su poslovi povereni nekom na koga se možete osloniti, u koga se s najvećom sigurnošću možete pouzdati. To mi dozvoljava da se posvetim važnijim stvarima.

Nisam se mogao uzdržati da se ne zapitam koje su to važnije stvari; no osećao sam da bi bilo drsko da ga o tome pitam. Mesto toga, postavih jedno praktičnije pitanje. — Ali, šta bi se desilo — upitah — kad bi vojne dužnosti udaljile vašeg sina iz Padove?

Stari grof mi namignu i, razmišljajući, stavi kažiprst pored dugog nosa. Pokret je bio pun značenja. — Nikad ga neće udaljiti — reče. — Sve je to uređeno. Mala *combinazione,* znate. Imam prijatelja u Ministarstvu. Njegove vojne dužnosti će uvek biti u Padovi. — On ponovo namignu i osmehnu se.

Nisam se mogao uzdržati da se ne nasmejem, a stari grof mi se pridruži s veselim „ha-ha“ koje je bilo izraz dubokog zadovoljstva, to jest čestitanja samom sebi. Očigledno se ponosio svojom malom *combinazione.* Ali, još ponosniji je bio drugom kombinacijom koju mi je saopštio naginjući se poverljivo preko stola. Ona je neosporno bila suptilnija.

— Nisu u pitanju samo vojne obaveze, — reče on, uperivši u mene svoj krupni kažiprst, s požutelim noktom, koji je držao pored nosa — mladića ne drže samo vojne obaveze u Padovi. On ima i porodične obaveze. Oženjen je. Ja sam ga oženio. — On se zavali u stolicu i pogleda me smeškajući se. Sitne bore oko njegovih očiju kao da su bile žive. — Tog mladića — rekoh samom sebi — moram okućiti. Mora imati gnezdo, inače će odleteti. Mora pustiti koren, inače će pobeći. A njegov siroti stari otac ostaće sam. Mlad je, — mislio sam — ali mora se oženiti. *Mora.* I to odmah. — I stari gospodin napravi značajan pokret kažiprstom. To je bila duga priča. Njegov stari prijatelj *Avvocato* Monaldeči imao je dvanaestoro dece — tri dečaka i devet devojaka. (I ovde je skretao, pričajući o advokatu i veličini dobrih katoličkih porodica.) Najstarija kći bila je baš u godinama koje su odgovarale Fabiovim. Novaca nije bilo, naravno; ali devojka je bila poštena i lepa, vrlo dobro vaspitana i pobožna. Pobožna — to je bilo neobično važno, jer je bilo bitno da Fabio stvori brojnu porodicu kako bi koreni bili što čvršći, objasni stari grof, dok s onim modernim mladim ženama vaspitanim izvan

Crkve čovek nikad ne može biti siguran u pogledu dece. Da, njena vera je bila od najveće važnosti; on je sve to vrlo brižljivo ispitao pre nego što se odlučio za nju. A onda, sledeći potez je, naravno, imao za cilj da se Fabio navede da je izabere. Trebalo je da se konj dovede do vode i navede da pije. Oh! Neobično težak i delikatan posao! Jer Fabio se ponosio svojom samostalnošću; a bio je i tvrdoglav, kao mazga. Niko se nije mogao mešati u njegove poslove, niko ga nije mogao naterati da učini ono što on nije želeo. A bio je i tako osetljiv, tako jogunast da često nije hteo da uradi ni ono što je stvarno želeo, jedino stoga što mu je neko rekao da bi to trebalo da uradi. I tako, mogao sam zamisliti — stari grof raširi ruke ispred mene — koliko je to bio težak i delikatan posao. U tome je mogao uspeti samo iskusan diplomat. I on je u tome uspeo, postigavši da se oni često sastaju, sami, dok je on, u međuvremenu, stalno govorio o nerazboritosti ranih brakova, o štetnim stranama brakova sa ženama koje nisu materijalno obezbeđene, kao i sa ženama koje nisu plemićkog porekla. To je upalilo, kao magija; u roku od četiri meseca Fabio je bio veren; dva meseca docnije bio je oženjen, a posle deset meseci dobio je sina, naslednika. I sad je bio privezan, pustio je koren. Stari gospodin se zadovoljno smejao, i mogao sam zamisliti da slušam smeh nekog starog, sedog tiranina iz kvatročenta koji čestita samom sebi na uspehu kakvog naročito veštog političkog poteza — bogati grad naveden lukavstvom na predaju, opasan neprijatelj privučen lepim rečima u kavez i zatvoren. Jadni Fabio, pomislih; i kakvo rasipanje talenta!

Da, nastavio je stari grof, sad on više neće nikud ići. On ne liči na svog mlađeg brata Lučija. Lučio je prepreden, *furbo*, lukav; nema savesti. Ali Fabio ima osećanje dužnosti, i upravlja se prema njemu. Kad se na nešto obaveže, poštuje svoje obaveze, uporno, s tvrdoglavom istrajnošću svog karaktera. I tako, sad živi na imanju, u velikoj kući u Dolu, punoj slika. Tri puta nedeljno dolazi u Padovu radi svojih vojnih obaveza, a ostalo vreme posvećuje imanju. Ono sad donosi više nego ikad ranije. Ali bog zna, žalio se starac, da je to vrlo malo. Hleba i ulja, vina i mleka, piletine i govedine — toga ima u izobilju, čak i suviše. Fabio bi mogao imati porodicu i od pedeset članova, nikad ne bi umrli od gladi. Ali, gotovog novca uopšte nema. — Vi u Engleskoj — zaključi grof — bogati ste. Ali mi Italijani... On zavrte glavom.

Sledećih četvrt sata pokušavao sam da ga ubedim da nismo mi svi milionari. Ali uzalud. Moje statistike, zasnovane na nesigurnim sećanjima proučavanja gospodina i gospođe Sidni Veba, nisu bile ubedljive. Najzad digoh ruke od toga.

Sutra ujutru Fabio se pojavi pred vratima mog hotela u velikom, vrlo starom i vrlo glasnom Fijatu. To je bila porodična mašina — za-sve-poslove, ulubljena, izgrebana i zaprljana dugom upotrebom. Fabio je njom upravljao sa sjajnom i lakom neustrašivošću. Projurili smo kroz grad zanoseći se od jednog do drugog kraja uske ulice, prezirući saobraćajne propise, što bi u sitničarskoj zemlji kao što je Engleska imalo za posledicu globu od najmanje pet funti i unošenje prekršaja u dozvolu za vožnju. Ali ovde su nas karabinijeri, šetajući ozbiljno dvojica po dvojica ispod arkada, propuštali bez primedbe. Desno ili levo — uostalom, to je sasvim svejedno.

— Zašto ste isključili prigušivač? — vikao sam kroz strašnu huku motora.

Fabio lako slegnu ramenima. — *È più allegro così* odgovori.

Ne rekoh ništa više. Od predstavnika te snažne rase koja voli buku, koja uživa u nedostatku udobnosti nervozni Englez se nije mogao nadati da izvuče više saosećanja.

Ubrzo smo izišli iz grada. Ostavljajući za sobom beli uskovitlani trag prašine, dok je motor grmeo kao mitraljeska baterija, jurili smo putem za Fuzinu. S obe strane prostirala se obrađena ravnica. Put je bio oivičen jarkovima, a na niskim padinama, umesto žive ograde, dizali su se redovi nisko potkresanog drveća, povezanog lozom punom grožđa. Beli od prašine, brkovi loze, voće i lišće visili su kao rad kakvog zlatara prekriven injem, kao venci od voća i lišća pričvršćeni oko velike srebrne kupe. Jurili smo. Ubrzo smo na desnoj strani ugledali Brentu, duboko utisnutu u strane svog korita. Zatim stigosmo u Stra. Kroz prilaze bogato dekorisane fantastičnim gipsanim ukrasima, kroz tunele večitog zelenila, naši pogledi prodreše do središta parka. Produžismo dalje. S vremena na vreme bih na desnoj i levoj strani reke za trenutak ugledao kakav čaroban zamak, vedar i blistav čak i u propadanju. Mali barokni paviljoni gledali su me izvirujući preko zidova; a kroz velike kapije, na kraju prašnjavih širokih aleja oivičenih čempresima razmetljive i lakoumne fasade uzdizale su se s podsmehom i prkoseći svim

pravilima. Voleo bih da sam to putovanje mogao obaviti polako, zaustavljajući se ovde i onde, razgledajući i uživajući natenane; ali Fabio je prezirao putovanje brzinom manjom od pedeset kilometara na sat, i ja sam se morao zadovoljiti trenutnim i površnim pogledima. U tim vilama, razmišljao sam dok smo jurili napred na čelu našeg oblaka bele prašine, Kazanova je obično provodio leto, zavodeći sobarice, zloupotrebljavajući u kočijama strah markiza od oluje, varajući stare i izlapele venecijanske senatore svojim proročanstvima i crnom magijom. Kakav otmen i srećan lupež! I pored odricanja koje sam ispovedao, zavideo sam mu. Zaista, šta je drugo to plemenito odricanje do prerušeno izražavanje zavisti koju Kazanovini uspesi i smeli pothvati neizbežno izazivaju u svakom stidljivom i kolebljivom duhu? Ja sam živeo u sjajnoj usamljenosti zato što nisam imao hrabrosti da ratujem — pa čak ni da uspostavljam malo zamršenije veze. Bio sam obuzet tim ugodnim mislima samooptuživanja kad kola usporiše i stadoše pred ogromnom kapijom koja je ulivala poštovanje. Fabio je nestrpljivo pritiskivao sirenu;raču se šum užurbanih koraka, škripa reze, i kapija se širom otvori. Na kraju kratke aleje dizala se kuća, prostrana, ozbiljna i skromna. Bila je znatno starija od većine vila koje sam uspeo da primetim tokom putovanja. Na njenoj fasadi nije bilo razmetljivosti ni izlišnog kinđurenja. Veliki blok cigala i gipsa; centralni prilaz sa stepeništem, iznad njih masivni nadvratnik; red jednostavnih statua na ogradi iznad ukrasnog venca. Bila je pravilna, čak hladna, u stilu Andrea Paladija. Fabio zaustavi kola pred tremom. Iziđosmo iz njih. Na vrhu stepenica stajala je mlada žena, držeći u naručju riđokoso dete. To je bila grofica sa sinom i naslednikom.

Grofica je na mene ostavila vrlo prijatan utisak. Bila je tanka i visoka — pet-šest santimetara viša od muža; imala je crnu kosu, od čela glatko začešljanu unazad i na potiljku vezanu u punđu; oči su joj bile crne, neodređenog pogleda, sjajne, melanholične, slične očima kakve pitome životinje; koža mrka i prozračna kao tamni ćilibar. Njeno držanje je bilo mirno i skromno. Kad bi govorila, retko bi pravila pokrete rukama ili glavom; nikad je nisam čuo da je digla glas. Uostalom, govorila je vrlo malo. Stari grof mi je bio rekao da mu je snaha pobožna, i sudeći po njenom izgledu, u to se lako

moglo poverovati. Gledala vas je spokojnim, odsutnim pogledom nekog čiji život teče uglavnom iza očiju.

Fabio poljubi ženu i zatim, nagnuvši lice ka detetu, napravi strašnu grimasu i riknu kao lav. Sve je to proisteklo iz ljubavi; ali jadni mališan, zgrči se i okrenu prestravljen. Fabio se nasmeja i povuče ga za uho.

— Ne ljuti ga — reče blago grofica. — Rasplakaćeš ga. — Fabio se okrenu meni. — Eto šta znači poveriti dečaka ženama. Sve može da ga rasplače. Uđimo — dodade.

— Mi sad upotrebljavamo samo dve-tri sobe u prizemlju i kuhinju u suterenu. Sve ostalo je prazno. Ne znam kako su naši stari uspevali da održavaju svoje palate. Ja ne mogu. — I on slegnu ramenima. Kroz vrata na desnoj strani trema uđosmo u kuću. — Ovo nam je istovremeno i salon i trpezarija.

Bila je to lepa, prostrana soba otmenih razmera — imao sam utisak dvostruke kocke — sa ukrasima iznad vrata od vajanog mermera i veličanstvenim kaminom pored kojeg se, sa svake strane, nalazila po jedna nimfa na čijim je povijenim ramenima ležala kosa gornja ploča kamina sa urezanim grbovima i vencima od lišća. Na zidovima je bio horizontalni ispupčeni ukras, umetnički izrađen; ispred ljupkih rogova izobilja odmarale su se raskošne boginje, uzletali heruvimi. Nameštaj je bio čudno izmešan. Oko trpezarijskog stola iz šesnaestog veka, predmeta koji je predstavljao Paladijevu arhitekturu u drvetu, bilo je poređano osam stolica u stilu bečke secesije od 1905. godine. Veliki zidni sat sa kukavicom, iz Berna, visio je na zidu između dva ormana od orahovine, ukrašena četvrtastim stubovima i kalkanima da bi ličili na male hramove i s malim herojskim statuama od žute šimširovine koje su stajale u udubljenjima između stubova. I slike na zidovima, i kretonske navlake na naslonjačama! Ipak, učtivo sam se divio svemu, i novom i starom.

— Sad — reče grof — da pogledamo freske.

Pođoh za njim kroz jedna od mermerom ukrašenih vrata i odmah se nađoh u velikoj središnoj dvorani vile. Grof se okrenu k meni. — Tu smo! — reče, smeškajući se pobednički s izrazom nekog ko je zaista uspeo da izvuče zeca iz praznog šešira. I, zaista, prizor je bio dovoljno neobičan.

Zidovi ogromne sale bili su potpuno prekriveni freskama za koje se moglo utvrditi, bez mnogo kritičkog ispitivanja i bez velikog poznavanja, da su autentične Veronezove freske. Njihov tvorac je bio tako očigledno prisutan, gotovo opipljiv. Ko bi drugi mogao naslikati one harmonično lelujave grupe u divnom arhitektonskom okviru? Ko bi drugi, sem Veroneza, mogao spojiti takvu veličanstvenost s takvom svežinom, toliko rasipničko izobilje s tako nežnom ljupkošću?

— *E grandioso!* — rekoh grofu.

I zaista je bilo veličanstveno. Veličanstveno, druge reči nije bilo. Bogata, trijumfalna arkada okruživala je celu dvoranu; na svakom od zidova bilo je četiri ili pet svodova. Kroz svodove se video vrt; a tamo, ispred čempresa, kipova i udaljenih plavih bregova, grupe Venecijanaca, gospođa i gospode, dostojanstveno su se zabavljale. Pod jednim svodom su svirali; kroz drugi svod videli su se kako sede oko stola, nazdravljajući uzajamno i ispijajući čaše crnog vina, dok je jedan mali crnac u zeleno-žutoj livreji obilazio oko stola noseći srebrni bokal. Na sledećoj slici posmatrali su borbu majmuna i mačke. Na zidu s druge strane pesnik je čitao svoje pesme okupljenom društvu, a pored njega se nalazio sam Veroneze — lako se moglo videti da je to slikarev autoportret — koji je stajao pored nogara na kojima se nalazila slika i slikao jednu punačku plavušu obučenu u haljinu od satena boje ruže. Pored umetnikovih nogu ležao je njegov pas; dva papagaja i jedan majmun sedeli su na mermernoj ogradi.

Posmatrao sam zadivljeno. — Kakvo veličanstveno delo, i još biti njegov vlasnik! — uzviknuh, iskreno zanet svojim oduševljenjem. — Zavidim vam.

Grof napravi malu grimasu i nasmeja se. — Hoćete li da pogledamo Tijepola? — upita.

Prođosmo kroz dve sobe ukrašene vedrim freskama Karpionija — satiri progone nimfe kroz romantičnu šumu, i, na morskoj obali, neobično ekscentrična otmica sirena, otimaju ih kentauri — i uđosmo, prešavši preko podignutog praga, u onaj blistavi svet, istovremeno i nežan i neobično čudnovat, i divalj i prefinjeno sređen, koji je Tijepolo stvarao na tako majstorski i magijski način poslednjih dana italijanskog slikarstva. To je bila istorija Erosa i

Psihe, i priča je obuhvatala tri velike sobe, šireći se čak i po tavanicama, na kojima su se, po bledom nebu išaranom belim i zlatnim oblacima, šetkala odgovarajuća božanstva, spuštajući se i dižući se u nebesnom prostoru s izrazom koji je pokazivao da se osećaju kao kod kuće u njihovom elementu koji, u prirodi, kao da je pripadao samo ribama i, možda, nekolikim vrstama krilatih insekata i ptica.

Fabio se preda mnom hvalio da pred slikom može stajati duže od ma kog stranca. Ali ja sam se tako smrtonosno dugo divio tim bleštavim fantazijama da on najzad izgubi strpljenje.

— Hteo sam da vam pre ručka pokažem još i farmu — reče gledajući na sat. — Krajnje je vreme. — Pođoh za njim sa žaljenjem.

Obiđosmo krave, konje, nagrađenog bika, ćurke. Pregledasmo visoke, tanke stogove sena, u obliku ogromnih uspravljenih cigara. Pregledasmo vreće žita u ambaru. Ne našavši bolju primedbu, rekoh grofu da me one podsećaju na vreće žita u engleskim ambarima; izgledalo je da je bio očaran.

Zgrade farme bile su raspoređene oko ogromnog dvorišta. Mi smo razgledali tri strane tog trga; sad stigosmo do četvrte, koju je zauzimala dugačka, niska zgrada, cela u svodovima i lukovima i, na moje iznenađenje, potpuno prazna.

— Šta je to? — upitah kad uđosmo.

— To još nije ništa — odgovori grof. — Ali, jednog dana bi moglo postati... *chi sa?* — Za trenutak zastade, ćuteći, namrštivši se zamišljeno — sa izrazom Napoleona na Svetoj Jeleni — maštajući o budućnosti, žaleći za propuštenim prilikama, izgubljenim zauvek. Njegovo pegavo lice, obično svetiljka koja zrači jakom svetlošću, postade neprirodno mračno. Zatim odjednom planu — proklinjući život, psujući sudbinu, pozivajući boga da posvedoči njegovu žarku želju da se izvuče odatle i da nešto zaista radi umesto što tu gubi vreme. Slušao sam, puštajući s vremena na vreme neki neodređen glas koji je svedočio o mom saosećanju. Šta sam ja tu mogao pomoći? A tada, sav užasnut, nađoh da mogu nešto učiniti, da se od mene očekuje da nešto učinim. Molili su me da grofu pomognem da proda svoje freske. Kao umetnik, očigledno poznajem bogate mecene, muzeje, milionare. Video sam freske; mogu ih mirne savesti preporučiti. A sad postoji taj usavršeni postupak prenošenja

fresaka na platno. Slike bi se sa zidova mogle lako oljuštiti, platna saviti u rolne i preneti u Veneciju. A tamo ne bi bilo ništa lakše od toga da se krišom ubace u neki brod i odnesu. Što se tiče cene — ako bi mogao dobiti milion i po lira, utoliko bolje; ali on bi pristao i na milion, pa čak i na sedam stotina pedeset hiljada. A meni bi za posredovanje dao deset odsto...

A onda, šta bi radio kad bi prodao freske? Najpre bi — grof mi se pobednički osmehnu — ovu praznu zgradu u kojoj se nalazimo pretvorio u fabriku sira. Taj posao bi sasvim dobro mogao početi s pola miliona, i, koristeći jevtinu žensku radnu snagu iz okoline, gotovo je siguran da bi odmah postigao veliku zaradu. Posle dve godine, izračunao je, njegovi sirevi donosili bi mu čistih osamdeset do sto hiljada godišnje. A tada, ah, tada bi bio nezavisan, mogao bi da ode odatle, da vidi svet. Išao bi u Brazil i u Argentinu. Preduzimljiv čovek s kapitalom mogao bi tamo uvek odlično uspeti. Išao bi u Njujork, u London, u Berlin, Pariz. Ne bi bilo ničeg što ne bi mogao uraditi.

Samo, u međuvremenu, freske su još bile na zidovima — divne, bez sumnje (jer, podsetio me je grof, on obožava umetnost), ali nekorisne; ogroman kapital zamrznut u gipsu, koji sam sebe jede, potpuno neiskorišćen. Međutim, sa fabrikom sira...

Polako smo se vraćali kući.

Iduće godine, 1913, meseca septembra našao sam se opet u Veneciji. Te jeseni u njoj je bilo, čini mi se, više nemačkih parova na svadbenom putovanju, više ptica selica s rancima na leđima nego ikad ranije. U svakom slučaju, po mom mišljenju, bilo ih je suviše; spakovao sam svoju putničku torbu i ušao u voz za Padovu.

U početku nisam imao nameru da potražim mladog Tirabasija. U stvari, nisam znao da li bi mu bilo milo da se sretnemo. Jer freske su, bar koliko je meni bilo poznato, još uvek čvrsto stajale na zidovima, fabrika sira je još bila u dalekoj budućnosti, u mašti. Pisao sam mu nekoliko puta, obaveštavajući ga da činim sve što mogu, ali da za sada, itd., itd. A ja nikad nisam ni gajio velike nade. Još od početka sam mu bio jasno stavio do znanja da su moje veze s milionarima ograničene, da ne poznajem nijednog upravnika američkih muzeja, da nemam nikakvih veza ni s jednim od međunarodnih trgovaca slikama. Ali grofova vera u mene ostala je,

i pored svega toga, neuzdrmana. Mislim da mu je „mali meksikanac“ ulivao toliko poverenje. Ali sad, posle mojih pisama, posle toliko vremena tokom kojeg nije ništa bilo urađeno, mogao je pomisliti da sam ga izigrao, da sam ga u izvesnom smislu i prevario. Stoga nisam ništa preduzimao da bih ga sreo. No slučaj je potisnuo moju odluku. Trećeg dana boravka u Padovi — sudarih se s njim na ulici. Ili, tačnije, on se sudari sa mnom.

Bilo je skoro šest sati i, šetajući, stigao sam do *Piazza del Santo.* U to doba dana, kad je svetlost puna boja, kad su senke izdužene i duboke, velika crkva sa svojim kubetima, malim kulama i zvonicima dobijala je fantastičan i istočnjački izgled. Obišao sam crkvu i zastao pred Donatelovim kipom, uperivši pogled u bronzanog čoveka oštrog pogleda, na konju teškog koraka, kad osetih da neko stoji iza mene, sasvim uz mene. Koraknuh u stranu i okrenuh se. To je bio Fabio. Sa svojim čuvenim izrazom sveštenika koji obilazi spomenike, posmatrao je gornji deo kipa; njegova otvorena usta podsećala su na glupo zevanje ribe. Prsnuh u smeh.

— Zar zaista tako izgledam? — upitah.

— Baš tako. — I on poče da se smeje. — Već deset minuta posmatram vas kako se vrtite oko crkve. Ah! Vi Englezi! Zaista!... — On zavrte glavom.

Pođosmo zajedno šetajući kroz *Via del Santo* i razgovarajući.

— Žao mi je što nisam mogao ništa da učinim za freske — rekoh. Ali zaista... — Upustih se u objašnjavanja.

— Jednog dana, možda. — Fabio je još uvek bio optimist.

— A kako je grofica?

— O, ona je vrlo dobro, — reče Fabio — s obzirom na okolnosti. Znate da je dobila drugog sina tri ili četiri meseca posle vaše posete?

— Zaista?

— A sad očekuje još jednog. — Činilo mi se da Fabio govori malo žalosno. Više no ikad divio sam se mudrosti starog grofa. Ali sam i žalio njegovog sina koji nije imao šire polje za razvijanje svojih sposobnosti.

— A vaš otac? — upitah. — Da li ćemo ga naći kod Pedrokija, kao obično?

Fabio se nasmeja. — Nećemo — reče značajno. — Odleteo je.

— Odleteo?

— Otišao, iščezao, nestao.

— Ali kuda?

— Ko zna?— reče Fabio. — Moj otac je kao lasta; dolazi, odlazi. Svake godine... Ali migracije nisu pravilne. Nekad odlazi u proleće; nekad u jesen, a nekad u leto... Jednog lepog jutra njegov momak ulazi u njegovu sobu da ga probudi, kao i obično, ali njega nema. Iščezao. Mogao bi biti i mrtav. Oh, ali nije. — Fabio se nasmeja. — Dva ili tri meseca docnije evo ga, vraća se, kao da dolazi iz šetnje po Botaničkoj bašti. „Dobro veče. Dobro veče“. — Fabio je podražavao glas i držanje starog grofa, frkćući kao ratnički konj, uvrćući krajeve zamišljenih sedih brkova. „Kako je tvoja majka? Kako su devojke? Kako je rodilo grožđe ove godine?“ Šmrkanje. „Kako je Lučio? I koja je budala ostavila sve ovo đubre u mojoj sobi?“ Fabio prsnu u ozlojeđen smeh koji natera šetače po *Via Roma* da se začuđeno okrenu za nama.

— A kuda on ide? — upitah.

— Niko to ne zna. Majka ga je nekad pitala. Ali ubrzo je odustala. Tim ništa nije postizala. „Gde si bio, Askanio!“ „Draga, plašim se da će berba maslina ove godine biti vrlo slaba“. Šmrkanje. A ako bi ona bila uporna, on bi prasnuo i zalupio vrata... Hoćemo li na po jednu čašicu? — Pedrokijeva otvorena vrata pozivala su. Uđosmo, izabrasmo jedan zaklonjen sto i sedosmo.

— Ali, šta vi mislite, šta stari gospodin radi kad je odsutan?

— Ah! — I učinivši rukom pokret tako prepun značenja, kojem sam se toliko divio kod njegovog oca, mladi grof stavi prst pored nosa i lagano i svečano namignu levim okom.

— Hoćete da kažete?...

Fabio klimnu glavom. — Ovde u Padovi živi jedna mala udovica. — Ispruženim prstom mladi grof opisa talasastu liniju. — Lepa i jedra. Oči crne. Primetio sam da ona obično kao da nije u gradu upravo u vreme starčevih migracija. Ali, naravno, to može biti sasvim slučajna podudarnost. — Kelner nam donese vermut. Mladi grof ga je zamišljeno pio kratkim gutljajima. Veselost je bila iščezla s njegovog vedrog lica, blistavog kao svetiljka. — A za to vreme — nastavi on polako i izmenjenim glasom — ja ostajem ovde, staram se o imanju da bi stari mogao jurcati po svetu sa svojom malom

golubicom — *la sua colombella.* — (Učini mi se da je izraz naročito dobro pogođen.) — Oh, to je smešno, bez sumnje — produži mladi grof. Ali nije pravo. Da nisam oženjen, otišao bih i pokušao sreću negde drugde. Ostavio bih ga, pa neka se sam stara o svemu. Ali, sa ženom i dvoje dece, — uskoro troje — kako se mogu izložiti takvoj opasnosti? U svakom slučaju, dok sam ja ovde, imaćemo bar uvek dovoljno da se prehranimo. Moja je jedina nada — dodade, pošto je za trenutak zastao — u freskama.

To podrazumeva, razmišljao sam, da jedinu nadu polaže u mene; bilo mi ga je žao.

U proleće 1914. poslah dva bogata Amerikanca da posete Fabiovu vilu. Ni jedan ni drugi ne ponudiše da kupe freske; a i iznenadio bih se da su to učinili. Ali Fabio je bio neobično ohrabren njihovim dolaskom. — Osećam — pisao mi je — da je prvi korak već učinjen. Ovi Amerikanci će se vratiti u svoju zemlju i ispričati svojim prijateljima. Uskoro će milionari u povorkama početi da dolaze da razgledaju freske. A dotle, život je uvek isti. Ukoliko je drukčiji, to je nagore. Prošlog meseca rodila nam se kći kojoj smo na krštenju dali ime Emilija. Žena mi je bila veoma bolesna, i još se nije gotovo nimalo oporavila, što je vrlo neprijatno. — (U ovoj prilici ovaj pridev je izgledao neobičan, neprikladan. Ali, pošto je dolazio od Fabija, shvatio sam ga; on je spadao u one izvanredno zdrave osobe kojima je svaka bolest tajanstvena, neobjašnjiva, i nešto što ih, više od svega, zamara i ljuti.) — Moj otac je prekjuče opet nestao. Još nisam imao vremena da ispitam da li je i *Colombella* odletela. Moj brat Lučio uspeo je da od njega izvuče motocikl, što ja nikad nisam postigao. Ali ja nikad nisam znao da se diplomatski i uporno stalno vrtim oko iste stvari, kao što to on ume... U poslednje vreme sam pažljivo proučavao pitanje fabrike sira, i nisam siguran da ne bi bilo korisnije osnovati umesto nje tkačnicu svile. Kad dođete idućeg puta, o tome ćemo podrobnije razgovarati.

Ali, prošlo je vrlo mnogo vremena dok ponovo nisam video Padovu i grofa... Rat prekide moje godišnje posete Italiji, a kad se on završi, ja iz raznih razloga nisam mogao odmah otići na Jug kao što sam to želeo. Tek sam se u jesen 1921. opet ukrcao u ekspres za Veneciju.

Nađoh se u jednoj Italiji koja mi nije bila baš sasvim poznata, u Italiji punoj nasilja i prosute krvi. Fašisti i komunisti još su se užurbano borili. Grmeći na čelu oblaka prašine, kamioni pretovareni dečacima koji su pevali krstarili su zemljom u potrazi za avanturom i boljševizmom koji je vrebao. Ljudi su s poštovanjem čekali u jarkovima pored puta da oni prođu; a kroz uskovitlanu prašinu, kroz huku motora probilo bi se nekoliko reči te pesme: *„Giovinezza, giovinezza, primavera di bellezza...“* (Mladost, mladost, proleće lepote...) Gde bi drugde, sem u Italiji, takve reči unosili u političku pesmu? A zatim, proklamacije, manifesti, objave, apeli! Njima su bile pokrivene sve ograde i svi slobodni zidovi. Od stanice do Pedrokija prošao sam kroz čitavu biblioteku tih plakata. „Građani! — počinjali su — Herojski vetar oživljava danas gotovo ugušenu dušu naše nesrećne Italije, prekrivene otrovnim dimovima boljševizma, Italije koja je uz najveće poniženje oborena pred noge Naroda“. A najčešće su se završavali pozivanjem na Dantea. Sve sam ih čitao s najvećim zadovoljstvom.

Najzad stigoh do Pedrokija. Na terasi, u onom istom uglu u kojem sam ga video prvi put, pre toliko godina, sedeo je stari grof. Kad ga pozdravih, pogleda me začuđeno, tupim pogledom, ne prepoznavši me. Počeh da mu objašnjavam ko sam; posle nekoliko trenutaka on me naglo prekide, skoro nestrpljivo, negodujući i tvrdeći da me se sad vrlo dobro seća. U to sam prilično sumnjao; ali on je bio suviše ponosit da bi priznao da me je zaboravio. Pozva me da sednem za njegov sto.

Na prvi pogled, iz daljine, učinilo mi se da stari grof nije ni za dan ostareo otkako sam ga poslednji put video. Ali, varao sam se. Sa ulice sam video samo kosu liniju njegovog šešira, sede nakostrešene brkove i šiljatu bradicu, razmaknuta kolena, dostojanstveno držanje stomaka. Ali sad, kad sam ga mogao posmatrati izbliza i natenane, video sam da je postao sasvim drukčiji čovek. Pod iskrivljenim šeširom lice mu je bilo nezdravo rumeno, meso mu je visilo. U beonjačama, bezbojnim i kao izbledelim od starosti, crvenele su se popucale sitne vene. I same oči, bez sjaja, kao da su potpuno ravnodušno gledale ono što vide. Ramena su mu bila povijena kao pod teretom, a kad je dizao šolju do usana, ruka mu je toliko drhtala da jedna kap kafe pade na sto. Sad je to bio starac, star i umoran čovek.

— Kako je Fabio? — upitah; — od 1916. nisam ništa čuo o njemu.

— Oh, Fabio je dobro — odgovori stari grof. — Fabio je vrlo dobro. Znate, sad ima šestoro dece. — I stari gospodin klimnu glavom i osmehnu mi se bez i trunke podsmeha. Izgledalo je da je zaboravio razloge zbog kojih se toliko mučio da za snahu izabere dobru katolikinju. — Šestoro — ponovi. — A pored toga, znate, za vreme rata pokazao se vrlo dobro. Mi, Tirabasijevi, uvek smo bili ratnici. — Ispunjen ponosom, poče da mi priča o Fabiovim podvizima i stradanjima. Dvaput ranjen, izvanredno unapređenje na bojnom polju, sjajna odlikovanja. Sad je major.

— I njegove vojničke dužnosti još uvek ga drže u Padovi?

Starac klimnu glavom i na licu mu se odjednom pojavi nešto nalik na njegov stari osmeh. Moja mala *combinazione — reče* i namignu.

— A imanje? — upitah.

— Oh, dobro je, kad se sve uzme u obzir. Za vreme rata je bilo malo zapušteno, kad je Fabio bio na frontu. A zatim, docnije, bilo je prilično nezgoda sa seljacima; ali Fabio i fašisti dovode sad već sve u red. — Kad je Fabio tu, — reče starac — ništa se ne brinem. — I poče ponovo da mi priča o Fabiovim ratnim podvizima.

Sutradan uđoh u tramvaj za Stra, i posle jednog sata prijatno provedenih u vili i parku, krenuh pešice prema Dolu. Trebalo mi je mnogo vremena da stignem, jer sam se sad mogao putem zaustavljati i do mile volje razgledati sva ona divna mesta. I primetih, ispitujući samog sebe, da sad Kazanovi mnogo manje zavidim nego kad sam poslednji put prolazio tuda. Bio sam devet godina stariji.

Kapija je bila otvorena; uđoh. Tamo se nalazila kuća, ozbiljna i masivna kao i ranije, ali mnogo više oronula nego što je bila kad sam je video poslednji put. S prozorskih kapaka boja je bila nestala, a na mnogim mestima gips je bio opao. Približih se. Iz kuće je dopirao veseli žagor dečjeg smeha i galame. Pomislih da se porodica igra žmurke ili vozova, ili možda kakve savremene igre fašista i komunista. Dok sam se peo stepenicama, čuo sam bat malih nogu koje su trčale po pločama poda; u praznim sobama koraci su čudno odjekivali. A tada, iznenada, iz sobe s desne strane ču se Fabiov glas koji je besno vikao: — Oh! Za ime božje, ućutkaj tu nesrećnu decu!

— Zatim se zlovoljno požali: — Kako možeš očekivati da sredim račune usred ovakve galame? — Odjednom zavlada duboka, gotovo neprirodna tišina; zatim se ču udaljavanje malih nogu, neko šaputanje, malo nervozan smeh. Zazvonih.

Vrata mi otvori grofica. Za trenutak neodlučno zastade, pitajući se ko sam; zatim, setivši se, osmehnu se i pruži mi ruku. Primetih da je mnogo smršala, a na omršavelom licu oči kao da su joj bile postale krupnije. Njihov izraz je ostao onako isto blag i ozbiljan; kao da me je gledala iz daljine.

— Fabio će se obradovati kad vas bude video — reče i uvede me kroz vrata na desnoj strani trema pravo u sobu. Fabio je sedeo za stolom; pred njim se nalazila gomila hartija, a on je grizao vrh olovke.

Čak i u sivozelenom radnom odelu mladi grof je imao čudesno blistav izgled, kao vojnik na pozornici. Lice mu je još bilo dečački pegavo, ali koža je bila izbrazdana dubokim borama; izgledao je mnogo stariji nego onda kad sam ga video poslednji put — stariji nego što je zaista bio. Otvorena veselost, blistava, svetiljci slična vedrina bile su nestale. Lice mu je bilo dobilo neočekivani i pomalo smešni izraz hronične melanholije. Istina, kad se pojavih, ono za trenutak zasja; mislim da je bio iskreno radostan što me vidi.

— *Caspita!* — ponavljao je stalno. — *Caspita!* (To je bio njegov omiljeni izraz čuđenja, neobična, zastarela reč.) — Ko bi to pomislio? Posle toliko vremena!

— A sem toga i posle čitave večnosti rata — rekoh.

Ali kad se slegnu prvi izliv iznenađenja i radosti, opet se pojavi melanholija.

— Uzbuđuje me i rastužuje to što vas ponovo vidim, — reče on — putujete po svetu, slobodni da idete kuda poželite. Kad biste znali kakav je život bio ovde...

— Ipak, bilo kako bilo, — rekoh, osećajući da radi grofice treba na neki način da izrazim neslaganje — bilo kako bilo, rat je završen, a vi ste izbegli pravu revoluciju. To je već nešto.

— Oh, i vi ste dosadni kao i Laura — reče grof nestrpljivo. On pogleda u ženu kao da očekuje da ona nešto kaže. Ali grofica je nastavljala da šije ne dižući pogled. Grof me uhvati za ruku. — Hajdete — reče, gotovo ljutitim glasom. — Da prošetamo napolju.

— Primećivao sam da ga ljuti strpljenje i spokojstvo njegove žene, njeno pobožno prepuštanje sudbini, jer je to osećao kao prekor — nem i nenameran, ali ipak težak.

Alejama, punim korova, onim što je nekad, u doba sjaja, bio vrt, šetali smo polako ka farmi. Nekoliko zakržljalih žbunova šimšira raslo je duž njihovih ivica; nekad je tu bila uredno potkresana živa ograda. Iznad jednog presahnulog basena Griton je duvao u suvu školjku. Na kraju vidika par otmica — Pluton i Prozerpina, Apolon i Dafne — izvijalo se u očajanju ka nebu.

—g Juče sam sreo vašeg oca — rekoh. — Ostareo je.

— I vreme mu je — reče Fabio zlobno. — Ima šezdeset devet godina.

S nelagodnošću sam osetio da je predmet postao suviše ozbiljan za lak razgovor. Hteo sam da pitam kako je *Colombella;* s obzirom na okolnosti, učini mi se da će biti pametnije da je ne pominjem. Potisnuh svoju radoznalost. Sad smo prolazili pored zgrada farme.

— Krave izgledaju vrlo zdrave — rekoh učtivo pošto sam pogledao kroz jedna otvorena vrata. Unutra, u sumraku, bilo je poređano šest sivih sapi, prekrivenih suvom balegom; šest dugih kožnih repova nestrpljivo se klatilo. Fabio ne odgovori na moju primedbu; samo nešto progunđa.

— U svakom slučaju, — prihvati polako, posle kraćeg ćutanja — on ne može još dugo živeti. Ja ću prodati svoj deo i odmagliti u Južnu Ameriku, s porodicom ili bez porodice. — To je bila njegova pretnja sopstvenoj sudbini, čiju je neumesnost sigurno uviđao. Nju je nametao samom sebi da bi tim podizao svoj moral.

— Ali — uzviknuh, dočepavši se druge i bolje prilike da promenim temu razgovora — vidim da ste ipak ovde stvorili fabriku. — Bili smo stigli do drugog kraja velikog dvorišta. Kroz prozore dugačke i niske zgrade, koja je prilikom moje poslednje posete bila prazna, ugledah neobične oblike mašina, čitav niz u dvostrukom redu celom dužinom zgrade. — Razboji? Vi ste, znači, odustali od sira? A freske? — Okrenuh se grofu, pogledavši ga upitno. Strašno sam se plašio da ne nađem, kad se budem vratio u kuću, da su Veronezova dela nestala iz velike dvorane, da ne naiđem na površine golog gipsa tamo gde se nekad nalazila istorija Erosa i Psihe.

— Oh, freske su još uvek tamo, ono što je preostalo od njih. — I pored Fabiovog tužnog izraza, novost me je neobično obradovala. — Ubedio sam oca da proda nešto od svog imanja u Padovi, i pre dve godine smo počeli rad sa ovom tkačnicom. Baš na vreme, — dodade Fabio — pred komunističku revoluciju.

Jadni Fabio, nije imao sreće. Seljaci su bili zauzeli njegovu fabriku i pokušali da se dočepaju i njegove farme. Tri nedelje je živeo u vili, opsednut, braneći svoje imanje, uz pomoć dvadeset fašista, od svih seljaka iz okoline. Sad je opasnost već bila prošla; ali, mašine su bile polomljene i, u svakom slučaju, nije moglo biti ni reči o tome da se one oprave i puste u rad; duhovi su još bili suviše uznemireni. A Fabiju je celu stvar činila još mučnijom i činjenica da je njegov brat Lučio, koji je isto tako dobio od starog mali kapital, otišao u Bugarsku i uložio ga u jednu fabriku vrpci za cipele. To je bila jedina fabrika vrpci za cipele u zemlji, i Lučio je zgrtao novac obema rukama. Bio je slobodan kao ptica na grani, bogat, i za ljubavnicu je imao jednu divnu Turkinju. Za Fabija je Turkinja očigledno bila vrhunac. — *Una Turca, una vera, Turca* — ponavljao je vrteći glavom. U njegovim očima nevernica je predstavljala sve ono što je egzotično, neuobičajeno, van porodičnog života, daleko od Padove i imanja.

— A to su bile divne mašine — reče Fabio, zastavši za trenutak da pogleda kroz poslednji iz dugog niza prozora. — Da li ih treba prodati ili čekati dok sve ovo ne prođe, a onda ih popraviti i još jedanput pokušati — ne znam. On bespomoćno slegnu ramenima. — Ili, jednostavno, pustiti da događaji teku svojim tokom dok starac ne umre. — Skrenusmo za ugao i nastavismo šetnju, vraćajući se kući. — Ponekad, — dodade posle kraćeg ćutanja — poverujem da nikad neće umreti.

Deca su se igrala u velikoj, Veronezovoj dvorani. Veličanstvena dvokrilna vrata koja su vodila u trem bila su odškrinuta; kroz njih smo ih za trenutak posmatrali neprimećeni. Porodica je bila svrstana u bojni poredak. Na čelu je bio riđokosi dečak od deset ili jedanaest godina, a za njim dečko smeđe kose. Iza njih tri male devojčice, poređane po veličini, kao zrna bisera u niski; poslednji je bio mališan, još nesiguran na nogama, u dugačkim platnenim plavim pantalonicama. Svi su o ramenu nosili po jedan bambusov

štap i pevali, u neskladnom horu, nešto slično pozivu trube u tri tona: — *All' armi i Fascisti; a morte i Communisti; a basso i Socialisti* — ponavljajući to bez prekida. Pevajući, marširali su u krug, marljivo, neumorno. Velika prazna dvorana odjekivala je kao da je basen za plivanje. Udaljeni pod svojim trijumfalnim lukovima, u svom spokojnom svetu fantastične lepote, gospe obučene u svilu i gospoda svirali su u svoje muzičke instrumente, pili svoje vino; pesnik je recitovao, slikar je držao svoju kičicu ispred platna; majmuni su se verali po rimskim ruševinama, papagaji su dremali na ogradama. — *All' armi i Fascisti; a morte i Communisti...* — Želeo sam da ostanem tu, pritajen, da vidim koliko će trajati taj dečji patriotski marš. Ali Fabio nije učestvovao u mojoj ispitivačkoj radoznalosti; ili, ukoliko ju je nekad i osećao, ona je sigurno nestala davno pre rođenja poslednjeg deteta. Dozvolivši mi da za trenutak posmatram taj prizor, gurnu otvorena vrata i uđe unutra. Deca se okrenuše i odmah ućutaše. Izgledalo je da se neobično plaše oca; to je bio rezultat njegove preke naravi i njegove teorije vaspitanja putem kažnjavanja.

— Nastavite, — reče on — nastavite. — Ali deca nisu htela; njegovo prisustvo ih Je očigledno plašilo. I ona se tiho izgubiše.

Fabio me provede pored zidova s freskama. — Pogledajte ovo, — govorio je — pogledajte ono. — U jednom od zidova dvorane bilo je pola tuceta rupa od metaka. Od jednog naslikanog venca bio je odlomljen jedan list; jedna gospa je bila užasno ranjena u lice; u pejzažu su se videle dve ili tri rupe, a jednom majmunu je bio prekinut rep. — To je od naših prijatelja seljaka — objasni Fabio.

U Karpionijevim sobama sve je još bilo u dobrom stanju; satiri su još uvek progonili nimfe, a u sobi kentaura i sirena ljudi koji su bili upola konji još su onako bučno jurili u galopu u more da bi ugrabili žene koje su bile upola ribe. Ali istorija Erosa i Psihe bila je teško oštećena. Izvanredni pano na kojem je Tijepolo naslikao Psihu kako drži uzdignutu svetiljku da bi gledala svog tajanstvenog ljubavnika postao je nejasna, buđava mrlja. A tamo gde je nekad srditi mladi bog uzleteo da bi se pridružio svojim olimpijskim rođacima (koji su, srećom, još neoštećeni plovili tavanicom između oblaka), ostao je još samo potpuno izbledeli duh jednog Kupidona

koji se uzdizao, dok je Psiha, koja plače dole na zemlji, sad postala gotovo sasvim nevidljiva.

— Ovo je od naših prijatelja Francuza — reče Fabio. — Oni su bili smešteni ovde 1918. i nisu se trudili da zatvaraju prozore kad je padala kiša.

Jadni Fabio! Sve je bilo protiv njega. Nisam imao čim da ga tešim. Te jeseni sam mu poslao jednog umetničkog kritičara i još tri Amerikanca. Ali njihove posete nisu urodile plodom. Razlog je bio u tome što je on nudio mnogo stvari. Jedna slika bi se lako mogla prodati. Ali, šta da se radi s kućom punom slika, kao što je ova?

Meseci su prolazili. Sledeće godine, oko Uskrsa, dobih još jedno pismo od Fabija. Berba maslina bila je slaba. Grofica je očekivala još jednu bebu, i nije se dobro osećala. Dva najstarija deteta bila su bolesna, imala su boginje, a pretposlednje je imalo ono što Italijani nazivaju „magareći kašalj“. Očekivao je da sva deca uskoro dobiju boginje. Sad je prilično sumnjao da li bi uopšte vredelo ponovo staviti u pokret razboje; poslovi sa svilom nisu sad tako unosni kao što su bili krajem 1914. Da je samo ostao veran siru, kao što je u početku imao nameru! Lučio je nedavno srećnom trgovačkom špekulacijom zaradio pedeset hiljada lira. Ali njegova nevernica je bila pobegla s jednim Rumunom. Stari grof je sve brže stario; kad ga je Fabio video poslednji put, u roku od deset minuta triput mu je ispričao istu anegdotu. Sa ovim dvema dobrim vestima — mislim da su one za njega bile jedine svetle tačke u sumornoj tami koja ga je okruživala — Fabio je završio svoje pismo. Pitao sam se zašto se uopšte trudio da mi piše. Možda je nalazio izvesno zadovoljstvo u bolnom nabrajanju svojih neprilika.

Avgusta meseca u Salcburgu se održavao muzički festival. Nikad nisam bio u Austriji, i ta prilika mi se učinila vrlo zgodna. Otišao sam, i divno sam se proveo. Salcburg je bio sav u pokretu. U njemu ima mnogo baroknih crkava, italijanskih fontana, vrtova i palata koji, na svoj neobično težak tevtonski način, imitiraju vrtove i palate Rima. A ono što je vrednije od svega, to je tunel, visok četrdeset stopa, probijen u strmoj steni — tunel kakav je mogao zamisliti samo knez-biskup iz sedamnaestog veka, s trijumfalnom kapijom na obe strane, sa stubovima, reljefnim ukrasima, kipovima, grbovima, uklesanim u tvrdoj steni — remek-delo među tunelima i,

u gradu u kojem je sve izvanredno „zabavno“, mada ne i zaista dobro, najzabavniji objekt. Ah, Salcburg je odista bio sav u pokretu.

Jedno popodne pođoh žičanom uspinjačom do zamka. Ispod zidova tvrđave nalazi se jedna terasa, na kojoj se toči pivo, i sa koje se pruža pogled koji je u Vodiču označen zvezdicom. Dole, u dolini koja zavija, s jedne strane pruža se grad, s rekom koja protiče kroz njega, prava slika male, nemačke Firence. S druge strane terase izgled nema pretenzija da bude italijanski; on je tako ljupko i romantično nemački kao arija iz Veberove opere *Freischütz.* Na horizontu su planine, šiljate i plave kao u slikovnicama; a ispred njih, prostirući se do samog podnožja krajnje neverovatne stene na koju su nakalemljeni zamak i terasa, pruža se ravna, zelena dolina, kilometri sočnih livada poprskanih sićušnim kravama, sa nekoliko farmi, vrlo čistih i sličnih dečjim igračkama, koje ponegde liče i na skup kućica za lutke sa zvonikom što se svetlucajući diže usred njih.

Sedeo sam ispred tog ljupkog i lako komičnog pejzaža, pio svetlo pivo i odmarao se ne misleći ni o čemu naročitom, kad iza sebe čuh oduševljen glas koji je vikao: — *Bello, bello!* — Okrenuh se radoznalo — jer mi se učini, ne znam zbog čega, da je malo neobično čuti ovde italijanski jezik — i ugledah jednu od onih raskošno lepih žena kojima se na Jugu toliko dive. Bila je to *bella grassa,* jedra do granice prezrelosti i u najopasnijoj blizini srednjih godina; ali, u svojoj vrsti vrlo lepa. Lice joj je imalo srazmere ledene sante: jedna petina na površini vode, četiri petine ispod površine. Krupno i rumeno od očiju nadole, ono gotovo nije ni imalo čelo; kosa je počinjala odmah iznad obrva. Oči su bile crne, krupne i, bar za moj ukus, nekako preterano nežnog izraza. Za trenutak je obuhvatih pogledom i htedoh da se okrenem, kad joj priđe njen pratilac, koji je posmatrao pejzaž s druge strane. Bio je to stari grof.

Čini mi se da sam ja bio više zbunjen. Kad nam se pogledi ukrstiše, osetih da crvenim, kao da se ja šetam po svetu s *Colombellom* a da me je on uhvatio na delu. Nisam znao šta da radim — da li da se osmehnem i da s njim porazgovaram, ili da se okrenem kao da ga nisam poznao, ili da mu iz daljine klimnem glavom i diskretno nestanem. Ali stari grof prekide moje kolebanje uzviknuvši s čuđenjem moje ime; pritrča i uhvati me za ruku. Kakva radost što vidi starog prijatelja! I to baš ovde! U ovoj zemlji koju je

i bog napustio — mada je prilično jevtina, zar ne? Upoznaće me s jednom svojom divnom zemljakinjom, s jednom gospođom, Italijankom, koju je juče sreo u vozu kad je dolazio iz Beča.

Predstavi me *Colombelli,* i svi sedosmo za moj sto. Govoreći odlučno italijanski, grof poruči još dve čaše piva. Razgovarali smo. Ili, tačnije, grof je govorio; taj razgovor je bio monolog. Pričao nam je anegdote iz Italije od pre pedeset godina; predstavljao nam je neobične ličnosti koje je poznavao; u jednom trenutku je čak podražavao i njakanje magarca — zaboravio sam povodom čega, ali njakanje se živo zadržalo u mom sećanju. Šmrkćući posle svake rečenice, izložio nam je svoje gledište o ženama. *Colombella* je uvređeno negodovala, i bučno se smejala. Stari grof je uvrtao brkove, žmirkajući prema njoj kroz mrežu bora. S vremena na vreme okretao se k meni namigujući mi.

Ja sam začuđeno slušao. Da li je to bio čovek koji je u roku od deset minuta tri puta pričao istu anegdotu? Posmatrao sam starog grofa. Bio je nagnut ka *Colombelli,* šapćući joj na uho nešto što je nju nagonilo na smeh u tolikoj meri da je morala da briše oči od suza. Okrećući se od nje uhvati moj pogled; smeškajući se, slegnu ramenima, kao da kaže: „Ah! Te žene! Kakve lude, ali koliko ljupke, koliko neophodne!“ Je li to onaj umorni starac koga sam pre godinu dana zatekao gde sedi na Pedrokijevoj terasi? Izgledalo je neverovatno.

— A sad, zbogom, *a rivederci.* — Treba da se vrate u grad. Uspinjača je čekala.

— Vrlo mi je milo što sam vas sreo — reče stari grof, stegnuvši mi prijateljski ruku.

— I meni — odvratih. — Naročito mi je milo što vidim da ste dobro.

— Da, sad se savršeno dobro osećam — reče, isprsivši se.

— I mladi ste — nastavih. — Mlađi od mene! Kako ste to postigli?

— Aha! — Stari grof tajanstveno nakrivi glavu na jednu stranu.

Više u šali nego ozbiljno, rekoh mu: — Verovatno ste bili u Beču kod Štajnaha. Radi podmlađivanja.

Umesto odgovora, stari grof diže kažiprst desne ruke, stavi ga najpre na usne, zatim pored nosa, i namignu mi. Zatim, stegnuvši

pesnicu i okrenuvši palac pravo uvis, napravi pokret koji bi, ubeđen sam, za Italijana bio pun dubokog i sudbonosnog značenja. Ali meni, koji nisam poznavao jezik znakova, njegovo tačno značenje nije bilo sasvim jasno. A grof mi ne pruži i usmeno objašnjenje. Ne govoreći ni reči, diže šešir; zatim, prinevši ponovo prst usnama, okrenu se i otrča stazom sa začuđujućom lakoćom prema maloj uspinjači u kojoj je *Colombella* već bila zauzela mesto.